

Головний редактор:

Клименко А. П.,
ректор Чорноморського національного
університету імені Петра Могили, д.т.н.,
професор, Заслужений діяч науки і
техніки України, Президент Асоціації
університетів України

Заступники головного редактора:

Федоренко В. Г.,
д.е.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки
України, академік УАН
Ємельянов В. М.,
д.держ.упр., професор, директор Інституту держав-
ного управління Чорноморського національного
університету імені Петра Могили

Відповідальний секретар:

Кучеренко Г. Б.

Члени редакційної колегії:

Антонова А. В., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри обліку і аудиту Чорноморського національного університету імені Петра Могили
Бакуменко В. Д., д.держ.упр., професор, проректор з наукової роботи Академії муніципального управління
Бистряков І. К., д.е.н., професор, завідувач відділу ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України»
Великий Ю. В., д.е.н., професор кафедри обліку і аудиту Чорноморського національного університету імені Петра Могили
Гайдуцький І. П., к.е.н., науковий співробітник науково-дослідної лабораторії менеджменту ФММ НТУУ «КПІ»
Горбачук В. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри Чорноморського національного університету імені Петра Могили
Дацій Н. В., д.держ.упр., доцент, професор кафедри Академії муніципального управління
Дацій О. І., д.е.н., професор, заслужений працівник освіти України
Денисенко М. П., д.е.н., професор, професор кафедри Київського національного університету технологій та дизайну
Анджей Стельмах, доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних систем Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Тадеуш Валлас, доктор політичних наук, професор, декан факультету політичних наук та журналістики Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Джерзі Бабяк, доктор політичних наук, професор, заступник декану факультету політичних наук та журналістики Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Івашова А. М., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри Академії митної служби України
Кальниш Ю. Г., д.держ.упр., с.н.с., професор кафедри парламентаризму та політичного менеджменту Національної академії державного управління при президентові України
Коваль Г. В., д.держ.упр., завідувач кафедри, професор кафедри соціальної роботи, управління і педагогіки Чорноморського національного університету імені Петра Могили
Кузьменко О. Б., д.е.н., професор, заступник декана Чорноморського національного університету імені Петра Могили
Кураташвілі А. А., д.е.н., професор факультету Бізнестехнологій, Грузинський технічний університет (Тбілісі, Грузія), Академік і Віце-Президент Міжнародної Академії соціально-економічних наук, Міжнародної Академії політичного менеджменту, Міжнародної Академії Юридичних наук, дійсний член Нью-Йоркської Академії наук
Плеханов А. О., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри державної служби Чорноморського національного університету імені Петра Могили
Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри Полтавського університету економіки та торгівлі
Сиченко В. В., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри Дніпровського державного аграрного університету
Сорока С. В., д.держ.упр., професор кафедри місцевого самоврядування, регіонального розвитку та політичної аналітики Чорноморського національного університету імені Петра Могили
Сорока М. П., д.держ.упр., професор, народний депутат України
Федоренко С. В., доцент кафедри інформаційних систем і технологій ІПК ДСЗУ, академік академії будівництва України, к.т.н., доцент
Чорна А. О., д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів оподаткування і підприємництва Вінницького інституту конструювання одягу та підприємництва

ІНВЕСТИЦІЇ:

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 4 лютий 2019 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.

Виходить 2 рази на місяць.

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з ЕКОНОМІКИ

*(наказ Міністерства освіти і науки України
№ 747 від 13.07.2015)*

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво KB № 23727-13567ПП від 17.12.2018 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Тел./факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.investplan.com.ua

Засновники:

**Чорноморський національний університет
імені Петра Могили,
ТОВ "ДКС Центр"**

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Чорноморського національного університету імені Петра Могили 28.02.19 р.

Підписано до друку 28.02.19 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 28,9.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 2802/1.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

Головний редактор:

Клименко А. П.,
ректор Чорноморського національного
університету імені Петра Могили, д.т.н.,
професор, Заслужений діяч науки і
техніки України, Президент Асоціації
університетів України

Заступники головного редактора:

Федоренко В. Г.,
д.е.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки
України, академік УАН
Ємельянов В. М.,
д.держ.упр., професор, директор Інституту держав-
ного управління Чорноморського національного
університету імені Петра Могили
Бистряков І. К.,
д.е.н., професор, завідувач відділу ДУ «Інститут
економіки природокористування та сталого роз-
витку НАН України»

Відповідальний секретар:

Кучеренко Г. Б.

Члени редакційної колегії:

Антонова А. В., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри обліку
і аудиту Чорноморського національного університету імені Пет-
ра Могили
Антонов А. В., д.держ.упр., доцент кафедри соціальної роботи,
управління і педагогіки Чорноморського національного універ-
ситету імені Петра Могили
Бакуменко В. Д., д.держ.упр., професор, проректор з наукової
роботи Академії муніципального управління
Беглиця В. П., д.держ.упр., доцент, проректор з наукової роботи
Чорноморського національного університету імені Петра Могили
Великий Ю. В., д.е.н., професор Чорноморського національно-
го університету імені Петра Могили
Горбачук В. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри Чорномор-
ського національного університету імені Петра Могили
Дацій Н. В., д.держ.упр., доцент, професор кафедри Академії му-
ніципального управління
Дацій О. І., д.е.н., професор, завідувач кафедри Академії
муніципального управління
Андрей Стельмах, доктор політичних наук, професор, завідую-
чий кафедрою політичних систем Університету імені Адама Міцке-
вича (м.Познань, Польща)
Тадеуш Валлас, доктор політичних наук, професор, декан факульт-
ету політичних наук та журналістики Університету імені Адама
Міцкевича (м. Познань, Польща)
Джерзі Бабяк, доктор політичних наук, професор, заступник де-
кану факультету політичних наук та журналістики Університету
імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Євтушенко О. Н., д.політ.н., професор, завідувач кафедри місце-
вого самоврядування, регіонального розвитку та політичної ана-
літики Чорноморського національного університету імені Пет-
ра Могили
Івашова А. М., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри Академії
митної служби України
Кальниш Ю. Г., д.держ.упр., с.н.с., професор кафедри парламен-
таризму та політичного менеджменту Національної академії дер-
жавного управління при президентові України
Коваль Г. В., д.держ.упр., завідувач кафедри, професор кафедри
соціальної роботи, управління і педагогіки Чорноморського на-
ціонального університету імені Петра Могили
Кузьменко О. Б., д.е.н., професор, заступник декана Чорномор-
ського національного університету імені Петра Могили
Курашвілі А. А., д.е.н., професор факультету Бізнестехно-
логій, Грузинський технічний університет (Тбілісі, Грузія), Ака-
демік і Віце-Президент Міжнародної Академії соціально-еко-
номічних наук, Міжнародної Академії політичного менеджмен-
ту, Міжнародної Академії Юридичних наук, дійсний член Нью-
Йоркської Академії наук
Міщенко К. С., к. н. з держ. упр., доцент кафедри публічного
управління та адміністрування Інституту підготовки кадрів
державної служби зайнятості України
Плеханов Д. О., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри держав-
ної служби Чорноморського національного університету імені
Петра Могили
Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри Полтавсько-
го університету економіки та торгівлі
Сиченко В. В., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри Дніпров-
ського державного аграрного університету
Сорока С. В., д.держ.упр., професор кафедри місцевого самовря-
дування, регіонального розвитку та політичної аналітики Чорно-
морського національного університету імені Петра Могили
Сорока М. П., д.держ.упр., професор, народний депутат України
Стоян О. Ю., д.держ.упр., в.о. завідувача кафедри, доцент
кафедри менеджменту Чорноморського національного
університету імені Петра Могили

ІНВЕСТИЦІЇ:

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 4 лютий 2019 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.

Виходить 2 рази на місяць.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

*Журнал включено до переліку наукових фахових
видань України, в яких можуть публікуватися
результати дисертаційних робіт на здобуття
наукових ступенів доктора і кандидата наук з*

ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(наказ Міністерства освіти і науки України

№ 1528 від 29.12.2014)

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 23727-13567ПП від 17.12.2018 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Тел./факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.investplan.com.ua

Засновники:

**Чорноморський національний університет
імені Петра Могили,
ТОВ "ДКС Центр"**

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою
редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть
автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів
публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе
відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Чорноморського
національного університету
імені Петра Могили 28.02.19 р.

Підписано до друку 28.02.19 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 28,9.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 2802/1.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД, 2018

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 4 лютий 2019 р.

У НОМЕРІ:

Економічна наука

Луцишин З. О., Крачук Н. Я., Фролова Т. О.

Гармонізація системи технічного регулювання в Україні до вимог ЄС як складова конкурентоспроможності економіки 5

Будзак О. С., Будзак В. М.

Методичні підходи до просторої організації екологічнобезпечного землекористування в умовах змін клімату 17

Босовська М. В., Бовш Л. А., Охріменко А. Г.

Оцінювання якості готельних послуг 25

Лазарева О. В., Бреславець В. В.

Інноваційні підходи до модернізації сталого землекористування 32

Мамедов Э. Я.

Научно-теоретические основы системного подхода к управлению потребительским рынком 37

Казарян Г. Г., Дяченко О. П.

Концептуалізація стратегії соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю 42

Шевчук С. В.

Визначення сутності інструментів та важелів регулятивного потенціалу держави забезпечення митних інтересів України 48

Меліхова Т. О., Чакалова Н. С., Петрова О. С.

Удосконалення методичних підходів аудиту доходів від реалізації продукції для ефективного управління підприємством 54

Гамова О. В., Козачок І. А., Матюхіна С. О.

Удосконалення аудиту стану та руху основних засобів на підприємстві 62

Подмешальська Ю. В., Свеженцова А. С.

Удосконалення методики аудиту товарів на підприємствах оптової торгівлі 72

Анисенко О. В., Платонова К. А.

Сучасні геодезичні прилади, їх значення і роль у геодезичних вимірюваннях 80

Лебедева Д. О., Заливча І. В., Штефан Л. В.

Соціально-економічні передумови формування організаційних структур 84

Кравець В. І.

Фінансова складова економічного розвитку 89

Шалієвська Л. І.

Пенсійне забезпечення: зарубіжний досвід та уроки для України 96

Галямар В. А.

Государственная региональная политика Украины 101

Державне управління

Бугайцов С. Г.

Економічна безпека як складова системи національної безпеки: державно-управлінський аспект 108

Близнюк А. С.

Проблеми та перспективи розвитку рекреаційної галузі в Україні 114

Мельник Л. А.

Європейський досвід ефективної взаємодії держави та інститутів громадянського суспільства 119

Джумагельдієва Г. Д., Сергієнко Л. В., Сергієнко І. Г.

Механізм формування етичного кодексу в системі державного управління 125

Лаврук О. В.

Державна політика сприяння інвестиційного забезпечення розвитку тваринництва України 130

Загурська-Антонюк В. Ф., Кучменко В. О.

Громада як ключовий суб'єкт в українській моделі державного управління 135

Ряховська Ю. Ю.

Сучасні форми організаційної взаємодії для підвищення якості державного управління 141

Якимчук О. Ф.

Державна політика в умовах кліматичних змін: оцінка екосистемних послуг задля збалансованого розвитку територій 145

Динник І. П.

Сучасні інформаційно-комунікаційні технології та їх потенціал впливу на взаємодію держави і громадянського суспільства в умовах децентралізації 152

Рачинська О. А.

Оптимізація механізмів комунікативної взаємодії у сфері публічного управління 158

Зима І. Я.

Наукові основи визначення діяльності корпорацій як соціального інституту 165

Балан М. І.

Суспільно-політична стабільність: змістовні ознаки та вербальні витоки 170

INVESTYTSIYI: PRAKTYKA TA DOSVID

№ 4 / 2019

CONTENTS:

Economy

Lutsyshyn Z., Kravchuk N., Frolova T. HARMONIZATION OF THE TECHNICAL REGULATION SYSTEM IN UKRAINE BEFORE THE EU REQUIREMENTS AS THE COMPONENT COMPETITIVENESS OF THE ECONOMY	5
Budzyak O., Budzyak V. METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE SPATIAL ORGANIZATION OF ECOLOGICAL SAFE USE IN THE CONDITIONS OF CLIMATE CHANGE	17
Bosovskaya M., Bovsh L., Okhrimenko A. EVALUATION OF THE QUALITY OF HOTEL SERVICE	25
Lazarieva O., Breslavets V. INNOVATIVE APPROACHES TO MODERNIZATION OF SUSTAINED LAND USE	32
Mamedov E. SCIENTIFIC AND THEORETICAL BASIS OF A SYSTEMATIC APPROACH TO THE MANAGEMENT OF THE CONSUMER MARKET	37
Kazarian G., Diachenko O. CONCEPTUALIZATION OF THE STRATEGY OF SOCIO-ECONOMIC PROVISION OF PERSONS WITH DISABILITIES	42
Shevchuk S. DETERMINATION OF THE NATURE OF INSTRUMENTS AND OBSERVERS OF REGULATORY POTENTIAL OF THE STATE OF PROVIDING CUSTOMS INTERESTS OF UKRAINE	48
Melikhova T., Chakalova N., Petrova O. IMPROVEMENT OF THE METHODOLOGICAL APPROACHES OF THE AUDIT OF REVENUE INCOME FROM PRODUCT REALIZATION FOR EFFECTIVE MANAGEMENT OF THE ENTERPRISE	54
Gamova O., Kozachok I., Matyukhina S. IMPROVEMENT OF THE AUDIT OF THE STATE AND MOBILITY OF THE FIXED ASSETS IN THE ENTERPRISE	62
Podmeshalska Yu., Svezhentsova A. IMPROVEMENT OF THE METHODOLOGY OF AUDIT OF GOODS AT WHOLESALE TRADE ENTERPRISES	72
Anysenko O., Platonova K. MODERN SURVEYING INSTRUMENTS, THEIR IMPORTANCE AND ROLE IN GEODETIC MEASUREMENTS	80
Liebidieva D., Zalivcha I., Stefan L. SOCIO-ECONOMIC PRECONDITIONS FORMING ORGANIZATIONAL STRUCTURES	84
Kravets V. FINANCIAL COMPONENT OF ECONOMIC DEVELOPMENT	89
Shaliievska L. PENSION PROVISION: FOREIGN EXPERIENCE AND LESSONS FOR UKRAINE	96
Galiamar V. STATE REGIONAL POLICY OF UKRAINE	101

Public administration

Bugaytsov S. ECONOMIC SAFETY AS A COMPOSITION OF NATIONAL SECURITY SYSTEM: PUBLIC-MANAGEMENT ASPECT	108
Bliznyuk A. PROBLEMS AND PROSPECTS FOR RECREATION DEVELOPMENT IN UKRAINE	114
Melnuk L. EUROPEAN EXPERIENCE OF EFFECTIVE INTERACTION BETWEEN THE STATE AND CIVIL SOCIETY INSTITUTIONS	119
Dzhumaheldiieva H., Serhiienko L., Serhiienko I. MECHANISM OF FORMATION OF ETHICAL CODE IN THE STATE ADMINISTRATION MANAGEMENT SYSTEM	125
Lavruk A. STATE POLICY OF ASSISTANCE TO INVESTMENT SUPPORT OF ANIMAL HUSBANDRY DEVELOPMENT IN UKRAINE	130
Zahurska-Antoniuk V., Kuchmenko V. COMMUNITY AS A KEY SUBJECT IN THE UKRAINIAN MODEL OF PUBLIC ADMINISTRATION	135
Ryakhovskaya Y. FOREIGN EXPERIENCE OF FORMATION OF MODERN GOVERNMENT INNOVATIVE POLICY	141
Yakymchuk O. STATE POLICY IN THE CONTEXT OF CLIMATE CHANGES: ASSESSMENT OF ECOSYSTEM SERVICES FOR THE BALANCED DEVELOPMENT OF TERRITORIES	145
Dynnyk I. CURRENT INFORMATIONAL AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES AND THEIR POTENTIAL INFLUENCE ON INTERACTION OF THE STATE AND CIVIL SOCIETY IN DECENTRALIZATION CONDITIONS	152
Rachynska O. OPTIMIZATION OF MECHANISMS OF COMMUNICATIVE INTERACTION IN THE PUBLIC ADMINISTRATION SPHERE	158
Zyma I. SCIENTIFIC BASIS FOR DETERMINING THE ACTIVITIES OF CORPORATIONS AS A SOCIAL INSTITUTION	165
Balan M. SOCIO-POLITICAL STABILITY: MEANINGFUL FEATURES AND VERBAL ORIGINS	170

УДК 339.9

З. О. Луцишин,

д. е. н., професор, заступник директора науково-методичного центру організації навчального процесу, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

Н. Я. Крачук,

д. е. н., доцент, завідувач кафедри міжнародного права, міжнародних відносин та дипломатії, Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль

Т. О. Фролова,

д. е. н., професор, заступник завідувача кафедри міжнародних фінансів, директор Центру менеджменту та моніторингу якості освіти, ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана", м. Київ

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.4.5

ГАРМОНІЗАЦІЯ СИСТЕМИ ТЕХНІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ ДО ВИМОГ ЄС ЯК СКЛАДОВА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЕКОНОМІКИ

Z. Lutsyshyn,

Full Doctor of Sciences (ec.), Professor, Deputy Director of the Scientific and Methodological Center or the Organization of the Educational Process of the Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

N. Kravchuk,

Full Doctor of Sciences (ec.), assistant professor, head of the Department of International Law, International Relations and Diplomacy of the Ternopil National Economic University, Ternopil,

T. Frolova,

Full Doctor of Sciences (ec.), Professor of Department of International Finances of Vadym Hetman National Economic University of Kyiv

HARMONIZATION OF THE TECHNICAL REGULATION SYSTEM IN UKRAINE BEFORE THE EU REQUIREMENTS AS THE COMPONENT COMPETITIVENESS OF THE ECONOMY

У статті проаналізовано стан системи технічного регулювання та нормативні вимоги в Україні та Європейському Союзі. Розкрито сутність законодавчих, технічних та практичних асиметрій, невідповідностей між нормативними вимогами забезпечення якості, безпечності та якості промислової і продовольчої продукції. З'ясовано, що для вільного пересування товарів, послуг основними перешкодами є не торговельні, а технічні бар'єри. Простежено еволюцію формування системи технічного регулювання в ЄС та заходи реформування системи технічного регулювання в Україні з метою їх гармонізації в процесі реалізації економічної політики євроінтеграції. Виявлено цілісність системи технічного регулювання в країнах ЄС і її принципову відмінність у сприйнятті та функціонуванні в Україні, що в свою чергу вимагає не лише відходу від виключно державного регулювання, а зміни філософії та відношення бізнесу, товаровиробників, продуцентів продукції, послуг до стандартів, вироблення та дотримання технічних норм, які мають відповідати не лише міжнародним/європейським стандартам, але й бути екологічними, безпечними, стати підґрунтям сталого економічного розвитку та основою конкурентоздатності економіки.

The state of the system of technical regulation and regulatory requirements in Ukraine and the European Union were analyzed in this article. In addition to that, the essence of legislative, technical and practical asymmetries, inconsistencies and imbalances between normative requirements of

quality assurance, safety, and quality of industrial and food products were revealed. It was discovered that the main obstacles for the free movement of goods and services are technical barriers rather than the trade barriers. In order to harmonize technical regulations in the EU and the system of technical regulations in Ukraine (in the process of implementing the economic policy of European integration), the evolution of the formation of mentioned systems was traced. This was done due to the fact that the improvement of the welfare of the international division of labor can only be achieved if governments align their trade and monetary policy with the rules of competition. An analysis of the existing experience of international economic integration has shown that it is most effectively and deeply implemented on the condition of the unification of a relatively small number of states, which have close and established trade and economic ties among themselves and are almost at the same level of development. Furthermore, in this article, there were revealed the integrity of the technical regulation system in the EU countries and its fundamental difference in regard to the perception and actual functioning in Ukraine. Thus, it was found out that it is required not only to reject the exclusive state regulation system, but also make changes in the philosophy and general attitude towards the process of doing business, commodity producers, producers of products, services to standards, development, and compliance with technical regulations. All of the factors mentioned in a previous sentence, must meet not only international / European standards but also be environmentally friendly, safe, and become the basis for sustainable economic development and the basis of the competitiveness of the economy.

The article focuses on the change of competitiveness determinants, depending on the stages and level of industrial development. It is mentioned that the reformation of the legislation, principles, and infrastructure of the system of technical regulation, standardization, and metrology has a purpose to increase the safety, quality and competitiveness of Ukrainian production, level of the of citizens' life and health protection, simplify conditions of doing business, balance existing distortions and imbalances, introduce innovations through the application of rules of international standards, and elimination of technical barriers. In addition to that, the structure of the state standard of the Ukrainian National State Fund was analyzed and the conceptual framework of the economic policy of European integration of Ukraine was studied. Nonetheless, the analysis of the basic laws of Ukraine in the direction of supporting foreign economic activity revealed a number of problems in the formation of the economic policy of European integration, in particular the lack of a general vision of the country's economic development and the formation of a concept, values, principles, and the economic policy of European integration. In addition to that, the commodity structure that has a small number of innovative products and services was highlighted in the article. It is concluded that Ukraine does not fully use the potential of foreign trade with the EU countries in order to formulate an adequate economic policy of European integration in the future, referred to increasing export flows, stimulating the business activity of national exporters, deploying an infrastructure of economic, informational support of national producers and providers services. The reasons behind the economic development of Ukraine and the low level of competitiveness of the economy are highlighted, particularly: high level of corruption, insufficient development of innovations, complicated business environment, political instability, complicated access to finance, inappropriate quality of infrastructure, etc.

Ключові слова: система технічного регулювання, конкурентоспроможність економіки, стандартизація, метрологія, технічні регламенти, акредитація, міжнародна економічна інтеграція, Європейський Союз.

Key words: system of technical regulation, competitiveness of economy, standardization, metrology, technical regulations, accreditation, international economic integration, European Union.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Конкурентоспроможність економіки не втрачає своєї актуальності і в епоху такого доволі неоднозначного процесу як глобалізація, яка стала імперативом формування якісно нового рівня та характеру залежності, якій притаманна різноплановість і різнопідпорядкованість в наслідок зміни вектора взаємодії з огляду на зростаючу взаємозалежність країн.

Розвиток глобалізації принципово не зупиняється, однак процеси, які відбуваються, з точки зору еконо-

мічної політики потребують нового підходу. За словами американського лауреата Нобелівської премії миру, Джозефа Стігліца метою може бути міжнародний порядок, в якому "можливості глобалізації" переважатимуть майбутні ризики та очевидні недоліки [31]. Процес глобалізації можливий тому, що не підкоряється природним законам, а законам лібералізації торгівлі і руху капіталу, дерегуляції та розвитку технологій, які (за звичай) є результатом політичних рішень. При цьому держави не втрачають своєї автономії на національному і

на міжнародному рівні, зберігаючи можливість як політичних, так і економічних дій і можуть завойовувати нові позиції та ринки (наприклад, через міжнародні угоди, регіональну інтеграцію та міжнародні організації).

Покращення міжнародного поділу праці можна здійснити лише тоді, коли уряди узгоджують свою торговельну та монетарну політику з правилами конкуренції. Не є винятком у цьому процесі й Україна. Негативні наслідки реалізованого в Україні формату інтеграції в систему міжнародного поділу праці, як зазначають дослідники Києво-Могилянської академії, виявляються насамперед у низько-технологічній та сировинній орієнтації експорту, який забезпечує понад 50% валютних доходів країни і цілковито залежить від кон'юнктури світового ринку. Нині падіння попиту і зниження цін на метал, а також європейський рівень цін на імпортований газ спричиняють загострення проблем з конкурентоспроможністю технічно застарілих та енергоємних підприємств металургії. Інтеграція України в європейському напрямі представляє інтерес, оскільки ємність ринків ЄС перевищує параметри ринків ТЗ у вісім разів (2010 р.) зокрема за такими складовими: продукції металургії — у сім разів, харчової промисловості — у чотири рази, сільського господарства — втричі, машин і устаткування — втричі, високотехнологічних товарів — в 11 разів [23, с. 111—112].

Для успішної торгівлі, вільного переміщення товарів, послуг перешкодами є не імпорتنі тарифи, а технічні бар'єри¹. Система технічного регулювання в Європейському Союзі вважається найбільш ефективним і успішним варіантом усунення технічних бар'єрів у торгівлі, а тому питання гармонізації системи технічного регулювання в Україні до вимог ЄС є актуальним і нагальним не лише з позиції усунення бар'єрів, але і технічної модернізації, підвищення конкурентоспроможності економіки в цілому.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематика створення і забезпечення належного функціонування системи технічного регулювання, усунення технічних бар'єрів у зовнішньоекономічній діяльності на принципах гармонізації є об'єктом дослідження як зарубіжних, так і вітчизняних науковців.

Теоретичні аспекти щодо сутності та значення системи технічного регулювання досліджувались зокрема такими вченими: А. Ханету, Ж. Белісл, М. Лемел, Ю. Бажал, Л. Баль-Прилипко, О. Білоус, П. Бичківський, О. Боровіков, Т. Бубела, І. Бураковський, Л. Віткін, Н. Волкова, Ю. Гарасим, Г. Григор'єва, М. Дивнич, П. Гаmula, О. Жирнов, А. Зенкін, О. Іванов, С. Іоакімідіс, П. Калита, О. Калмикова, М. Когут, Ю. Кожедуб, В. Колчков, І. Кравець, П. Крючкова, М. Латишев, Н. Лебідь.

Дослідженню галузевих особливостей системи технічного регулювання, її ефективності та практичної спрямованості у бік гармонізації присвячені роботи вітчизняних науковців, зокрема: Л. Віткін, Т. Димань, Д. Крисанов, І. Лагунова, С. Лапач, О. Медведчук, С. Мельничук, Н. Московська, А. Муллін, М. Мураховський,

О. Нагорна, М. Нечипорук, П. Рабінович, Ю. Ружевицус, Т. Сахно, О. Сафонова, В. Селютін, Г. Селютіна, А. Семенов, О. Сергеев, П. Столярчук, В. Терегеря, О. Усенко, В. Цюцюра, С. Цюцюра, Г. Хімічева, О. Шніпко, Н. Штефан та інші.

Визнаючи вагомий внесок науковців у розвиток досліджень з окресленої проблематики, мусимо констатувати, що значно менша увага приділялася питанням місця системи технічного регулювання в експортній політиці держави в цілому та конкурентоспроможності української економіки, зокрема.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Основною метою статті є оцінка відповідності системи технічного регулювання в Україні міжнародним та європейським вимогам як основи подолання технічних бар'єрів щодо переміщення товарів і послуг та складової підвищення конкурентоспроможності української економіки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Україна, враховуючи сучасні глобалізаційні, інтеграційні процеси та власні економічні інтереси, стратегічним вибрала для себе європейський вектор.

Для України європейська інтеграція це досвід і шлях модернізації економіки, подолання технологічної відсталості цілого ряду галузей, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, створення нових робочих місць, підвищення конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника, вихід на світові ринки, насамперед ринок ЄС.

У сучасних умовах розвитку світових політичних та економічних процесів в цілому та економіки України, зокрема слід усвідомлювати, що Угода про асоціацію між Україною та ЄС не обіцяє швидкого членства в Європейському Союзі.

Реалізація європейських завдань та виконання умов наближення до євростандартів вирішальною мірою залежить від прогресу держави у забезпеченні економічного зростання, подолання розриву в обсягах ВВП на душу населення, зменшення рівня розшарування українського населення за рівнем забезпеченості та ступенем доступу до прибуткових сфер.

Для збільшення конкурентоздатності вітчизняної економіки слід не лише директивно гармонізувати, але й реально прийняти та запровадити європейські технічні, технологічні, фітосанітарні, екологічні норми та стандарти. Прийняття та гармонізація системи технічного регулювання, стандартизація, сертифікація має стати не лише необхідним і важливим пунктом виконання умов Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, а новими технічними нормами життя: енергоощадною економікою від держави до домогосподарств; екологічними вимогами та стандартами, які мають стати нормою життя, новою культурою побуту і повсякденною нормою; вищими технологічними вимогами до усього спектру (асортименту) продукції, яка виробляється на українських підприємствах, як для внутрішнього ринку, так і для

¹ В умовах лібералізації міжнародної торгівлі середній рівень тарифного захисту ринку промислових товарів в ЄС для України коливається у межах 4,4% — 5% [24].

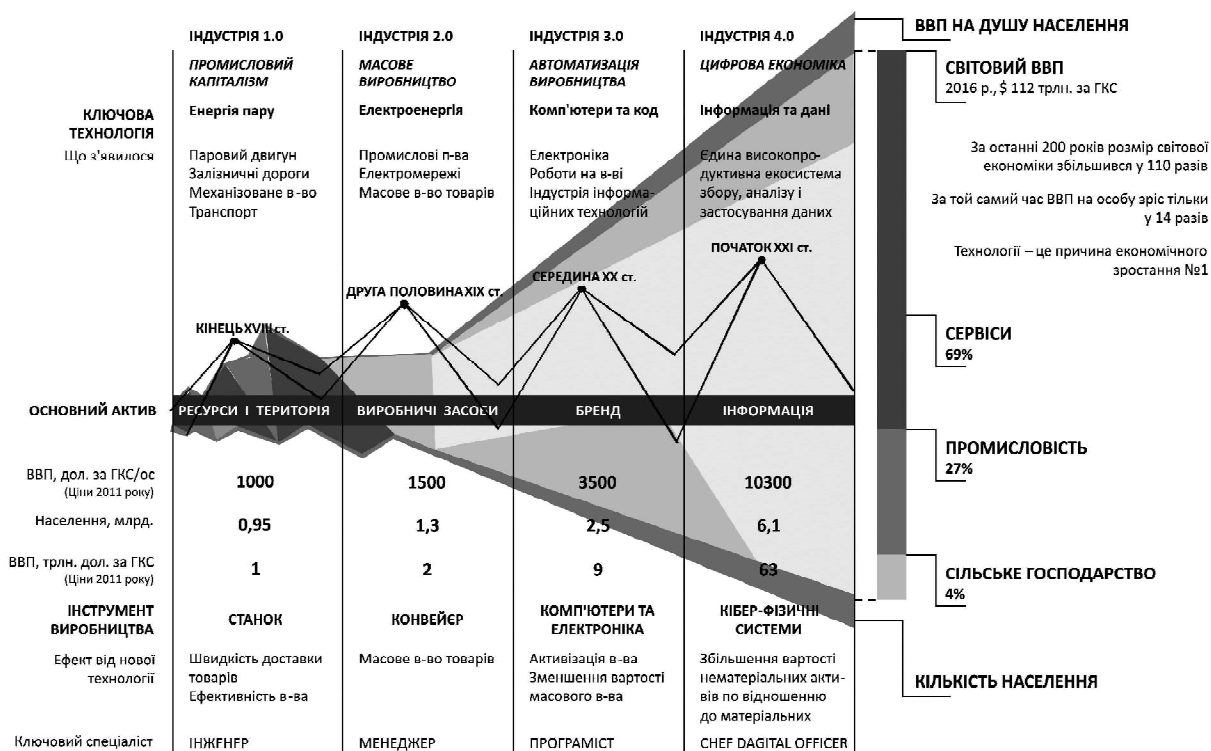

Рис. 1. Індустріальні революції

Джерело: побудовано за даними "Як Україна перетворилася на tech-феномен і яке світле майбутнє чекає на українську технологічну індустрію" [30].

експорту. І ці норми мають бути ідентично високого рівня якості, а це, в свою чергу, сприятиме і вимогливості споживача до низькосортних імпортованих товарів; такими ж технологічно високими, європейського рівня, вимоги мають бути і в сфері послуг. Усі вище зазначені вимоги мають стати нормою і стандартом життя в Україні в найближчий час, щоб не опинитися на задвірках цивілізаційного розвитку, а надто за умов зростаючих українських ІТ-розробок, високої освіченості та інтелектуальності українців, які все частіше створюють додану вартість за кордоном. Особливо це актуально із новими правилами працевлаштування іноземців у Німеччині,

які для Польщі уже є тривожними з позицій зайнятості та внеску до їх ВВП трудових мігрантів з України.

Національна конкурентоспроможність є поняттям динамічним, різноплановим і, в дечому, навіть мінливим; а в силу поглиблення економічної глобалізації змінюються та трансформуються і самі її детермінанти: знижується вплив і значення таких факторів, як наявність природних ресурсів, сприятливий клімат, вигідне географічне розташування країни, і навпаки, підвищується роль інфраструктури, наукового потенціалу та рівня освіченості населення, все більшого значення набуває фактор знань, екологізація та виклики ІТ-сфери. На кож-

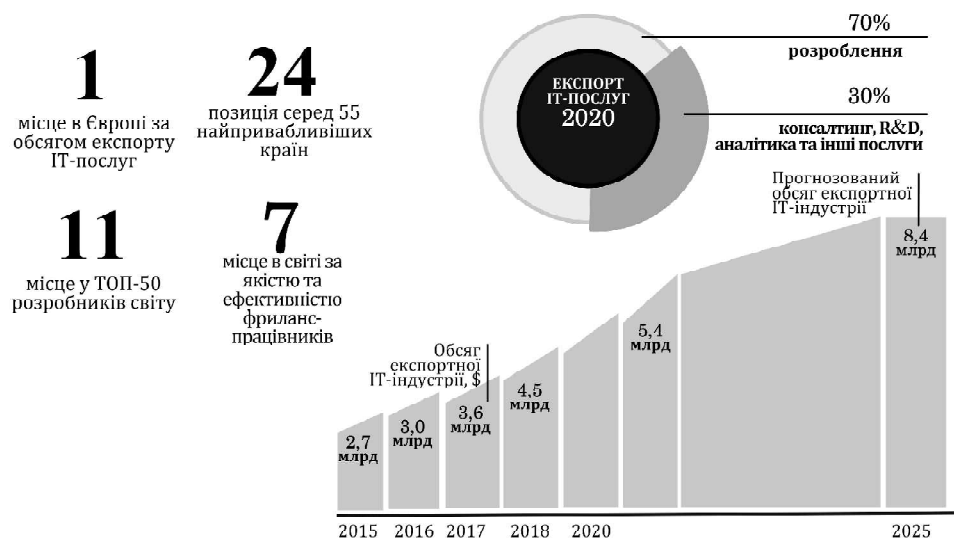

Рис. 2. Україна на ринку ІТ-технологій

Джерело: побудовано за даними "Як Україна перетворилася на tech-феномен і яке світле майбутнє чекає на українську технологічну індустрію" [30].

ному витку цивілізаційного й економічного розвитку зокрема, домінантами та детермінантами розвитку економік країн і світового господарства виступає певний набір факторів, їх комбінаторна сукупність.

Функціонування світового господарства в цілому, і окремих його складових — національних економік — базується на використанні економічних ресурсів, сукупність яких формує ресурсний потенціал як національної економіки, так і світової в цілому.

У традиційному (натуральному) суспільстві основним економічним ресурсом були земля та природні запаси (вода, корисні копалини), а самі економічні відносини вибудовувались навколо земельних володінь, їх обробки, володіння знаряддями праці. В індустріальному суспільстві на авансцену основного ресурсу вийшов уже капітал у реальній та фінансовій формі. А економічні відносини у цій фазі будували на володінні та використанні цього капіталу.

Ситуація докорінно змінилася наприкінці ХХ — початку ХХІ ст. Цей період характеризується безпрецедентним зростанням впливу науки і нових технологій на соціально-економічний розвиток усіх країн. Найпомітніше місце у цих процесах посіли технології інформаційної революції, яка зумовила сприйняття постіндустріального суспільства як інформаційного, але не менш вражаючі успіхи мали також біотехнології, медицина, технології створення і поширення нових матеріалів, транспорту, космонавтики, зв'язку, фінансового посередництва, військового призначення тощо. Нові технології докорінно і швидко змінили структуру світової економіки, що спричинило нові глобальні геополітичні проблеми. Неспроможність країни здійснювати структурну перебудову національної економіки відповідно до вимог нової технологічної парадигми чи зволікання з проведенням таких структурних змін не просто гальмують її розвиток, а й призводять до економічної дезінтеграції [23, с. 20—21].

Необхідність переходу сьогодні на новий технологічний уклад — інформаційний, зумовлюється суто економічними чинниками. Досягаючи межі економічного зростання, економічна система набуває стану, коли взаємодія технічної та економічної сфер започатковує утворення нових технологій, які революційно змінюють виробничу систему (рис. 1).

Однак, на нинішньому етапі не зникла роль і значення природно-ресурсного потенціалу, як всього світу, так і окремих країн, оскільки географічне розташування країни, її геополітичні координати, наявність та запаси/масштаби корисних копалин, руд, мінералів, води, чорноземів, багато в чому визначають конкурентні позиції країн на світовій економічній карті. Щоправда, досвід України, яка не є обділеною у цих факторах (хіба що немає великих запасів нафти, газу, золота, діамантів, але володіє 40% світового запасу чорнозему, має сприятливий клімат, ландшафт, воду, поклади руд, мінералів і т.д.) показує, що за відсутності дієвої державної політики, стратегії розвитку країни як економічно силь-

Рис. 3. Структура фонду національних стандартів

Джерело: побудовано на основі тез виступу директора департаменту технічного регулювання Міністерства економічного розвитку Віткіна Л.М. 26.06.2018 та 22.01.2019 [19; 22].

ної та конкурентоздатної, з урахуванням національної безпеки та національних інтересів, можемо розтратити переваги і втратити свої позиції, скотившись у розвитку на нижчі щаблі. Сьогодні стан української економіки є доволі лоскутковий та суперечливий. З одного боку, вона розвивається в епоху постіндустріальну — де українські винаходи, ІТ-розробки є конкурентоздатними, новаторськими, інноваційними (рис. 2), а з другого боку, — національна економіка все ще, за багатьма принципами, залишилась на початку індустріального суспільства в гірших його проявах.

Жити в такому конструкті для такої економіки як Україна на сучасному етапі є досить небезпечно з позицій національної безпеки в цілому та економічної, зокрема. На жаль, Україна опинилася серед аутсайдерів економічного розвитку в умовах постіндустріальної економіки. Форсування ринкових відносин на тлі збереження старої неефективної структури виробництва і утворення монополій різного типу мало негативні наслідки в економічному змаганні з найближчими регіональними сусідами, які двадцять років тому мали приблизно однаковий з Україною рівень економічного розвитку [Див. 23, с. 23].

Аналіз існуючого досвіду міжнародної економічної інтеграції показує, що найбільш ефективно і глибоко вона здійснюється за умови об'єднання відносно невеликої кількості держав, які мають тісні та усталені торговельно-економічні зв'язки між собою і перебувають майже на однаковому рівні розвитку. На початку нинішнього століття лише Європейський Союз є прикладом інтеграційного об'єднання, яке пройшло складний шлях — від зони вільної торгівлі і митного союзу до економічного і валютного союзу та політичної інтеграції.

За півстоліття свого існування Європейський Союз пройшов шлях від об'єднання вузької групи країн задля лобювання галузевих інтересів до союзу рівноправних країн, ставши потужним гравцем світової економічної та політичної шахівниці, сповідуючи демократичні принципи співіснування, захист прав людини, соціальну та екологічну безпеку.

Початком євроінтеграційного курсу України до ЄС стало підписання в 1994 році Угоди про партнерство і співробітництво України з Європейським Союзом.

Актуальність питання про конвергенцію моделі економічного розвитку України з Європейськими економічними структурами підвищилась у зв'язку з розширенням ЄС до формату 27 країн, збільшенням членів європейської валютної системи, неоднозначними ефектами для економік 10 країн, які стали членами ЄС в 2004 році, подіями в Україні після 2014 року (анексія Криму, втрата частини території на Сході України)².

Можна сказати, що останнім часом Україна досягла значного прогресу у співробітництві з ЄС у політичній, торгово-економічній, правовій і гуманітарній сферах, зокрема в частині сприяння торгівлі між Україною та ЄС досягнуті певні успіхи. Так, Україна гармонізувала з Європейським Союзом близько 64%³ (рис. 3) технічних стандартів, приєдналась до Угоди про оцінку відповідності і прийняття промислової продукції (АСАА), що забезпечить обов'язковість обопільного визнання відповідності європейським стандартам.

Процес реформування системи технічного регулювання в Україні розпочався ще в 2001 році, а зі вступом у 2008 році до Світової організації торгівлі (СОТ) український уряд взяв на себе низку зобов'язань, пов'язаних із подальшим реформуванням системи технічного регулювання, що передбачає та вимагає встановлення преференційних торгових відносин на базі сукупності відповідних норм і правил; формування нової філософії щодо оцінки якості, відповідності технічним нормам, процедури сертифікації, зміни самої системи стандартизації та визначення рівня її ефективності і визнання на міжнародному рівні. Основними складовими системи технічного регулювання є стандартизація; оцінка відповідності (сертифікація товарів, робіт, послуг), метрологія, акредитація органів з оцінки відповідності та випробувальних і калібрувальних лабораторій.

В Україні стандартизацією опікується держава, а стандарти є обов'язковими та визначеними тоді, як у ЄС у розробленні стандартів, які в цілому мають добровільний характер, беруть участь усі зацікавлені сторони (головно виробники і підприємці), а держава⁴ визначає обов'язковими лише засадничі параметри безпечності [29].

Основні організаційно-інституційні засади, принципи та методичні підходи Європейської системи технічного регулювання були закладені у 1980-ті роки в рамках формування "єдиного економічного простору" для забезпечення безперешкодного просування на території

ЄС товарів, послуг, робочої сили, інформації. Основні підходи до реалізації цих цілей закладені в двох підходах — "Новому підході" до технічної гармонізації та стандартизації (прийнято Радою Європи 07.05.1985) та "Глобальному підході" до оцінювання відповідності (прийнято Радою Європи 21.12.1989), які доповнюють один одного. Вони обмежують безпосередньо адміністративне втручання держави у важливі питання виробництва продукції, але надають при цьому виробнику доволі широкий спектр способів виконання своїх зобов'язань перед суспільством.

Сутність "Нового підходу" полягає в тому, що: у директивах ЄС задаються загальні вимоги безпеки на продукцію, які повинні бути обов'язково дотримані; встановлюються конкретні характеристики безпеки, які застосовуються добровільно (це результати, яких необхідно досягти, або які усувають ризики, але вони не конкретизують і не визначають технічні засоби і способи їх вирішення), а виробники самостійно обирають спосіб забезпечення відповідності встановленим вимогам; продукція, виготовлена відповідно до вимог європейських стандартів, які гармонізовані з директивами Євросоюзу, визнається такою, що задовольняє вимоги законодавства ЄС (принцип презумпції відповідності); на ринках країн-членів ЄС продукція може бути розміщена тільки після процедури оцінки відповідності⁵; нагляд на ринках забезпечують спеціально уповноважені державні органи, що контролюють безпечність продукції.

Сутність "Глобального підходу" полягає в тому, що запроваджується модульний підхід до оцінювання відповідності продукції нормативним вимогам. Основними положення його є [11, с. 66]:

- застосування єдиного підходу, шляхом встановлення модулів для різних стадій процедур оцінювання відповідності, визначення критеріїв використання цих процедур, призначення органів з оцінювання відповідності, які їх будуть виконувати, а також щодо правил нанесення та застосування знака відповідності;

- поширення застосування стандартів системи якості ISO 9000 (міжнародних) і стандартів серії EN 45000 (європейських) щодо вимог, встановлених до органів з оцінювання відповідності;

- сприяння укладанню угод щодо взаємного визнання випробувань і сертифікатів у законодавчо неврегульованій сфері;

² Курс на зближення України з Європейським Союзом і диверсифікацію економічного співробітництва між ними було підтверджено як з боку лідерів України, так і з боку керівництва ЄС на 16-му саміті Україна-ЄС в лютому 2013 року в Брюсселі. За результатами саміту керівники ЄС і Президент України підтвердили наміри підписати Угоду про асоціацію та зону вільної торгівлі між ЄС та Україною в листопаді 2013 р. на саміті "Східне партнерство" в Вільнюсі за умов виконання Україною трьох ключових зобов'язань (утвердження верховенства права, реформування судової системи і виборчого законодавства). 17 травня 2017 року у Стразбурзі було підписано угоду про безвізовий режим України з ЄС за присутності Президента України Порошенка та голови Європарламенту Антоніо Таяні. Однак, станом на січень 2019 року, через невиконання сповна Україною своїх зобов'язань ці питання дещо відтермінуються.

³ 64%, виходячи із загальної кількості фонду національних стандартів 21758, зазначених директором департаменту технічного регулювання Мінекономрозвитку Віткіна Л.М. станом на 22.01.2019 року, оскільки ця цифра не є стабільною, так станом на 26.06.2018 року зазначалося 20348 [19], а у 2016 році ця цифра становила 29834 документи, з яких 9617 (32%) національних стандартів, гармонізованих з міжнародними та європейськими [2, с. 98].

⁴ Згідно з Переліком ЕЕК ООН із стандартизації, до секторів, які потребують державного управління щодо проведення єдиної технічної політики та дотримання міжнародних стандартів і правил на національному рівні, віднесені такі сектори: державна охорона здоров'я (сектор А), екологія (сектор В), ефективне використання енергії (сектор С), стосовно окремих випадків, коли відсутність узгоджених стандартів створює або може створити технічні перешкоди для міжнародної торгівлі (сектор D) [20].

⁵ Включає сертифікацію продукції згідно з модульним підходом, сертифікацію продукції третьою стороною та декларацію відповідності виробника для продукції з низьким рівнем ризику заподіяння нею шкоди споживачам чи довкіллю. Модулі та їх комбінації використовуються для різних стадій процедур оцінки відповідності залежно від виду продукції, явища, ступеня ризику і т.д. З восьми модулів тільки у трьох відповідність підтверджується сертифікатом відповідності, в інших п'яти — декларацією про відповідність [27, с. 17, цитовано за 10, с. 5].

— зменшення розбіжностей між наявними системами контролю і забезпечення якості (повірковими і метрологічними системами, випробувальними лабораторіями, органами сертифікації, акредитації та контролю) країн-членів ЄС і різних галузей промисловості.

Модульна система "Глобального підходу" включає вісім модулів, які чітко регламентують роль і призначення кожного з них. Запровадження модульного підходу дозволяє сформувати велику кількість поєднання (комбінування) модулів (схем підтвердження відповідності), з яких обирається та схема, яка буде відповідати рівню можливого ризику нанесення шкоди продукцією, яку постачає виробник. Зазначені підходи та принципи є цілісною системою, яка відображає Європейську модель технічного регулювання.

У рамках чинного Порядку денного асоціації Україна — ЄС одним із основних завдань є наближення законодавчої бази України у сфері технічного регулювання до вимог ЄС та СОТ, у тому числі, перехід від обов'язкової сертифікації до оцінки відповідності, прийняття технічних регламентів, узгоджених з Директивами Нового Підходу ЄС⁶, перегляд і заміна старих стандартів (ГОСТ) та запровадження стандартів ISO (International Organization for Standardization) і Європейських стандартів, створення системи ринкового нагляду, оновлення та модернізація матеріальної бази, реформування та зміцнення інституційної бази забезпечення якості тощо⁷. Відповідно до статей 55—58 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС робота з реформування системи технічного регулювання полягає у впровадженні актів рамкового та секторального європейського законодавства, забезпеченні діяльності інституцій у сфері технічного регулювання відповідно до існуючої в ЄС практики, гармонізації національних стандартів з міжнародними та європейськими.

Значним проривом для України стало ухвалення у квітні та червні 2014 року трьох прогресивних законів у сфері технічного регулювання, які вносять у неї більше прозорості та зрозумілості. Їх прийняття було кроком для виконання Угоди про асоціацію.

У період з 2014—2018 рр. прийнято нові базові закони, що регламентують технічну стандартизацію і метрологію, а також схвалено Стратегію розвитку системи технічного регулювання на період до 2020⁸ року, якою передбачено підписання Угоди про оцінку відповідності та прийнятність промислової продукції у трьох пріоритетних секторах (низьковольтне обладнання, електро-

магнітна сумісність, машини) та підготовка до розширення Угоди на інші пріоритетні сектори, реалізація заходів також передбачає досягнення рівня гармонізації національних стандартів з міжнародними та європейськими на 80%. У 2015 році скасовано 14475 застарілих міждержавних стандартів ГОСТ, розроблених до 1992 року, які мали втратити чинність у 2016—2018 роках. Станом на січень 2019 року прийнято 24 технічні регламенти із 27 актів європейського секторального законодавства [Дет. див. 9], визначених Угодою про асоціацію. Загалом в Україні прийнято 58 технічних регламентів, 53 з яких розроблено на основі актів законодавства ЄС. Також завершено перехід від застарілої системи обов'язкової сертифікації продукції до системи оцінки відповідності згідно з технічними регламентами, що ідентичні європейським технічним регламентам. Створено національний орган стандартизації (ДП "УкрНДНЦ") та налагоджено його роботу⁹. Національне агентство з акредитації України представляє Україну у Європейській кооперації з акредитації (EA), Міжнародному форумі з акредитації (IAF) та Міжнародній кооперації з акредитації лабораторій (ILAC). Відповідно до Стратегії розвитку технічного регулювання на період до 2020 року Україна планує підписати Метричну Конвенцію, отримавши статус повноправного члена Генеральної конференції мір та ваг (CGPM), а також статус повноправного члена Міжнародної організації законодавчої метрології (OIML) [2, с. 104].

Стандартизація сприяє отриманню економічних вигод від уніфікації та економії від масштабу на міжнародному, регіональному, в т.ч. і на європейському чи національному рівнях. Формування стандартів і технічне регулювання регламентів забезпечує відкриття нових ринків для продукції українського виробника, причому конкурентоспроможних товарів, з додатковим ланцюгом вартості. Окрім того, самі ринки часто-густо висувають нові вимоги та сприяють появі нових стандартів на базі технологічного лідерства, ринкових угод, кон'юнктурних домінант на ринку. Основною метою політики ЄС у цій сфері на найближче десятиліття є розробка загальної системи стандартів для всіх країн-членів ЄС, що є доволі амбітним планом в умовах швидкоплинних технологічних змін виробництва, посилення вимог екологізації та викликів ІТ-сфери. Більше того, нині людський капітал, а не машини та обладнання стають головним активом фірм, які через використання ме-

⁶ Настанова щодо імплементації директив, заснованих на "новому підході" та "глобальному підході" ("Блакитна настанова"), була опублікована в 2000 році. Відтоді вона стала одним з основних довідкових документів, що пояснюють, як імплементувати законодавство на основі "нового підходу", наразі охоплене Новими законодавчими рамками [17].

⁷ З метою розвитку добровільної сертифікації продукції, процесів, робіт і послуг в Україні, подальшої гармонізації правил сертифікації з європейськими правилами і процедурами вимогам нормативних документів, дія яких поширюється на них, у січні 1999 року Державним комітетом України зі стандартизації, метрології та сертифікації було затверджено Порядок впровадження модульного підходу оцінки відповідності з урахуванням вимог директив Європейського Союзу, а саме: поетапного впровадження модульного підходу оцінки відповідності згідно з вимогами Директиви ЄС N 93/465/ЄЕС щодо модулів для різних фаз процедур оцінювання відповідності і правил надання та використання маркування знаком відповідності CE, призначених для використання в директивах з технічної гармонізації. Цей Порядок застосовувався для продукції, процесів, робіт і послуг, які згідно з чинним вітчизняним законодавством не підлягали обов'язковій сертифікації в Україні.

⁸ Стратегією розвитку системи технічного регулювання на період до 2020 року передбачено ухвалення нових та приведення вже прийнятих технічних регламентів у відповідність до актів законодавства ЄС — планується прийняти 39 технічних регламентів та внести зміни до 14 технічних регламентів. Важливим завданням у сфері реформування технічного регулювання в Україні є також реалізація проектів міжнародної технічної допомоги: ЄС (Twinning), UNIDO, CUTIS, GIZ, PTB, а також набуття Україною повноправного членства в Міжнародній організації законодавчої метрології (OIML), а національним органом стандартизації — в європейських організаціях зі стандартизації CEN і CENELEC.

⁹ Зокрема, забезпечено участь України в діяльності міжнародних та регіональних організацій зі стандартизації, підписанням 16.01.2018 Меморандуму ДП "УкрНДНЦ" з Європейським інститутом телекомунікаційних стандартів ETSI, 25.09.2018 Угоди з Радою стандартів Канади SCC, 27.09.2018 Меморандуму з Американським національним інститутом стандартів ANSI.

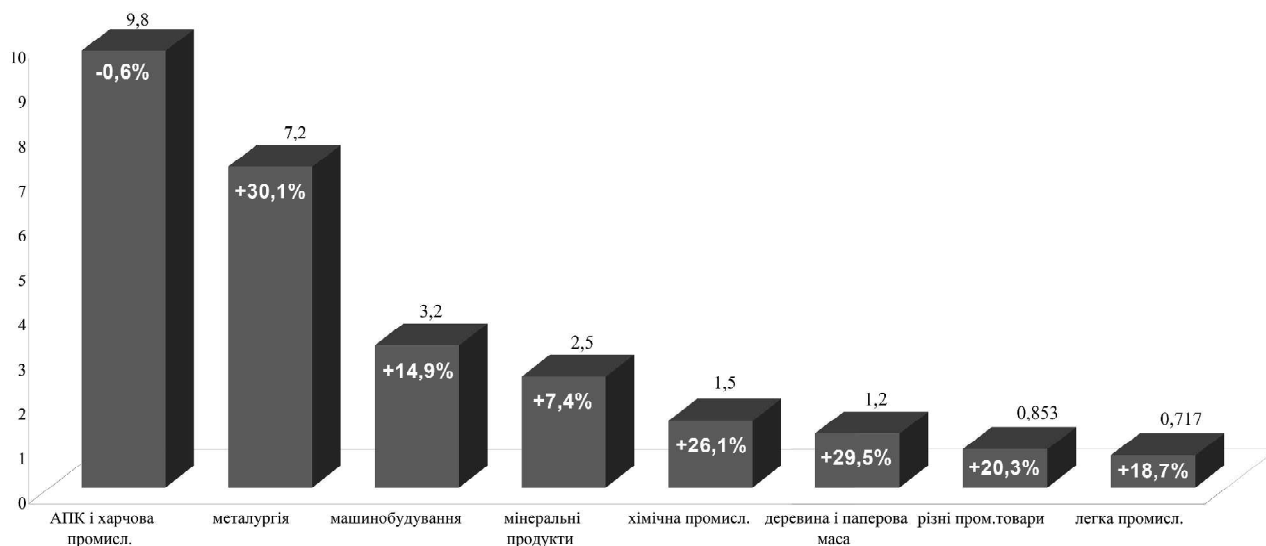

Рис. 4 Структура експорту української продукції за різними товарними групами, млрд дол. (протягом перших 7 місяців 2018 року)

Джерело: побудовано на основі даних Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. [18]

ханізмів аутсорсингу та офшорингу розширюють свої межі, території впливу, сприяють процесам злиття та поглинання; винесення частини технологічного процесу за межі країни базування багатонаціональної компанії (але частини), бо кінцевий етап — готова продукція реалізується від імені материнської компанії.

За підсумками 7 місяців 2018 року у порівнянні з аналогічним періодом 2017 року експорт українських товарів збільшився на 12,7% і склав \$ 26,9 млрд (рис. 4).

Причому найбільша питома вага в українському експорті належить:

- продукції АПК та харчової промисловості (36,4%),
- продукції металургійного комплексу (26,8%),
- продукції машинобудування (11,8%),
- мінеральним продуктам (9,1%).

ЄС залишається найбільшим торговельним партнером України. Експорт товарів до країн Європейського Союзу зріс на 18,7% у порівнянні з 7 місяцями 2017 року і становив близько \$ 11,3 млрд. При цьому його питома вага у загальному експорті товарів з України за підсумками 7 місяців 2018 року склала 42,1%.

Окрім ЄС, Україна найбільше продавала своїх товарів за перші 7 місяців 2018 року до Росії (8% від загального обсягу експорту), Туреччини (5,8%), Індії (5,2%), Китаю (4,2%) та Єгипту (4,1%) [9].

Попри абсолютне зростання експорту українських товарів, у його структурі таки переважає продукція сировинно-товарного характеру із незначним обсягом інноваційної продукції та послуг і це при традиційно сильних в Україні авіабудуванні, космічній галузі, суднобудуванні та військово-промисловому комплексі. Впродовж 2018 року експорт продукції із доданою вартістю знизився на 3,3% — до 5,7 млрд дол. [Див. 1] За даними експертів, перспективними в 2019 році, на їх погляд, будуть затребувані за кордоном позиції: соняш-

никова олія, м'ясо та їстівні субпродукти свійської птиці (курятину), цукор (буряковий), вироби з шоколаду і хлібобулочні вироби. При цьому, як прогнозують в UFEB, зазначений список можуть доповнити: вершкове масло, яблука, яйця, мед і соєва олія. І знову у цьому списку відсутня продукція із високою доданою вартістю. Незважаючи на те, що вже майже чотири роки, як ринок Європейського Союзу став доступнішим для українських товаровиробників завдяки Угоді про асоціацію між Україною та ЄС, обсяги українського експорту до Європи не можна назвати надто високими. Більш того, якщо поглянути на всі країни Європи, включаючи пострадянські, зовнішньоекономічне сальдо нашої країни в більшості випадків є негативним. Втім, у відносинах з окремими країнами спостерігається і посилення позицій. В основному це стосується країн, на ринках яких раніше Україна була представлена мало (Іспанії, Португалії, Нідерландів, балканські країни) (рис. 5).

При цьому слід пам'ятати, що справжнє лідерство можливе лише за умови, коли експорт переробленої продукції буде значно перевищувати експорт сировини, що правда без дієвої та державницької стратегії розвитку України цього не відбудеться навіть за умов повної гармонізації системи технічного регулювання до вимог ЄС.

Рациональна і узгоджена торгівля між двома країнами — це процес, який буде вигідний обом сторонам. Грунтуючись на цьому принципі, економісти вважають, що вільна торгівля повинна бути вигідна всім учасникам ринку — після Другої світової війни країни прагнули зняти торговельні санкції. Зараз, на думку Visual Capitalist, це вже не працює — на перший план виходить соціальний і політичний вплив, і політики будують перепони в торговельних відносинах¹⁰. І це теж Україна має враховувати уже зараз.

Дедалі очевидніше те, що в майбутньому вирішувати глобальні проблеми на основі індустріального спо-

¹⁰ Як приклад аналітики наводять налагоджені відносини між США і Канадою, де обидві сторони є найбільшими торговельними партнерами. Але парадокс між політикою і вільною торгівлею на глобальному рівні буде постійно актуальний, особливо в зв'язку з торговельною війною США проти Китаю.

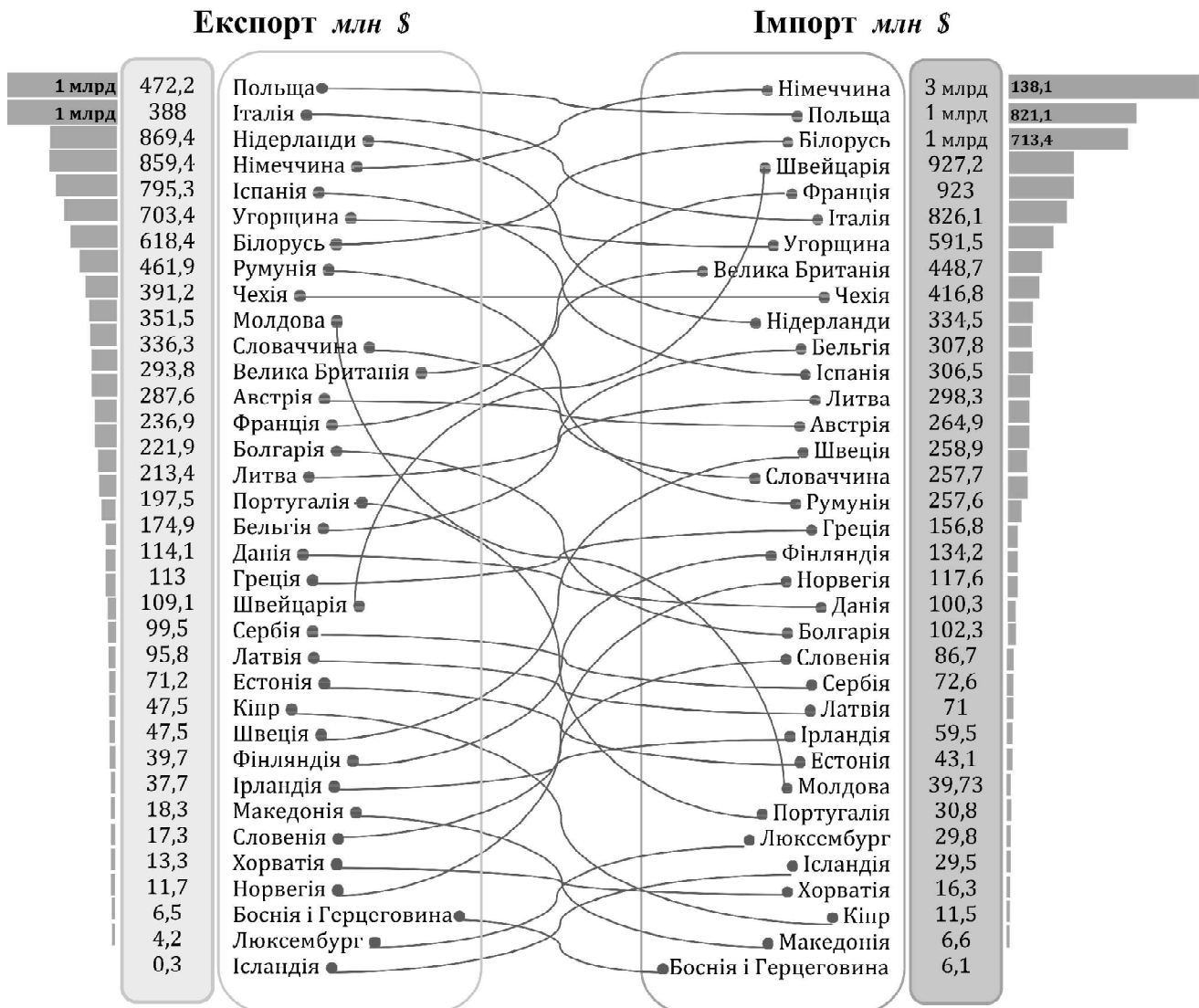

Рис. 5. Баланс експорту-імпорту Україна ЄС

Джерело: побудовано на основі "Економические связи Украины в Европе: с кем мы сотрудничаем больше всего (инфографика)" [28].

соби виробництва, орієнтованого на сировинний ресурс і руйнування/нищення навколишнього середовища, неможливо. Особливого значення зараз набуває технологічне прогнозування, яке базується на досконалії науковій основі та ефективному інструментарії, який дозволяє передбачити/прогнозувати технологічні зміни, які будуть через 20—30 років [5, с. 453] і, зокрема в інформаційному секторі, ІТ-технологіях, штучному інтелекті та т.д. — основних секторах техноглобалізму.

ВИСНОВКИ

Технічне регулювання є одним із ключових елементів усунення перешкод для вільного руху товарів, послуг, важелем вирівнювання асиметрій між продукцією українських та європейських товаровиробників, головно у якості, безпечності, відповідності фітосанітарним нормам та ін.

В Україні лише формується нова система технічного регулювання, стандартизації та метрології. Реформування законодавства, принципів та інфраструктури

системи технічного регулювання, стандартизації і метрології має на меті підвищення безпеки, якості і конкурентоспроможності української продукції, захисту життя та здоров'я громадян, спрощення умов ведення бізнесу, вирівнювання існуючих перекосів та дисбалансів, впровадження інновацій шляхом застосування правил міжнародних стандартів, усунення технічних бар'єрів.

Щоправда, на Україну чекає тривала, ємна та кропітка робота зі створення цілісної системи технічного регулювання, яка функціонує в країнах ЄС — це, поперше. По-друге, маючи принципову відмінність у сприйнятті та підґрунті функціонування системи технічного регулювання в Україні та ЄС, нова система технічного регулювання вимагає не лише відходу від виключно державного регулювання, але й зміни філософії та відношення бізнесу, товаровиробників, продуцентів продукції, послуг до стандартів, вироблення та дотримання технічних норм, які мають відповідати не лише міжнародним/європейським стандартам, але й бути екологічними, безпечними, стати підґрунтям сталого економічного розвитку та основою конкурентоздат-

ності економіки. Це в свою чергу вимагає і зміни менеджменту, системи фінансування, регуляторної політики, системи дозвільних принципів для ведення бізнесу тощо.

Окрім того, головною проблемою реформування системи технічного регулювання залишається велика кількість документів, які необхідні для ведення бізнесу; довгий термін отримання необхідної документації; складність відповідних процедур; складність доведення незаконності протиправних дій при веденні бізнесу; висока вартість регуляторних процедур; неоднорідність неузгоджених стандартів технічних вимог у різних галузях (металургії, будівництві, фармакології, сфері комунальних послуг та ін.).

За таких умов і з урахуванням аналізу існуючої практики технічного регулювання в Європейському Союзі та Україні, історичних особливостей та необхідності відходження від застарілої системи (сформованої ще за часів СРСР системи ГОСТів), методичних рекомендацій міжнародних організацій, найбільш доцільним було б поетапне формування цілісної системи технічного регулювання, а саме: перехід від централізованої (виключно державної) системи до децентралізованої (дворівневої), за якої держава опікується лише стратегічними чи/та пріоритетними галузями і підприємствами; а інші здійснюють розробку та контроль самостійно; створення мережі інфраструктури у кожній галузі та цілісної загальнодержавної системи; проведення єдиної державної технічної підтримки; правове регулювання відносин та захисту інтересів виробників, користувачів/споживачів; усунення технічних та термінологічних перешкод; розробка системи підтримки чи заохочення впровадження та використання передових, новітніх технологій; запровадження в Україні міжнародних та європейських правил технічних стандартів та системи їх стандартизації, сертифікації, дотримання та оцінки відповідальності у разі порушення. Розробка, так званої дорожньої карти створення і гармонізації системи технічного регулювання в Україні з метою використання переваг вільної торгівлі з країнами Європейського Союзу, підвищення конкурентоздатності вітчизняної продукції, переорієнтація структури експорту. Відчутним результатом даної співпраці у короткотерміновій перспективі мало б стати укладення з ЄС Угоди про оцінку відповідності та взаємну прийнятність промислових товарів (Угода АСАА) у ключових секторах виробництва. Такі угоди уклалися Європейським Союзом з країнами, які були кандидатами на членство в ЄС та країнами Середземномор'я. Їх укладання дало змогу продукції, що охоплювалася цими угодами, вільно просуватись на внутрішньому ринку ЄС без додаткового проведення процедур оцінки відповідності.

Література:

1. В Украине снизился экспорт продукции с добавленной стоимостью [Електронний ресурс]. — URL: <http://finance.bigmir.net/news/97851-V-Ukraine-snizilsya-eksport-prodykcii-s-dobavlennoi-stoimostu>
2. Віткін Л.М. Реформування системи технічного регулювання: здобутки та плани на майбутнє // Стратегічна панорама. — № 1. — 2016. — С.98—104.
3. Віткін Л.М., Лапач С.М., Хімичева Г.І. Принципи, теоретичні засади та практичні рекомендації щодо побудови сучасної системи технічного регулювання України // Системи обробки інформації. — 2009. — Вип. 3 (77). — С. 153—165.
4. Гарасим Ю.Й. Аналіз національної системи стандартизації і сертифікації у контексті угоди про асоціацію України та ЄС [Електронний ресурс] / Ю.Й. Гарасим // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. — 2015. — № 3. — С. 58—65. — URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/uazt_2015_3_8
5. Глобальное экономическое развитие: тенденции, асимметрии, регулирование: монография / Под научной редакцией профессоров Д. Лукьяненко, А. Поручника, В. Колесова. — К.: ГВУЗ "Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана". — 2013. — 465 с.
6. Димань Т.М. Безпека продовольчої сировини і харчових продуктів: підручник / Т.М. Димань, Т.Г. Мазур. — К.: ВЦ "Академія", 2011. — 520 с.
7. Закон України "Про метрологію та метрологічну діяльність" [Електронний ресурс]. — URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/124-19>
8. Закон України "Про стандартизацію" від 05.06.2014 № 1315_VII [Електронний ресурс]. — Голос України. 2014. — № 124. — URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1315_18
9. Інститут економічних досліджень та політичних консультацій [Електронний ресурс]. — URL: http://www.ier.com.ua/ua/Ukraine_EU_project/materials/AA_title_4/barriers/harmonisation
10. Как и чем торгуют Украина и ЕС [Електронний ресурс]. — URL: <http://finance.bigmir.net/business/75983-Kak-i-chem-torgujut-Ukraina-i-ES--infografika>
11. Кожедуб Ю. Основа технічних регламентів України — директиви Європейського Союзу Нового та Глобального підходу / Ю. Кожедуб // Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в Україні. — 2005. — Вип. № 11. — С. 63—70.
12. Крисанов Д. Системи технічного регулювання Європейського Союзу, України та митного союзу для агропродовольчої сфери: напрями їх зближення, можливості звуження невідповідності та зменшення асиметричності // Економісто. — № 2. — Лютий. — 2014. — С. 4—10.
13. Лагунова І.А. Технічне регулювання як механізм публічного управління ризиками у будівництві: шляхи та перспективи розвитку // Інвестиції: практика та досвід № 1/2019. — С. 90—96.
14. Міжнародний форум з питань технічного регулювання [Електронний ресурс]. — URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/yurij-brovchenko-vidkriv-mizhnarodnij-forum-z-pitan-tehnichnogo-regulyuvannya>
15. Мураховський М. Адаптація загального законодавства України до вимог законодавства ЄС та Угоди ТВТ СОТ / М. Мураховський, К. Романько, В. Михайлов // Стандартизація, сертифікація, якість. — 2008. — № 3. — С. 12—16.
16. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 26.01.2018 № 93 "Про визнання такими, що втратили чинність, деяких наказів" [Електрон-

ний ресурс] // Офіційний вісник України. 2018. — № 21. Ст. 90. — URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0194_18

17. Офіційний веб-сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. "Блакитна настанова" з імплементації правил ЄС щодо продуктів 2016 року. [Електронний ресурс]. — URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=e1cc4894-49c5-46df-bb54-db769b125e55&title=BlakitnaNastanovaZVprovadzheniaPravilvropeiskogoSoiuzuSchodoProduktii&isSpecial=true>

18. Офіційний веб-сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. Експорт товарів з України за перші 7 місяців 2018 року зріс на 12,7% [Електронний ресурс]. — URL: <http://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=81ef4666-2d22-4336-bad1-fbd1f279fa07&title=EksportTovarivZUkrainiZaPershi7Misiatsiv2018-RokuZrisNa12-7->

19. Офіційний веб-сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. — URL: <http://www.me.gov.ua>

20. Перечень ЭЕК по стандартизации ECE/STAND/20/Rev.5 [Електронний ресурс]. — URL: <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/unece/unpan019897.pdf>

21. Порядок впровадження модульного підходу оцінки відповідності з урахуванням вимог директив Європейського Союзу. Затверджено наказом Держстандарту України від 10.01.1999 р. № 2 // Офіційний вісник України. — 1999. — № 7. — Код акту 6878/1999.

22. Рішення засідання науково-технічної ради у сфері технічного регулювання, стандартизації, метрології та метрологічної діяльності при Міністерстві економічного розвитку і торгівлі України, 22.01.2019 м. Київ [Електронний ресурс]. — URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=8a1296eb-a9bc-49ed-82d4-ccc7aab5ff10&title=RishenniaZasidanniaNaukovotekhnichnoiRadiUSferiTekhnichnogoRegulivanniaStandartizatsiiMetrologiiTaMetrologichnoiDiialnostiPriMinekonomrozvitkuUkraini-22-01-2019-M-Kiiv>

23. Стратегія економічного зростання Європейського Союзу: Навчальний посібник для вищих навчальних закладів / Авт. кол.: Ю.М. Бажал, І.В. Бураковський, Г.С. Григор'єва та ін. / За ред. д-ра екон. наук, проф. Ю.М. Бажала. — К.: Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2013. — 280 с.

24. Технічне регулювання в ЄС. Представництво України при Європейському Союзі та Європейському Співтоваристві з атомної енергії [Електронний ресурс]. — URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/Ukraine+-EU+export-import+helpdesk+/Non-tariff+regulation/Technical+Regulation>

25. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами. Ратифіковано Законом № 237/94 — ВР від 10.11.94 // Офіційний вісник України. — 2006. — № 24. — Ст. 1794.

26. Усенко О. Реформа технічного регулювання як запорука інтеграції України до світового господарства // Економіка. — № 10. — 2009. — С. 226—229.

27. Штефан Н.В. Технічне регулювання в Україні: проблеми та досягнення / Н.В. Штефан // Системи обробки інформації. — 2011. — Вип. № 6 (96). — С. 17—19.

28. Экономические связи Украины в Европе: с кем мы сотрудничаем больше всего (инфографика) [Електронний ресурс]. — URL: <https://news.finance.ua/ru/news/-/412440/ekonomicheskie-svyazi-ukrainy-v-evrope-s-kem-my-sotrudnichaem-bolshe-vsego-infografika>

29. Як виконати угоду з ЄС? Технічне регулювання та стандартизація. / Європейська правда [Електронний ресурс]. — URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2014/07/7/7023953/>

30. Як Україна перетворилася на tech-феномен і яке світле майбутнє чекає на українську технологічну індустрію [Електронний ресурс]. — URL: <https://businessviews.com.ua/ru/tech/id/ukrajinski-tehnologiji-1918/>

31. Globalisierung — verantwortungslos und verwundbar [Електронний ресурс]. — URL: <https://www.bpb.de/politik/wirtschaft/freihandel/283566/globalisierung-verantwortungslos-und-verwundbar>

References:

1. Bigmir.net (2018), "Exports of value-added products decreased in Ukraine", available at: <http://finance.bigmir.net/news/97851-V-Ykraine-snizilsyaeksport-prodykcii-s-dobavlennoi-stoimostu> (Accessed 9 February 2019).

2. Vitkin, L.M. (2016), "Reforming the System of Technical Regulation: Achievements and Plans for the Future", *Stratehichna panorama*, vol. 1, pp. 98—104.

3. Vitkin, L.M. Lapach, S.M. and Khimicheva, H.I. (2009), "The Principles, Theoretical Foundations, and Practical Recommendations for the Construction of a Modern System of Technical Regulation of Ukraine", *Systemy obrobky informatsii*, vol. 3 (77), pp. 153—165.

4. Garasym, Yu.J. (2015), "Analysis of the National System of Standardization and Certification in the Context of the Association Agreement between Ukraine and the EU", *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo*, [Online], vol. 3, pp. 58—65, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/uaazt_2015_3_8 (Accessed 8 February 2019).

5. Lukyanenko, D. Poruchnik, A. and Kolesov, V. (2013), *Global'noe jekonomicheskoe razvitie: tendencii, asimetrii, regulirovanie*, [Global Economic Development: Trends, Asymmetries, Regulation], GVUZ Kievskij nacional'nyj jekonomicheskij universitet imeni Vadima Get'mana, Kyiv, Ukraine.

6. Dyman', T.M. and Mazur, T.H. (2011), *Bezpeka prodovol'choi syrovyny i kharchovykh produktiv*, [Safety of Raw Materials and Food Products], VTs Akademiia, Kyiv, Ukraine.

7. The Verkhovna Rada of Ukraine (2015), *The Law of Ukraine "On Metrology and Metrological Activity"*, available at: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/124-19> (Accessed 8 February 2019).

8. The Verkhovna Rada of Ukraine (2014), *The Law of Ukraine "On Standardization"*, available at: <http://>

zakon.rada.gov.ua/laws/show/1315_18 (Accessed 8 February 2019).

9. The Institute for Economic Research and Policy Consulting (2013), "Harmonization of Technical Regulation, Standards and Conformity Assessment, Agreement on the Conformity Assessment and Admissibility of Industrial Products", available at: http://www.ier.com.ua/ua/Ukraine_EU_project/materials/AA_title_4/barriers/harmonisation (Accessed 8 February 2019).

10. Bigmir.net (2016), "How and What Ukraine and the EU are Trading", available at: <http://finance.bigmir.net/business/75983-Kak-i-chem-torgujut-Ukraine-El-Infographics> (Accessed 8 February 2019).

11. Kozhedub, Yu. (2005), "The Basis of the Technical Regulations of Ukraine is the European Union's New and Global Approach Directives", *Pravove, normativne ta metrolohichne zabezpechennia systemy zakhystu informatsii v Ukraini*, vol. 11. pp. 63—70.

12. Krysanov, D. (2014), "Systems of Technical Regulation of the European Union, Ukraine and the Customs Union for the Agro-food Sector: Directions of Their Convergence, the Possibility of Narrowing the Mismatch and Reducing Asymmetry", *Ekonomist*, vol. 2, pp. 4—10.

13. Lahunova I.A. (2019), "Technical Regulation as a Mechanism of Public Risk Management in Construction: the Ways and Perspectives of Development.", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 1, pp. 90—96.

14. International Forum on Technical Regulation (2018), available at: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/yuriy-brovchenko-vidkriv-mizhnarodnij-forum-z-pitan-tehnichnogo-regulyuvannya> (Accessed 8 February 2019).

15. Murakhovs'kyj, M. Roman'ko, K. and Mykhajlov, V. (2008), "Adaptation of the General Legislation of Ukraine to the Requirements of the Legislation of the EU and the WTO TVT Agreement", *Standartyzatsiia, sertyfikatsiia, iakist'*, vol. 3. pp. 12—16.

16. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2018), Order "On the Recognition of Certain Invalid Orders", available at: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0194_18 (Accessed 8 February 2019).

17. Official website of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine. (2016), "Blueprint" on the implementation of the EU rules on products in 2016", available at: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=e1cc4894-49c5-46df-bb54-db769b125e55&title=BlakitnaNastanovaZVprovadzheniaPravilvropeiskogoSoiuzuSchodoProduktii&isSpecial=true> (Accessed 9 February 2019).

18. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2018), "Exports of goods from Ukraine during the first 7 months of 2018 increased by 12.7%", available at: <http://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=81ef4666-2d22-4336-bad1-fbd1f279fa-07&title=EksportTovarivZUkrainiZaPershi7-Misiatsiv2018-RokuZrisNa12-7-> (Accessed 8 February 2019).

19. Official website of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2019), available at: <http://www.me.gov.ua> (Accessed 9 February 2019).

20. UN (2002), "List of ECE standardization ECE/STAND/20/Rev.5", available at: <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/unece/unpan019897.pdf> (Accessed 9 February 2019).

21. State Standard of Ukraine. (1999), "Procedure for Implementing a Modular Approach to Conformity Assessment Taking Into Account the Requirements of the Directives of the European Union", *Ofitsijnyj visnyk Ukrainy*, vol. 7.

22. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2019), "Decision of the meeting of the Scientific and Technical Council in the field of technical regulation, standardization, metrology and metrology", available at: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=8a1296eb-a9bc-49ed-82d4-ccc7aab5ff10&title=RishenniaZasidanniaNaukovotekhnichnoiRadiUSferiTekhnichnogoReguliuванняStandartizatsiiMetrologiiTaMetrologichnoiDiialnostiPriMinekonomrozvitkuUkraini-22-01-2019-M-Kiiv> (Accessed 9 February 2019).

23. Bazhal, Yu.M. Burakovs'kyj, I.V. and Hryhor'ieva, H.S. (2013), *Stratehiia ekonomichnoho zrostantia Yevropejs'koho Soiuzu*, [The European Union's Economic Growth Strategy], PULSARY, Kyiv, Ukraine.

24. Ukraine's Delegation to the European Union and the European Community on Atomic Energy (2019), "Technical regulation in the EU", available at: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/Ukraine+-+EU+export-import+helpdesk+/Non-tariff+regulation/Technical+Regulation> (Accessed 9 February 2019).

25. The Verkhovna Rada of Ukraine (1994), The Law of Ukraine "Partnership and Cooperation Agreement Between Ukraine and the European Communities and their member states", *Ofitsijnyj visnyk Ukrainy* (2006), vol. 24. St. 1794.

26. Usenko, O. (2009), "The Reform Of Technical Regulation As A Guarantee Of Ukraine's Integration Into The World Economy", *Ekonomika*, vol. 10, pp. 226—229.

27. Shtefan, N.V. (2011), "Technical Regulation In Ukraine: Problems And Achievements", *Systemy obrobky informatsii*, vol. 6 (96), pp. 17—19.

28. Finance.ua (2017), "Economic ties of Ukraine in Europe: with whom we cooperate the most (infographics)", available at: <https://news.finance.ua/ru/news/-/412440/ekonomicheskie-svyazi-ukrainy-v-evrope-s-kem-my-sotrudnichaem-bolshe-vsego-infografika> (Accessed 9 February 2019).

29. Yevropejs'ka Pravda (2014), "How to execute an agreement with the EU? Technical regulation and standardization", available at: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2014/07/7/7023953/> (Accessed 9 February 2019).

30. BusinessViews (2019), "How has Ukraine turned into a tech-phenomenon and what a bright future awaits Ukraine's technological industry", available at: <https://businessviews.com.ua/ru/tech/id/ukrajinski-tehnologiji-1918/> (Accessed 9 February 2019).

31. Paech, N. (2019). "Globalisierung — verantwortungslos und verwundbar", available at: <https://www.bpb.de/politik/wirtschaft/freihandel/283566/globalisierung-verantwortungslos-und-verwundbar> (Accessed 9 February 2019).

Стаття надійшла до редакції 13.02.2019 р.

О. С. Будзяк,
*д. е. н., професор, завідувач кафедри екології та економіки землекористування
Державної екологічної академії післядипломної освіти та управління, м. Київ*
В. М. Будзяк,
*д. е. н., професор, професор кафедри міжнародних економічних відносин
Київського національного торговельно-економічного університету, м. Київ*

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.4.17

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРОСТОРОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕКОЛОГОБЕЗПЕЧНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В УМОВАХ ЗМІН КЛІМАТУ

O. Budzyak,
Doctor of Economics, professor, Head of the Department of Ecology and Land Use Economics
State Ecology Academy of Postgraduate Education and Management
V. Budzyak,
Doctor of economics, professor, Professor of the Department of International Economic Relations
Kyiv National University of Trade and Economics

METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE SPATIAL ORGANIZATION OF ECOLOGICAL SAFE USE IN THE CONDITIONS OF CLIMATE CHANGE

Проаналізовано існуючу систему просторової організації екологобезпечного землекористування. Обґрунтовано базові критерії та показники оцінки рівня екологобезпечності землекористування. Обґрунтовано три основні типи земель. До них віднесено природний, продуктивний та техногенний типи. Запропоновано еколого-економічні критерії безпечного використання земель. При цьому оцінено обсяги екологічного резерву земель, а також стійкість та уразливість земель до різних факторів. Серед екологічних критеріїв оцінено видове біорізноманіття. Економічний критерій базується на показнику комфортного землезабезпечення громадян. Обчислено коефіцієнт уразливості земельних угідь регіонів України природно-кліматичними чинниками. Розраховано рівень впливу на земельні угіддя антропогенних чинників. Зокрема обчислено щільність радіоактивного забруднення земель, водну та вітрову ерозію. Визначено регіони України із найвищим та найнижчим рівнем забезпечення земельними угіддями. Здійснено зонування території України за рівнем придатності земель до екологобезпечного землекористування. Обґрунтовано сім зон придатності земель до екологобезпечного використання. Центральна зона характеризується критичним рівнем використання земель. Східна, Південна та Західна зони характеризуються екологонебезпечним рівнем використання земель. Північна та Прикарпатська зони віднесено до задовільного стану використання земель. Лише Південно-Західна зона відноситься до екологобезпечного рівня використання земель. При цьому придатними до екологобезпечного рівня використання пропонується відносити ще і зони із задовільним рівнем використання. Оцінено водозабезпеченість території України в умовах кліматичних змін. Рівень водозабезпеченості території оцінювався за водозабезпеченістю населення та водозабезпеченістю сільськогосподарських угідь. Встановлено, що найбільші запаси підзем-

них вод спостерігаються в Південно-Західному та Донецько-Придніпровському економічному районах. Серед зон, які характеризують рівень екологічнобезпечного використання земель найбільш водозабезпеченими виявились території Північної, Прикарпатської та Південно-Західної зони. За нормативами ООН щодо водозабезпечення населення найбільш водозабезпеченою виявилась територія лише Південно-Західної та частково Північна і Прикарпатська зони.

The analysis of the existing system of spatial organization of environmentally safe land use is made. The basic criteria and indicators for assessing the level of ecological safety of land use are substantiated. Grounded three main types of land. They attributed: natural, productive and man-made types. Ecological and economic criteria for safe land use are proposed. At the same time, the volume of the ecological reserve of lands is estimated as well as the stability and vulnerability of lands in various factors. Among ecological criteria, species biodiversity is assessed. The economic criterion is based on the indicator of comfortable land provision of citizens. The coefficient of land area vulnerability of Ukraine's natural climatic factors is calculated. The impact on land has been calculated by anthropogenic factors. The calculation of the density of radioactive contamination of land, water and wind erosion was made. Identified regions of Ukraine from the largest and lowest level of land supply. The zoning of the territory of Ukraine according to the level of land suitable for environmentally safe land use has been implemented. Justified seven zones of land suitability for environmentally safe use. The central zone is characterized by a critical level of land use. The eastern, southern and western zones are characterized by unsafe land use levels. Northern and Carpathian zones are classified as zones with a satisfactory state of land use. Only the South-Western zone belongs to the ecologically safe level of land use. At the same time, it is proposed to include areas with a satisfactory level of use that are suitable for environmentally safe level of use. The level of water supply of the territory of Ukraine in the context of climate change is estimated. The level of water supply of the territory was estimated by the water supply of the population and the water supply of agricultural land. It has been established that the largest reserves of groundwater are observed in the South-West and Donetsk-Dnieper economic regions. Among the zones characterizing the level of ecologically safe land use, the territories of the Northern, Carpathian and South-Western zones turned out to be the most water protected. According to UN standards for water supply of the population, the territory of only the South-Western and partially of the Northern and Carpathian zones was the most water-protected.

Ключові слова: екологічно безпечне землекористування, просторова організація, екологічна стійкість, водозабезпеченість, зонування території України.

Key words: ecological safe land use, spatial organization, ecological firmness, water supply, zoning of the territory of Ukraine.

ВСТУП

Основою адміністративно-територіального устрою держави є простір — територія, де проживає населення, розміщені господарські об'єкти і здійснюється господарська діяльність. Вищою формою просторової організації є організація національної економіки, яка базується на просторовій організації промисловості, сільського господарства тощо. Для успішного функціонування господарського простору національної економіки важливе значення має пошук оптимального варіанта розміщення господарств з потужними центрами розвитку, де транспортні витрати є мінімальними. Нерівномірний розподіл природних ресурсів по території та відстань від сировинних баз до об'єктів переробки сировини чи виробництва продукції впливають на величину витрат, а разом з тим, і на результати роботи на-

ціональної економіки, фінансовий рівень та умови життя населення [1].

У XIX—XX ст. для просторового розвитку національної економіки визначальними факторами у виборі території були території забезпечені сировинними природними ресурсами з мінімальними транспортними витратами на їх освоєння, тоді як для населення, у виборі території як місця проживання було, переважно, місце роботи. У зв'язку з цим ми отримали мегаполіси з великою концентрацією підприємств, транспорту, населення та несприятливою екологічною ситуацією.

У XX—XXI ст. для просторового розвитку національної економіки визначальними залишилися ті ж фактори у виборі території, тоді як для населення з розвитком Інтернет-мереж, робототехніки, ІТ та інших технологій, які дають можливість отримувати доходи "не ви-

ходячи з дому", визначальними факторами у розміщенні все більше ставатимуть не стільки сировинні ресурси, виробництво тощо, а екологічно безпечне місце проживання, тобто територія (земля) з доступними екологічно чистими земельними, водними тощо природними ресурсами.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз останніх наукових публікацій в сфері просторової організації території свідчить про широкий спектр досліджуваних проблем. Зокрема просторовою організацією земель сільськогосподарського призначення займається Дорош О.С. та Третяк А.М. При цьому обидва науковці свої пропозиції ґрунтують на удосконаленні ведення землевпорядкувальних робіт та землеустрою території. Натомість Федоров М.М. пропонує планувати територію землекористування шляхом оптимізації землекористувань та землеволодінь. Тараріко О.І. доводить необхідність зберігати агроєкосистеми та забезпечувати їх сталий розвиток. Втім, більшість авторів не враховують існуючі глобальні кліматичні зміни та не розробляють систему планування території шляхом забезпечення екологічної безпеки землекористування.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Елементарними компонентами просторової організації території будь-якої галузі національної економіки є пункти, центри, вузли, зони тощо. Такі ж елементарні компоненти характерні і для просторової організації території в основі якої лежить не економічний, а екологічний фактор. Попит на центри (земельні ділянки, території тощо) з екологічно чистими природними ресурсами з часом лише зростатиме, а в умовах змін клімату, він набуде особливої актуальності, оскільки територія України належить до маловодозабезпечених та малолісозабезпечених країн.

Проведення наукових досліджень та відслідковування динаміки перетворення існуючої системи землекористування в екологічно безпечну на фоні змін клімату дозволить виявити зони екологічно безпечного землекористування та сформувані оптимальні варіанти просторової організації території для землекористування, як виробництва і, як місця проживання, з відповідними центрами.

Для оцінки сучасного стану, здійснення порівняльного аналізу дій, так і для пошуку оптимального варіанта просторової організації території для екологічно безпечного землекористування необхідна певна система показників. Розроблені нині природоохоронні норми [2] в землекористуванні, які включають ресурсогосподарські (нормативи використання природних ресурсів та нормативи утилізації відходів виробництва тощо), екологічні (нормативи якісного стану систем та нормативи антропогенного навантаження) норми та безпосередньо норми екологічної безпеки (граничнодопустимі концентрації (ГДК) шкідливих речовин в атмосферному повітрі, поверхневих та підземних водах, ґрунтах, біооб'єктах та ін., гранично допустимі рівні (ГДР) акустичного, електромагнітного, іонізуючого та іншого шкідливого фізичного та біологічного впливів, розраховані

на основі ГДК граничнодопустимі викиди (ГДВ) і тимчасово погоджені викиди (ТПВ) забруднювальних речовин в атмосферне повітря, граничнодопустимі скиди (ГДС) та тимчасово погоджені скиди (ТПС) забруднювальних речовин у водні об'єкти) [2] не дають повної картини, а лише частково вирішують завдання пошуку оптимального варіанта просторової організації території для екологічно безпечного землекористування.

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Основною метою статті є пошук оптимального варіанта просторової організації території України з визначенням центрів та зон екологічно безпечного землекористування зокрема, землекористування для населення, як місця проживання та землекористування для еко-агровиробництва, як місця вирощування сільськогосподарських культур з доступними, екологічно чистими земельними, водними тощо ресурсами в умовах змін клімату.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

"Екологічно безпечне землекористування — це такий спосіб територіально-просторового використання землі у балансокруговому процесі взаємовідносин "земля — користувач" у межах ємності екосистем, за умов, які гарантують певний стан захищеності, недопущення незворотних екологічних процесів на землі та забезпеченості умов виживання людства" (авт. визначення [3, ст. 27]). Екологічно безпечне землекористування, на відміну від традиційного, охоплює всі системи господарювання національної економіки, передбачає збереження середовища та сприяє повноцінному функціонуванню економічної та соціальної сфер, екологізації виробництва промислових товарів та продуктів харчування, заборона або жорстко обмежує використання комплексних синтетичних добрив, пестицидів, гербіцидів, стимуляторів росту, спонукає до формування закритого циклу енергетичного обміну.

На нашу думку, земля, яка отримує статус "екологічно безпечна" має відповідати вимогам безпеки та використовуватися відповідно до встановлених законодавством нормативів та критеріїв, перелік яких пропонуємо розширити:

- еколого-економічний критерій (екологічний резерв земель; стійкість земель до уразливості різних факторів);
- екологічний критерій (видове біорізноманіття);
- економічний критерій (комфортне землезабезпечення громадян).

У ході дослідження дані критерії було використано для проведення інтегральної оцінки рівня придатності земель ($P_{пр}$) з метою виділення перспективних зон для екологічно безпечного землекористування.

Так, оцінку екологічної стійкості земель (території) здійснено методом співвідношення площ земель природного типу до площ земель продуктивного та техногенного типів. У ході дослідження було використано авторський підхід до класифікації земель (класифікація земель для формування екологічно безпечного землекористування за методикою Будзяк О.С. [3, ст. 122—

Таблиця 1. Екологічні та еколого-економічні критерії оцінки для екологічнобезпечного використання земель за регіонами

Адміністративна Область	Загальна площа земель, тис. га	Коефіцієнт екологічної стійкості земель, * K_{ec} , 2011	Рівень екологічного резерву земель**, K_{ep}	Рівень біорізноманіття наземних екосистем (за показником MSA, %)***, P_b
АР Крим	2482,2	0,67	0,17	30
Вінницька	2605,8	0,38	-0,12	29
Волинська	1969,0	1,57	1,07	44
Дніпропетровська	3036,8	0,27	-0,23	24
Донецька	2609,3	0,37	-0,13	24
Житомирська	2934,2	1,35	0,85	47
Закарпатська	1256,9	3,74	3,24	62
Запорізька	2546,7	0,24	-0,26	24
Івано-Франківська	1369,3	1,98	1,48	58
Київська	2713,9	0,64	0,14	28
Кіровоградська	2381,9	0,26	-0,24	27
Луганська	2646,3	0,83	0,33	24
Львівська	2140,3	1,28	0,78	44
Миколаївська	2329,7	0,26	-0,24	25
Одеська	3120,1	0,37	-0,13	27
Полтавська	2726,6	0,40	-0,10	28
Рівненська	1961,8	1,63	1,13	47
Сумська	2352,3	0,74	0,24	33
Тернопільська	1363,1	0,44	-0,06	31
Харківська	3081,1	0,46	-0,04	28
Херсонська	2415,2	0,26	-0,24	27
Хмельницька	2020,6	0,47	-0,03	31
Черкаська	1955,9	0,41	-0,09	31
Чернівецька	790,8	1,06	0,56	48
Чернігівська	3122,3	0,99	0,49	39
Україна	57932,1	0,60	0,10	32

Джерело: розраховано * за даними [3, с. 125—126], ** за авторською методикою [3, с. 268—270], *** за даними [4].

123], згідно якого земельний фонд України формують три типи земель: землі природного, землі продуктивного і землі техногенного типів.

Доцільність зазначеної вище оцінки зумовлена тим, що саме від екологічної стійкості земель залежить величина навантаження на неї. Чим більша стійкість, тим більшим є загальний потенціал земель, а значить і ефективність його використання. Проте в різних природних зонах землі мають різний характер стійкості до зовнішніх впливів антропогенно-техногенного фактору. Так, для земель природного типу стійкість — це здатність зберігати під дією зовнішніх чинників природно набуту структуру і притаманний природі характер функціонування, який виробився у процесі природної саморегуляції та саморозвитку ґрунту. Для земель продуктивного та техногенного типів стійкість виражається у їх можливості виконувати соціально-економічні функції в умовах впливу зовнішнього характеру. При цьому механізм відновлення екологічної стійкості таких земель відбуватиметься шляхом саморегуляції лише при припиненні техногенно-антропогенного навантаження і то, за умов, що це навантаження відбувається у межах допустимих норм.

Визначення екологічної стійкості ґрунтового покриття є не менш важливим, проте методів оцінки екологічної стійкості ґрунтів на землях різного призначення, поки що не розроблено.

Отримані результати у вигляді коефіцієнта екологічної стійкості доводять те, що земельні ресурси регіону з K_{ec} у межах 0,6—1,0 володіють достатньою стійкістю до різного роду впливів і їх самовідновлення перебуває на рівні задовільно. При K_{ec} у межах 1,0—2,0 (особливо близькому до 2,0) земельні ресурси ре-

гіону володіють високою стійкістю і їх самовідновлення перебуває на високому рівні, а при K_{ec} менше 0,6 земельні ресурси регіону знаходяться на межі порушення природної рівноваги. Збереження існуючих тенденцій інтенсивного використання земель в подальшому, може спричинити екологічну кризу в землекористуванні та призвести до зменшення потенціалу власне земель (табл. 1). [3, с. 124—125].

Оцінку екологічного резерву земель здійснено базуючись на результатах наукових досліджень щодо екологічної стійкості земель України та міжнародних норм рекомендованого співвідношення природних екосистем з антропогенно зміненими [3, с. 268—270].

Результати досліджень показали, що рівень екологічного резерву земель України в регіональному розрізі є досить різноманітний. У 13 регіонах України екологічний резерв земель вичерпано (K_{ep} менше 0). Проте Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська та Рівненська області володіють достатньо високим екологічним резервом земель (K_{ep} більше 1). Решта земель областей України характеризуються невисоким рівнем резерву (K_{ep} у межах від 0 до 1) (табл. 1).

Оцінку видового біорізноманіття всіх типів земель України, яка показує ступінь природності території через відношення поточного видового різноманіття території до потенційного видового різноманіття не порушеної екосистеми в межах досліджуваної території та варіює від 0% (абсолютно деградовані екосистеми) до 100%. (абсолютно не порушені природні екосистеми), проведено за індексом узагальненого видового різноманіття (MSA), який був отриманий за новітньою методологією просторової моделі в рамках 2-го проекту GLOBIO3 "Розробка виорієнтованої моделі з

Таблиця 2. Рівень стійкості земель до уразливості різних факторів

Адміністративна область	Загальна площа земель, тис. га	Рівень стійкості земель до уразливості:	
		природно-кліматичних факторів*, K_y	антропогенно-техногенних факторів, $K_{a.t.n.}$
АР Крим	2396,8	0,6	0,06
Вінницька	2605,7	1,0	0,18
Волинська	1969,0	0,4	0,08
Дніпропетровська	3036,7	0,6	0,07
Донецька	2609,4	0,8	0,11
Житомирська	2933,9	0,2	0,14
Закарпатська	1256,9	0,6	0,00
Запорізька	2547,0	0,4	0,08
Івано-Франківська	1369,1	0,8	0,04
Київська	2636,8	0,0	0,07
Кіровоградська	2382,4	0,4	0,07
Луганська	2646,3	0,6	0,09
Львівська	2140,3	1,0	0,03
Миколаївська	2329,7	0,8	0,06
Одеська	3119,6	0,6	0,08
Полтавська	2726,6	0,4	0,03
Рівненська	1961,8	0,6	0,07
Сумська	2352,4	0,2	0,15
Тернопільська	1363,0	0,4	0,03
Харківська	3080,8	0,2	0,06
Херсонська	2415,2	0,4	0,04
Хмельницька	2020,5	0,6	0,15
Черкаська	1955,8	0,2	0,06
Чернівецька	790,8	0,8	0,03
Чернігівська	3122,3	0,4	0,21
Україна	57931,3	0,5	0,08

Джерело: розраховано автором за даними * [6], за даними ** [7].

підтримки вивчення біорізноманіття на території російськомовних країн Європи" (№ Е/55505/01/МО) компаніями УЦМЗР (Київ, Україна) та NEAA (Венінген, Нідерланди) [5].

Результати досліджень проекту GLOBIO3 підтвердили те, що наземні екосистеми України та їх видове

біорізноманіття перебувають у загрозовому стані. Середнє значення по Україні узагальненого показника MSA, становить 32 %. У відносно найкращому стані перебувають екосистеми Закарпаття, де показник MSA дорівнює 62 %. Найнижчими показниками характеризуються Донецька, Дніпропетровська, За-

Рис. 1. Зонування території України за рівнем придатності земель до екологобезпечного використання

Джерело: розроблено автором [3, с. 278].

Таблиця 3. Джерела формування запасів прісних вод в Україні

Джерела формування прісних вод	Запаси води у різні за водністю роки, км ³		
	середній за водністю	мало-водний	дуже маловодний
Місцевий річковий стік, км ³	52,4	41,4	29,7
Підземні води, що гідравлічно не зв'язані з річковим стоком	7,0	7,0	7,0
Загальні місцеві ресурси прісних вод	59,4	48,4	36,7
Притік транзитного річкового стоку із північно-східних суміжних територій	34,7	28,8	22,9
Загальні ресурси прісних вод з північно-східним притоком з суміжних територій	94,1	77,2	59,6
Притік транзитного річкового стоку з усіх суміжних територій	157,4	-	121,7
Сумарні водні ресурси прісних вод	209,8	-	151,4

Джерело: розроблено автором за даними [8].

порізька та Луганська області — 24 % (табл. 1) [3, с. 269—271].

Існуючі нині природоохоронні норми лише частково вирішують питання стійкості земель щодо впливу різних факторів. Тому оцінку стійкості земель до уразливості різних факторів ($K_{е.у.}$), здійснено за:

— коефіцієнтом уразливості земельних угідь природно-кліматичними факторами (K_y — частота охоплення земельних угідь регіонів надзвичайними ситуаціями);

— коефіцієнтом впливу антропогенно-техногенних факторів ($K_{а.т.н.}$ — щільність охоплення радіоактивно

забрудненими та еродованими: дефляційно-небезпечними, охопленими водною та загальною водно-вітровою ерозією землями).

Як результат найбільш уразливими до природно-кліматичних та антропогенно-техногенних факторів є земельні угіддя Вінницької та Львівської областей, а найменш — Київської, Черкаської та Харківської областей (табл. 2) [3, с. 272—273].

Оцінку здатності земель задовольняти інтереси громадян (економічний критерій), визначали через рівень задоволення потреб населення в землях природного, продуктивного та техногенного типів використання. Для

Таблиця 4. Забезпеченість річковим стоком регіонів України

	В маловодний за водністю рік*, тис. м ³				Водозабезпечення території та населення місцевими прісними водами**, К _в
	сумарний стік		місцевий стік		
	на 100 га	на 1 чол.	на 100 га	на 1 чол.	
Україна	92,6	1,22	49,2	0,65	0,16
АР Крим	15,92	1,19	15,92	0,19	0,05
Вінницька	224,9	3,63	43,8	0,71	0,16
Волинська	94,6	1,84	46,5	0,91	0,19
Дніпропетровська	1018,8	9,74	4,38	0,04	0,01
Донецька	64,2	0,38	9,05	0,05	0,02
Житомирська	42,8	1,00	35,1	0,82	0,16
Закарпатська	569,3	5,85	349,2	3,58	1,00
Запорізька	1216,9	18,38	4,78	0,07	0,01
Івано-Франківська	343,2	3,46	156,1	1,57	0,44
Київська	996,5	6,38	26,3	0,17	0,06
Кіровоградська	1272,4	30,99	10,97	0,28	0,05
Луганська	74,9	0,87	16,9	0,20	0,05
Львівська	137,6	1,18	122	1,05	0,32
Миколаївська	69,5	1,45	6,5	0,14	0,03
Одеська	222,5	3,10	2,28	0,03	0,00
Полтавська	1097,2	21,24	26,4	0,51	0,11
Рівненська	177,1	3,09	63,2	1,10	0,24
Сумська	113,9	2,33	48,3	0,99	0,20
Тернопільська	297,1	3,78	76,1	0,97	0,24
Харківська	47,8	0,54	22,6	0,28	0,07
Херсонська	1122,8	29,41	0,7	0,02	0,00
Хмельницька	258,3	4,01	51,5	0,8	0,18
Черкаська	1392,3	22,65	19,6	0,32	0,07
Чернівецька	691,4	6,19	60,5	0,54	0,16
Чернігівська	608,8	17,68	61,1	1,78	0,33

Джерело: *за даними [12, с. 54]; ** розраховано автором за даними [8; 11; 12].

розрахунків були використані норми комфортної землезабезпеченості [3, с. 274]. Результати досліджень показали, що найнижчий рівень комфортного існування населення характерний для Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської областей, де жителі відчувають хронічну потребу у землях усіх типів використання. Дещо краще становище жителів Чернігівської та Житомирської областей — вони відчувають найбільше незручностей в обмеженості земель з точки зору розселення, промислових та транспортних потреб. У цілому по інших регіонах України спостерігається однотипна ситуація, а саме обмеженість у рівні задоволення потреб населення в землях природного типу з метою повноцінного задоволення рекреаційних потреб, збереження екологічної рівноваги в екосистемах та в задоволенні потреб у землях техногенного типу (для розселення та промислово-транспортних послуг). При цьому рівень задоволення потреб населення в землях продуктивного типу є досить високим практично в усіх регіонах України за винятком 7 областей [3, с. 273—274].

Проведені дослідження за екологічними, еколого-економічними та економічними критеріями дозволили за допомогою ранжирування здійснити інтегральну оцінку рівня придатності земель (Рпр) до екологобезпечного землекористування та провести зонування території України з метою виявлення пошуку перспектив просторової організації території для екологобезпечного землекористування (рис. 1).

Результати досліджень показали, що в Україні сформовано 7 зон з різним рівнем придатності земель до екологічно безпечного землекористування, з яких:

- Центральна зона площею 36,21% території України охоплює області, землі яких перебувають у критичному стані,

- Східна (21,63 %), Південна (8,33%) та Західна (6,06%) зони об'єднують землі, стан яких попадає під характеристику екологонебезпечні,

- Північна (21,85 %) та Прикарпатська (3,74 %) зони охоплюють землі, стан яких є задовільним;

- Південно-Західна зона площею 2,18 %, включає землі, рівень придатності яких є екологобезпечним [3, с. 277—278].

Перспективними у плані просторової організації території для екологобезпечного землекористування можна вважати зони, рівень придатності земель в яких, є задовільним та екологобезпечним. За результатами досліджень до таких зон входять: Північна, Прикарпатська та Південно-Західна зони.

В умовах змін клімату, одним із визначальних факторів, який формуватиме в межах Північної, Прикарпатської та Південно-Західної зон центри екологобезпечного землекористування є водозабезпечення, а саме: водозабезпечення населення (питна вода) та водозабезпечення сільськогосподарських угіль (зрошення) тощо.

У процесі дослідження питання водозабезпечення зон було встановлено, що на сьогодні загальні запаси прісних вод в Україні становлять у середній за водністю рік 94 км^3 (у маловодний — 77 км^3 , а в дуже маловодний — 54 км^3) [8]. Їх формують річкові (місцевий і транзитний стік) та підземні води (табл. 3).

Загальні (потенційні) місцеві ресурси прісних річкових вод оцінюються в середній за водністю рік в $52,4 \text{ км}^3$.

Якщо враховувати північно-східний транзитний притік, то запаси водних ресурсів зростають до $87,1 \text{ км}^3$, а з притоком води в р. Дунай (Кілійський рукав) він досягає $209,8 \text{ км}^3$. Таким чином, величина загальних ресурсів прісних річкових вод зростає в 4 рази у порівнянні з місцевим [9].

Прогнозні ресурси підземних вод становлять 21 км^3 , з яких 7 км^3 ($19 \text{ млн м}^3/\text{добу}$) — це підземні води, що гідравлічно не пов'язані з річковим стоком та використовуються для господарських потреб, зокрема $2,3 \text{ км}^3$ зосереджені у Південно-Західному та $2,4 \text{ км}^3$ у Донецько-Придніпровському економічних районах [10].

Розглядаючи водозабезпеченість зон, до уваги було взято не їх сумарні водні ресурси прісних вод, а забезпеченість досліджуваної території місцевим стоком (табл. 4). Оцінка водозабезпеченості (K_v) вищезазначених територій проводилась за показниками:

- норма водозабезпечення населення (нормативи ООН щодо водозабезпечення населення місцевим стоком — $1,5 \text{ тис. м}^3$ на особу / рік [8]);

- норма водозабезпечення території для здійснення сільськогосподарської діяльності, зокрема зрошення (максимальна щоденна зрошувальна норма води при крапельному зрошенні південних регіонів України — $60\text{—}70 \text{ м}^3$ води на 1 га [11]) (табл. 4) [<http://fruit.org.ua/index.php/ru/publikatsii/300-kapelnoe-oroshenie-poliv>].

Результати дослідження показали, що відповідно до норм водозабезпечення території місцевим стоком всі вищеперераховані регіони Північної, Прикарпатської та Південно-Західної зон є водозабезпеченими, тоді як нормативам ООН щодо водозабезпечення населення місцевим стоком відповідає у повній мірі лише Південно-Західна зона (Закарпатська область — $3,58 \text{ тис. м}^3$ на особу / рік), і лише частково Північна (Чернігівська область — $1,78 \text{ тис. м}^3$ на особу / рік) та Прикарпатська (Івано-Франківська область — $1,57 \text{ тис. м}^3$ на особу / рік) зони (табл. 4).

Таким чином, в умовах трансформації традиційного землекористування перспективними центрами формування у сучасній просторовій організації території для екологобезпечного землекористування можуть стати: Закарпаття (Південно-Західна зона), Чернігівщина (Північна зона) та Івано-Франківщина (Прикарпатська зона). Саме ці території відповідають еколого-економічним, екологічним та економічним критеріям безпеки, зокрема мають високий рівень екологічної стійкості та високий екологічний резерв, найменш уразливі до зовнішніх факторів впливу та, що важливо, в умовах змін клімату є достатньо водозабезпеченими.

ВИСНОВКИ

Сучасна просторова організація території з традиційним землекористуванням в будь-якому випадку знає трансформації внаслідок кліматичних змін. Зокрема центри продуктивного землеробства при нинішньому землекористуванні будуть зміщуватися з Миколаївської, Херсонської, Кіровоградської, Черкаської та Луганської областей, в більш північні регіони з подальшим формування північно-центральної сільськогосподарської зони (Вінницька, Хмельницька, Черкаська, Полтавська тощо області [13]). При цьому харак-

терним буде збільшення площ сільськогосподарських угідь зі штучним зрошенням та зростатиме потреба у загальному споживанні прісної води тощо. Власне тому існує гостра необхідність розробляти нову систему землекористування. При цьому важливо, щоб в умовах посилення антропогенних та кліматичних змін, традиційне землекористування переорієнтовувалося в екологічнобезпечному напрямі, адже це відповідатиме заходам сталого (збалансованого) розвитку та дасть можливість зберегти ресурси для теперішніх і майбутніх поколінь.

Література:

1. Форми просторової організації національної економіки [Електронний ресурс]. — Режим доступу: storinka.click/144-formi-prostorovoyi-organizaciyi-naconalnoyi-ekonomki.html
2. Державні стандарти як інструментарій управління земельними ресурсами [Електронний ресурс]. — Режим доступу: buklib.net/books/35336/
3. Будзяк О.С. Організаційно-економічний механізм екологічнобезпечного використання земель України: дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.06 / О.С. Будзяк. — Київ, 2013. — 464 с.
4. Коломийцев Г.О. Узагальнене видове різноманіття: апробація Європейського підходу щодо оцінки стану біорізноманіття наземних екосистем / О.Г. Коломийцев [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://biomodel.org.ua/ua/.../the-mean-species-abundance-thesis>
5. Токарева Н.І. Проблеми моделювання процесів землекористування у сільському господарстві / Н.І. Токарева, В.В. Волкова [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.rusnauka.com/25_DN_2008/.../29166.doc.htm —
6. Національні доповіді МНС. Аналіз надзвичайних ситуацій в Україні, які виникли протягом — 2005—2009 рр. Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.mns.gov.ua/opinfo/?q=2&y=2010&c>.
7. Якісний стан земель [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://info@zemleustriy.org>.
8. Водний баланс і водні ресурси України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: manyava.org/publ/vikoristannja_vodnikh_resursiv/ekologija_vodnikh_resursiv/vodni
9. Еколого-економічні проблеми використання водних ресурсів / Водні ресурси України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://studopedia.su/2_49859_vodni-resursi-ukraini.html
10. Щодо прісних запасів України / Бурводпроект // Прісноводні ресурси України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: water-plan.com.ua/presnovodni-resursi/
11. Капельное орошение (полив) (на украинском) — FRUIT.ORG.UA fruit.org.ua/index.php/ru/publikatsii/300-kapelnoe-oroshenie-poliv
12. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2014 р. — К.: Міністерство екології та природних ресурсів України, ФОР Грін Д.С., 2016. — 350 с.
13. Бородіна О.М., Киричук С.В., Яровий В.Д., Ермольєв Ю.М., Ермольєва Т.Ю. Моделювання локаль-

них систем землекористування в умовах глобальних змін клімату / Економіка і прогнозування. 2016. — С. 117—127 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: file:///C:/Users/%D0%A5/Downloads/econprog_2016_1_10.pdf

References:

1. Pestushko, V. Yu. Uvarova, H. Sh. and Dovhan', A. I. (2018), "Forms of spatial organization of the national economy", available at: storinka.click/144-formi-prostorovoyi-organizaciyi-naconalnoyi-ekonomki.html (Accessed 30 Jan 2019).
2. Tretiak, A. M. (2018), "State standards as a tool for land management", available at: <http://buklib.net/books/35336/> (Accessed 30 Jan 2019).
3. Budzyak, O.S. (2013), "Organizational and economic mechanism of ecologically safe use of lands of Ukraine", Abstract of Ph.D. dissertation, Economics, Environmental Economics and Environmental Protection, Council for the Study of the Productive Forces of the National Academy of Sciences, Kyiv, Ukraine.
4. Kolomytsev, G.O. (2018), "Generalized variety diversity: approbation of the European approach to assessing the state of biodiversity of terrestrial ecosystems", available at: <http://biomodel.org.ua/en/.../the-mean-species-abundance-thesis> (Accessed 30 Jan 2019).
5. Tokareva, N.I. and Volkova, V.V. (2008), "Problems of modeling of land use processes in agriculture", available at: http://www.rusnauka.com/25_DN_2008/.../29166.doc.htm (Accessed 30 Jan 2019).
6. Ministry for Emergencies (2010), "National reports. Analysis of Emergencies in Ukraine that arose during 2005-2009", available at: <http://www.mns.gov.ua/opinfo/?q=2&y=2010&c> (Accessed 30 Jan 2019).
7. zemleustriy.org (2019), "The qualitative state of lands", available at: <http://info@zemleustriy.org> (Accessed 30 Jan 2019).
8. manyava.org (2018), "Water balance and water resources of Ukraine", available at: http://manyava.org/publ/vikoristannja_vodnikh_resursiv/ekologija_vodnikh_resursiv/vodni (Accessed 30 Jan 2019).
9. Water resources of Ukraine (2018), "Ecological and economic problems of water resources use", available at: http://studopedia.su/2_49859_vodni-resursi-ukraini.html (Accessed 30 Jan 2019).
10. Freshwater resources of Ukraine (2018), "About fresh stocks of Ukraine", available at: <http://water-plan.com.ua/presnovodni-resursi/> (Accessed 30 Jan 2019).
11. fruit.org.ua (2018), "Drip irrigation (irrigation)", available at: <http://fruit.org.ua/index.php/en/publikatsii/300-kapelnoe-oroshenie-poliv> (Accessed 30 Jan 2019).
12. Ministry of Ecology and Natural Resources of Ukraine (2016), "Natsional'na dopovid' pro stan navkolyshn'oho pryrodnoho seredovyscha v Ukraini u 2014 r. [National report on the state of the natural environment in Ukraine in 2014], Ministry of Ecology and Natural Resources of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
13. Borodina, O.M. Kyrisyuk, S.V. Yarovoy, V.D. Yermoliev, Y.M. and Yermoleva, T.Y. (2016), "Modeling of Local Land Use Systems in Global Climate Change", Economics and Forecasting, vol. 1, pp. 117—127. *Стаття надійшла до редакції 04.02.2019 р.*

М. В. Босовська,
д. е. н., доцент, професор кафедри готельно-ресторанного бізнесу,
Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ
Л. А. Бовш,
к. е. н., доцент, доцент кафедри готельно-ресторанного бізнесу,
Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ
А. Г. Охріменко,
к. е. н., доцент, доцент кафедри готельно-ресторанного бізнесу,
Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.4.25

ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ ГОТЕЛЬНИХ ПОСЛУГ

М. Bosovskaya,
Doctor of Economics, Professor, Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv
L. Bovsh,
PhD in Economics, Associate Professor, Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv
A. Okhrimenko,
PhD in Economics, Associate Professor, Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv

EVALUATION OF THE QUALITY OF HOTEL SERVICE

Конкурентні переваги готельних підприємств формуються під впливом багатьох факторів, визначальним з яких є якість послуг. Здатність менеджменту управляти якістю, працюючи на науково обґрунтованих шаблонах, економить час та зусилля, а значить забезпечує підвищення ефективності основних та допоміжних бізнес-процесів. У стратегічному плануванні систем якості, звичайно, варто моніторити зміни цивілізаційних стандартів якості життя і впроваджувати інновації, оцінюючи при цьому їхню доцільність і дієвість. Тому питання оцінювання якості готельних послуг як важливої складової економічної політики підприємства стали об'єктом цього дослідження.

У статті розглянуто методологію оцінювання якості готельних послуг на основі експертного методу Дельфі з побудовою карти позиціонування. Здійснено декомпозицію процесу забезпечення якості готельних послуг. Визначено та розглянуто основні інструменти поліпшення якості готельних послуг на основі діаграми дерева поліпшення якості. Цінним досягненням цього дослідження є визначення основних аспектів якості готельних послуг, а також пропонування напрямів формування іміджевих їх оцінювання та поліпшення, що в перспективі є інструментами підвищення конкурентоспроможності.

Competitive advantages of hotel enterprises are formed under the influence of many factors, the main of them is the quality of service. The ability of management to manage quality, working on scientifically grounded templates, saves time and efforts, and this provides an increase of the efficiency of the main and auxiliary business processes. Quality forms steady impressions and a consumer experience, defines corporate reputation of an enterprise. The basic characteristics of quality, on which standards rely on are both material conditions of provision the hotel conditions and requirements to staff. However, with the economy of impressions the content of hotel service has

been actualized: speed of reacting on needs, infallibility of figuration and commission the operations of guest cycles, personified service, an organization of impressions under the influence of neuromarketing technologies and marketing relationships. Scientific elaborations in this field allow to form perspective competencies of quality management, working on the scientific substantiated templates, that saves time and efforts and provides raising of effectiveness of the main and additional business-processes. Analysis of recent researches and publications on the selected topic allowed us to determine that the problem of the application of modern marketing trends, particularly of marketing experience, is gaining popularity in the world, but there are only the individual elements within the loyalty programs of hotel service in Ukraine. So, a strategic planning of the systems of quality foresees monitoring of the changes of the civilizational standards of living and implementation innovations, evaluating its expediency and effectiveness. Therefore, the question of assessing the quality of hotel service as an important component of the economic policy of the company has become the object of this research.

In the article the methodology of evaluation of hotel services quality was considered on the basis of Delphi expert method with map positioning. There has been made decomposition of the quality assurance process for hotel service. The main tools for improving the quality of hotel service on the basis of a tree chart of quality improvements have been defined and considered. A valuable achievement of this research is the definition of the main aspects of the quality of hotel service and offering the directions of forming and improving image that in the long run are tools for raising competitiveness.

*Ключові слова: готель, готельні послуги, оцінювання якості, метод Дельфі, діаграма дерева.
Key words: hotel, hotel service, quality estimation, Delphi method, tree diagram.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Туристична сфера є каталізатором позитивних змін і процесів в суспільстві, реалізуючи соціально-культурні, економічні, політичні та екологічні завдання. Маркером успішності туристичної сфери виступає готельний бізнес, показники розвитку якого свідчать, що дохід готелю залежить від обсягу споживчого попиту та рівня його завантаження. Вибір готелю споживачем обумовлюється типом та категорією, довірою до бренду, рівнем задоволення споживачів, гнучкістю цінової політики, задоволенням персональних потреб споживачів. Саме тому такий драйвер, як якість послуг, спроможний активізувати готельний попит через задоволення потреб у послугах відповідного рівня та асортименту і сприяти формуванню фінансових результатів готелів. Ринок готельних послуг України характеризується посиленням конкуренції через збільшення кількості суб'єктів готельного бізнесу, зростанням обсягів номерного фонду, диференціацією пропозиції готельного продукту, активізацією інтеграційних процесів. За даними Держав-

ної служба статистики України у 2017 р. в порівнянні із 2014 р. кількість осіб, що перебували у засобах розміщення зросла на 22,8% і склала 6661,1 тис. осіб, а доходи від наданих послуг — на 92,8% досягнувши показника 12683,9 млн грн. Також у останні роки відбуваються зміни у структурі потоків іноземних громадян, що перебували у готелях України: лідируючі позиції та порівняно значну питому вагу займають громадяни Польщі (9,2%), США (9,1%), Туреччини (8,8%), Німеччини (7,5%), Ізраїлю (6,7%) [6]. Паралельно із зростанням обсягів надання послуг для нашої країни характерним є вихід на ринок нових готелів та міжнародних готельних мереж, так у 2018 р. Україна увійшла до трійки світових лідерів за відкриттям готелів з показником річного приросту у 283 номери [16]. Тому в умовах динамічної трансформації ринку готельних послуг, зростання обсягів їх надання та споживчих потреб особливо важливим завданням є підтримка та посилення позитивних тенденцій розвитку ринку готельних послуг. Одним із таких засобів реалізації цих пріоритетів є формування ефективних механізмів забезпечення та оцінювання якості готельних послуг. Це обумовлює актуальність зазначеної проблеми.

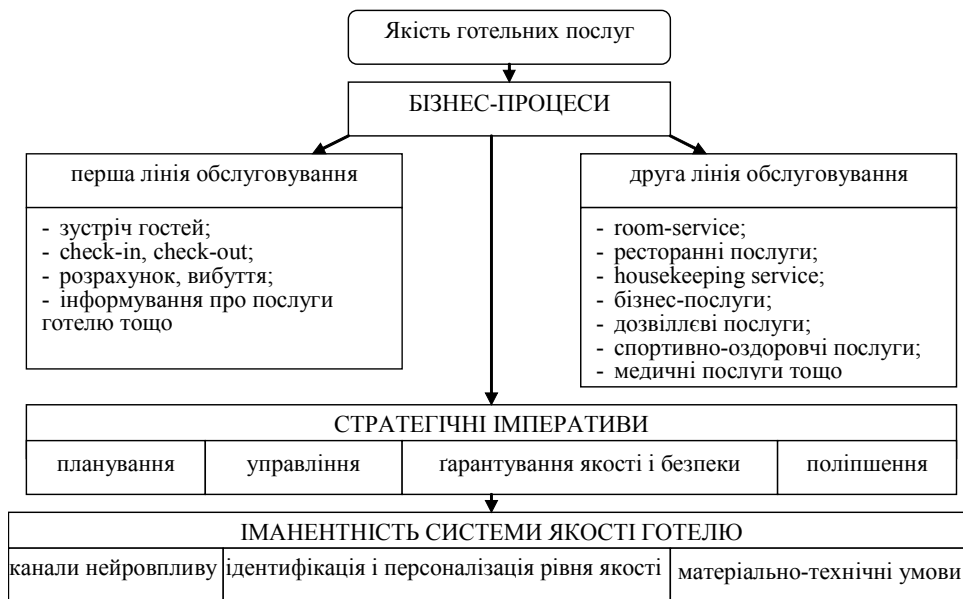

Рис. 1. Декомпозиція процесу забезпечення якості готельних послуг

Джерело: розробка авторів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ

Проблеми забезпечення якості послуг є предметом тривалих дискусійних досліджень вітчизняних та закордонних науковців. Загальні теоретичні аспекти якості послуг висвітлені у працях Демінга В. [2], Кроніна Дж. [13], Фейгенбаума А. [15]. Управління якістю стало основою досліджень Еванса Дж. [14], який визначав взаємозв'язок між управлінськими теоріями та загальною якістю. Методологію оцінювання якості послуг інтерпретовано Столярчуком П. [8], Шкабарою Т. [11]; Чабан О. [9], Гунькало А. [4] зокрема, готельних послуг — Цзін-хуа Ши, Цян Су [18]; Хавленою Й., Копровим Є. [17]; Халідом Салех Аль-Рашідом [20]; Салазар А. [23]; Капліною А. [5], Чередниченко А. [10] та іншими.

Опрацювання зазначених концепцій та наукових розробок дозволяють констатувати, що спектр застосовуваних методів досить вузький: в основному використовуються параметричні оцінки порівняння критеріїв з нормативами (стандартами). Крім того, при окресленні послуг як об'єкту оцінювання якості часто використовуються різні методи, по яким часто однозначний висновок щодо рівня якості здійснити важко. У роботах багатьох вчених звертається увага на те, що "якість не може бути об'єктивно визначеною через її абстракцію та невловимість" [19] тому, оскільки якість послуг стає важливою частиною ділової практики в туристичному і готельному бізнесі, вказується на "необхідність чіткого визначення критеріїв якості готельних послуг і розробки психометрично точного інструментарію її вимірювання" [21].

Опрацювання зазначених концепцій та наукових розробок дозволяють констатувати, що спектр застосовуваних методів досить вузький: в основному використовуються параметричні оцінки порівняння критеріїв з нормативами (стандартами). Сучасні умови господарювання потребують креативних аналітичних підходів, що дозволяють здійснити об'єктивне оцінювання та визначити напрями прийняття обґрунтованих управлінських рішень з управління якістю конкретного готелю.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — обґрунтування теоретичних та практичних аспектів оцінювання якості готельних послуг.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Проблема забезпечення якості розглядалась ще у древні часи Аристотелем і не втрачає своєї актуальності і до нині. Це пов'язано із задоволенням певного рівня потреб, що має як фізичні, так і емоційні компоненти базового досвіду споживача. З кожним етапом розвитку суспільства критерії якості оновлюються згідно з цивілізаційними стандартами. Причому протягом останніх декількох десятиліть "відбуваються кардинальні зміни в індустрії гостинності, які призводять до зміни її парадигми і причиною цих процесів є якість послуг" [24, с. 1615]. І "готельний бізнес постійно підвищує рівень комфорту, використовуючи нові канали зв'язку зі своїми клієнтами" [17]. Проте стандарти якості послуги розміщення, закладені історично в роботу готельних закладів, лишаються перманентними. Вони доповнюються та актуалізуються ціннісними компонентами: персоналіфікацією турботи про гостя, нейромаркетинговими технологіями, технічними інноваціями тощо, набувають нової форми та змісту. Тому в процесі верифікації якості важливим завданням фіксація моменту її відповідності очікуванням і вимогам на кожному етапі розвитку суспільства.

Розглядаючи питання оцінювання якості, означимо соматичні маркери, що визначають переваги споживачів та вибір ними певного готелю, лояльності до нього. По-перше, незважаючи на значну чисельність визначень терміну "якість" у науковій літературі [4; 5; 8—11], у дослідженні будемо спиратися на визначення якості як абстрактної категорії відчуття задоволеності споживача у співставленні очікуваного сприйняття з отриманим. Відповідно, співставляти доречно, на нашу думку, в готельних послугах такі категорії, як ціна, матеріально-

Таблиця 1. Експертне оцінювання важливості показників якості готельних послуг

Експерти	Бальна оцінка										Середня оцінка
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
RevPAR	4	3	2	2	3	3	2	3	4	3	2,9
OCC	4	4	3	2	3	2	5	3	3	3	3,2
PI	3	5	4	5	3	3	4	4	2	2	3,5
NPS	5	5	4	5	4	5	5	4	5	5	4,7
SCI	4	4	4	4	4	4	4	5	4	5	4,2

Джерело: розробка авторів.

технічні умови надання послуг, психологічно-емоційний стан від контакту з персоналом, рівень фізично-емоційної задоволеності від отриманих послуг, контентність послуг.

У відповідності до означеного, представлено декомпозицію процесу забезпечення якості готельних послуг (рис. 1).

Зазначені бізнес-процеси опрацьовуються відповідно до основних напрямів менеджменту якості, відображених у стандартах ISO серії 9001, що впливають на процес формування якості готельних послуг на різних етапах їх життєвого циклу: планування; управління; гарантування; поліпшення [1]. Підвищення рівня сервісу стимулюється конкурентними та професійними процесами, що забезпечуються цілями розвитку готелю та його категорією.

Наразі в наукових розробках представлено спектр методологічних інструментів оцінювання якості, які прийнято поділяти на якісні, кількісні і комплексні. Більшість з них опрацьовують клієнтські бази, спираючись на результати опитування споживачів. Готельний сервіс має особливості, які варто враховувати при оцінці якості, — одномоментність придбання і споживання послуг з формуванням суб'єктивної задоволеності та враження, найбільш суттєвий з яких є персонал. Людський капітал схильний до динамічних змін, тому напрацювання професійних компетентностей повинне бути постійним процесом в управлінні якістю. З іншого боку, готельні послуги мають і матеріальну складову — розміщення гостей в номері (комплектація номеру, чистота, якість меблів і оснащення, мікроклімат тощо) та ресторанні послуги (якість страв та їх подача) тощо.

Найчастіше визначення рівня задоволеності отриманими послугами здійснюється шляхом калькулюван-

ня показників задоволеності, відкоригованих ваговими коефіцієнтами [8]:

$$Kz = \sum_{i=1}^n K_i \times M_i \quad (1),$$

де Kz — комплексний показник оцінки задоволеності споживача, балів;

K_i — i -тий показник оцінки задоволеності споживача, балів;

M_i — коефіцієнт вагомості i -го критерію задоволеності, часток одиниць;

n — чисельність критеріїв оцінки, одиниць.

Гостювий цикл, таким чином, може бути оцінений гостем за певною шкалою. Кількісно ці параметри будуть відображатись результативними показниками, адже як відомо, споживач голосує грошима: якщо в готелі високі результати, споживачі лояльні і задоволені якістю обслуговування.

Для адекватного відображення порівняних показників було здійснено оцінку методом Дельфі якості готельних послуг вибірки 8-ми готелів категорії 5* міста Києва, які умовно позначено: А — готелі під управлінням міжнародних мережевих брендів; Б — готелі, що входять до національних мереж; В — автономні готелі.

У середньому простежено думку споживачів для розрахунку NPS (Net Promoter Score) — індексу клієнтської лояльності та CSI (Customer Satisfaction Index) — індексу впевненості в клієнтах. Обрані показники для визначення NPS та CSI є специфічними для готельного бізнесу: RevPAR (Revenue per available room per day) — середня за період виручка готелю за добу в перерахунку на один номер готелю; OCC (Occupancy) — коефіцієнт завантаження готелю; PI (Profitability Index) — рентабельність готелю (табл. 1).

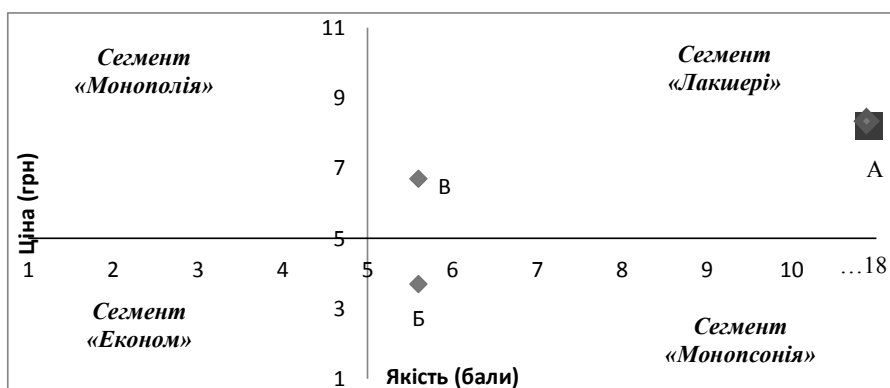

Рис. 2. Карта позиціонування готельних послуг закладів м. Києва за критеріями "ціна — якість"

Джерело: розробка авторів.

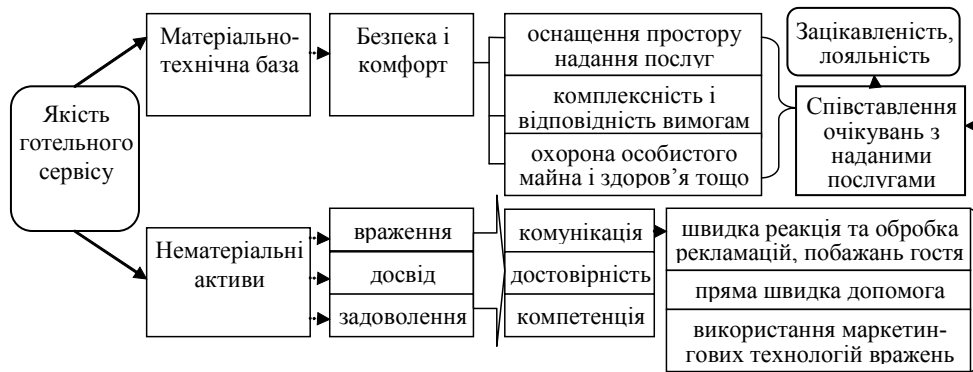

Рис. 3. Діаграма дерева поліпшення якості готельного сервісу

Джерело: розробка авторів.

Значення кожного показника в матриці вихідних даних було поділено на максимальне значення цього показника і піднесено до квадрату, що спрямовано на нівелювання суб'єктивної думки споживачів. З цієї метою використано експертну оцінку вагомості показників (експерти використовували 5-бальну шкалу, де "5" — дуже важливий). До складу групи експертів з 10 осіб увійшли фахівці готельного бізнесу мережових і автономних готелів, а також науковці, що проводять дослідження у цій сфері (див. табл. 1).

Зважування даних матриці на бальну оцінку експертів кожного показника (див. табл. 1) та їх калькулювання дозволило отримати наступні дані:

$$A: 1,0 \times 2,9 + 1,0 \times 3,2 + 1,0 \times 3,5 + 1,0 \times 4,7 + 1,0 \times 4,2 = 18,5$$

$$B: 0,02 \times 2,9 + 0,14 \times 3,2 + 0,3 \times 3,5 + 0,25 \times 4,7 + 0,91 \times 4,2 = 5,6$$

$$B: 0,48 \times 2,9 + 0,01 \times 3,2 + 0,02 \times 3,5 + 0,06 \times 4,7 + 0,85 \times 4,2 = 5,6.$$

На основі отриманих розрахунків побудовано карту позиціонування (рис. 2).

На карті позиціонування готельних послуг закладів м. Києва за критеріями "ціна — якість" сформовано 4 сегменти: "монополія", "лакшері", "монопсонія" та "економ". Отримані показники демонструють досить значний розрив у отриманих результатах. Прогнозовано, що готелі під управлінням міжнародних мережових брендів представлено у квадранті "лакшері" та мають найвищий показник за рахунок дотримання корпоративних стандартів якості, що сприяє досягненню очікуваного гостями рівня сервісу. Автономні готелі в ході дослідження віднесено також до сегменту "лакшері", проте за показниками якості вони наближаються до характеристик сегментів "монополія" і "монопсонія", що в економічній теорії визначає ринкову ситуацію монополістичної конкуренції. Готелі національних мереж відносяться до сегменту "монопсонія", що демонструє переважання пропозиції готельних послуг над попитом, що це сприяє високій якості готельного сервісу при порівняно невисокій ціні.

Вищезазначене вказує на необхідність впровадження інноваційних послуг автономними готелями та готелями національних мереж, щоб збільшити і збалансувати потоки споживачів, створити клієнтський досвід, приділяючи особливу увагу місцевій культурі, колориту, удосконаленню елементів інфраструктури та послуг. Варто також опрацьовувати негативні відгуки, оскільки навіть один негативна позиція гостя-критика може зупинити формування позитивної думки про готель гостя-

промоутера, переводячи його в категорію нейтральних, та зупиняє вибір потенційно нового клієнта обрати цей готель. Це підтверджується дослідженнями, де звертається увага на "наявність сильнішого зв'язку між сприйняттям якості послуг та наміром рекомендувати готель (74,8%), ніж намірами повернутися в готель (55,9%)" [23]. Зростання лояльності на 2%, в свою чергу, спричиняє зниження витрат на 10% і, автоматично, зростання прибутку на 16% без зміни обсягів продажів" [7]. Це пояснюється тим, що працювати з постійними гостями простіше і не потребує додаткових витрат зусиль і коштів. Тому орієнтування на безперервний процес управління якістю є вигідним для готелю.

Тому пропонується для поліпшення якості готельних послуг як безперервного бізнес-процесу використовувати методологію бенчмаркінгу, тобто освоєння успішних сучасних інновацій, серед яких в готельному бізнесі є використання нейромаркетингових технологій (запах, колір, мелодія бренду, неймінг), персоналізоване обслуговування, постановка шоу та участь в ньому гостей тощо. Зокрема ефективним є управління якістю на основі такого інструменту, як діаграма дерева, що представляє собою структурування понять зі зростанням ступеня деталізації і отримання на основі зображених логічних взаємозв'язків додаткових ідей технічного характеру (рис. 3).

Об'єктами оцінювання якості готельного сервісу є матеріально-технічна база та нематеріальні активи. В рамках матеріально-технічної бази особлива увага повинна бути спрямована на забезпечення безпеки гостей, оскільки вона є базовою складовою надання готельної послуги, адже покликана забезпечити гостю охорону його життя, здоров'я, майна та конфіденційності особи. В контексті управління нематеріальними активами організації вражень властивий інноваційний трансформуючий характер, адже враження і задоволення формуються особистим досвідом роботи з брендом чи сприйняттям бренду через відгуки референтних груп, соціуму в цілому.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Проведене дослідження показало, що використання сучасних методів оцінки якості послуг дозво-

ляє вивчити і науково обґрунтувати напрями системи управління якістю в готелі окремих гостьових циклів, що необхідно в умовах високого рівня конкуренції.

По-перше, проведені розрахунки виявляють "вузькі місця" у процесі надання послуг, що поєднують суб'єктивні та об'єктивні складові.

По-друге, результативні показники характеризують новий образ системи якості готельного підприємства. Формується цілісна методологія оцінювання, яка повинна забезпечувати гнучку зміну маркетингової політики в залежності від змін кон'юнктури ринку.

По-третє, доцільність застосування експертних методів полягає в тому, що перенасичені інформацією бізнес-процеси спричиняють суб'єктивізм в оцінюванні традиційними методами. Управління інформаційними потоками дозволяє готелям ефективно оцінювати якість послуг через отримані результати, а й, значить, формувати позитивну корпоративну репутацію підприємства.

З вищезначеного випливає, що створення системи оцінювання якості через експертні методи, які оперують результатами роботи підприємства, є важливим завданням і метою менеджменту готелю.

Подальші дослідження потребують поглиблення з точки зору впливу якісних компонентів діяльності готелю на формування його репутації.

Література:

1. ДСТУ ISO 9001:2015 (ISO 9001:2015, IDT) Системи управління якістю [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.khoda.gov.ua/image/catalog/files/%209001.pdf
2. Генрі Р. Нив. Простір Доктора Демінга // Генрі Р. Нив [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.management.com.ua/qm/qm047-1-3.html>
3. Головне управління статистики у м. Києві // <http://kiev.ukrstat.gov.ua/p.php3?c=3300&lang=1>
4. Гунькало А.В. Управління якістю продукції (послуг) за допомогою експертних систем / Гунькало А.В., Бойко О.В., Дорош Н.В. // Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції "Сучасні інформаційні технології в економіці, менеджменті та освіті", Львів-2010. — С. 63—64.
5. Капліна А.С. Методичний підхід до оцінки якості готельних послуг. Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Економіка, організація і управління підприємством. — 2016. — № 1 (38). — С. 168—173.
6. Колективні засоби розміщування в Україні у 2017 році. Статистичний збірник: Державна служба статистики України. — Відповідальний за випуск О. О. Кармазіна. — Київ, 2018. — 142 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/05/zb_kzr_2017.pdf
7. Оценка удовлетворенности и лояльности клиентов // МТП / <https://mtp-global.com/customer-satisfaction-index-2>
8. Столярчук П.Г. Методи оцінювання систем управління якістю / П.Г. Столярчук, Р.І. Байцар, А.В. Гунькало // Вимірювальна техніка та метрологія. — 2008. — № 68. — С. 244—247.
9. Чабан О. Векторний метод оцінювання якості / О. Чабан // Вимірювальна техніка та метрологія. — 2008. — Вип. 69. — С. 126—129.
10. Чередниченко А.О. Якість надання послуг як ключовий фактор привабливості підприємств готельного господарства / А.О. Чередниченко, М.В. Калінін // Вісник економіки транспорту і промисловості. — 2016. — № 55. — С. 68—73. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vetp_2016_56_11
11. Шкабара Т. Особливості формування якості ресторанного продукту / Т. Шкабара // Товари і ринки. — 2008. — № 1. — С. 107—113.
12. ArtBuild Hotel Group завершила маркетингове дослідження готельного ринку Києва [Електронний ресурс] — Режим доступу: www.artbuild.com.ua/ua/category_13/item_56.html
13. Cronin J.J. Measuring Service Quality: A Reexamination and Extension / J.J. Cronin, S.A. Taylor / Journal of Marketing. — 1992. — Vol. 56. — P. 55—68. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.researchgate.net/profile/J_Cronin_Jr/publication/225083621_Measuring_Service_Quality_A_Reexamination_And_Extension/links/54fbd7a70cf20700c5e7dc4c/Measuring-Service-Quality-A-Reexamination-And-Extension.pdf.
14. Evans J.R. The management and control of quality / Evans James R., Lindsay William M. — 5th ed. — South-Western, a division of Tomson Learning, 2002. — P. 838.
15. Feigenbaum A.V. Quality and Productivity / A.V. Feigenbaum // Quality Progress. — 1977. — P. 18—21 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://asq.org/qic/display-item/index.html?item=6646>.
16. JLL, The property consultancy company [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.us.jll.com>
17. Hawlena J., Kopron J., Chudyga P.. Selected aspects of evaluation of service standards in hotel industry // Organizacja i zarzadzanie. 2016. — № 6 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://yadda.icm.edu.pl/.../10_O_HAWLENA_KOPRON_CHUDY...
18. Jing-hua Shi, Qiang Su. Evaluation of Hotel Service Quality Based on Customer // Satisfaction [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://ieeexplore.ieee.org/document/4280099/metrics#metrics>
19. Karatepe O., Yavas U., & Babakus E. (2005), Measuring service quality of banks: Scale development and validation. Journal of Retailing and Consumer Services, 12 (5). — P. 373—383.
20. Khalid Saleh Al-rasheed. The Evaluation of Customers Services Quality in Five Star Hotels in the City of Riyadh // International Journal of Academic Research in Accounting, Finance and Management Sciences, 2014. — Vol. 4 (1). — P. 371—381.
21. Nadiri H., Hussain K. (2005). Perceptions of service quality in North Cyprus hotels. International Journal of Contemporary Hospitality Management, 17 (6). — P. 469—480.
22. Najafi S., Saati S., Tavana M. (2015). Data Envelopment Analysis in Service Quality Evaluation: An Empirical Study. Journal of Industrial Engineering International. 11. 319-330. 10.1007/s40092-014-0090-6.
23. Salszar A., Costa J., Rita P. (2010). A service quality evaluation scale for the hospitality sector:

Dimensions, attributes and behavioural intentions, *Worldwide Hospitality and Tourism Themes*, Vol. 2. Issue: 4. — P. 383—397 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://doi.org/10.1108/17554211011074047>

24. Sharma K., Sharma A. Evaluation of the Service Quality for Hotel Industry — A Case Study // *Advances in Computational Sciences and Technology*. — 2017. — Vol. 10, № 6. — P. 1615—1619.

25. TripAdvisor hotel in [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.tripadvisor.com/

References:

1. Ukrainian Research and Training Center of Standardization, Certification and Quality (2015), "DSTU [National Standard of Ukraine] "ISO 9001:2015 (ISO 9001:2015, IDT) Quality management systems", [Online], available at: [www.http://khoda.gov.ua/image/catalog/files/%209001.pdf](http://khoda.gov.ua/image/catalog/files/%209001.pdf) (Accessed 24 January 2019).

2. Niv, H. R. (2005), "Dr. Deming's Space", [Online], available at: <http://www.management.com.ua/qm/qm047-1-3.html> (Accessed 24 January 2019).

3. State Statistics Service of Ukraine (2018), available at: <http://kiev.ukrstat.gov.ua/p.php3?c=3300&lang=1> (Accessed 24 January 2019)

4. Gunkalo, A. (2010), "Quality management of products (services) with the help of expert systems", *Vseukrains'ka naukovo-praktychna konferentsiia. Suchasni informatsijni tekhnologii v ekonomitsi, menedzhmenti ta osviti* [All-Ukrainian Scientific and Practical Conference. Modern Information Technologies in Economics, Management and Education], Lviv, Ukraine, pp. 63-64.

5. Kaplina, A. (2016), "Methodical approach to the assessment of the quality of hotel services". *Naukovyj visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli. Ekonomika, orhanizatsiia i upravlinnia pidpriemstvom*, vol. 1 (38), pp. 168—173.

6. The official site of State Statistics Service of Ukraine (2018), "Collective placement in Ukraine in 2017, Statistical Collection", available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/05/zb_kzr_2017.pdf (Accessed 24 January 2019)

7. MTP (2018), "Assessment of customer satisfaction and loyalty", available at: <https://mtp-global.com/customer-satisfaction-index-2> (Accessed 24 January 2019)

8. Stolyarchuk, P. Baitsar, R. and Hun'kalo, A. (2008), "Methods of evaluation of quality management systems", *Vymiriuvai'na tekhnika ta metrolohiia*, vol. 68, pp. 244—247.

9. Chaban, O. (2008), "Vector method of quality evaluation", *Vymiriuvai'na tekhnika ta metrolohiia*, vol. 69, pp. 126—129.

10. Cherednichenko, A. (2016), "Quality of service provision as a key factor in the attractiveness of hotel industry enterprises", *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti* [Online], vol. 55, pp. 68—73. available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vetp_2016_56_11 (Accessed 24 January 2019).

11. Shkabara, T. (2008), "Features of forming the quality of a restaurant product", *Tovary i rynky*, vol. 1, pp. 107—113.

12. ArtBuild Hotel Group (2018), "ArtBuild Hotel Group completed marketing research of the hotel market

in Kiev", available at: www.artbuild.com.ua/ua/category_13/item_56.html (Accessed 24 January 2019).

13. Cronin, J.J. (1992), "Measuring Service Quality: A Reexamination and Extension", *Journal of Marketing*, vol. 56, pp. 55—68, available at: https://www.researchgate.net/profile/J_Cronin_Jr/publication/225083621_Measuring_Service_Quality__A_Reexamination_And_Extension/links/54fbd7a70cf20700c5e7dc4c/Measuring-Service-Quality-A-Reexamination-And-Extension.pdf (Accessed 24 January 2019).

14. Evans, J.R. and Lindsay, W. M. (2002), *The management and control of quality*, 5th ed., London, UK.

15. Feigenbaum, A.V. (1977), "Quality and Productivity", *Quality Progress*, available at: <http://asq.org/qic/display-item/index.html?item=6646> (Accessed 24 January 2019).

16. JLL (2018), "The property consultancy company", available at: <https://www.us.jll.com> (Accessed 24 January 2019).

17. Hawlena, J. Kopron, J. and Chudyga, P. (2016), "Selected aspects of evaluation of service standards in hotel industry", *Organizacja i zarzadzanie*, vol. 6, available at: http://yadda.icm.edu.pl/.../10_O_HAWLENA_KOPRON_CHUDY (Accessed 24 January 2019).

18. Jing-hua, Shi and Qiang, Su. (2007), "Evaluation of Hotel Service Quality Based on Customer", *Satisfaction*, available at: <https://ieeexplore.ieee.org/document/4280099/metrics#metrics> (Accessed 24 January 2019).

19. Karatepe, O. Yavas, U. and Babakus, E. (2005), "Measuring service quality of banks: Scale development and validation", *Journal of Retailing and Consumer Services*, vol. 12(5), pp. 373—383.

20. Al-rasheed, K. S. (2014), "The Evaluation of Customers Services Quality in Five Star Hotels in the City of Riyadh", *International Journal of Academic Research in Accounting, Finance and Management Sciences*, vol. 4 (1), pp. 371—381.

21. Nadiri, H. and Hussain, K. (2005), "Perceptions of service quality in North Cyprus hotels", *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, vol. 17(6), pp. 469—480.

22. Najafi, S. Saati, S. and Tavana, M. (2015), "Data Envelopment Analysis in Service Quality Evaluation: An Empirical Study", *Journal of Industrial Engineering International*, available at: <https://11.319-330.10.1007/s40092-014-0090-6> (Accessed 24 January 2019).

23. Salszar, A. Costa, J. and Rita, P. (2010), "A service quality evaluation scale for the hospitality sector: Dimensions, attributes and behavioural intentions", *Worldwide Hospitality and Tourism Themes*, Vol. 2, no. 4, pp. 383-397. available at: <https://doi.org/10.1108/17554211011074047> (Accessed 24 January 2019).

24. Sharma, K. and Sharma, A. (2017), "Evaluation of the Service Quality for Hotel Industry - A Case Study", *Advances in Computational Sciences and Technology*, Vol. 10, No. 6, pp. 1615—1619.

25. TripAdvisor (2018), "TripAdvisor hotel in", available at: www.tripadvisor.com/ (Accessed 24 January 2019).

Стаття надійшла до редакції 09.02.2019 р.

О. В. Лазарева,
д. е. н., доцент, доцент кафедри управління земельними ресурсами,
Чорноморський національний університет імені Петра Могили, м. Миколаїв
В. В. Бреславець,
студент, Чорноморський національний університет імені Петра Могили, м. Миколаїв

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.4.32

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО МОДЕРНІЗАЦІЇ СТАЛОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

O. Lazarieva,
doctor of economics, associate professor of management the landed resources department,
Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolayiv, Ukraine
V. Breslavets,
student, Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolayiv, Ukraine

INNOVATIVE APPROACHES TO MODERNIZATION OF SUSTAINED LAND USE

У статті проаналізовано праці вітчизняних та закордонних дослідників, які досліджували проблему сталості землекористування. Наведені аргументовані факти, які свідчать про те, що економічна політика суб'єктів господарювання на землі на відповідає вимогам сталого розвитку, що порушує баланс гумусу в ґрунті.

Наведено пріоритетні завдання, що сприятимуть модернізації землекористування. Відзначимо, що оцінка сталості землекористування має враховувати систему натуральних та вартісних показників ефективності використання землі, передбачати врахування науково-технічних та інноваційних факторів розвитку землекористування, що сприятимуть сталості.

Розкрито зарубіжний досвід, що сприяє сталості землекористування. Представлені інноваційні підходи до модернізації сільськогосподарського землекористування. Представлені орієнтири модернізованої концепції сталого землекористування на локальному, регіональному, національному та глобальному рівнях розвитку. Наведені умови, за якими перехід до моделі сталого розвитку сільськогосподарського землекористування буде інноваційним.

The methodological bases of research are fundamental statements of modern economic theory, up-to-date scientific achievements in the sphere of the agricultural economy on the whole and land utilization in particular.

To achieve this purpose such methods as: morphological analysis, abstract, scientific summary were used.

The article analyzes the works of domestic and foreign researchers who studied the problem of land tenure sustainability. The reasoned facts, which indicate that the economic policy of the subjects of management on the land corresponds to the requirements of sustainable development, is given. The given priority tasks will promote the modernization of land use. The estimation of constancy of land tenure must take into account the system of natural and cost indexes of efficiency of the use of earth, envisage taking into account of scientific and technical and innovative factors of development land-tenures that will assist constancy.

The factors of land use development that contribute to sustainability presented. The foreign experience that contributes to the sustainability of land use is disclosed. The innovative approaches to modernization of agricultural land use presented. There are a comprehensive assessment of land use in order to take into account all development prospects; development of perspective directions

of land use development in accordance with established priorities; mandatory land management; creation of legal and economic prerequisites for the formation of large-scale land uses; restriction of the use of degraded and unproductive lands, coastal protective bands; increase of efficiency of state management of land resources and land use.

The guidelines of the modernized concept of sustainable land use at the local, regional, national and global levels of development presented. The conditions under which the transition to a model of sustainable development of agricultural land use will be innovative outlined.

Practical value of this research is that gained results and recommendations can be used by land arrangement and land evaluation organizations, agencies of executive power and institutions of local governing and other physical and legal entities.

Ключові слова: стале землекористування, стратегія, екологізація, модернізація, інноваційні підходи, концепція сталого землекористування.

Key words: sustainable land use, strategy, ecologization, modernization, innovative approaches, concept of sustainable land use.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасне матеріальне виробництво має негативні наслідки господарської діяльності, що проявляється порушенні оптимальних параметрів ведення господарської діяльності на землі. Відтак земля постійно піддається руйнівному впливу, а іноді методи ведення сільськогосподарського виробництва призводять до подальшого зниження продуктивного потенціалу. В сільському господарстві спостерігається інтенсивне використання землі. Сільськогосподарські угіддя використовуються без дотримання природоохоронних вимог, спостерігається випадки, коли земля вилучається та використовується для несільськогосподарських потреб. У зв'язку з цим існує об'єктивна необхідність забезпечення сталості землекористування в контексті сучасних еколого-економічних змін.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Різноманітні аспекти щодо забезпечення сталості землекористування знайшли своє відображення у працях багатьох вчених. Так, Хвесик М.А. [1, с. 347] пропонує ведення прогресивного, прийнятного для нашої системи господарювання, забезпечуючи тим самим стале землекористування в Україні. Мельничук Л.С. [2, с. 910] обґрунтовує, при сталому землекористуванні досягається оптимальне співвідношення між економічним зростанням, нормалізацією якісного стану земельних ресурсів, задоволенням матеріальних і духовних потреб поколінь. Третяк В.М. [3, с. 30] схиляється думки, що стале землекористування являє собою форму та відповідні методи використання земель, що забезпечують оптимальні параметри екологічних та соціально-економічних функцій територій та ландшафтів. Котикова О.І. [4] обґрунтовує, що оцінка сталості розвитку сільськогосподарського землекористування здійснюється з метою спостереження за процесом реалізації його цілей, виявлення проблем та причин їх виникнення.

Закордонні дослідники, такі як Джон Фаєн, Руперт Макклінта Мен-Гон Парк [5] висвітлюють значення сталого розвитку для гармонійного існування в навколишньому світі. Р. Карсон [6] переконливо доводить, що використання пестицидів призводить до забруднення землі, тваринного та рослинного світу. Джон Стюарт

Міль [7] відомий ідеями побудови суспільства, яке, перебуваючи в незмінному стані ("stationary state"), постійно розвивається і самовдосконалюється.

Однак потребують подальшого опрацювання питання висвітлення саме інноваційних підходів, що є новаторськими, до модернізації сталого землекористування в рамках збалансованого ведення виробництва.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою роботи є обґрунтування теоретичних основ, що сприятимуть модернізації сталого землекористування та висвітлення перспектив відносно інноваційних підходів до сталого землекористування.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Зважаючи на те, що основні положення щодо запровадження сталого землекористування набули нового змісту, потребує необхідності концепції сталості землекористування. Так, в європейських країнах механізмом реалізації політики врівноваження еколого-економічного та соціального векторів розвитку стала Стратегія сталого розвитку.

В Україні сьогодні Стратегія сталого розвитку "Україна-2020" [8] не розглядається як єдиний цілеспрямований механізм підтримання сприятливого в екологічному відношенні природного середовища, раціонального використання та охорони сільськогосподарських угідь, які характеризуються високою сільськогосподарською освоєністю та розораністю території, що створює реальну загрозу для існування суспільства.

Сучасна економічна політика суб'єктів господарювання на землі унеможлиблює екологізацію сільськогосподарського землекористування, гальмує процес енергозберігаючих технологій виробництва сільськогосподарської продукції, в результаті чого порушується баланс гумусу в ґрунті, який є передумовою та відправним пунктом стабілізації агроландшафтів, виробництва якісної сільськогосподарської продукції, яка б відповідала цільовим параметрам міжнародних стандартів якості. Нечіткі методологічні підходи до оптимізації складу земельних угідь, організації системи сівозмін, допущені в економічній політиці сільськогосподарського землекористування, втрата почуття економічної, адміністративної та кримінальної відповідаль-

ності за порушення екологічних вимог підривають основи сталого розвитку аграрного сектора, в тому числі землекористування.

Причиною-наслідковий взаємозв'язок економічної та екологічної складових сільськогосподарського землекористування створює їх стан, залежний один від одного, тобто погіршується стан землі, відповідно знижується ефективність землекористування, погіршується якість виробленої продукції, домінують процеси деградації ґрунту і довкілля, і навпаки.

У зв'язку з цим потребують необхідності обґрунтування підходів до модернізації землекористування. При цьому пріоритетними є такі завдання, як збалансоване ведення сільськогосподарського виробництва на основі врахування впливу всіх чинників еколого-безпечної та продуктивної господарської діяльності; передбачення еколого-економічної відповідальності землевласників та землекористувачів за погіршення якісних параметрів ґрунтового покриву; оптимальне поєднання державних та приватних інтересів з приводу сталого ведення виробництва на землі; організація використання земельних ресурсів з врахуванням інтересів громади; передбачення заходів щодо відтворення продуктивності земель, поліпшення їхнього потенціалу; еколого-економічне врахування основних факторів сталості сільськогосподарського землекористування.

Відзначимо, що оцінка сталості землекористування має враховувати не лише систему натуральних та вартісних показників ефективності використання землі, а і передбачати врахування науково-технічних та інноваційних факторів розвитку землекористування, таких як досягнення науково-технічного прогресу, що спрямовані на раціональне землекористування з метою отримання доходу від ведення господарської діяльності, врахування інноваційних досягнень завдяки збільшенню інвестицій та впровадженню інновацій.

Застосування зазначених факторів розвитку землекористування забезпечить впровадження дієвих організаційно-господарських заходів для сталого землекористування.

У контексті аналізу вартості на увагу і зарубіжний досвід політики сталого землекористування. Так, наприклад, у Данії, Норвегії, Ісландії, Швеції, Фінляндії впроваджена "Скандинавська стратегія сталого розвитку" [9], згідно з якою виокремлено такі питання, як збереження біологічного різноманіття, забезпечення якості та безпеки продуктів харчування, діяльність сільського господарства з позицій сталого розвитку, участь громадськості в проблемах сталого розвитку.

В Європейському Союзі найбільш поширеним напрямом сталого розвитку земельних ресурсів є упровадження стандартів чистоти земельних ресурсів та їх захист від антропогенного навантаження. В зарубіжних країнах до інноваційних підходів до сталого використання сільськогосподарських земель відносять планування землекористування на окремих адміністративно-територіальних утвореннях, що забезпечує реалізацію природоохоронних заходів, перерозподіл земельних ділянок між міськими, сільськими та лісовими господарствами [10, с. 4482]. В багатьох країнах одним з елементів сталого використання сільськогосподарських земель є забезпечення збалансованого землекористу-

вання на основі різноманітних програм та методів управління земельними ресурсами [11, с. 75]. В країнах Західної Європи перспективним для забезпечення сталого землекористування є вибір оптимальних методів сталості, раціональне використання угідь та посівів з урахуванням природоохоронних вимог [12, с. 63].

Організація сталого землекористування в США спрямовано на підтримку виробників сільськогосподарської продукції для підвищення ефективності їх основної діяльності, забезпечення охорони ґрунтів, дотримання принципу раціонального землекористування в господарствах [13, с. 32]. В Австралії процес сталого землекористування здійснюється на основі класифікації сільськогосподарських земель з урахуванням якісних показників ґрунтів та необхідних ґрунтоохоронних заходів, з урахуванням придатності сільськогосподарських земель до використання відповідно до їх цільового призначення [10, с. 4483].

Критичний аналіз досвіду сільськогосподарського землекористування зарубіжних країн свідчить про пріоритетність сталості економічного розвитку аграрної галузі.

На нашу думку, інноваційними підходами до модернізації сільськогосподарського землекористування мають бути такі:

- комплексна оцінка території землекористування задля врахування усіх перспектив розвитку;
- розробка перспективних напрямів розвитку землекористування відповідно до встановлених пріоритетних цілей лише після проведення детального всебічного аналізу використання земельних ресурсів;
- обов'язкове ведення землеустрою, який має передбачати на місцевому рівні проведення робіт щодо відведення земельних ділянок, створення нових та впорядкування існуючих землеволодінь та землекористувань, що дозволить забезпечити еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь з метою ведення ефективного сільськогосподарського виробництва, створення сприятливого екологічного середовища і поліпшення природних ландшафтів;
- створення правових та економічних передумов для формування укрупнених масивів землекористування, що дасть змогу оптимізувати розміри і розміщення земельних ділянок, дозволить запровадити систему раціонального використання земель та науково обґрунтовані сівозміни, застосовувати сучасні технології вирощування сільськогосподарських культур, сприятиме організації системи заходів по боротьбі з деградацією ґрунтів та підвищенню їх родючості;
- обмеження використання деградованих та малопродуктивних земель, прибережних захисних смуг та інших земель, які еколого-економічно недоцільно використовувати для сільськогосподарських потреб шляхом заліснення або залуження, деградовані та малопродуктивні землі зарезервувати для природо-заповідного та іншого природоохоронного призначення;
- підвищення ефективності державного управління земельними ресурсами та землекористуванням шляхом формування ринкової системи управління в галузі земельних відносин, наближеної до стандартів Європейського Союзу, спрямування діяльності органів виконавчої влади на проведення стратегічного аналізу, про-

Рис. 1. Модернізована концепція сталого землекористування

Джерело: сформовано авторами.

гнозування, моніторингу та здійснення управлінських функцій.

Комплексне поєднання запропонованих інноваційних підходів створить сприятливі умови для забезпечення конкурентоспроможності та збалансованого ведення виробництва в сільській території.

Тож вважаємо, що модернізована концепція сталого землекористування матиме такий вигляд (рис. 1).

Дотримання зазначених орієнтирів в сфері сталого сільськогосподарського землекористування дозволить своєчасно вживати відповідних дієвих заходів при розробленні програм переходу до сталого аграрного землекористування.

Перехід до моделі сталого розвитку сільськогосподарського землекористування буде інноваційним за умови, якщо він пов'язаний з досягненнями науково-технічного прогресу, забезпечуючи загальну ефективність господарювання при впровадженні інновацій та збільшенні обсягів інвестицій.

При цьому інвестиції можуть бути як зовнішніми, так і внутрішніми, будучи спрямованими, передусім, на раціональне землекористування з метою отримання адекватного доходу. В методологічному контексті ефективність землекористування має забезпечити збільшення виробництва продукції на одиницю затрачених ресурсів за умови дотримання екологізації виробництва та підвищення родючості ґрунтів.

Отже, реалізація політики сталого сільськогосподарського землекористування має досягатися на основі ефективної взаємодії державного регулювання земельних відносин та процесу створення конкурентних переваг як одного з факторів сталого розвитку економіки, що сприятиме екологізації виробництва та оточуючого середовища для забезпечення гідних умов життя.

ВИСНОВОК

На основі аналізу підходів щодо сталого землекористування зроблено висновок, що недотримання прийнятої Стратегія сталого розвитку "Україна-2020" при-

зводить до високої розораності території та створює реальну загрозу для здорового розвитку суспільства.

У статті пояснюються причини, що сприяють порушенню стабілізації агроландшафтів та в цілому вимог екологізації землекористування.

Завданнями, що сприяють модернізації сільськогосподарського землекористування, є збалансоване ведення сільськогосподарського виробництва, передбачення еколого-економічної відповідальності землевласників та землекористувачів за погіршення якісних параметрів ґрунтового покриву, поєднання державних та приватних інтересів з приводу сталого ведення виробництва на землі, використання земельних ресурсів з врахуванням інтересів громади, передбачення заходів щодо відтворення продуктивності земель, врахування факторів сталості сільськогосподарського землекористування.

Використання досвіду сталого ведення виробництва інших країн дасть змогу уникнути прорахунків у сільськогосподарському землекористуванні в Україні та її регіонах.

У результаті критичного аналізу ведення сільськогосподарського землекористування представлені інноваційні підходи, що сприятимуть його модернізації, як от комплексна оцінка території землекористування, розробка перспективних напрямів розвитку землекористування, обов'язкове ведення землеустрою, ефективне ведення сільськогосподарського виробництва, створення правових та економічних передумов для формування укрупнених масивів землекористування, обмеження використання деградованих та малопроодуктивних земель, бережних захисних смуг, підвищення ефективності державного управління земельними ресурсами та землекористуванням на основі передбачення заходів зі стратегічного аналізу, прогнозування, ведення моніторингу земель.

Запропоновані складові модернізованої концепції сталого землекористування на локальному, національному, регіональному та глобальному рівнях роз-

виту сприятимуть раціональному використанню та охороні земель, збалансованості їх розвитку, формуванню конкурентного середовища, що дозволить активізувати розвиток продуктивних сил сільських територій.

Перспективи подальших досліджень мають ґрунтуватись на впровадженні концепції LEAN — менеджменту в сільськогосподарському землекористуванні як інноваційного підходу до управління природно-ресурсним потенціалом.

Література:

1. Формування механізмів інституціонального забезпечення сталого землекористування: зарубіжний досвід / Ю.М. Хвесик // Економіка природокористування і охорони довкілля. — К.: РВПС України НАН України, 2008. — С. 340—347.

2. Мельничук Л.С. Проблеми сталого та раціонального землекористування в Україні [Електронний ресурс] / Л.С. Мельничук // Глобальні та національні проблеми економіки. — Вип. 2. — 2014. — С. 910. — Режим доступу: <http://global-national.in.ua/archive/2-2014/188.pdf>

3. Третяк В.М. Стале (збалансоване) землекористування як фактор підвищення економічної ефективності використання сільськогосподарських земель / В.М. Третяк, В.Ю. Свентух // Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. — 2015. — № 4. — С. 24—31.

4. Котикова О.І. Моніторинг та оцінка сталості розвитку сільськогосподарського землекористування регіонів України [Електронний ресурс] / О.І. Котикова // Економіка АПК. — 2017. — № 5. — С. 24—32. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2017_5_6

5. Fien John, Macclean Rupert, Park Man-Gon (Editors). Work, learning and sustainable development. Opportunities and challenges // UNESCO-UNEVOC Book series. Technical and vocational education and training: Issues, concerns and prospects / Vol. 8. — Springer Science + Business Media B.V., 2009. — 516 p.

6. The sustainable Development Timeline: Brochure / Heather Creech // IISD, 7th Edition, May 2012. — 13 p. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://iisd.org/sites/default/files/publications/sd_temeline_2012.pdf

7. Оробець І. Історико-генетичний підхід у дослідженні еволюції концепції сталого розвитку / І. Оробець // Вісн. КНУ ім. Тараса Шевченка. — 2015. — № 8. — С. 98—101.

8. Указ Президента України "Про стратегію сталого розвитку "Україна-2030" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#n10>

9. Омаров Ш.А. Науково-практичні аспекти впровадження концепції сталого розвитку: зарубіжний і вітчизняний досвід / Ш.А. Омаров // Проблеми економіки. — № 4. — 2014. — С. 64.

10. Дугина Т.А. Особенности развития земельных отношений за рубежом / Т.А. Дугина // Концепт: Научно-методический электронный журнал. — 2015. — Т. 13. — С. 4481—4485.

11. Волков С.Н. Землеустройство: [учебники и учеб. пособия для студентов высш. учеб. заведений] /

С.Н. Волков. — М.: Колос, 2005. — Т. 7. — 408 с. — (Землеустройство за рубежом).

12. Scherr S.I. Defining integrated landscape management for policy makers / S. Scherr, S. Shames, R. Friedman // Ecoagriculture Polisy Focus. — № 10. Washington, DC: ScoAgriculture Parthers. — 2013. — 235 p.

13. Волков С.Н. Опыт землеустройства на землях сельскохозяйственного назначения в США и Канаде: [монография] / С.Н Волков. — М.: ГУЗ, 2012. — 44 с.

References:

1. Hvesuk, Yu.M. (2008), "Formation of mechanisms of institutional provision of sustainable land use: foreign experience", Environmental economics and environmental protection, vol. 1, pp. 340—347.

2. Mel'ny'chuk, L.S. (2014), "Problems of sustainable and rational land use in Ukraine", Global and national problems of the economy, vol. 2, pp. 910.

3. Tretyak, A.M. and Swietuh, V.Yu. (2015), "Sustainable (balanced) land use as a factor in increasing the economic efficiency of agricultural land use", Land system, inventory and land monitoring, vol. 4, pp. 24—31.

4. Kotikova, O.I. (2017), "Monitoring and Evaluation of the Sustainability of Agricultural Land Use in the Regions of Ukraine", Economy of AIC, vol. 5, pp. 24—32.

5. Fien, J. Macclean, R. and Park, M.-G. (2009), "Work, learning and sustainable development. Opportunities and challenges", UNESCO-UNEVOC Book series. Technical and vocational education and training: Issues, concerns and prospects, vol. 8, Springer Science + Business Media B.V., Berlin, Germany.

6. Creech, H. (2012), "The sustainable Development Timeline: Brochure" available at: http://iisd.org/sites/default/files/publications/sd_temeline_2012.pdf (Accessed 4 February 2019).

7. Orobecz, I. (2015), "Historical and genetic approach in the study of the evolution of the concept of sustainable development", Herald of KNU, vol. 8, pp. 98—101.

8. President of Ukraine (2015), Decree of the president of Ukraine "About the Strategy of Sustainable Development "Ukraine-2030", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#n10> (Accessed 4 February 2019).

9. Omarov, Sh.A. (2014), "Scientific and practical aspects of the implementation of the concept of sustainable development: foreign and domestic experience", Problems of the economy, vol. 4, pp. 64.

10. Dugina, T.A. (2015), "Features of development of land relations abroad", Concept: Scientific and methodical electronic journal, vol. 13, pp. 4481—4485.

11. Volkov, S.N. (2005), Zemleustriy [Land Management], Kolos, Moscow, Russia.

12. Scherr, S.I. (2013), "Defining integrated landscape management for policy makers", Ecoagriculture Polisy Focus, Washington, USA, vol. 10, pp. 235 p.

13. Volkov, S.N. (2012), Dosvid zemleustroyu na zemlyakh sil's'kogospodars'kogo pry'znachennya v SShA i Kanadi: monographia [Experience in land management in agricultural lands in the USA and Canada: monograph], GUZ, Moscow, Russia.

Стаття надійшла до редакції 08.02.2019 р.

Э. Я. Мамедов,

д. э. н., профессор, Азербайджанский Государственный Экономический Университет (UNEC)

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.4.37

НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ СИСТЕМНОГО ПОДХОДА К УПРАВЛЕНИЮ ПОТРЕБИТЕЛЬСКИМ РЫНКОМ

E. Mamedov,

Doctor of Economics, professor of the Azerbaijan State Economic University (UNEC)

SCIENTIFIC AND THEORETICAL BASIS OF A SYSTEMATIC APPROACH TO THE MANAGEMENT OF THE CONSUMER MARKET

Статья посвящена изучению научно-теоретических основ системного подхода к управлению потребительским рынком. Кроме того, в статье проанализированы ключевые особенности потребительского рынка, выявлены существующие реалии и перспективы. Анализ показывает, что в последние годы принимаются экономические меры для повышения конкурентоспособности мирового потребительского рынка.

Несмотря на существующие научные проблемы в исследованиях потребительского рынка товаров и услуг, в настоящее время практически отсутствуют фундаментальные разработки в этой сфере, а имеющиеся носят в основном отраслевой характер и ограничиваются решениями интересов отдельных товаропроизводителей или субъектов торговли.

Для научного решения проблем потребительского рынка нужен достаточно широкий и системный подход, охватывающие исследования продовольственных и непродовольственных рынков товаропроизводителей, диверсификации и конкурентной среды в переходный период, организационного механизма управления потребительским рынком, оптового рынка и системы управления каналами товародвижения, розничного рынка и управления продажами, рынка питания и услуг, рыночного управления субъектами потребительского рынка и другие.

Все это в целом вызывает необходимость научных разработок и комплексного исследования потребительского рынка товаров и услуг в переходный период с учетом мирового опыта.

Современный рынок потребительских товаров — многогранное явление со сложной структурой, подчиняющееся закону спроса и предложения. Действие рыночного механизма проявляется в сложных процессах, определяющих состояние рынка, темпы и основные пропорции его развития. Поскольку рынок суть определенная система, обладающая определенной внутренней структурой, а также иерархией отдельных элементов, в основу его анализа должен быть положен именно комплексный, системный подход.

Кроме того, отсутствует необходимое теоретическое и методологическое обеспечение рыночных процессов на потребительском рынке, включая их изучение, формирование и прогнозирование. В статье также указаны существующие проблемы на потребительском рынке, были выдвинуты предложения и рекомендации по устранению имеющихся недостатков.

The article is devoted to the study of scientific and theoretical basis of a systematic approach to the management of the consumer market. Moreover, in article analyzes the main features of the consumer market, reveals the existing realities and prospects. The analysis shows that in recent years realized economic measures for to increase the competitiveness of the consumer market throughout the world.

Despite the existing scientific problems in the research of the consumer goods and services market, at present there are practically no fundamental developments in this area, and the existing ones are mainly industry-specific and are limited to resolving the interests of individual producers or traders.

For a scientific solution to the problems of the consumer market, a sufficiently broad and systematic approach is needed, covering research of food and non-food markets of commodity producers, diversification and competitive environment during the transition period, organizational mechanism for managing the consumer market, the wholesale market and the distribution channel management system, the retail market and sales management, the market food and services, market management of the subjects of the consumer market and others.

All of this generally necessitates scientific research and a comprehensive study of the consumer market for goods and services during the transition period, taking into account international experience.

The modern consumer goods market is a multifaceted phenomenon with a complex structure, obeying the law of supply and demand. The action of the market mechanism is manifested in complex processes that determine the state of the market, the pace and basic proportions of its development. Since the market is a certain system with a certain internal structure, as well as a hierarchy of individual elements, its analysis should be based on an integrated, systematic approach.

Moreover, there didn't necessary theoretical and methodological support for market processes in the consumer market, including their study, formation and forecasting. The article identifies different problems in the consumer market, also put forward suggestions and recommendations for to solve existing shortcomings.

Статтю присвячено вивченню науково-теоретичних основ системного підходу до управління споживчим ринком. Крім того, в статті проаналізовано ключові особливості споживчого ринку, виявлено наявні реалії і перспективи. Аналіз показує, що в останні роки приймаються економічні заходи для підвищення конкурентоспроможності світового споживчого ринку.

Незважаючи на існуючі наукові проблеми в дослідженнях споживчого ринку товарів і послуг, нині практично відсутні фундаментальні розробки в цій сфері, а наявні мають в основному галузевий характер і обмежуються рішеннями інтересів окремих товаровиробників або суб'єктів торгівлі.

Для наукового вирішення проблем споживчого ринку потрібен досить широкий і системний підхід, що охоплює дослідження продовольчих і непродовольчих ринків товаровиробників, диверсифікації та конкурентного середовища в перехідний період, організаційного механізму управління споживчим ринком, оптового ринку і системи управління каналами руху товарів, роздрібного ринку і управління продажами, ринку харчування і послуг, ринкового управління суб'єктами споживчого ринку та інші.

Все це загалом спонукає до наукових розробок і комплексного дослідження споживчого ринку товарів і послуг в перехідний період з урахуванням світового досвіду.

Сучасний ринок споживчих товарів — багатогранне явище зі складною структурою, що підкоряється закону попиту і пропозиції. Дія ринкового механізму проявляється в складних процесах, що визначають стан ринку, темпи і основні пропорції його розвитку. Оскільки ринок є певною системою, що має певну внутрішню структуру, а також ієрархію окремих елементів, в основу його аналізу має бути покладено саме комплексний, системний підхід.

Окрім того, відсутнє необхідне теоретичне і методологічне забезпечення ринкових процесів на споживчому ринку, включаючи їх вивчення, формування та прогнозування. У статті також зазначено наявні проблеми на споживчому ринку, висунуто пропозиції і рекомендації щодо усунення цих недоліків.

Ключевые слова: экономическая интеграция, национальная экономика, макроэкономика, государственная политика, интеграция, инвестиции.

Key words: economic integration, national economy, macro-economy, state policy, integration, investment.

Ключові слова: економічна інтеграція, національна економіка, макроекономіка, державна політика, інтеграція, інвестиції.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ

Для научного решения проблем потребительского рынка нужен достаточно широкий и системный подход, охватывающие исследования продовольственных и

непродовольственных рынков товаропроизводителей, диверсификации и конкурентной среды в переходный период, организационного механизма управления потребительским рынком, оптового рынка и системы уп-

равления каналами товародвижения, розничного рынка и управления продажами, рынка питания и услуг, рыночного управления субъектами потребительского рынка и другие.

Все это в целом вызывает необходимость научных разработок и комплексного исследования потребительского рынка товаров и услуг в переходный период с учетом мирового опыта.

Однако сложившаяся ситуация в мировой экономике (финансовый кризис), частью которой является экономика Азербайджанской Республики, и ряд сложных проблем социального, экономического и организационного аспектов потребительского рынка товаров и услуг привели к недостаточно эффективным решениям в данной сфере [1]. К ним следует отнести наличие деформаций в структуре расходов населения по отдельным товарам и услугам: структурную и объемную несбалансированность спроса и предложения потребительских товаров; неэффективный механизм защиты прав потребителей и обеспеченности населения товарами и услугами; отсутствие экономико-организационного механизма взаимодействия товаропроизводителей промышленности, сельского хозяйства и торговли; снижения конкурентоспособности отечественных товаров на внешних рынках; отсутствие рационального соотношения в экспорте и импорте потребительских товаров.

АНАЛИЗ ПОСЛЕДНИХ ИССЛЕДОВАНИЙ И ПУБЛИКАЦИЙ

Все эти перечисленные проблемы являются прежде всего следствием отсутствия в республике единого механизма промышленно-торговой политики, неразработанности реальных органов управления и регулирования потребительским рынком; недостаточного соответствия законодательной и нормативно-правовой базы задачам регулирования рыночных процессов на потребительском рынке, слабого внедрения передовых рыночных структур в торговую сферу, практического отсутствия программы защиты социально-экономических интересов потребителей и глубоких научных разработок в области исследования потребительского рынка.

Для научного решения проблем потребительского рынка нужен достаточно широкий и системный подход, охватывающий исследования продовольственных и непродовольственных рынков товаропроизводителей, диверсификации и конкурентной среды в переходный период, организационного механизма управления потребительским рынком, оптового рынка и системы управления каналами товародвижения, розничного рынка и управления продажами, рынка питания и услуг, рыночного управления субъектами потребительского рынка и другие [2].

Все это в целом вызывает необходимость научных разработок и комплексного исследования потребительского рынка товаров и услуг в переходный период с учетом мирового опыта.

Современный рынок потребительских товаров — многогранное явление со сложной структурой, подчиняющееся закону спроса и предложения. Действие рыночного механизма проявляется в сложных про-

цессах, определяющих состояние рынка, темпы и основные пропорции его развития. Поскольку рынок суть определенная система, обладающая определенной внутренней структурой, а также иерархией отдельных элементов, в основу его анализа должен быть положен именно комплексный, системный подход.

Поэтому, по нашему мнению, нужны глубокие исследования рынка потребительских товаров, выявляющие его сущность, основные понятия и категории.

В западной, российской и отечественной научной литературе существуют различные определения рынка как экономической и правовой категории, сущность которых состоит в следующем. Рынок представляет собой сферу товарного обмена, форму экономических связей производителей и потребителей. Рынок существует со времени возникновения и развития товарного хозяйства, разделения труда, появления обособленных и самостоятельных производителей. Для рынка характерна свободная купля-продажа, выбор партнера-поставщика или покупателя, преобладание свободных цен, свободный доступ к производственным ресурсам [5].

ЦЕЛЬ СТАТЬИ

Объективный экономический закон спроса и предложения, законы стоимости и денежного обращения через рыночный механизм приводят предложение в соответствие со спросом и обеспечивают полное его удовлетворение через цены, увеличение или уменьшение объема производства, изменение его структуры. На рынке в процессе купли-продажи происходит акт общественного признания затрат труда на данный товар. Если он не продается, значит, труд, затраченный на его производство, обществом не признается и приносит убытки товаропроизводителю. Чтобы возместить издержки и получить прибыль, товаропроизводитель должен предложить на рынок такой товар, который соответствует потребностям общества, удовлетворяет качеством и ценой покупателя. Рынок устанавливает равновесие между спросом и предложением, формирует пропорции общественного производства, распределяет труд по отраслям и территориям и как саморегулятор восстанавливает нарушенные пропорции, так как четко реагирует на всякое изменение, независимо от того, касается ли это средств производства или предметов потребления.

ИЗЛОЖЕНИЕ ОСНОВНОГО МАТЕРИАЛА ИССЛЕДОВАНИЯ

Развитие рынка и рыночных отношений способствует оздоровлению и укреплению экономики, финансовой системы, покупательской способности национальной валюты, воздействию на товаропроизводителей, более полному удовлетворению общественных и личных потребностей. Рынок средств производства и потребления позволяет и заставляет производить высококачественную продукцию и реализовывать ее в условиях конкуренции по доступным ценам. Только постоянное совершенствование производства, повышение технического уровня и качества продукции, организация сервисного обслуживания и снижение издержек

гарантируют предприятию устойчивое положение на рынке.

Несмотря на глубокие исследования рынка как классиками экономической теории, так и современными учеными, в настоящее время нет единого однозначного определения рынка [3].

Нормальное состояние экономики обеспечивает возможность осуществления процесса, включающего смену как товарной формы общественного продукта на денежную, так и денежной на товарную. Очевидно, что неотъемлемым элементом товарного хозяйства является рынок.

Согласно положениям современной экономической теории, рассматривающей рынок как экономическую категорию, рынок — это "совокупность конкретных экономических отношений и связей между покупателями и продавцами, а также торговыми посредниками по поводу движения товаров и денег, отражающая интересы субъектов рыночных отношений и обеспечивающая обмен продуктами труда". В "узком" смысле рынок — сфера товарного обращения, обмена денег на товары и товаров на деньги.

Определение рынка связано с целью исследования, а именно идентификации рынка, т.е. будет зависеть от широты или узости задания его границ. Следует выделять несколько типов границ рынка: продуктовые границы, отражающие способность товаров заменять друг друга в потреблении, временные границы, локальные границы.

Необходимая широта или узость границ в каждом конкретном случае зависят, во-первых, от особенностей товара, во-вторых, от целей анализа. Так, для товара длительного пользования временные границы рынка будут гораздо шире и менее определены, чем для товара текущего потребления. Для потребительских товаров к одному рынку будет относиться большее число наименований продукции, чем для товаров производственно-технического назначения. Определение локальных границ рынка зависит от фактической остроты конкуренции продавцов на общенациональном или мировом рынке, во-первых, и от высоты барьеров проникновения на региональный рынок "внешних" продавцов, во-вторых [4].

Здесь же можно отметить, что географические границы рынка теоретически определяются экономическими, технологическими и административными барьерами, ограничивающими участие потребителей в приобретении исследуемых товаров на рассматриваемой территории.

С дальнейшим развитием товарного обмена, появлением денег, товарно-денежных отношений возникает возможность разрыва купли-продажи во времени и пространстве. Характеристика рынка только как места торговли уже не отражает реальность, ибо формируется новая структура общественного производства — сфера обращения. В результате возникает новое понимание рынка как формы товарно-денежного обмена.

С появлением товара — рабочая сила рынок приобретает всеобщий характер, он проникает во все большей степени в самопроизводство — покупка не только средств производства, но и рабочей силы становится

условием производства и определяет форму соединения факторов производства в условиях высокоразвитого товарного производства и рынка.

Воспроизводственный аспект характеристики рынка весьма важен. Понятие рынок расширяется до понимания его как элемента воспроизводства совокупного общественного продукта, как формы реализации движения составных его частей. В результате появляются такие определения рынка, как совокупность экономических отношений, с помощью которых осуществляется обращение общественного продукта в товарно-денежной форме или как сфера реализации части совокупного общественного продукта, в процессе которой проявляются присущие данному способу производства экономические отношения по поводу производства и потребления материальных благ.

Можно выделить другое понимание рынка как способа организации и функционирования экономических связей хозяйствующих субъектов, основанного на принципах свободной купли-продажи, и как общественной формы функционирования экономики, при которой обеспечиваются взаимодействие производства и потребления, прямое и обратное воздействие на производство и потребление.

При изучении рыночной экономики прежде всего необходимо четко уяснить, каким образом определяется рыночная цена. Ясно одно — это определение происходит на рынке. Сам же рынок в экономической науке принято определять как совокупность всех тех покупателей и продавцов данного блага, которые влияют на его цену. В рамках определенного рынка обычно наблюдается тенденция к установлению единой цены за товар одного и того же качества.

Отсюда цена товара во многом зависит от следующих типов рынка: совершенные и несовершенные рынки.

Всякая цена, установившаяся на товар в какой-то одной части рынка, оказывает влияние на его цену в другой части рынка. Со временем проявляется тенденция к выравниванию этих цен. Если различия в ценах в разных частях рынка устраняются быстро, говорят, что рынок "совершенен".

Для того чтобы рынок стал совершенным, необходимо также соблюдение некоторых условий. Прежде всего покупатели и продавцы должны точно знать, сколько платили за товар в других точках того же рынка. Развитие современных средств связи и телекоммуникации существенно упростило эту задачу. Далее, покупатели и продавцы должны действовать исходя исключительно из складывающихся цен, не совершая сделок по инерции или из верности старым партнерам, если кто-то другой предлагает сделку на более выгодных условиях [5].

Если цены на один и тот же товар различаются в пределах одного рынка, то рынок называют "несовершенным", к числу таковых можно отнести розничную торговлю.

С точки зрения предприятия-товаропроизводителя рынки существуют в виде: рынков продаж; рынков закупок; финансовых рынков; посредников рыночных сделок; рынков труда.

Данная функциональная структуризация рынков обеспечивает весь спектр рыночных отношений предприятия. Именно такая структура находит полное адекватное отражение в структуре органов управления. Сами же рынки делятся не по функциональным, а по предметно-отраслевым и продуктовым признакам.

В экономической литературе имеются исследования рынка через призму его основных категорий. В частности, отмечается, что основные категории рынка — спрос и предложение. Говоря о спросе, нужно помнить, что спрос не тождествен потребностям, а предложение — не адекватно произведенным товарам. Спрос действительно зависит от потребностей, но потребностей, обеспеченных деньгами, т.е. платежеспособных. Помимо потребностей спрос зависит от уровня дохода, от нормы сбережений и уровня цен на товары и услуги. Предложение — это не вся произведенная продукция, а только та, которая доставлена на рынок и предлагается для покупки. Соответствие предложения спросу обеспечивает состояние рыночного равновесия.

Рыночное равновесие достигается через колебания цен вокруг стоимости. Покупатель приходит на рынок за товаром и предлагает за него цену спроса, т.е. ту максимальную цену, которую он согласен заплатить за данный товар. Что касается продавца, то он выносит товар на рынок с целью получения за него прибыли и назначает цену предложения, т.е. ту минимальную цену, за которую он может отдать товар. И та и другая цена образуются под влиянием множества факторов, но в каждом случае они являются теми ориентирами, в пределах которых формируется цена равновесия, т.е. та цена, в которой совпадают в данный период интересы продавца и покупателя.

ВЫВОДЫ

Глубокое исследование теоретических аспектов рынка потребительских товаров и услуг показал, что он является сложной экономической категорией, которая занимает особое и ведущее место в системе товарного рынка в целом.

Основные законы, закономерности и принципы товарного рынка в целом оставляют свой глубокий след на рынке потребительских товаров и услуг, с одной стороны, в то же время, имеющие свои характерные особенности и черты потребительского рынка, с другой стороны.

Исследования потребительского рынка должны осуществляться системно (методологически), комплексно (теоретически) и методично (специфично), по всем его направлениям, от частного до целостного и обратно.

Только совокупность методологических, теоретических и методических исследований потребительского рынка может способствовать его развитию и повышению эффективности.

В современных условиях необходимо определение четкого соотношения и выработка стратегии рыночного управления в переходной период на уровне государства и рынка [6].

Данное соотношение должно выражаться оптимальным уровнем централизации и децентрализации в области государственного управления, в разграничении

принимаемых управленческих решений, как на уровне государства, так и на уровне рынка в целом, и потребительского рынка, в частности.

Только гибкое изменение системы управления на государственном уровне может привести к эффективной работе всего рыночного процесса.

В решении многих проблем управления потребительским рынком в диссертации предлагается использовать, с одной стороны, комплексный подход, который отражает организационно-методический подход в исследовании проектирования, производстве, с другой стороны подход системный — чисто методологический, всесторонний, характеризует более высокий теоретический уровень, частью которого является комплексный подход. Системный подход имеет дело с объектами, как системными, состоящими из закономерно структурированных и функционально организованных элементов. Если системный подход применяется только для системных объектов, то комплексный подход — не обязательно для таковых. Объект может быть целостным, но не системным, ибо не обладает структурой.

Литература:

1. Шакаралиев А.Ш. Экономическая политика государства: торжество устойчивого и стабильного развития. — Баку, Изд. Victory, 2011. — 542 с.
2. Мищенко В.В. Экономика регионов. — Москва: ИК Аналитика, 2012. — 290 с.
3. Колесов В.П., Кулаков М.В. Международная экономика. — Москва: Инфра-М, 2009. — 345 с.
4. Ширай В.И. Мировая экономика и международные экономические отношения. — Москва: Издательских дом Дашков и К., 2003. — 528 с.
5. Иванов Г.Г. Экономика торговли. — М. Академия. 2007. — 354 с.
6. Кузьмин Д.В. Национальная конкурентоспособность, глобальная нестабильность и макроэкономическое равновесие. — Москва: Наука, 2015. — 222 с.

References:

1. Shakaraliyev, A.Sh. (2011), *Ekonomeskaya politika gosudarstva: torjestva ustoycivoqo i stabilnoqo razvitiya* [Economic policy of state: triumph of sustainable and stable development], Victory, Baku, Azerbaijan
2. Mishenko, V.V. (2012), *Ekonimika regionov* [Economy of regions], IK Analitika, Moscow, Russia.
3. Kolesov, V.P. and Kulakov, M.B. (2009), *Mejdunarodnaya ekonomika* [International economics], Infra-M, Moscow, Russia.
4. Shiray, V.I. (2003), *Mirovaya ekonomika i mejdubarodnie ekonomiceskie otnosheniya* [World economy and international economic relations], Dashkov and K, Moscow, Russia.
5. Ivanov, Q.Q.(2007), *Ekonomika torqovli* [Trade economy], Akademiya, Moscow, Russia.
6. Kuzmin D.V. (2015) *Nasionalnaya konkurentosposobnost, qlobalnaya nestabilnost i makroekonomiceskie ravnovesii* [National competitiveness, global unstability and macroeconomic balance], Nauka, Moscow, Russia.

Стаття надійшла до редакції 11.02.2019 р.

Г. Г. Казарян,
к. е. н., доцент кафедри менеджменту освіти,
ДНЗ "Інституту менеджменту освіти" Національної академії педагогічних наук України
О. П. Дяченко,
к. е. н., доцент кафедри обліку і оподаткування, Одеський державний аграрний університет

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.4.42

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ СТРАТЕГІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

G. Kazarian,
Ph. D. in Economics, associate professor of department of education management,
DNZ "Institute of Management of Education" National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine
O. Diachenko,
Ph. D. in Economics, associate professor of department of accounting and taxation, Odessa State Agrarian University

CONCEPTUALIZATION OF THE STRATEGY OF SOCIO-ECONOMIC PROVISION OF PERSONS WITH DISABILITIES

Актуальність розробки та впровадження стратегії соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю обумовлена тим, що зміни, які відбувалися з моменту набуття Україною незалежності у сфері соціальної політики не змінили на краще стан забезпечення осіб з інвалідністю. Акцент на соціально-економічні реформи в країні призвів до зменшення уваги до питань соціальної політики, послаблення ролі відповідних інституцій та їх контролюючих функцій у контролі за дотриманням соціальних вимог. Суттєвим недоліком вказаного періоду державної розбудови стала відсутність системності у нормативно-правовому забезпеченні соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю.

Важливе значення має формулювання нових концептуальних підходів до формування стратегії соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю. В основу цієї стратегії повинно бути закладено визнання прав інвалідів і пов'язана з цим ліквідація всіх форм дискримінації по відношенню до них. Результати проведеного дослідження дозволили запропонувати власну структуру і зміст стратегії соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю в Україні, яка складається з 5 розділів. Основними механізмами формування стратегії соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю можна виділити такі: соціально-економічні; політико-правові; організаційно-управлінські; науково-методологічні; морально-етичні; інформаційні.

To introduce the development and introduction of the methods of socio-economic provision of persons with disabilities due to the fact that the changes that took place from the moment of the birth of UkrAnina in the social policy sphere did not change the quality of the provision of persons with disabilities. The accent on general-economic reforms in the country has led to a change in the quality of social policy, the expansion of the role of relevant inquiries and their controlling functions in controlling compliance with social requirements. A cognitive shortcoming of the widespread period of the development of the sector will reveal the secrecy in the normative-legal framework of the socio-economic provision of persons with disabilities.

It is important to formulate new conceptual approaches to the formation of a strategy for socio-economic provision of persons with disabilities. The basis of this strategy should be the recognition of the rights of persons with disabilities and the related elimination of all forms of discrimination against them. The revision of the Provisional Advice allowed to propose a full-time structure and set up the social and economic provision of persons with disabilities in Ukraine, which consists of 5 chapters. The main mechanisms for forming a strategy for socio-economic provision of persons with disabilities can be identified as: socio-economic; political and legal; organizational and managerial; scientific and methodological; moral and ethical; informational.

The social and economic provision of persons with disabilities in Ukraine can be seen as a basic document of the professional development in the development of the systems of social and economic provision of persons with disabilities and, in addition, comply with all relevant prioritization, full, prosecution and outsourcing. The basic aim of the study is to identify the modalities of actions and procedures for the socio-economic provision of persons with disabilities and the development of normative directions, forms, methods and methods for the adherence of cational goals.

Ключові слова: стратегія, механізм, особа з інвалідністю, соціальні послуги, соціально-економічне забезпечення.

Key words: strategy, mechanism, person with disabilities, social services, socio-economic provision.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Із набуттям Україною незалежності, прийняттям і реалізацією стратегічного курсу побудови соціально орієнтованої ринкової економіки та інтеграції у світове співтовариство прогресивних змін зазнали концептуальні засади інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю. Нині інституційне регулювання щодо інвалідів спрямовано на забезпечення їм рівних порівняно з іншими громадянами умов життєдіяльності для реалізації своїх громадянських, політичних, соціально-економічних прав і свобод, які передбачені Конституцією України та нормами міжнародного права.

Значна робота проводиться по забезпеченню оптимальних умов для здобуття інвалідами освіти, відновлення працездатності, обрання місця роботи відповідно до віку, професійно-кваліфікаційних навичок, стану здоров'я та уподобань. Поставлено кардинальне завдання сформулювати на державному рівні ефективну систему створення сприятливих психологічних, правових умов та гарантій для набуття інвалідами, на основі їх медико-соціально-професійної реабілітації, освіти, профорієнтації, професійної підготовки. Особливої актуальності ця проблема набула після запровадження в Україні системи соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійного захворювання. Вона передбачає відповідальність страхового фонду за професійну реабілітацію інвалідів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Державне регулювання в системі соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю розглядається багатьма вченими, зокрема, розробці стратегічним напрямом присвятили свої наукові доробки такі вітчизняні вчені: І. Гришова, Е. Лібанова, О. Палій, П. Ситнік, Н. Новікова, О. Наумов, Г. Коваль, І. Рудкевич, О. Галицький, О. Дяченко, О. Митяй, М. Кравченко, Я. Бєлевцова та інші [1–8].

Стратегічні напрями соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю передбачають ефективні інструменти реалізації моделі державно-приватного партнерства на місцевому рівні та розвитку реального партнерства між різними секторами національної економіки. Зауважимо, що на сьогоднішній день відсутній уніфікований механізм соціально-економічного забез-

печення осіб з інвалідністю, який би міг стати загальноприйнятим для його впровадження по всій території країни.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є визначення сутності, складу та структури стратегії соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю в Україні.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Не дивлячись на проведену значну роботу по законодавчому закріпленню інституту соціального захисту, по налагодженню системи працевлаштування і професійної реабілітації інвалідів, існування ряду національних програм, не всі проблеми у цій сфері вже вирішені в Україні. Однією з причин такого стану є те, що фінансування і строки реалізації соціальних програм встановлені не із потреб інвалідів, а виходячи з наявних фінансових та економічних можливостей держави. Внаслідок цього програми не забезпечують реальне покращання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю. При низькому рівні державного та регіонального фінансування вони виявляються розтягнутими на тривалі строки і мало ефективні.

Покращення становища інвалідів можливе тільки при зміні відношення влади до соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю [1, с. 22]. Система соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю повинна будуватися на таких сформульованих нами основних принципах:

- забезпечення рівності громадянських прав інвалідів та не інвалідів та їх законодавче закріплення;
- заборона дискримінації людини з причини інвалідності;
- забезпечення гендерної рівності інвалідів при працевлаштуванні, професійній реабілітації;
- державне фінансування соціального захисту інвалідів з урахуванням реальних потреб;
- попередження інвалідності і здійснення реального соціального захисту різних категорій інвалідів;
- створення умов для інвалідів по отриманню необхідних навичок, професій та спеціальностей для наступної самостійної діяльності на ринку праці;
- сприяння створенню робочих місць для інвалідів, організації прийнятних умов праці та відпочинку відповідно до їх інтелектуальних та фізичних можливостей;

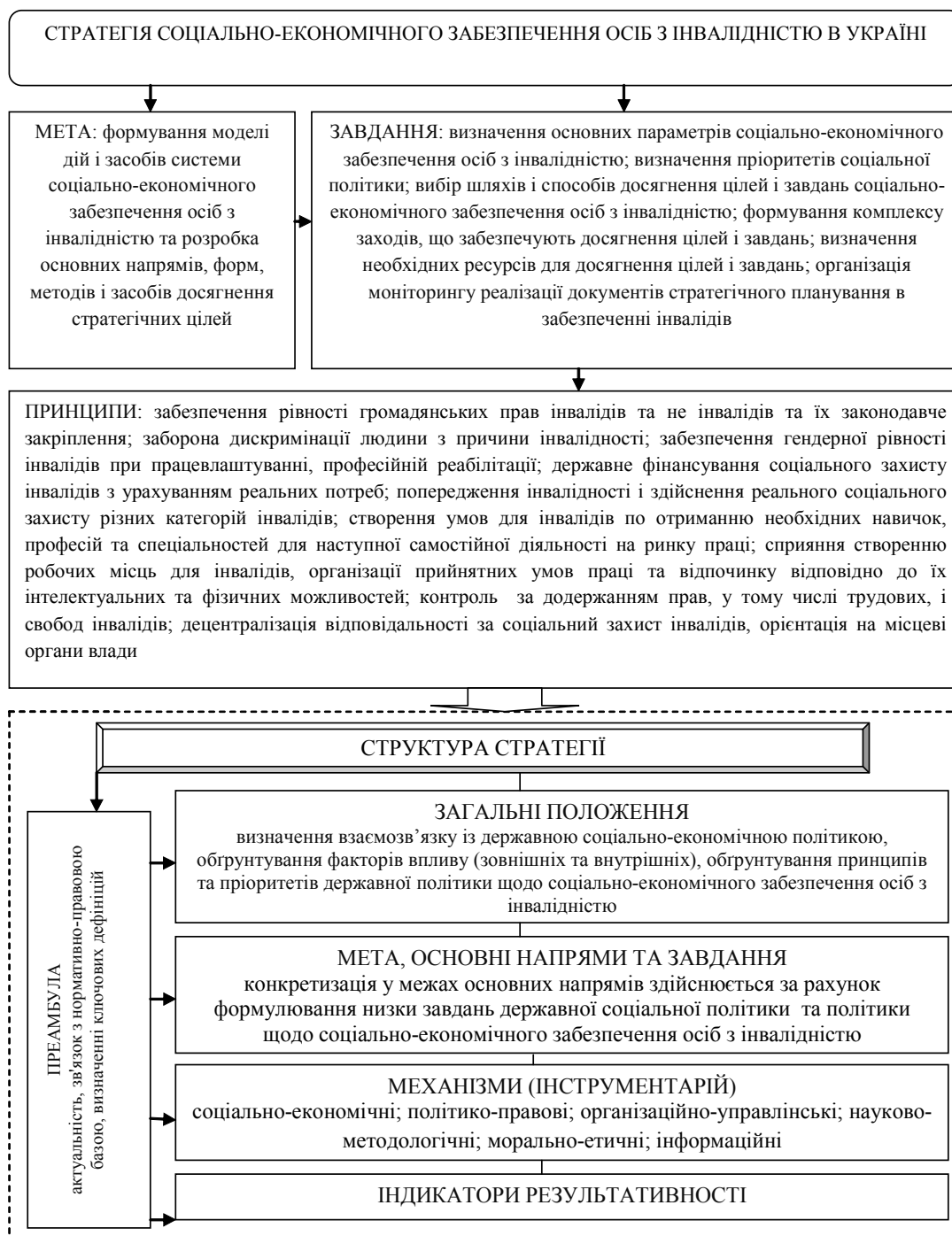

Рис. 1. Схематична інтерпретація складових стратегії соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю України

Джерело: розроблено автором.

— контроль за дотриманням прав, у тому числі трудових, і свобод інвалідів;
— децентралізація відповідальності за соціальний захист інвалідів, орієнтація на місцеві органи влади.

У зв'язку з викладеним вище, потребують подальшого розвитку та удосконалення положення соціально-економічної політики щодо інвалідів, оскільки значна частина їх застаріла і не відповідає потребам сьогодення, а також не узгоджується із загальноновизнаними високогуманними міжнародними нормами і стандартами.

Отже, нині існує нагальна необхідність у розробці сучасної стратегії та в цілому моделі соціально-еконо-

мічної політики щодо осіб з інвалідністю. Звичайно таке завдання потребує значних кадрових, матеріальних, фінансових ресурсів і часу.

Основу державного інституційного регулювання складають стратегічні орієнтири, які повинні закріплюватися відповідними державно-правовими структурами. Враховуючи погляди науковців сучасності, під стратегією слід розуміти сукупність найбільш значущих рішень, спрямованих на забезпечення відповідного рівня забезпеченості осіб з інвалідністю у контексті реалізації державних цільових програм. Тобто така стратегія є довгостроковим прогнозом комп-

лексного розв'язання проблеми збалансованого, з урахуванням соціально-економічних аспектів, забезпечення осіб з інвалідністю. У рамках цього документа відпрацьовуються основні шляхи структурної трансформації соціальної політики держави, що враховує імперативи збалансованого соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю в країні [2; 3].

Стратегія соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю в Україні має стати базовим документом стратегічного планування у напрямку розвитку системи соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю і визначає комплекс взаємопов'язаних пріоритетів, цілей, завдань та заходів. Базовою метою стратегії є визначення моделі дій і засобів системи соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю та розробка основних напрямів, форм, методів і засобів досягнення стратегічних цілей. Для реалізації поставленої мети необхідно виконати комплекс завдань: визначити основні параметри соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю; ідентифікувати пріоритети соціальної політики щодо цілей соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю; обґрунтувати шляхи і способи досягнення завдань соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю; сформулювати комплекс заходів, що забезпечують досягнення визначених цілей і завдань; визначити необхідні ресурси для реалізації визначених завдань, а також умов і чинників, що забезпечують найбільшу ефективність їх використання; забезпечити ефективну організацію моніторингу реалізації документів стратегічного планування в соціально-економічному забезпеченні осіб з інвалідністю.

Результати проведеного дослідження дали можливість запропонувати власну структуру і зміст стратегії соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю в Україні:

1 розділ. Преамбула. Її зміст полягає у короткому викладенні актуальності даної стратегії та її зв'язку з існуючими нормативно-правовими документами, визначенні поняття "стратегія соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю". Таке визначення має виходити з розуміння правильного співвідношення ролі та змісту понять "соціально-економічне забезпечення" та "особи з інвалідністю".

2 розділ. Загальні положення. Цей розділ стратегії передбачає обґрунтування бачення місця державної соціальної політики та у загальному змісті соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю. У свою чергу важливим видається формулювання державної соціальної політики як інтеграційного елемента інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю.

3 розділ. Мета стратегії та основні напрями і завдання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю. Конкретизація у межах основних напрямів здійснюється за рахунок формулювання низки завдань держави щодо соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю.

4 розділ. Механізми (інструментарій). До них можуть бути віднесені соціально-економічні; політико-правові; організаційно-управлінські; науково-методологічні; морально-етичні; інформаційні.

5 розділ. Індикатори. Відповідні показники досягнення необхідного рівня соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю. Проведення необхідної експертизи та оцінки на основі даних моніторингу дозволить говорити про ступінь наближення до результатів, що очікуються. В цьому розділі передбачається визначення можливостей для розробки на загальних засадах пропонованої стратегії цільових програм, як національного, так і регіонального рівня. При цьому регіональні програми можуть розглядатися у якості вихідних, інтеграційних для програм місцевого рівня. Структуру стратегії соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю представлено на рис. 1.

Виходячи із запропонованої на рисунку схематичної інтерпретації складових стратегії соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю доцільним є її деталізація вже на змістовному рівні.

На жаль, у сучасних умовах відсутні відповідні нормативно-правові акти, які мають бути орієнтовані на реалізацію національної політики щодо соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю. Відсутність таких законодавчих актів певною мірою може бути компенсована, на час, необхідний для законотворчості, поширенням розумінням стратегії соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю. Природно, що все означене сприяло суттєвому зниженню ефективності діяльності відповідних управлінських структур на національному, регіональному і місцевому рівнях. Слабкість та недостатня ефективність існуючої системи управління у питаннях соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю, не завжди своєчасні та послідовні структурні реформи, повільна модернізація соціальної політики на тлі зростання показників економічного розвитку призвели до неефективних підходів у соціально-економічному забезпеченні осіб з інвалідністю.

До інструментів державної політики соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю належать насамперед ті, що дозволяють зміщувати акценти з процесу розробки політики на її практичне здійснення, на удосконалення і можливості адаптації законодавства ЄС до українських реалій, зміцнення інституціонального потенціалу й створення ефективних інструментів соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю [4, с. 67].

У процесі проведеного дослідження ми виділили такі нові основні аспекти механізмів формування стратегії соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю: соціально-економічні; політико-правові; організаційно-управлінські; науково-методологічні; морально-етичні; інформаційні.

Розглянемо послідовно вивчені та сформульовані нами нові концептуальні погляди, підходи до формування стратегії соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю та і загалом рівня життя інвалідів за вказаними вище механізмами.

Соціально-економічні механізми. Потрібно забезпечити активну роль соціальної політики та соціально-трудої сфери щодо інвалідів. Проте досить часто звучать нарікання на неможливість реалізації такого підходу. При цьому наводиться як основний аргумент дефіцит бюджетних коштів для здійснення активної соціально-

трудої політики. Цілком розуміючи складність економічної ситуації в нашій країні, а також володіючи науковою теорією про те, що у суспільстві грошей повинно бути стільки, скільки створено товарів та послуг, ми в той же час переконані в ефективності вкладень у системи: працевлаштування, професійної реабілітації, охорони здоров'я, освіти, культури інвалідів тощо. Без створення для інвалідів дієвих стимулів і умов до праці, освіти, професійної підготовки, культури виробництва не можливо забезпечити їх ефективну зайнятість, професійну реабілітацію, достойний рівень життя а також залучення у суспільне життя. У свою чергу це сприятиме збільшенню обсягів виробництва валового внутрішнього продукту, бюджетних надходжень, поліпшенню інших макроекономічних показників. Таким чином матиме місце зворотній позитивний вплив соціальної політики та соціально-трудої сфери на економіку. У такому разі досягнуті як соціально-економічний, так і політичний, психологічний ефекти перевищуватимуть початкові затрати суспільства.

Аналогічний активний підхід слід застосовувати і по відношенню до політики зайнятості, професійної реабілітації та соціального захисту інвалідів. Функція держави повинна полягати у створенні для них таких економічних, політичних, соціальних, правових, культурно-побутових та інших умов, які б дозволили за рахунок власних доходів забезпечити більш високий рівень соціального споживання [5; 6].

Визнаючи наявність фізичних вад, хвороб та обмежену працездатність даної категорії громадян, тим часом вважаємо, що доцільно проводити більш дієву роботу по залученню їх (звичайно, враховуючи бажання і стан здоров'я) до енергійного пошуку роботи, трудової діяльності, професійного навчання та перенавчання. Концептуальна позиція щодо активізації політики зайнятості, професійної реабілітації полягає у тому, що зниження рівня незайнятості, безробіття є не просто переборення соціальної біди, а шлях до вирішення економічних, соціальних, психологічних та інших проблем осіб з обмеженими фізичними можливостями, їх сімей, а також держави в цілому.

У процесі дослідження нами встановлено, що існуючий механізм працевлаштування інвалідів недостатньо відпрацьований насамперед через відсутність дієвих стимулів та можливостей продуктивної праці в інвалідів та через небажання, економічну не вигідність створення робочих місць для інвалідів у роботодавців. Тому поряд з існуванням системи соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю, матеріальної підтримки, благодійної діяльності необхідно створити механізм заохочення непрацюючих інвалідів у пошуку роботи, та роботодавців у створенні для них відповідних робочих місць.

Таким чином, потрібно полегшувати особам з інвалідністю доступ до зайнятості всілякими способами, які заохочують підприємців до наймання та утримання на роботі таких осіб у звичайному виробничому середовищі і там, де це неможливо через їх недоліки, до пристосування умов праці до можливостей таких осіб шляхом створення призначених для них видів та форм зайнятості відповідно зі ступенем їх фізичних чи розумових вад [7].

Актуальним концептуальним положенням нової стратегії соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю є розробка та впровадження дієвого мотиваційного механізму до праці. Одним із основних заходів при цьому повинно бути підвищення ролі оплати праці, яка нині втратила не тільки стимулюючу, а й відтворювальну функції. Економічна теорія "дешевої робочої сили", як фактора економічного зростання, що історично склалася та тривалий час існувала в Україні та інших країнах СНД, нині не виправдовує себе, оскільки приводить до маргіналізації, деградації цього працівника і людського капіталу взагалі, до гальмування економічного зростання країни, розвитку суспільства. Це проявляється у застійній хронічній бідності населення, і в першу чергу осіб з фізичними вадами. Характерними негативними явищами зубожіння інвалідів є зменшення кількості шлюбів і збільшення розлучень, відмова від народження дітей, неможливість забезпечити повноцінне харчування, лікування, здобуття професійної освіти, організації відпочинку, культурного проведення дозвілля, психологічні стреси, рання смертність.

Отже, на нашу думку, необхідно поступово переходити від пасивної політики соціального захисту громадян до політики, спрямованої на зростання індивідуальних доходів, підвищення добробуту населення, і в першу чергу інвалідів.

Принциповим концептуальним підходом до формування стратегії соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю є підвищення ролі регіонів у вирішенні даних проблем. Політика зайнятості даної категорії громадян повинна формуватися знизу, починаючи від рівня окремих підприємств, установ, організацій різних форм власності і господарювання, до місцевого, регіонального та державного рівнів. Всі вони повинні вносити посильний вклад у вирішення проблеми соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю [8].

Політико-правові механізми. Новим концептуальним підходом до формування стратегії соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю є забезпечення умов щодо реалізації їх прав на працю та професійне навчання відповідно до міжнародних вимог, а саме: вирішення цих проблем повинно стати пріоритетним завданням державної політики на найближчий період.

Потребують законодавчого закріплення правовий статус інваліда, принцип рівних прав інвалідів та не інвалідів, заборона дискримінації людини через інвалідність у державних органах влади, у трудових відносинах, освітніх закладах, місцях громадського користування, торгівлі, на транспорті. У зв'язку з цим доцільно прийняти Закон України "Про осіб з інвалідністю", який би посилював правові механізми життєдіяльності інвалідів. Україні необхідно також дотримуватись Конвенції Міжнародної організації праці № 159 "Професійна реабілітація та зайнятість інвалідів".

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження було виокремлено власну структуру і зміст стратегії соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю в Україні, яка складається з 5 основних розділів: преамбула, загальні положення, мета стратегії, механізми (інструментарій), індикатори. Також проведені дослі-

дження дозволили виділити такі нові основні аспекти механізмів формування стратегії соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю: соціально-економічні; політико-правові; організаційно-управлінські; науково-методологічні; морально-етичні; інформаційні.

Література:

1. Гришова І.Ю., Щербата М.Ю., Гришов В.В. Соціальна відповідальність бізнесу як чинник соціально-економічного розвитку. Проблеми і перспективи економіки та управління: науковий журнал. Черніг. нац. технол. ун-т. — 2015. — № 3 (3). — С. 17—28.
2. Дяченко О.П., Казарян Г.Г. Соціальне замовлення як інструмент державно-приватного партнерства в системі соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю в Україні. Інвестиції: практика і досвід. — 2018. — № 20. — С. 89—93.
3. Гришова І.Ю., Шестаковська Т.Л. Інституційні регулятори соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю на ринку медичних послуг України. Економічний аналіз: зб. наук праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: О.В.Ярошук (голов. ред.) та ін. — Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр "Економічна думка", 2017. — Т. 27. (3). — С. 242—248.
4. Новікова Н.Л., Галицький О.М., Гришова Р.В. Державні механізми регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю. Інвестиції: практика та досвід. — 2018. — № 20. — С. 66—70.
5. Naumov A.B., Panyuk T.P., Danylchenko L.I. The impact of social policy on the development of innovative medical insurance in Ukraine. Scientific bulletin of Polissia. — 2017. — № 1 (9). — P. 55—62.
6. Галицький О. М., Гришова Р. В. Державна політика соціалізації осіб з інвалідністю в контексті розвитку інформаційних технологій. Інвестиції: практика та досвід. — 2018. — № 22. — С. 126—130.
7. Рудкевич І.В. Регулювання системи соціального захисту населення України: теорія, методологія та державна політика: монографія / І.В. Рудкевич; Донец. держ. ун-т упр. — Донецьк, 2011. — 463 с.
8. Мишак І.М. Правове забезпечення запровадження інклюзивної освіти в Україні. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. — 2014. — № 5. — С. 37—43.

References:

1. Hryshova, I.Yu. Scherbata, M.Yu. and Hryshov, V.V. (2015), "Social responsibility of business as a factor of social and economic development", Problemy i perspektivy ekonomiky ta upravlinnia, vol. 3 (3), pp. 17—28.
2. Diachenko, O.P. and Kazarian, H.H. (2018), "Social order as an instrument of public-private partnership in the system of socio-economic provision of persons with disabilities in Ukraine", Investytsii: praktyka i dosvid, vol. 20, pp. 89—93.
3. Hryshova, I.Yu. and Shestakovs'ka, T.L. (2017), "Institutional regulators of social and economic provision of persons with disabilities in the Ukrainian medical services market", Ekonomichnyj analiz: zb. nauk prats'

Ternopil's'kyj natsional'nyj ekonomichnyj universytet, vol. 27.(3), pp. 242—248.

4. Novikova, N.L. Halyts'kyj, O.M. and Hryshova, R.V. (2018), "State mechanisms of regulation of social and economic provision of persons with disabilities", Investytsii: praktyka ta dosvid, vol. 20, pp. 66—70.

5. Naumov, A.B. Panyuk, T.P. and Danylchenko, L.I. (2017), "The impact of social policy on the development of innovative medical insurance in Ukraine", Scientific bulletin of Polissia, vol. 1 (9), pp. 55—62.

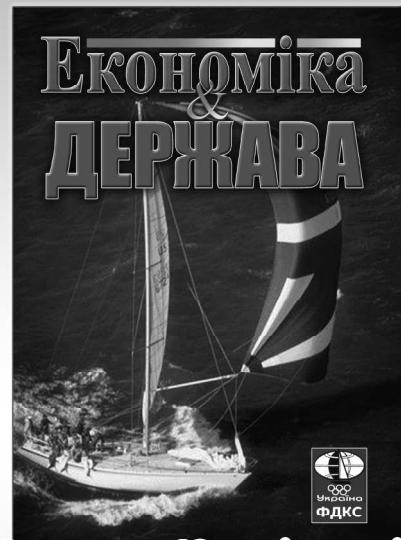
6. Halyts'kyj, O.M. and Hryshova, R.V. (2018), "State policy of socialization of persons with disabilities in the context of information technology development", Investytsii: praktyka ta dosvid, vol. 22, pp. 126—130.

7. Rudkevych, I.V. (2011), Rehuliuivannia systemy sotsial'noho zakhystu naselennia Ukrainy : teoriia, metodolohiia ta derzhavna polityka [Regulation of the system of social protection of the population of Ukraine: theory, methodology and state policy], Donetsk. derzh. univ. Donetsk, Ukraine.

8. Myschak, I.M. (2014), "Legal provision of the introduction of inclusive education in Ukraine", Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy, vol. 5, pp. 37—43.

Стаття надійшла до редакції 10.02.2019 р.

Науково-практичний журнал «ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових

видань України з ЕКОНОМІКИ

www.economy.in.ua

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

Передплатний індекс: 01751

С. В. Шевчук,
к. е. н., доцент, докторант кафедри економіки підприємств,
Університет державної фіскальної служби України, м. Ірпінь

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.4.48

ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ІНСТРУМЕНТІВ ТА ВАЖЕЛІВ РЕГУЛЯТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДЕРЖАВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МИТНИХ ІНТЕРЕСІВ УКРАЇНИ

S. Shevchuk,
Candidate of Economic Sciences (Ph.D.), Doctoral student of the department
of economics of enterprises, University of the State Fiscal Service of Ukraine, Irpin

DETERMINATION OF THE NATURE OF INSTRUMENTS AND OBSERVERS OF REGULATORY
POTENTIAL OF THE STATE OF PROVIDING CUSTOMS INTERESTS OF UKRAINE

У статті розглянуто визначення сутності інструментів та важелів регулятивного потенціалу держави забезпечення митних інтересів України з позицій комплексності та системності. Досліджено та проаналізовано основні механізми та інструменти, серед яких виокремлено митну справу, тарифні та нетарифні заходи. Встановлено взаємозалежності впливу управлінсько-інституційної та законодавчої складових на ефективність застосування державного інструментарію забезпечення митних інтересів. Акцентовано увагу, що для консолідації зусиль державних інституцій в рамках забезпечення митних інтересів України має бути визначений уповноважений державний орган, який крім формування та реалізації митної політики, відповідатиме за стан митної безпеки та захист митних інтересів. Представлено управлінський механізм державного регулювання у розрізі інструментів та важелів забезпечення митних інтересів, що сприятиме вирішенню низки особливих питань, що пов'язані зі специфічними аспектами забезпечення митних інтересів у розрізі різних сфер.

The article deals with the definition of the essence of instruments and levers of the regulatory potential of the state to ensure the customs interests of Ukraine from the standpoint of complexity and systemicity. The main mechanisms and tools are analyzed and analyzed, among which the customs, tariff and non-tariff measures are distinguished. The interdependence of the influence of the administrative-institutional and legislative components on the effectiveness of the use of state tools for the provision of customs interests has been established. It is emphasized that in order to consolidate the efforts of state institutions within the framework of ensuring the customs interests of Ukraine, an authorized state body should be established, which, in addition to the formation and implementation of customs policy, will be responsible for the state of customs security and the protection of customs interests. The focus is on the decisive role of objectives, which should have a clear specification and detail, as well as focus on solving the tasks. It is noted that the effectiveness of the functioning of the legislative framework, its functionality, quality filling and compliance with modern development trends is crucial in the formation of priorities and goals, as well as the definition of mechanisms and tools for their implementation. The administrative mechanism of state regulation is presented in the context of tools and instruments of ensuring the customs interests, which will facilitate the solution of a number of specific issues related to specific aspects of the provision of customs interests in the different spheres. It is noted that the relevant mechanism, which is formed within the existing regulatory potential, depending on the results obtained and the analysis conducted,

should be adjusted in the light of the economic situation, the priority of the goals set and the results of the provision of each sphere of customs interests (state security, economic, ecological, informational, investment-innovation and scientific and technological).

Ключові слова: законодавча база, державне регулювання, регулятивний потенціал, митні інтереси держави, інструменти забезпечення митних інтересів.

Key words: legislative base, state regulation, regulatory potential, customs interests of the state, tools for ensuring customs interests.

АКТУАЛЬНІСТЬ

На сьогодні митні інтереси держави є важливою складовою національних інтересів України, від забезпечення яких залежить не лише національна безпека, але й її структурні складові у вигляді економічної, митної, продовольчої, екологічної, зовнішньоекономічної, інформаційної безпеки тощо. Зазначене обумовлює та підвищує рівень відповідальності до формування та використання заходів, засобів та важелів державного впливу спрямованих на захист митних інтересів держави, а також пошук шляхів їх удосконалення. Зокрема це стосується такої специфічної сфери, як інституційно-управлінська, що в свою чергу відповідає як за ефективне використання регулятивного потенціалу держави, так і за досягнення економічних результатів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Серед фахівців, які приділили увагу питанням структурної детермінації та розкриттю сутності інструментів і важелів регулятивного потенціалу держави варто виокремити: Д. Бега, П. Бегма, Б. Бачевського, В. Гейця, С. Кіркпатріка, А. Ньюмана, Д. Паркера, Ю. Іванова та інших. У свою чергу особливості забезпечення митних інтересів держави відображені в працях І. Бережнюка, І. Квеліашвілі, І. Новосад, Д. Приймаченко, П. Пашка та інших.

Проте, незважаючи на вагомий внесок науковців у розробку теоретико-практичних засад окресленої проблеми, все ж, залишається не розкритим у повній мірі питання, що стосується визначення сутності інструментів та важелів регулятивного потенціалу держави з позиції забезпечення митних інтересів України, що обумовлює подальше дослідження відповідної тематики з врахуванням сучасних тенденцій розвитку.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є визначення сутності інструментів та важелів регулятивного потенціалу держави забезпечення митних інтересів України з позицій комплексності та системності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Одним із головних елементів системи забезпечення митних інтересів держави є діяльність системи митних органів України. Під якою варто розуміти специфічний різновид державно-владної діяльності, спрямованої на реалізацію функцій держави у сфері митно-правового регулювання суспільних відносин та реалізацію державної митної політики. Здійснення цієї діяльності вимагає

від митних органів використання різноманітних за змістом, характером та значенням форм і методів, результатом застосування яких має бути: забезпечення захисту національних інтересів та єдності митної території держави; контроль за дотриманням митного законодавства; організація і здійснення митних процедур, їх уніфікація та вдосконалення; оптимізація діяльності митних органів; розвиток митної інфраструктури; забезпечення участі держави в міжнародному співробітництві з питань митної діяльності тощо. Вищезазначене в загальному форматі становить собою сукупність митних інтересів держави.

Для здійснення адміністративної діяльності митні органи використовують відповідний до ситуації управлінський механізм. Він становить сукупність пізнаних закономірностей, принципів, форм і методів взаємодії суб'єктів та об'єктів управління в конкретних соціально-економічних умовах існування суспільства. Якщо закони визначають суттєві відносини між суб'єктом та об'єктом управління, а принципи, виходячи з цих відносин, установлюють основні правила побудови й діяльності суб'єкта та об'єкта, то методи управління виступають у ролі конкретних засобів взаємодії суб'єкта та об'єкта у процесі адміністративної діяльності [1, с. 5].

Проте на сьогодні саме методологічний підхід забезпечення митних інтересів України у розрізі виокремлення інструментів та важелів впливу потребує додатково дослідження та функціонального відображення з огляду на дві обставини. По-перше, це зумовлене відсутністю фундаментальних напрацювань та малодослідженістю зазначеної проблематики в науково-практичних колах. По-друге, загальні тенденції економічного розвитку обумовлюють національну дилему, як при обраному шляху інтеграції в міжнародне співтовариство зберегти власну ідентифікації та захистити національні інтереси? Одним із рішень, на нашу думку, є переосмислення сутності та ефективності застосування важелів регулятивного потенціалу, а також відображення їх місця у загальній управлінській вертикалі державного регулювання. Розуміння останнього дозволить не порушуючи міжнародних правил, норм, стандартів оперативно та гнучко реагувати на зовнішні загрози та внутрішні дисбаланси під час забезпечення митних інтересів держави.

Згідно з законодавчою регламентованістю за забезпечення митних інтересів та митної безпеки відповідає митна справа, в рамках якої контролюється виконання та застосування інструментів митно-тарифного та нетарифного регулювання. Так, регулювання зовнішньоекономічної та митної діяльності в Україні здійснює-

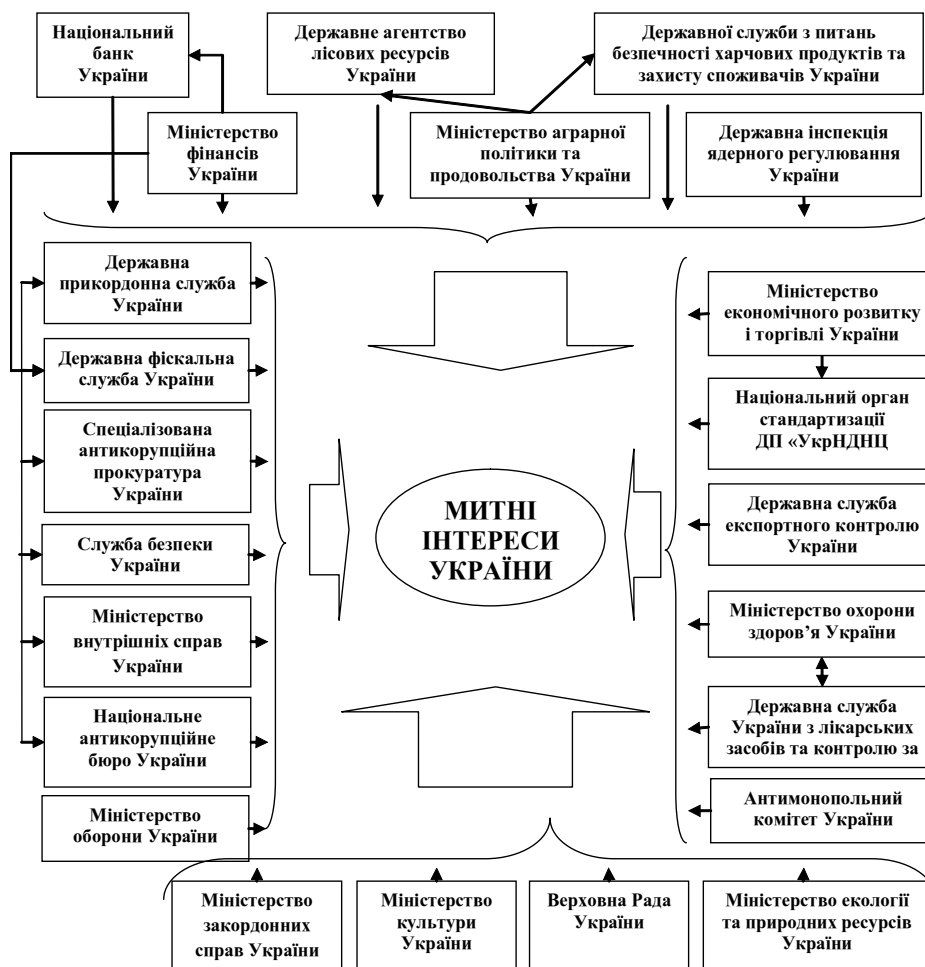

Рис. 1. Органи державної влади, що прямо чи опосередковано впливають на забезпечення митних інтересів держави

ся на основі низки нормативно-правових актів [2—4], згідно якими інструментами їх реалізації є такі:

- закони України;
- передбачені в законах України акти тарифного і нетарифного регулювання, які видаються державними органами України в межах їх компетенції;
- митна справа;
- економічні заходи оперативного регулювання (валютно-фінансового, кредитного та іншого) в межах законів України;
- рішення недержавних органів управління економікою, які приймаються за їх статутними документами в межах законів України;
- угоди, що укладаються між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності і які не суперечать законам України.

Тобто, говорячи про забезпечення митних інтересів передусім варто вести мову про ефективність функціонування законодавчої бази країни. Її нормативно-правова функціональність, якісне наповнення та відповідність сучасним тенденціям розвитку є визначальним під час формування пріоритетів та цілей, а також визначення механізмів та інструментів їх реалізації.

На важливість та якість нормотворчого процесу звертає увагу Д. Приймаченко, вважаючи, що "основними організаційно-правовими формами державного впливу на митну діяльність є створення нормативно-пра-

вової бази для її регламентації (контролю і корегування) та організація й функціонування системи державних органів, що беруть участь у її реалізації, суворій відповідності до вимог закону. У сукупності ці інститути забезпечують легітимність суспільних відносини у митній сфері, захист національних інтересів держави, прав і законних інтересів учасників митно-правової діяльності, їх відповідальність за невиконання чи неналежне виконання норм законодавства" [5, с. 34].

Така теза корелюється із нашим баченням формування та виокремлення інструментів та важелів регулятивного впливу держави в рамках забезпечення митних інтересів, ефективність функціонування яких залежать як мінімум від двох складових: якості управлінського функціоналу державного регулювання та правочинної законодавчої бази, про що ми наголошували у попередніх дослідженнях [6; 7].

Проте проведений аналіз законодавчої бази щодо

нормативно-правового регламентування дефініцій митна безпека, митні інтереси дав змогу констатувати, що відповідні категорії згадується лише у декларативних чи цільових приписах, без чіткої конкретизації, обґрунтування та підходів у розрізі практичної реалізації, що обумовлює їх фрагментарний та опосередкований характер [6, с. 37].

Не позбавлена протиріч і система державне регулювання забезпечення митних інтересів, яка має свої особливості, які вимагають більш поглибленого дослідження та можуть бути враховані, лише, в рамках комплексного підходу. Зокрема специфічність обумовленої ситуації полягає як у тонкості нормотворчої техніки, так і стосується процесу взаємоузгодження реалізації низки державних політик та діяльності ряду державних інституцій. Адже на сьогодні перелік державних органів, що прямо чи опосередковано приймають участь у забезпеченні митних інтересів держави нараховує не один десяток (рис. 1), що в свою чергу зумовлює труднощі регулятивного, погоджувального та контрольного характеру. Також безліч питань виникає з приводу економічної доцільності впровадження окремих заходів та їх загальної результативності.

Не сприяють формуванню ефективної структурної вертикалі часті реформаційні зміни органів, на яких безпосередньо покладені функції забезпечення митної безпеки та захисту митних інтересів. Так, Державна митна

служба України у 2012 році припинила своє існування у зв'язку із створенням Міністерства доходів і зборів України. Останнє у свою чергу згодом було реформовано у Державну фіскальну службу України, яку згідно з постановою Кабінету міністрів України від 18 грудня 2018 р. № 1200 знову ж розділено на дві служби податкову та митну. Частота та непослідовність оптимізаційних заходів у сфері державних митних органів свідчить про відсутність концептуального бачення форм та методів здійснення митної реформи та її кінцевих результатів [6, с. 37].

На нашу думку, для консолідації зусиль державних інституцій в рамках забезпечення митних інтересів України має бути визначений уповноважений державний орган, який крім формування та реалізації митної політики, відповідатиме за стан митної безпеки та захист митних інтересів. До функціональних обов'язків якого входить визначення, формування та конкретизація митних інтересів, координація державних інституцій для їх ефективного забезпечення, здійснення контролю за станом митної безпеки та захисту митних інтересів, тощо.

Найбільш прийнятним варіантом для цього є Міністерство фінансів України, яке у співпраці з Міністерством економічного розвитку та торгівлі розроблятиме чіткий перелік митних інтересів на поточний рік. Визначений перелік процедурно погоджуватиметься Кабінетом міністрів України та затверджуватиметься Верховною Радою України. В тому числі, Міністерство фінансів України відповідатиме за контроль стану митної безпеки та забезпечення митних інтересів через підпорядкований орган (наприклад, правонаступник Державної фіскальної служби України у митній сфері). Удосконалення законодавчої регламентації та чітке визначення інституційної вертикалі управління процесом забезпечення митних інтересів є фундаментальною основою злагодженої роботи усього механізму, інструментів та важелів захисту митних інтересів.

Повертаючись до розгляду інструментів забезпечення митних інтересів держави та їх функціональної ефективності, варто звернути увагу, на наступну логіко-структуру схему, що відображена в законодавстві. В рамках нормативно-правової бази головним інструментом митної політики щодо забезпечення митних інтересів держави є митна справа, про що зазначалося вище. Разом з тим цей аспект є важливим та потребує додаткового розкриття для розуміння загальної конструкції важелів та механізмів забезпечення митних інтересів держави.

Зокрема згідно з Митним кодексом України [3], забезпечення митних інтересів досягається шляхом здійснення державної митної справи. До числа якої відносять встановлення порядку і умов переміщення товарів через митний кордон України, їх митний контроль та митне оформлення, застосування механізмів тарифного і нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, справляння митних платежів, ведення митної статистики, обмін митною інформацією, ведення Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності, здійснення відповідно до закону державного контролю нехарчової продукції при її ввезенні на митну територію України, запобігання та протидія контрабанді, боротьба з порушеннями митних пра-

вил, організація і забезпечення діяльності органів доходів і зборів та інші заходи, що спрямовані на реалізацію державної політики у сфері державної митної справи.

Крім митної справи, до інструментарію забезпечення митних інтересів відносять механізми тарифного та нетарифного регулювання, під якими розуміють сукупність організаційних заходів, що визначаються та формуються у встановленому порядку державними органами і спрямовані на адміністративне регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Так, митно-тарифне регулювання прямо впливає на ціну імпортованого товару всередині держави через використання мита, тоді як заходи нетарифного регулювання впливають здебільшого опосередковано. На ціну впливають додаткові витрати під час отримання необхідних для переміщення товарів документів (ліцензій, дозволів, сертифікатів тощо), витрати, що спричинені унаслідок проведення державного контролю чи простогом транспортних засобів.

Митно-тарифні заходи полягають у застосуванні митних платежів до товарів, що переміщується через митний кордон. У загальному форматі митно-тарифні інструменти становлять собою комплекс заходів державного регулювання у розрізі митних тарифів, основою яких є митний тариф України. Основними засобами є мито, митний тариф; визначення митної вартості, країни походження товару; УКТЗЕД; запровадження додаткових митних платежів тощо.

Варто зазначити, що митний тариф, на відміну від кількісних обмежень не перериває зв'язок між світовим ринком та національною економікою, а гнучко регулює ввезення конкретних товарів. Захист інтересів внутрішнього ринку є першорядним завданням під час підписання двосторонніх торговельно-економічних договорів, здійснення інших заходів, що забезпечують інтеграцію до світового господарства [8, с. 77].

Під нетарифним регулюванням у митній справі розуміють різного роду заходи контролю для регулювання зовнішньої торгівлі, окрім мита. До цієї категорії зазвичай зараховують різні заходи фінансової, технічної, адміністративної, кредитної й торговельної політики, як свідомо скеровані на регулювання зовнішньої торгівлі (заборони, квотування, ліцензування), так і призначені для інших цілей впливу на зовнішню торгівлю (наприклад, санітарні, ветеринарні й фітосанітарні обмеження) [9, с. 81].

Тобто загальний управлінський механізм державного впливу у розрізі інструментів та важелів забезпечення митних інтересів структурно-схематично можна зобразити наступним чином (рис. 2).

Державна економічна політика країни формується та провадиться під впливом низки об'єктивних, суб'єктивних та закономірних факторів розвитку. Серед яких основні чинники впливу можна згрупувати за трьома основними напрямками:

- екзогенні (вплив рамкових стандартів, правил та діяльності міжнародних організацій СОТ/ГАТТ, ВМО, МВФ, Світовий банк);

- ендогенні (стратегічні пріоритети розвитку; внутрішньоекономічна кон'юнктура ринку; суспільно-політичний стан; рівень життя населення, тощо);

— об'єктивних тенденцій розвитку (глобалізація регулювання економічних процесів; лібералізація, гармонізація та уніфікація ведення зовнішньоекономічної діяльності; циклічність та періодичність світових фінансових криз, шоків, дисбалансів тощо).

У зв'язку з чим загальний механізм державного регулювання забезпечення митних інтересів країни має ґрунтуватися на комплексному, взаємоузгодженому, стратегічному та тактичному плані дій, з чітко сформульованим та окресленим переліком засобів, заходів, інструментів та механізмів низки державних політик, серед яких: митна, податкова, регуляторна, зовнішньоекономічна, інноваційна, інвестиційна, грошово-кредитна, бюджетна, інформаційна, екологічна тощо. Адже саме в рамках зазначених політик формуються заходи тарифного та нетарифного регулювання уповноваженими органами, що дозволяє забезпечувати митні інтереси держави.

Зазначений перелік політик, інституційно-управлінська вертикаль та законодавча база складають основу регулятивного потенціалу підвищення ефективності функціонування механізму державного регулювання системи забезпечення митних інтересів країни. Адже мають усі важелі оперативного та стратегічного впливу на поточний стан справ, його оцінку та коригування. Сформований інструментарій в рамках наявного регулятивного потенціалу держави в залежності від отриманих результатів та проведеного аналізу має корегуватися з огляду на економічну кон'юнктуру, пріоритетність поставлених цілей та результати забезпечення у площині кожної сфери митних інтересів (державна безпека, економічна, екологічна, інформаційна, інвестиційно-інноваційна та науково-технологічна).

Інструменти державного регулювання, що агреговані в систему регулятивного потенціалу держави згідно групи специфічних важелів мають відповідати за здійснення економічного прогнозування, планування,

Рис. 2. Управлінський механізм державного впливу у розрізі інструментів та важелів забезпечення митних інтересів

контролю, програмування, інформування, масово-роз'яснювальну роботу тощо, що посилить синергетичний ефект співпраці державних інституцій та суб'єктів господарювання в рамках синхронізації досягнення поставлених цілей та забезпечення митні інтереси кожного із суб'єктів.

Для ефективного функціонування державного інструментарію, важливим є не лише гармонічна та функціональна інституційна структуризація, але й визначенні цілі, що повинні мати чітку конкретизацію та деталізацію, а також спрямовуватися на вирішення таких завдань:

— забезпечення достовірності, передбачуваності та безпеки міжнародного руху товарів і людей, що супроводжують товари, шляхом установлення прозорих і точних стандартів;

— ліквідування дублювання й затримки в ланцюзі постачань, зокрема ведення багаторазової звітності щодо проведення перевірок;

— забезпечення отримання, оброблення й захист інформації про рух товарів, переміщуваних через кордон, та про їх реалізацію всередині країни;

— зміцнення співпраці між митними адміністраціями, між митницями й бізнесом, митницею та іншими державними установами шляхом створення багатозначного й добровільного співробітництва;

— надання митним адміністраціям повноваження спрощування механізмів й правил законної торгівлі тощо" [10, с. 236].

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи зазначене вище, варто констатувати, що сутнісна характеристика інструментарію регулятивного потенціалу держави забезпечення митних інтересів України, що запропонована в рамках механізму державного впливу зводиться до виокремлення трьох основних блоків: митна справа, митно-тарифні та нетарифні заходи, кожен з яких має у своєму розпорядженні власні методологічні прийоми, засоби та важелі. Зазначені інструменти у комбінаційному поєднанні та координаційній виваженості сприятимуть вирішенню низки особливих питань, що пов'язані зі специфічними аспектами забезпечення митних інтересів у розрізі різних сфер. Важливими складовими сприяння даному процесу є якісна управлінська та законодавча складові, що значним чином впливають як на функціонування сформованого інструментарію, так і очікувані кінцеві результати. З огляду на представлені матеріали, в подальших наукових дослідженнях увага буде сконцентрована на концептуалізації засад забезпечення митних інтересів держави з врахуванням сформованого механізму та інструментарію.

Література:

1. Управленческие процедуры / Отв. ред. Б.М. Лазарев. — Москва: Юридическая литература, 1988. — 164 с.
2. Про зовнішньоекономічну діяльність Закон України від 16.04.1991 № 959-XII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12>
3. Митний кодекс України від 03.12.2017 № 4495-17. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>
4. Про митний тариф України Закон України від 19.09.2013 № 584-VII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/584-18>
5. Приймаченко Д. В. Митна політика держави та її реалізація митними органами: монографія. — Дніпропетровськ: Академія митної служби України, 2006. — 332 с.
6. Шевчук С.В. Сутність і складові регулятивного потенціалу держави у площині забезпечення митних інтересів. Бізнес Інформ. — 2018. — № 8. — С. 33—37.

7. Шевчук С.В. Митна безпека та митні інтереси держави: особливості економіко-правового регулювання. Економіка. Фінанси. Право. — 2018. — № 10/2. — С. 36—40.

8. Ченцов В. Механізм державного управління митною справою ЄС та України: порівняльний аналіз. Державне управління та місцеве самоврядування. — 2012. — Вип. 3 (14). — С. 72—81.

9. Єгоров О.Б. Митна економіка (Україна — СOT — ЄС): посібник. — Одеса, 2005. — 226 с.

10. Пашко П.В., Пашко Д.В. Митний аудиторський контроль як пріоритет у справі реформування митного адміністрування. Реформування податкової системи України відповідно до європейських стандартів: матеріали VII міжнародної науково-практичної конференції 22 грудня 2015 року НУДПСУ. — С. 233—248.

References:

1. Lazarev, B.M. (1988), *Upravlencheskiye protsedury*. [Management procedures], Yurydicheskaia lyteratura, Moskva, Russia.
 2. Pryimachenko, D. V. (2006), *Mytna polityka derzhavy ta yii realizatsiia mytnymy orhanamy*, [Customs policy of the state and its realization by the customs authorities], Akademiia mytnoi sluzhby Ukrainy, Dnipropetrovsk, Ukraine.
 3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2019), "On foreign economic activity", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12> (Accessed 17 January 2019).
 4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2019), "The Customs Code of Ukraine", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4495-17> (Accessed 17 January 2019).
 5. The Verkhovna Rada of Ukraine (2019), "About the customs tariff of Ukraine", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4495-17> (Accessed 17 January 2019).
 6. Shevchuk, S. V. (2018), "The Essence and Constituents of the Regulatory Potential of the State in Terms of Ensuring Customs Interests", *Biznes Inform*. №8. pp. 33—37.
 7. Shevchuk, S. V. (2018), "Customs security and customs interests of the state: features of economic and legal regulation", *Ekonomika. Finansy. Pravo*. № 10/2 pp. 36—40.
 8. Chentsov, V. (2012), "The mechanism of state administration of customs in the EU and Ukraine: a comparative analysis", *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia*, Vol. 3 (14). pp. 72—81.
 9. Iehorov, O.B. (2005), *Mytna ekonomika (Ukraina — SOT — YeS): posibnyk* [Customs economy (Ukraine — WTO — EU): manual], Odessa, Ukraine.
 10. Pashko, P.V. Pashko, D.V. (2015), Customs audit as a priority in the reform of customs administration, *Zbirka dopovidej na Mizhnarodnij ekonomichnij konferentsii* [Conference Proceedings of the International Economic Conference], *Reformuvannia podatkovoi systemy Ukrainy vidpovidno do yevropeyskykh standartiv* [Reforming the tax system of Ukraine in accordance with European standards], Irpin, Ukraine, 22 December, NUDPSU, pp. 233—248.
- Стаття надійшла до редакції 12.02.2019 р.

Т. О. Меліхова,
к. е. н., доцент, завідувач кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту,
Запорізька державна інженерна академія
Н. С. Чакалова,
асистент кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту,
Запорізька державна інженерна академія
О. С. Петрова,
магістрант кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту,
Запорізька державна інженерна академія

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.4.54

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ АУДИТУ ДОХОДІВ ВІД РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОДУКЦІЇ ДЛЯ ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

T. Melikhova,
Candidate of Economic Sciences, associate professor, Head of the Department
of Accounting, Analysis, Taxation and Audit, of the Zaporozhye State Engineering Academy
N. Chakalova,
Assistant of the Department of Accounting, Analysis,
Taxation and Audit of the Zaporozhye State Engineering Academy
O. Petrova,
Master student of the department of accounting, analysis,
taxation and audit of the Zaporozhye State Academy of Engineering

IMPROVEMENT OF THE METHODOLOGICAL APPROACHES OF THE AUDIT OF REVENUE INCOME FROM PRODUCT REALIZATION FOR EFFECTIVE MANAGEMENT OF THE ENTERPRISE

Своєчасне прийняття ефективних управлінських рішень керівництвом підприємств можливе на основі достовірних показників їх діяльності. Важливою складовою ефективної системи управління є застосування аудиту.

Метою аудиту доходів від реалізації продукції є встановлення доцільності, достовірності, своєчасності, законності здійснених операцій і правильності їх відображення в обліку.

Завдання аудиту доходів від реалізації продукції: перевірити умови визнання доходів від реалізації продукції; стан операцій аналітичного та синтетичного обліку доходів від реалізації продукції, які здійснювало підприємство за період, що перевіряється; виконати перевірку правильності, повноти та своєчасності складання супровідної документації операцій, за результатами яких отримано дохід від реалізації продукції, на всіх етапах бухгалтерського обліку.

Авторами статті обгрунтовано мету та завдання проведення аудиту доходів від реалізації продукції на основі розроблених робочих документів з метою ефективного управління підприємством.

У роботі удосконалено аудит доходів від реалізації продукції для ефективного управління підприємством, які включають тест внутрішнього контролю, план проведення аудиту, програму аудиту та форми робочих документів аудитора.

Запропоновані методичні підходи на відміну від існуючих включають: галузеві особливості підприємства; оподаткування доходів від реалізації продукції на підприємстві при роботі з вітчизняними контрагентами та з контрагентами за митною територією України; особливості обліку та умови визнання доходів від реалізації продукції відповідно до умов Інкотермс 2010;

формування даних обліку доходів від реалізації продукції, враховуючи курс НБУ на дату відвантаження.

Запропонована методика проведення аудиту доходів від реалізації продукції дасть змогу вчасно виявити порушення, отримати достовірну інформацію щодо обліку доходів від реалізації продукції, встановити та усунути проблемні ділянки з досліджуваного питання та знизити їх негативний вплив на ефективне управління підприємством.

The timely adoption of effective management decisions by the management of enterprises is possible on the basis of reliable indicators of their activities. An important component of an effective management system is the application of auditing.

The purpose of the audit of revenues from sales of products is to establish the feasibility, reliability, timeliness, legality of the transactions and the correctness of their reflection in accounting.

The task of auditing revenues from sales of products: check the conditions for recognizing revenues from sales of products; the state of operations of analytical and synthetic accounting of revenues from sales of products, which the company carried out during the audited period; perform a check of the correctness, completeness and timeliness of compiling the accompanying documentation of operations, the results of which resulted in income from sales of products at all stages of accounting.

The authors of the article justified the goals and objectives of the audit of the income from sales of products based on the developed working documents for the effective management of the enterprise.

The work improved the audit of revenues from sales of products for the effective management of the enterprise, including the internal control test, audit plan, audit program and the form of the auditor's working documents.

The proposed methodological approaches, in contrast to the existing ones, include: the branch features of the enterprise; taxation of income from sales of products at the enterprise when working with domestic counterparties and counterparties throughout the customs territory of Ukraine; accounting features and conditions for recognition of revenue from sales of products in accordance with the terms of Incoterms 2010; generation of accounting data for revenues from sales of products, taking into account the NBU rate at the date of shipment.

The proposed methodology for auditing revenues from sales of products will allow time to identify violations, to obtain reliable information on the accounting of revenues from sales of products, to establish and eliminate problem areas on the studied issue and reduce their negative impact on the effective management of the enterprise.

Ключові слова: дохід, реалізація, продукція, облік, аудит, план, програма, робочий документ.

Key words: income, sales, products, accounting, audit, plan, program, working paper.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Загальна проблема аудиту доходів від реалізації продукції полягає в недосконалості методичних підходів для проведення аудиторських перевірок.

Предметом аудиту відображення доходів від реалізації продукції в обліково-аналітичному контексті є господарські процеси та операції, що безпосередньо пов'язані з реалізацією продукції.

Отже, якісне здійснення аудиту щодо обліку, документального оформлення, визначення і законності відображення доходу від реалізації продукції є необхідним для кожного господарюючого суб'єкта.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням методики аудиту доходів приділялася значна увага таких вчених економістів: Кулаковська Л.П., Макаренко А.П., Мєліхова Т.О., Сахарцева І.І., Шеремет А.Д., Суйц В.П., Собко В.В. та багато інших. Але окремі праці вчених містять достатньо вузький перелік аудиторських процедур та робочих документів щодо доходів від реалізації продукції, що потребує подальшо-

го дослідження для ефективного управління підприємством.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою роботи є розробка тесту внутрішнього контролю, плану, програми та робочих документів щодо здійснення аудиту доходів від реалізації продукції для якісного управління підприємством, направленою на підвищення рівня його платоспроможності.

Метою аудиту доходів від реалізації продукції є встановлення доцільності, достовірності, своєчасності, законності здійснених операцій і правильності їх відображення в обліку.

Завдання аудиту доходів від реалізації продукції: перевірити умови визнання доходів від реалізації продукції; стан операцій аналітичного та синтетичного обліку доходів від реалізації продукції, які здійснювало підприємство за період, що перевіряється; виконати перевірку правильності, повноти та своєчасності складання супровідної документації операцій, за результатами яких отримано дохід від реалізації продукції, на всіх етапах бухгалтерського обліку.

Таблиця 1. Тест внутрішнього контролю обліку доходів від реалізації продукції

Зміст питання	Варіанти відповіді			Примітки
	Так	Ні	Інформація відсутня	
1	2	3	4	5
Чи ведеться окремо аналітичний облік доходів від реалізації продукції: - відомості; - картки; - інше?				
Чи є відповідальні особи за повноту та своєчасність відвантаження продукції?				
Чи здійснюється перевірка первинних документів, які свідчать про дохід від реалізації продукції та передавання права власності покупцям та замовникам відповідно до умов Інкотермс 2010?				
Чи укладаються договори на кожний вид реалізованої продукції?				
Чи контролюється зіставлення даних первинних документів з даними по договору на реалізацію продукції з покупцями та замовниками за різних умов відвантаження?				
Чи перевіряються данні первинних документів з даними синтетичного обліку доходів від реалізації продукції?				
Чи узгоджується з головним бухгалтером реалізація продукції боржникам?				
Чи були виявлені випадки реалізації продукції (товарів) без документів на відвантаження?				
Чи ведуться книги реєстрації замовлень на продаж готової продукції?				
Чи здійснюється групування облікової інформації, щодо умов визнання доходів від реалізації продукції згідно Інкотермс з метою контролю?				
Чи сформована аналітична картка обліку доходів від реалізації продукції відповідно до умов Інкотермс 2010?				
Чи здійснюється перевірка оподаткування доходів від реалізації продукції на підприємстві при роботі вітчизняними контрагентами та з контрагентами за митною територією України?				
Чи здійснюється перевірка формування даних обліку доходів від реалізації продукції з даними в первинних документах, враховуючи курс НБУ на дату відвантаження?				
Чи відбувається звірка даних синтетичного обліку доходів отриманих від реалізації продукції з іноземними та вітчизняними покупцями з даними фінансової звітності?				
Чи ведеться аналітичний облік реалізації продукції (товарів) та визнання доходів за бартерними угодами?				

Таблиця 2. План проведення аудиту доходів від реалізації продукції

№	Етапи	Мета та завдання	Джерела інформації	Аудиторські процедури	Термін виконання	Відповідальний
1.	Підготовчий	Дослідити підприємство	Статут підприємства, наказ про облікову політику, звіти попередніх перевірок, накази	знайомлення з діяльністю підприємства, оцінка системи внутрішнього контролю та бухгалтерського обліку, планування аудиту доходів від реалізації продукції		
2.	Основний	Перевірка первинних документів з обліку доходів підприємства	Накладні, рахунки-фактури, акти приймання-передачі, податкові накладні, товарно-транспортні накладні, товарні накладні, CMR	- перевірки даних, зазначених у первинних документах, з даними синтетичного обліку доходів, отриманих від реалізації продукції; - зіставлення даних первинних документів з даними по договору на реалізацію продукції покупцям та замовникам за різних умов відвантаження; - перевірка первинних документів, які свідчать про дохід від реалізації продукції та передавання права власності покупцям та замовникам відповідно до умов Інкотермс 2010		
		Перевірка визнання і розрахунку доходів від реалізації продукції	Повнота відображення на рахунках бухгалтерського обліку і в звітності здійснених угод	- перевірка формування даних обліку доходів від реалізації продукції з даними в первинних документах, враховуючи курс НБУ на дату відвантаження; - звірка даних синтетичного обліку доходів отриманих від реалізації продукції іноземним та вітчизняним покупцям з даними фінансової звітності; - перевірка відповідності податкового зобов'язання з податку на додану вартість при відображенні в обліку доходів від реалізації продукції; - перевірка оподаткування доходів від реалізації продукції на підприємстві при роботі з вітчизняними контрагентами та з контрагентами за митною територією України; - перевірка аналітичної картки обліку доходів від реалізації продукції відповідно до умов Інкотермс 2010; - перевірка групування облікової інформації, щодо умов визнання доходів від реалізації продукції згідно з Інкотермс		
3.	Заключний	Формування обґрунтованої інформації про доходи від реалізації продукції	Робочі документи аудитора, звіт	Підготовка та складання аудиторського звіту		

Таблиця 3. Програма аудиту доходів від реалізації продукції

№	Аудиторські процедури	Мета	Задачі	Аудиторські докази	Метод перевірки	Термін	Виконавець
1	Загальні відомості про підприємство	Знайомство з діяльністю підприємства, планування аудиту доходів від реалізації продукції	Знайомство з діяльністю підприємства	Статут підприємства, наказ про облікову політику, накази	Документальна перевірка, співставлення		
2	Перевірки даних, зазначених у первинних документах, з даними синтетичного обліку доходів, отриманих від реалізації продукції	впевненість у правильності оформлення обліку доходів від реалізації продукції	Перевірка правильності документального оформлення операцій з обліку реалізації продукції	Акт приймання-передачі, накладні, товарно-транспортні накладні, рахунки-фактури, договори на купівлю продажу, облікові реєстри, звітність	Документальна перевірка		
3	Зіставлення даних первинних документів з даними по договору на реалізацію продукції покупцям та замовникам за різних умов відвантаження						
4	Перевірка первинних документів, які свідчать про дохід від реалізації продукції та передавання права власності покупцям та замовникам відповідно до умов Інкотермс 2010						
5	Перевірка формування даних обліку доходів від реалізації продукції з даними в первинних документах, враховуючи курс НБУ на дату відвантаження						
6	Звірка даних синтетичного обліку доходів, отриманих від реалізації продукції іноземним та вітчизняним покупцям, з даними фінансової звітності						
7	Перевірка відповідності податкового зобов'язання з податку на додану вартість при відображенні в обліку доходів від реалізації продукції	впевненість у правильності оформлення обліку доходів від реалізації продукції та відображенні їх в обліку	Перевірити повноту та правильність бухгалтерського обліку доходів від реалізації		Документальна перевірка, арифметичний метод		
8	перевірка оподаткування доходів від реалізації продукції на підприємстві при роботі з вітчизняними контрагентами та з контрагентами за митною територією України						
9	Перевірка аналітичної картки обліку доходів від реалізації продукції відповідно до умов Інкотермс 2010						
10	Перевірка групування облікової інформації, щодо умов визнання доходів від реалізації продукції згідно Інкотермс						
11	Підготовка та складання аудиторського звіту	Сформулювати обґрунтований аудиторський звіт про доходи від реалізації продукції	Здійснення процедур з систематизації та обґрунтування отриманої інформації	Робочі документи аудитора, звіт	Документальна перевірка, узагальнення, систематизація		

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Перед початком перевірки аудитор повинен ознайомитися з організаційними та галузевими особливостями підприємства, видами продукції, що ним випускається, обліковою політикою підприємства, робочим планом рахунків, результатами попередніх перевірок.

Для планування аудиту доходів від реалізації продукції, аудитору необхідно провести тестування та оцінити стан системи внутрішнього контролю доходів від реалізації продукції на підприємстві. Запропонований тест внутрішнього контролю обліку доходів від реалізації продукції наведено в таблиці 1.

Після оцінки системи внутрішнього контролю доходів від реалізації продукції аудитор, враховуючи результати оцінки, переходить до планування аудиту, для чого складає загальний план аудиту доходів від реалізації продукції на підприємстві.

На підставі плану аудиту доходів від реалізації продукції, аудитор складає програму аудиту доходів від реалізації продукції, яка представляє собою деталізований загальний план аудиторської перевірки.

Аудит операцій з обліку доходів від реалізованої продукції пропонуємо здійснювати у такому порядку, який зазначено у таблицях 2—3.

Таблиця 4. Форма робочого документа аудитора щодо перевірки даних, зазначених у первинних документах, з даними синтетичного обліку доходів, отриманих від реалізації продукції

№ з/п	Найменування контрагента, документ, номер, дата	Дані відповідно до первинних документів	За даними підприємства (синтетичний облік рах. 701, 704)		За даними аудитора (синтетичний облік рах. 701, 704)		Відхилення
			Дт	Кт	Дт	Кт	
1							
2							

Таблиця 5. Форма робочого документа аудитора щодо зіставлення даних первинних документів з даними договору на реалізацію продукції покупцям та замовникам за різних умов відвантаження

№ п/п	Найменування контрагента, документ, номер, дата	Умови передачі продукції, згідно з договором	Первинні документи (які підтверджують перехід права власності продукції)		Зіставлення дат реалізації продукції		Відхилення
			товарно-транспортна накладна	акт приймання-передачі довільної форми	Дата реалізації за первинним документом	Дата реалізації в обліку	
1							
2							
3							

Таблиця 6. Форма робочого документа аудитора щодо перевірки первинних документів, які свідчать про дохід від реалізації продукції, та передання права власності покупцям та замовникам відповідно до умов Інкотермс 2010

№ п/п	Найменування контрагента, документ, номер, дата	Умови Інкотермс 2010	Первинні документи, які засвідчують перехід права власності (CMR, морські коносаменти тощо)	Відхилення
1				
2				

Таблиця 7. Форма робочого документа аудитора щодо перевірки формування даних обліку доходів від реалізації продукції з даними в первинних документах, враховуючи курс НБУ на дату відвантаження

№ п/п	Найменування контрагента, документ, номер, дата	Дата переходу права власності продукції (реалізація продукції)	Відображення в обліку		Курс НБУ	Сума, валют/гривні	Відхилення
			Дт	Кт			
1							
2							

Виявлені помилки аудитор фіксує робочих документах, форми яких представлено у таблицях 4—12.

які включають тест внутрішнього контролю, план проведення аудиту, програму аудиту та форми робочих документів аудитора.

ВИСНОВКИ

У роботі удосконалено аудит доходів від реалізації продукції для ефективного управління підприємством,

Запропоновані методичні підходи на відміну від існуючих включають: галузеві особливості підприємства; оподаткування доходів від реалізації продукції на

Таблиця 8. Форма робочого документа аудитора щодо перевірки відповідності податкового зобов'язання з податку на додану вартість при відображенні в обліку доходів від реалізації продукції

Період	Найменування контрагента, документ, номер, дата	Умови Інкотермс 2010	Дата переходу права власності продукції (реалізація продукції)	Податкова накладна	Реєстр виданих податкових накладних	Декларація з ПДВ	Відхилення		Примітки
							Реєстр виданих податкових накладних від даних податкової накладної	Декларація з ПДВ від реєстру виданих податкових накладних	

Таблиця 9. Форма робочого документа перевірки даних синтетичного обліку доходів, отриманих від реалізації продукції іноземним та вітчизняним покупцям, з даними фінансової звітності

№ п/п	Дані синтетичного обліку						Дані фінансової звітності (ф. 2)	Відхилення
	дохід отриманий від реалізації продукції іноземним покупцям			дохід отриманий від реалізації продукції вітчизняним покупцям				
	Д-т	К-т	Сума	Д-т	К-т	Сума	сума	
1								
2								

Таблиця. 10. Форма робочого документа аудитора з перевірки оподаткування доходів від реалізації продукції на підприємстві при роботі з вітчизняними контрагентами та з контрагентами за митною територією України

Зміст господарської операції	Відображення в обліку доходу операцій з вітчизняними покупцями, за рахунками 701.11-701.612			Сума згідно з податковою накладною, ставка 20%	Відображення в обліку доходу від експортних операцій, за рахунками 701.11-701.612			Сума згідно з податковою накладною, ставка 0%
	Дт	Кт	Сума, грн		Дт	Кт	Сума, грн (за курс. НБУ)	

Таблиця 11. Форма робочого документа аудитора щодо перевірки аналітичної картки обліку доходів від реалізації продукції відповідно до умов Інкотермс 2010

Умови Інкотермс 2010	Надходження коштів		Книга обліку доходів від реалізації продукції, сума дол. за курс. НБУ	
	Сума, дол за курс. НБУ	Документ	Дт	Кт
Група Е «Місце відправлення» (EXW)				
Група F «Основне перевезення неоплачене» (FCA, FAS, FOB)				
Група С «Без вивантаження» (CIF, CFR, CPT, CIP)				
Група D «Доставка» (DAT, DAP, DDP)				

Таблиця 12. Форма робочого документа аудитора з перевірки групування облікової інформації, щодо умов визнання доходів від реалізації продукції згідно Інкотермс

Контрагент, контракт (номер, дата)	Invoice/Profor maininvoice, номер та дата	Сума, грн/дол	Дата виписки банку	Комісія банку, дол. за курс. НБУ			Надійшло коштів			
				OUR (за рахунок платника)	SHA (відправник сплачує комісію свого банку, а отримувач комісію свого)	BEN (утримується з суми самого платежу)	Група Е «Місце відправлення» (EXW)	Група F «Основне перевезення неоплачене» (FCA, FAS, FOB)	Група С «Без вивантаження» (CIF, CFR, CPT, CIP)	Група D «Доставка» (DAT, DAP, DDP)
Усього отриманих доходів за місяць										
Разом наростаючим підсумком з початку року										

підприємстві при роботі з вітчизняними контрагентами та з контрагентами за митною територією України; особливості обліку та умови визнання доходів від реалізації продукції відповідно до умов Інкотермс 2010; формування даних обліку доходів від реалізації продукції, враховуючи курс НБУ на дату відвантаження.

Запропонована методика проведення аудиту доходів від реалізації продукції дасть змогу вчасно виявити порушення, отримати достовірну інформацію щодо обліку доходів від реалізації продукції, встановити та усунути проблемні ділянки з досліджуваного питання та знизити їх негативний вплив на ефективне управління підприємством.

Література:

1. Ільяшенко Н.С. Значення класифікації в управлінні дебіторською заборгованістю на підприємстві / Н.С. Ільяшенко // Економічний простір. — 2009. — № 27. — С. 242—248.
2. Ільяшенко Н.С. Організаційно-економічний механізм управління дебіторською заборгованістю / Н.С. Ільяшенко // Держава та регіони. Серія Економіка та підприємництво. — 2009. — № 5. — С. 73—78.
3. Макаренко А.П. Аудит: навч.-метод. посібник / А.П. Макаренко, Т.О. Меліхова, Г.М. Бескоста. — Запоріжжя: ЗДІА, 2016. — 184 с.
4. Макаренко А.П. Методика аудиту виробничих витрат / А.П. Макаренко, А.В. Кас'яненко // Держава

та регіони. Сер. Економіка та підприємництво. — 2012. — № 1. — С. 138—142.

5. Макаренко А.П. Розробка програми аудиту виробничих запасів / А.П. Макаренко, Т.Г. Ярданова // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. — Вип. 2 (11). — Полтава: ПДАА. — 2015. — С. 40—48.

6. Макаренко А.П. Аудит доходів від реалізації продукції як дієвий засіб підвищення ефективності діяльності підприємства / А.П. Макаренко, М.В. Кутова // Інвестиції: практика та досвід: Науково-практичний журнал — 2018 р. — № 2. — С. 18—23.

7. Макаренко А.П. Бухгалтерський облік: навч.-метод. посібник / А.П. Макаренко, Т.О. Меліхова, Ю.В. Подмешальська, Н.С. Чакалова. — Запоріжжя: ЗДІА, 2018. — 602 с.

8. Макаренко А.П. Інформаційна база заповнення спрощеної звітності — інструмент управління та фінансової безпеки / А.П. Макаренко, Т.О. Меліхова, Н.С. Чакалова // Часопис економічних реформ. — 2014. — № 1. — С. 26—32.

9. Макаренко А.П. Удосконалення облікових регістрів з метою своєчасного управління підприємством та контролю за його фінансовою безпекою / А.П. Макаренко, Т.О. Меліхова, Н.С. Чакалова // Економічний вісник університету. — 2014. — Вип. 22 (1). — С. 85—95.

10. Меліхова Т.О. Податковий облік та звітність на підприємстві: навч.-метод. посібник / Т.О. Меліхова,

О.В. Гамова, Ю.В. Подмешальська; ЗДІА. — Запоріжжя: ЗДІА, 2013. — 224 с.

11. Меліхова Т.О. Розробка програми аудиту витрат на виробництво для підвищення фінансової безпеки підприємства / Т.О. Меліхова, В.В. Височина // Економіка та держава, 2018. — № 1. — С. 69—75.

12. Меліхова Т.О. Розробка програми аудиту податку на додану вартість для підвищення фінансової безпеки підприємства / Т.О. Меліхова, М.Ю. Бойко // Інвестиції: практика та досвід. — 2017. — № 1. — С. 34—39.

13. Плаксієнко В.Я. Дослідження виникнення дебіторської заборгованості та її економічної сутності / В.Я. Плаксієнко, Н.С. Ільяшенко // Економіка: проблеми теорії та практики: збірник наукових праць. — Вип. 250: В 9 т. — Т. VI. — Дніпропетровськ: ДНУ, 2009. — С. 1531—1536.

14. Подмешальська Ю.В. Зарубіжний досвід оподаткування заробітної плати в системі обліку / Ю.В. Подмешальська, Н.С. Чакалова. // Ефективна економіка. — 2016. — № 5.

15. Подмешальська Ю.В. Удосконалення аудиту управління запасами [Електронний ресурс] / Ю.В. Подмешальська // Ефективна економіка. — 2011. — № 11. — Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua>

16. Чакалова Н.С. Напрям вдосконалення інструментарію для управління дебіторською заборгованістю підприємств / Н.С. Чакалова // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Вип. 2. — Т. 3. Економічні науки. — Полтава: ПДАА. — 2011. — С. 292—299.

17. Чакалова Н.С. Дослідження стану дебіторської заборгованості на промислових підприємствах Запорізької області / Н.С. Чакалова // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Вип. 3. — Т. 2. Економічні науки. — Полтава: ПДАА. — 2011. — С. 277—284.

18. Чакалова Н. Формування моделі функціонування інформаційного обміну між секторами з обліку, контролю та управління товарною дебіторською заборгованістю / Н. Чакалова // Економічний аналіз. — 2012. — Т. 11 (4). — С. 297—300.

19. Чакалова Н.С. Розробка робочих документів для проведення внутрішнього контролю дебіторської заборгованості на промислових підприємствах / Н.С. Чакалова // Агросвіт. — 2018. — № 22. — С. 81—90.

20. Макаренко А.П. Організація і методика аудит: навч.-метод. посібник / А.П. Макаренко, Т.О. Меліхова, Г.М. Бескоста. — Запоріжжя: ЗДІА, 2015. — 190 с.

21. Меліхова Т.О. Економічна безпека підприємства: формування, контроль, ефективність: монографія. — Херсон, Видавничий дім "Гельветика", 2018. — 632 с.

22. Меліхова Т.О. Внутрішній контроль виробничих запасів для своєчасного виявлення загроз в системі управління фінансової безпеки підприємства / Т.О. Меліхова, І.О. Федоров // Агросвіт, 2018. — № 2. — С. 63—70.

23. Меліхова Т.О. Удосконалення документування обліку розрахунків з покупцями та замовниками з метою зміцнення інформаційної безпеки підприємства / Т.О. Меліхова, Ф.О. Гавриленко. — Інвестиції: практика та досвід, 2018. — №2. — С. 24—32.

24. Меліхова Т.О. Розробка програми аудиту виробничих запасів для підвищення фінансової безпеки підприємства / Т.О. Меліхова, Н.С. Ніколаєнко // Економіка та держава. — 2017. — № 1. — С. 51—55.

25. Меліхова Т.О. Удосконалення документального забезпечення аудиту розрахунків з підзвітними особами з метою якісного проведення перевірки / Т.О. Меліхова, К.О. Новосьолова // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. — 2012. — Вип. 36. — С. 108—116.

26. Салига С.Я. Аудит податків суб'єктів господарювання: монографія / С.Я. Салига, Т.О. Меліхова. — Запоріжжя: КПУ, 2011. — 224 с.

27. Макаренко А.П. Удосконалення аудиту короткострокової дебіторської заборгованості / А.П. Макаренко, Д.В. Ахмедова // Агросвіт, 2018. — № 2. — С. 45—51.

28. Макаренко А.П. Удосконалення виробничих витрат на промислових підприємствах / А.П. Макаренко, С.А. Рамазанова // Економіка та держава Науково-практичний журнал — 2018 р. — № 1. — С. 20—26.

29. Макаренко А.П. Державний фінансовий контроль: навч. посібник для ВНЗ: [гриф ЗДІА] / А.П. Макаренко, І.Я. Максименко, Т.О. Меліхова, О.П. Зоря. — Запоріжжя: ЗДІА, 2017. — 280 с.

30. Макаренко А.П. Соціальне страхування: сутність, значення та обліковий аспект: навч. посібник: [гриф ЗДІА] / А.П. Макаренко, О.П. Зоря, Т.О. Меліхова, І.Я. Максименко. — Запоріжжя: ЗДІА, 2017. — 200 с.

31. Maksymenko I. Accounting and analytical procurement of state financial control and directions of its implementation in Ukraine / I. Maksymenko, T. Melikhova // Baltic Journal of Economic Studies, Vol. 3 Number 5. Riga: Publishing House "Baltija Publishing", 2017. — P. 268—275.

32. Макаренко А.П. Оподаткування в системі обліку: навч.-метод. посібник / А.П. Макаренко, Т.О. Меліхова, О.В. Гамова; ЗДІА. — Запоріжжя: ЗДІА, 2015. — 147 с.

33. Макаренко А.П. Податкове планування та мінімізація податкових ризиків: навч. посібник: [рек. вченою радою ЗДІА] / А.П. Макаренко, Т.О. Меліхова, Н.С. Чакалова; ЗДІА. — Запоріжжя: ЗДІА, 2017. — 260 с.

34. Подмешальська Ю.В. Бухгалтерський облік: навч.-метод. посібник / Ю.В. Подмешальська, Т.О. Меліхова, Н.С. Чакалова. — Запоріжжя: ЗДІА, 2017. — 400 с.

References:

1. Il'yashenko, N.S. (2009), "The value of classification in the management of receivables in the enterprise", *Ekonomichnyj prostir*, vol. 27, pp. 242—248.

2. Il'yashenko, N.S. (2009), "Organizational and economic mechanism for managing receivables", *Derzhava ta rehiony. Seriya Ekonomika ta pidpriemnytstvo*, vol. 5, pp. 73—78.

3. Makarenko, A.P., Melikhova, T. O. and Beskosta, H.M. (2016), *Audyt [Audit]*, ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

4. Makarenko, A.P. and Kasyanenko, A.V. (2012), "Methods of audit of production costs" *Derzhava ta rehiony. Ser. Ekonomika ta pidpriemnytstvo*, vol. 1. pp. 138—142.

5. Makarenko, A.P. and Yordanova, T.H. (2015), "Development of a program of inventory audit", *Naukovi*

pratsi Poltavskoyi derzhavnoi ahrarnoyi akademii, vol. 2 (11), pp. 40—48.

6. Makarenko, A.P. and Kutova, M.V. (2018), "Audit of income from sales of products as an effective increase in the efficiency of the enterprise", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 2, pp. 18—23.

7. Makarenko, A.P. Melikhova, T.O. Podmeshalska, Y.V. and Chakalova, N.S. (2018), *Bukhhalterskyi oblik: navch.-metod. posibnyk* [Accounting: teaching method. manual], ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

8. Makarenko, A. P. Melikhova, T. A. and Chakalova, N. S. (2014), "Information base for filling in simplified reporting — a tool for management and financial security", *Chasopys ekonomichnykh reform*, vol. 1, pp. 26—32.

9. Makarenko, A. P. Melikhova, T. A. and Chakalova, N. S. (2014), "Improving accounting records in order to manage the enterprise in a timely manner and monitor its financial security", *Ekonomichnyj visnyk universytetu*, vol. 22 (1), pp. 85—95.

10. Melikhova, T.O. and Khaylo, H.S. (2014), "Conceptual bases of enterprise cost accounting", *zbirnyk mater. Mizhnar. nauk.-prakt. konf. Ukrayina-Polshcha: dialoh kultur v kontekstiyevrointehratsiyi*, [Compilation mother International science-practice conf. "Ukraine-Poland: Dialogue of Cultures in the Context of European Integration"], ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine, 25—27 veresnya 2014 r., vol. 1, pp. 221—224.

11. Melikhova, T.O. and Vysochyna, V.V. (2018) "Development of a program for auditing production costs to improve the financial safety of the enterprise", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 1, pp. 69—75.

12. Melikhova, T.O. and Boyko, M.Yu. (2017), "Development of a program for the audit of value added tax to increase the financial safety of the enterprise", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 1, pp. 34—39.

13. Plaksienko, V.Ya. and Ilyashenko, N.S. (2009), "Study of receivables and its economic nature", *Ekonomika: problemy teorii ta praktyky: zbirnyk naukovykh prats*, vol. 250 (9), B. 6, pp. 1531—1536.

14. Podmeshalska, Yu. V. and Chakalova, N. S. (2016), "Foreign experience in payroll taxation in the accounting system", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 5, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua>

15. Podmeshalska, Y.V. (2011), "Improve inventory management audit", *Efektivna ekonomika*, vol. 11, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua>

16. Chakalova, N.S. (2011), "Directions for improving the tools for managing receivables of enterprises", *Naukovi pratsi Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii*, vol. 3 (2), pp. 292—299.

17. Chakalova, N.S. (2011), "Investigation of accounts receivable at industrial enterprises of Zaporizhzhya region", *Naukovi pratsi Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii*, vol. 2 (3), pp. 277—284.

18. Chakalova, N.S. (2012), "Forming a model of information exchange between sectors with the accounting, control and management of trade receivables", *Ekonomichnyj analiz*, vol. 11 (4), pp. 297—300.

19. Chakalova, N. S. (2018), "Development of working papers for internal control of accounts receivable at industrial enterprises", *Ahrosvit*, vol. 22, pp. 81—90.

20. Makarenko, A.P. Melikhova, T.O. and Beskosta, H.M. (2015), *Orhanizatsiya i metodyka audyt* [Organization and method of audit], ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

21. Melikhova T.O. (2018), *Ekonomichna bezpeka pidpryyemstva: formyrovanyie, kontrol', efektyvnist'* [Economical bezpeka p_dprymstva: formavannya, control, effektivn_st], Kherson, Ukraine.

22. Melikhova, T.O. and Fedorov, I.O. (2018), "Internal control of inventory for timely detection of threats in the system of financial security management of the enterprise", *Ahrosvit*, vol. 2, pp. 63—70.

23. Melikhova, T.O. and Havrylenko, F.O. (2018), "Accompanied documenting of the region of rozrakhunkiv with purchases that the deputies of the merit of information about the security", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 2, pp. 24—32.

24. Melikhova, T.O. and Nikolayenko, N.S. (2017), "Development of an inventory audit program to increase financial security of the enterprise", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 1, pp. 51—55.

25. Melikhova, T.O. and Novosolova, K.O. (2012), "Improvement of Documentary Provision of Audit of Payments with Accountable Persons for Quality Inspection", *Problemy i perspektivy rozvytku bankivskoyi systemy Ukrayiny*, vol. 36, pp. 108—116.

26. Salyha, S.Ya. and Melikhova, T.O. (2011), "Audit of Taxes of Business Entities" KPU. Zaporizhzhya, Ukraine.

27. Makarenko, A.P. and Akhmyedova, D.V. (2018), "Improving the audit of short-term receivables", *Ahrosvit*, vol. 2, pp. 45—51.

28. Makarenko, A.P. and Ramazanov, S.A. (2018), "Improvement of production costs at industrial enterprises", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 1, pp. 20—26.

29. Makarenko, A.P. Maksymenko, I. Ya. Melikhova, T. O. and Zorya, O.P. (2017), *Derzhavnyy finansovyy kontrol'*, [State financial control], ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

30. Makarenko, A.P. Zorya, O.P. Melikhova, T.O. and Maksymenko, I.YA. (2017), *Sotsial'ne strakhuvannya: sutnist', znachennya ta oblikovyy aspekt*, [Social insurance: essence, value and accounting aspect], ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

31. Maksymenko, I. and Melikhova, T. (2017), "Accounting and analytical procurement of state financial control and directions of its implementation in Ukraine", *Baltic Journal of Economic Studies*, Vol. 3, Num. 5, pp. 268—275.

32. Makarenko, A.P. Melikhova, T.O. and Hamova, O.V. (2015), *Opodatkovannya v systemi obliku: navch.-metod. posibnyk*, [Taxation in the accounting system: teaching method. manual], ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

33. Makarenko, A.P. Melikhova, T.O. and Chakalova, N.S. (2017), *Podatkove planuvannya ta minimizatsiya podatkovykh ryzykiv: navch. posibnyk*, [Tax planning and minimization of tax risks: teaching. manual], ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

34. Podmeshal's'ka, Yu. Melikhova, T.O. and Chakalova, N.S. (2017) *Bukhhalters'kyi oblik: navch.-metod. posibnyk*, [Accounting: teaching method. manual], ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 10.01.2019 р.

О. В. Гамова,
к. е. н., доцент кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту,
Запорізька державна інженерна академія
І. А. Козачок,
старший викладач кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту,
Запорізька державна інженерна академія
С. О. Матюхіна,
магістр ОА-17, Запорізька державна інженерна академія

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.4.62

УДОСКОНАЛЕННЯ АУДИТ СТАНУ ТА РУХУ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ НА ПІДПРИЄМСТВІ

O. Gamova,
Cand. Sci. (Econ.), associate professor of Accounting, Analysis,
Taxation and Auditing Department of Zaporizhzhia State Engineering Academy
I. Kozachok,
Senior Lecturer of Accounting and Auditing Department of Zaporizhzhia State Engineering Academy
S. Matyukhina,
Group of studying the theory of taxation -17 of Zaporizhzhia State Engineering Academy

IMPROVEMENT OF THE AUDIT OF THE STATE AND MOBILITY OF THE FIXED ASSETS IN THE ENTERPRISE

Авторами статті представлено аудит стану та руху основних засобів, предметом якого є господарські процеси та операції, пов'язані з наявністю, рухом і використанням основних засобів, а також відносини, що виникають при цьому всередині підприємства та за його межами. Аудит основних засобів відіграє важливу роль у загальному аудиті суб'єкта господарювання. Використання науково обгрунтованої методики здійснення аудиту є об'єктивним процесом, оскільки сприяє достовірності відображення інформації про основні засоби.

З метою якісного проведення аудиту стану та руху основних засобів проведено аналіз майнового стану підприємства, розраховані його показники та здійснена оцінка ефективності використання основних засобів на ТОВ "Борисфен-1".

Для удосконалення проведення аудиту стану та руху основних засобів пропонується використовувати документи перевірки, які включають тест внутрішнього контролю стану та руху основних засобів на ТОВ "Борисфен-1", загальний план перевірки, програму перевірки, робочі документи, при цьому основними методами є опитування, фізична перевірка, порівняння, перерахунок, документальна перевірка, вибіркове дослідження. Запропонована таблиця зведеної перевірки облікових номенклатур за напрямом "стан та рух основних засобів" на ТОВ "Борисфен-1" дасть можливість охопити всі аспекти обліку стану та руху основних засобів на підприємстві, а саме: встановити правильність документального оформлення і своєчасного

відображення в обліку операцій з основними засобами, їх надходження, внутрішнє переміщення і вибуття; розрахунку, своєчасного відображення зносу основних засобів; доцільності проведення ремонту основних засобів, контролю за витратами на капітальний ремонт, їх відображення; відображення в обліку фінансових результатів від вибуття основних засобів; підтвердження законності і правильності відображення на рахунках бухгалтерського обліку операцій з основними засобами. Все це дозволить вчасно виявити порушення, провести якісний аудит та підвищити ефективність використання основних засобів на підприємстві.

The authors of the article presented audit of condition and movement of fixed assets which subject matter is economic processes and operations related to availability, movement and use of fixed assets as well as relations which arise herewith inside of enterprise and outside. Fixed assets audit plays a crucial role in general audit of economic agent. The use of scientifically grounded method of carrying out the audit is the objective process so far as it contributes to reliability of reflection of information about fixed assets.

In order to qualitative carrying out the audit of condition and movement of fixed assets the analysis of property status of the enterprise was conducted, its indicators were calculated, estimation of effectiveness of fixed assets use in LLC "Borisphen-1" were executed.

For improvement of carrying out the audit of condition and movement of fixed assets the authors suggest using documents of checking, which include internal control test of condition and movement of fixed assets in LLC "Borisphen-1", general checking plan, checking programme, working papers, herewith the basic methods are questioning, physical examination, comparison, recalculation, documentary checking, sampling. The offered table of consolidated checking of accounting nomenclatures under direction "condition and movement of fixed assets" in LLC "Borisphen-1" will enable to cover all aspects of accounting of condition and movement of fixed assets in the enterprise, in particular to establish correctness of documentation execution and timeliness of reflection in accounting of operations with fixed assets, their acquisition, internal displacement and retirements; calculation, timeliness of reflection of accumulated depreciation; appropriateness of conducting of fixed assets repair and expense control on capital repairs, their reflection; reflection of financial results from fixed asset retirement in accounting; confirmation of legality and correctness of reflection of operations with fixed assets in accounts of accounting. All this will allow to discover violations timely; to conduct qualitative audit and to increase effectiveness of fixed assets use in the enterprise.

Ключові слова: аудит, основні засоби, загальний план, програма перевірки, робочий документ, підприємство.

Key words: audit, fixed assets, general plan, check program, working document, enterprise.

ВСТУП

Ефективне використання основних засобів зумовлює необхідність впровадження на підприємстві науково обгрунтованої системи аудиту стану та руху основних засобів, яка б відповідала вимогам управління. Система бухгалтерського обліку виступає джерелом економічної інформації для аудиту, яка необхідна керівній ланці підприємства для своєчасного реагування на вплив зовнішнього середовища.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Значний внесок у розвиток теоретичних та практичних аспектів до аудиту стану та руху основних засобів

зробили українські вчені М.Т. Білуха, Ф.Ф. Бутинець, М.П. Войнаренко, С.Ф. Голов, А.М. Герасимович, В.М. Діба, В.П. Завгородній, Г.Г. Кірейцев, А.М. Кузьмінський, Н.М. Малюга, Л.В. Нападовська, М.Ф. Огічук, І.М. Павлюк, В.П. Пантелеєв, І.І. Пилипенко, О.Ю. Редько, І.І. Сахарцева, В.В. Сопко, Л.К. Сук, Ю.С. Цал-Цалко, В.О. Шевчук та ін. Результати їх досліджень мають велике значення для розвитку бухгалтерського обліку та аудиту. Однак наявність невирішених проблем методики аудиту, дискусійність теоретичних положень і необхідність розроблення практичних рекомендацій щодо вирішення зазначених питань зумовили вибір теми курсової роботи і свідчать про її актуальність.

Таблиця 1. Експрес-аналіз складу та структури активів і джерел їх формування на ТОВ "Борисфен-1" за період 2015–2017 рр.

Актив / Пасив	Станом на 31.12.2015 р.		Станом на 31.12.2016 р.		Станом на 31.12.2017 р.		Зміна 2016р./2015 р., у		Зміна 2017р./2016 р., у		Темп росту, %	
	Сума, тис. грн	Питома вага, %	Сума, тис. грн	Питома вага, %	Сума, тис. грн	Питома вага, %	Сумі, тис. грн	Пито- мій вазі, %	Сумі, тис. грн	Пито- мій вазі, %	2016 р./ 2015р.	2017р./ 2016р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1. Необоротні активи	388	35,9	624,5	39,6	751,2	32,8	236,5	3,7	126,7	-6,8	161,0	120,3
1.1. Основні засоби і НА	388	35,9	624,5	39,6	751,2	32,8	236,5	3,7	126,7	-6,8	161,0	120,3
2. Оборотні активи	691,8	64,1	951,1	60,4	1537,7	67,2	259,3	-3,7	586,6	6,8	137,5	161,7
2.1. Запаси	379,7	35,2	400,2	25,4	575	25,1	20,5	-9,8	174,8	-0,3	105,4	143,7
2.2. Дебіторська заборгованість	287,7	26,7	512,5	32,5	897,5	39,2	224,8	5,8	385	6,7	178,1	175,1
2.3. Грошові кошти та їх еквіваленти	0,4	0	23,6	1,5	25,8	1,2	23,2	1,5	2,2	-0,3	5900	109,3
2.4. Інші оборотні активи	24	2,2	14,8	1	39,4	1,7	-9,2	-1,2	24,6	0,7	61,7	266,2
3. Необоротні активи, утриманні для продажу та групи вибуття	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Усього майно	1079,8	100	1575,6	100	2288,9	100	495,8	0	713,3	0	145,9	145,3
1. Власний капітал	339	31,4	705,3	44,8	994,6	43,5	366,3	13,4	289,3	-1,3	208,1	141
1.1. Пайовий капітал	488	45,2	488	31	488	21,3	0	-14,2	0	-9,7	100	100
1.2. Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	-149	-13,8	217,3	13,8	506,6	22,2	366,3	27,6	289,3	8,4	-145,8	233,1
2. Довгострокові зобов'язання і забезпечення	24,8	2,3		0		0	-24,8	-2,3		0	0	
2.1. Довгострокові забезпечення	24,8	2,3		0		0	-24,8	-2,3		0	0	
3. Поточні зобов'язання	716	66,3	870,3	55,2	1294,3	56,5	154,3	-11,1	424	1,3	121,6	148,7
3.1. Кредиторська заборгованість	620,3	57,4	810	51,4	858,6	37,5	189,7	-6	48,6	-13,9	130,6	106
3.2. Інші поточні зобов'язання	95,7	8,9	60,3	3,8	135,7	5,9	-35,4	-5,1	75,4	2,1	63	225
3.3. Короткострокові кредити банку		0			300	13,1	0	0	300	13,1		
4. Зобов'язання, пов'язані з НА, утриманими для продажу та групами вибуття	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Усього капітал	1079,8	100	1575,6	100	2288,9	100	495,8	0	713,3	0	145,9	145,3

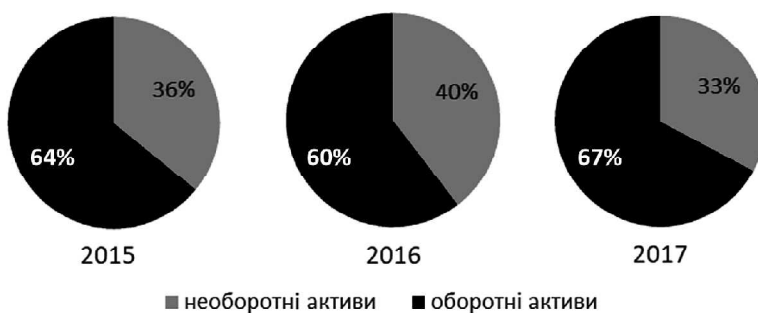

Рис. 1. Структура майна ТОВ "Борисфен-1" за 2015–2017 рр.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є розробка науково обґрунтованих пропозицій щодо удосконалення аудиту стану та руху основних засобів на підприємстві. Об'єктом дослідження виступає процес проведення аудиту стану та руху основних засобів на ТОВ "Борисфен-1".

З метою якісного проведення аудиту стану та руху основних засобів необхідно здійснити аналіз майнового стану підприємства, розрахувати його показники та здійснити оцінку ефективності використання основних засобів на ТОВ "Борисфен-1".

Таблиця 2. Аналіз показників майнового стану ТОВ "Борисфен-1" за 2015–2017 рр.

Показник	Станом на			Відхилення	
	31.12. 2015 р.	31.12. 2016 р.	31.12. 2017 р.	2016 р./ 2015 р.	2017 р./ 2016 р.
Коефіцієнт реальної вартості основних засобів у майні	0,359	0,396	0,328	0,037	-0,068
Коефіцієнт зносу основних засобів	0,681	0,581	0,544	-0,1	-0,037
Коефіцієнт придатності основних засобів	0,319	0,419	0,456	0,1	0,037
Коефіцієнт оновлення основних засобів	0,141	0,084	0,096	-0,057	0,012
Коефіцієнт вибуття основних засобів	0,03	0,018	0,006	-0,012	-0,012

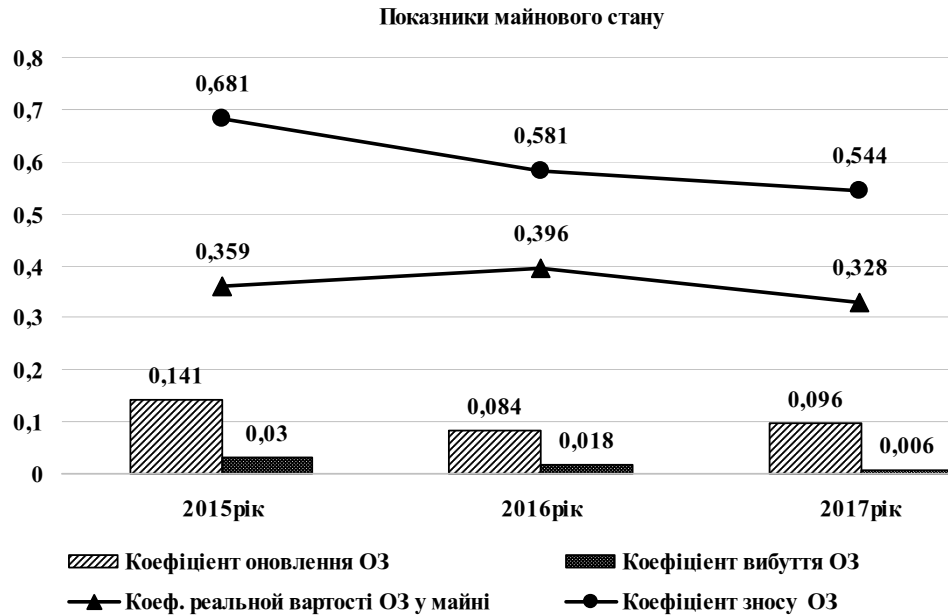

Рис. 2. Динаміка показників майнового стану ТОВ "Борисфен-1" за 2015–2017 рр.

Таблиця 3. Показники ефективності використання основних засобів ТОВ "Борисфен-1" за 2015–2017 рр.

Показник	Станом на			Відхилення	
	31.12. 2015 р.	31.12. 2016 р.	31.12. 2017 р.	2016 р./ 2015 р.	2017 р./ 2016 р.
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн	1201,4	1823,9	2155,0	622,5	331,1
Середньорічна кількість працівників, осіб	15	15	25	+0	+10
Чистий прибуток (збиток), тис. грн	-146,7	447,3	353,3	594,0	-94
Середньорічна вартість основних засобів, тис. грн	379,7	389,95	487,6	10,25	97,65
Фондовіддача, грн	3,164	4,677	4,420	1,513	-0,257
Фондомісткість, грн, грн	0,316	0,214	0,226	-0,102	0,012
Фондоозброєність, тис. грн	25,3	26,0	19,5	0,7	-6,5
Фондорентабельність, %	26,7	26,9	35,6	0,2	8,7

Аналіз майнового стану ТОВ "Борисфен-1" проведемо за допомогою скороченого аналітичного балансу, який утворюється з вихідного балансу шляхом об'єднання в окремі групи однорідних за своїм складом та економічним змістом статей (табл. 1).

Аналізуючи дані таблиці 1 можна відмітити, що на ТОВ "Борисфен-1":

— майно підприємства збільшилося у 2016 році на 495,8 тис. грн, або на 145,9%, а у 2017 році на 713,3 тис. грн, або 145,3%;

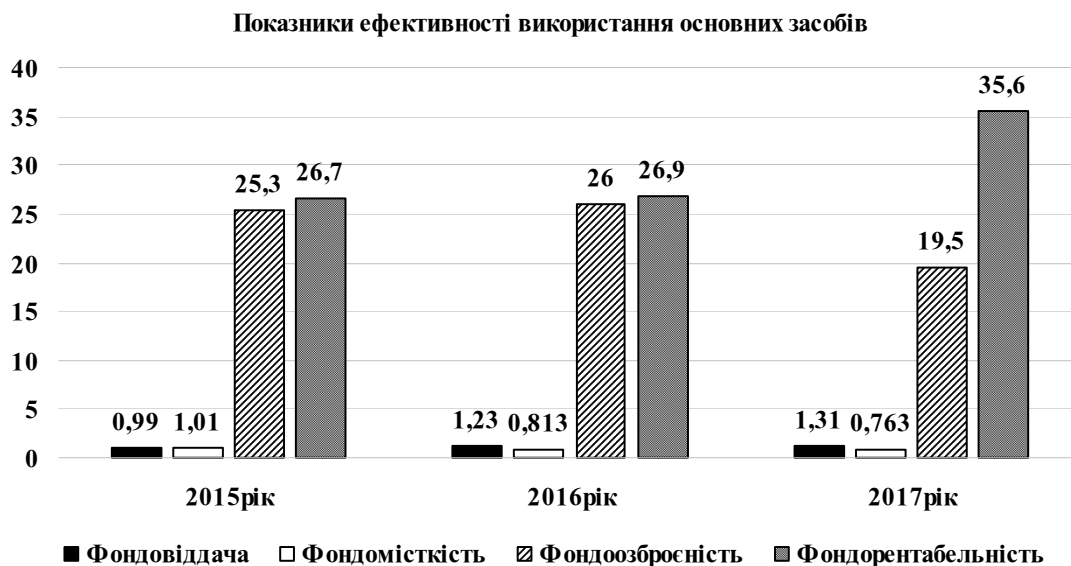

Рис. 3. Динаміка змін показників ефективності використання основних засобів на ТОВ "Борисфен-1" за 2015–2017 рр.

Таблиця 4. Загальний план аудиту стану та руху основних засобів на ТОВ "Борисфен-1"

Етап аудиторської перевірки	Мета і завдання аудиту основних засобів	Аудиторські процедури	Аудиторські докази	Виконавець	Строк виконання
1	2	3	4	5	6
Підготовчий	Попереднє знайомство з підприємством, оцінка систем контролю та бухгалтерського обліку, визначення аудиторського ризику, планування аудиту основних засобів	Опитування і анкетування керівництва підприємства та персоналу, вивчення матеріалів попередньої аудиторської перевірки, документальна перевірка, спостереження	Статут підприємства, накази, звіт про попередню аудиторську перевірку, інвентарні картки, дані синтетичного та аналітичного обліку основних засобів	Аудитор, асистент аудитора	
Фізична перевірка	Оцінка достовірності результатів проведеної інвентаризації основних засобів	Спостереження за проведенням інвентаризації основних засобів, вибіркова перевірка її результатів	Матеріали інвентаризації, облікові записи по основних засобах	Аудитор, асистент аудитора	
Основний	Контроль оцінки стану та руху основних засобів, встановлення їх належності, перевірка достовірності облікових записів і залишків у балансі, перевірка правильності нарахування зносу та визначення витрат на ремонт основних засобів	Зіставлення даних інвентаризації, синтетичного та аналітичного обліку, запит до постачальників (підрядників), документальна вибіркова перевірка, перевірка арифметичних підрахунків, аналіз	Акти інвентаризації, первинна документація по основних засобах, облікові реєстри синтетичного і аналітичного обліку, відповіді на запит, баланс	Аудитор	
Завершальний	Складання розділу аудиторського звіту про стан та рух основних засобів підприємства	Систематизація та ґрунтування отриманої на попередніх етапах інформації, аналіз, складання звіту та аудиторського висновку	Робоча документація, складена на попередніх етапах перевірки	Аудитор	

— вартість необоротних активів зросла за рахунок придбання нового обладнання у 2016 році на 236,5 тис. грн, у 2017 році на 126,7 тис. грн;

— оборотні активи зросли у 2016 році на 259,3 тис. грн, у 2017 році на -586,6 тис. грн.

Джерела утворення майна в цілому за період 2015—2017 рр. зросли і становили відповідно у 2015 році — 1079,8 тис. грн, у 2016 році — 1575,6 тис. грн та у 2017 році -2288,9 тис. грн. Для наочності представимо структуру майна по ТОВ "Борисфен-1" на рисунку 1.

Необоротні активи у структурі майна Товариства займають у 2015 році 35,9%, у 2016 році — 39,6%, у

2017 році -32,8%, їх вартість найбільше зросла у 2016 році.

Розрахуємо та проаналізуємо показники, які необхідні для оцінки стану та руху основних засобів на підприємстві. Результати представимо в таблиці 2 та динаміку змін на рисунку 2.

Коефіцієнт реальної вартості основних засобів у майні нижчий, ніж встановлено нормативом (не менше 0,5), тобто реальний виробничий потенціал товариства "Борисфен-1" не дуже високий і треба терміново шукати кошти для виправлення становища. Коефіцієнт зносу основних засобів зменшився з 68,1%

Таблиця 5. Тест внутрішнього контролю стану та руху основних засобів на ТОВ "Борисфен-1"

Мета контролю — з'ясувати, чи:

1. Придбання, виготовлення, основних засобів належним чином відображаються обліку.
2. Записи по придбанню, виготовленню, руху основних засобів відображають достовірно щодо рахунку, суми, періоду.
3. Фізичні втрати не допускаються, а якщо мають місце, то за них своєчасно звітують.

№	Зміст	Варіанти відповіді			Примітки
		Ні	Так	Інформація відсутня	
1	2	3	4	5	6
I. Основні засоби					
1.	Чи є на підприємстві основні засоби:				
	- власні		+		
	- на відповідному зберіганні	+			
	- в ремонті		+		
	- передані в оренду		+		
	- прийняті в операційну оренду		+		
	- передані у фінансовий лізинг		+		
	- прийняті на підставі фінансового лізингу		+		

Продовження таблиці 5

2.	Чи кожному інвентарному об'єкту основних засобів у момент надходження на підприємство, присвоюється відповідний інвентарний номер?		+		
3.	Чи на кожен інвентаризаційний об'єкт основних засобів виписується інвентарна картка		+		
4.	Чи проставляються інвентарні номери основним засобам у первинних документах, які служать підставою для прийняття до обліку або зняття з обліку об'єктів основних засобів		+		
5.	Чи зберігаються первинні документи, які є підставою для прийняття до обліку або зняття з обліку об'єктів основних засобів у бухгалтерії		+		
6.	Чи ведеться аналітичний облік основних засобів за:				
	- картками		+		
	- книгами				
	- відомостями		+		
7.	Чи укладені договори повної матеріальної відповідальності з особами, які відповідають за зберігання основних засобів		+		
8.	Чи створена на підприємстві спеціальна, постійно діюча комісія, для оперативного вирішення проблем, пов'язаних з використанням та обліком нематеріальних активів	+			
9.	На підставі якого документу проводяться операції з основними засобами: - протокол загальних зборів акціонерів - розпоряджень керівника; - інше		+		
10.	Чи проведена класифікація основних засобів:		+		
11.	Чи проводилась інвентаризація основних засобів: - при встановленні фактів зловживань, крадіжок, псування; - за приписом судово-слідчих органів - при консервації основних засобів; - при зміні матеріально-відповідальних осіб; - перед складанням річного бухгалтерського звіту; - при зміні керівництва підприємства; - перед проведенням переоцінки	+	+		
12.	Чи підлягають інвентаризації зі складанням окремого опису основні засоби, які знаходяться: - в оренді; - на відповідному зберіганні		+		
13.	Чи проводиться збирання та аналіз даних про об'єкти основних засобів, по яких планується переоцінка для визначення їх справедливої вартості	+			
14.	Чи ведеться на підприємстві аналітичний облік переоцінки основних засобів з відображенням даних в аналітичному обліку		+		
15.	Чи дотримуються, передбачені обліковою політикою методи нарахування амортизації основних засобів : - прямолінійний; - зменшення залишкової вартості; - прискореного зменшення залишкової вартості; - кумулятивний; - виробничий		+		
16.	Чи не змінювалися методи нарахування амортизації основних засобів протягом поточного періоду				
17.	Чи призупиняється нарахування амортизації основних засобів на період перебування об'єкту на реконструкції, модернізації, добудові, дообладнанні, консервації		+		
18.	Чи є у складі основних засобів повністю зношені основні засоби	+			
19.	Чи збільшується вартість основних засобів у зв'язку з витратами на їх покращання: - реконструкція; - модернізація; - добудування		+		
20.	Чи зменшений додатковий капітал на суму індексації основних засобів, списаних з балансу	+			
21.	Чи є основні засоби, які тимчасово не використовуються, вилучені з експлуатації для продажу	+			
22.	Чи було тимчасове виведення з експлуатації основних засобів у зв'язку з: - капітальним ремонтом; - реконструкцією; - модернізацією; - консервацією;		+		
23.	Чи було вибуття основних засобів шляхом: - реалізації за гроші; - безкоштовної передачі; - внеску до статутного фонду іншого підприємства; - реалізації шляхом бартеру; - загибелі; - остаточного вибуття з ладу	+	+		
24.	Чи є основні засоби, за якими існують обмеження володіння та використання	+			
25.	Чи є основні засоби, по за якими існують отримані претензії	+			
26.	Чи є основні засоби, за якими існують судові позови	+			
27.	Чи є основні засоби, які передані під заставу	+			
28.	Чи укладені договори на придбання основних засобів в майбутньому	+			
29.	Чи є на балансі підприємства основні засоби соціально-культурного призначення	+			

Таблиця 6. Програма аудиту стану та руху основних засобів на ТОВ "Борисфен-1"

№ з/п	Перелік аудиторських процедур	Період проведення процедур перевірки	Виконавець	Індекс робочих документів	Джерела інформації
1	2	3	4	5	6
Якісні аспекти фінансової звітності: Існування чи наявність; Права й обов'язки; Оцінка і вимір; Представлення і розкриття					
1	Перевірка документального оформлення відображення в обліку результатів інвентаризації основних засобів	16.03.18	Кораблева Т.О. Князев Г.П., Смірнова С.Т., Петухова О.О., Віноградова І.С.	РД 1	Інвентаризаційний опис, інвентарні картки обліку основних засобів
2	Вибір контрольного об'єкта основних засобів за даними реєстрів обліку	13.03.18 14.03.18	Кораблева Т.О. Князев Г.П., Смірнова С.Т., Петухова О.О., Віноградова І.С.	РД-2	Інвентаризаційний опис, результати поточної інвентаризації, документальна перевірка, договори, накладні, акти приймання-передачі
3	Звірка даних реєстрів обліку основних засобів з даними головної книги	15.03.18	Князев Г.П., Смірнова С.Т., Петухова О.О., Віноградова І.С.	РД-3	Інвентарні картки обліку основних засобів, відомість, журнал-ордер
5	Перевірка правильності віднесення активів до основних засобів та їх класифікації	16.03.18	Князев Г.П., Смірнова С.Т., Петухова О.О., Віноградова І.С.	РД-4	Економічна перевірка, нормативно-правова перевірка
6	Підготувати список надходження та розподіл основних засобів: перевірити документально правильність визначення та повноту відображення в обліку первинної вартості основних засобів	17.03.18 20.03.18	Кораблева Т.О. Князев Г.П., Смірнова С.Т., Петухова О.О., Віноградова І.С.	РД-5	Договори, рахунки-фактури, накладні, авансові звіти, акти приймання-передачі, акти списання, інвентарні картки обліку основних засобів, Головна книга
7	Перевірка достовірності визначення строку корисної експлуатації основних засобів	21.03.18 22.03.18	Князев Г.П., Смірнова С.Т., Петухова О.О., Віноградова І.С.	РД-6	Документальна перевірка, економічна перевірка.
8	Перевірити правильність встановлення ліквідаційної вартості основних засобів	23.03.18 24.03.18	Кораблева Т.О. Князев Г.П., Смірнова С.Т., Петухова О.О., Віноградова І.С.	РД - 7	Документальна перевірка, аналітична перевірка
9	Перевірка правильності оприбуткування основних засобів зіставлення даних обліку з первинними даними	27.03.18 29.03.18	Князев Г.П., Смірнова С.Т., Петухова О.О., Віноградова І.С.	РД - 8	Документальна перевірка, зустрічна звірка
10	Перевірка правильності нарахування амортизації: - зносу основних засобів; - податкової амортизації	30.03.18 31.03.18	Кораблева Т.О. Князев Г.П., Смірнова С.Т., Петухова О.О., Віноградова І.С.	РД-9	Розрахунок, співставлення, документальна перевірка, нормативно-правова перевірка
16	Перевірка відповідності даних аналітичного та синтетичного обліку стану та руху основних засобів	03.04.18 05.04.18	Кораблева Т.О. Князев Г.П., Смірнова С.Т., Петухова О.О., Віноградова І.С.	РД-10	Документальна перевірка, зустрічна звірка
12	Перевірка правильності відображення в обліку витрат на ремонт основних засобів	10.04.18 07.04.18	Князев Г.П., Смірнова С.Т., Петухова О.О., Віноградова І.С.	РД - 16	Документальна перевірка, нормативно-правова перевірка
13	Здача результатів перевірки замовнику	10.04.18	Кораблева Т.О.	РД - 12	

Таблиця 7. Список матеріально-відповідальних осіб за стан та рух основних засобів на ТОВ "Борисфен-1"

Найменування структурного підрозділу	Прізвище, ім'я та по батькові	Вид цінностей	Дата проведення інвентаризації

Таблиця 8. Перевірка документального оформлення проведення інвентаризації стану та руху основних засобів на ТОВ "Борисфен-1"

№	Номер інвентаризаційного опису	Порушення (+)					
		Відсутність підписів (хоча б одного) членів інвентаризаційної комісії у робочій та підсумковій документації	Відсутність розписки матеріально відповідальної особи	Не вивірені підписки на кожній сторінці акту	Відсутність числа прописом кількості натуральних показників	Відсутність на кожній сторінці акту запису «Сума та підписи перевірили» та підпису матеріально відповідальної особи	Непідписані та незвірені членами комісії помилки та виправлення

Таблиця 9. Вибіркова перевірка даних інвентаризації основних засобів та порівняння її результатів з даними аналітичного обліку на ТОВ "Борисфен-1"

Об'єкт перевірки	Матеріально-відповідальна особа	По бухгалтерському обліку	Результат перевірки аудитора	Відхилення

Таблиця 10. Перевірка правильності формування первісної вартості основних засобів на ТОВ "Борисфен-1"

Об'єкт основних засобів	Інвентарний номер	Дата надходження	Первинна вартість		Відхилення	Примітки
			За даними обліку (грн)	Розрахунок аудитора (грн)		

Таблиця 11. Перевірки правильності відображення в обліку надходження основних засобів на ТОВ "Борисфен-1"

Зміст операції	За даними підприємства			За даними аудитора			Відхилення та виправлення		
	Дт	Кт	Сума, грн	Дт	Кт	Сума, грн	Дт	Кт	Сума, грн

Таблиця 12. Перевірка обліку з ліквідації основних засобів на ТОВ "Борисфен-1"

№	Зміст господарської операції	Результати перевірки ліквідації основних засобів згідно з						Відхилення (+,-) грн
		даними обліку, грн			даним аудиторської перевірки, грн			
		Дт	Кт	Сума	Дт	Кт	Сума	

Таблиця 13. Звірка залишків основних засобів на ТОВ "Борисфен-1"

Рахунок у головній книзі	Залишок по головній книзі	Залишок по журналу	Відхилення	Причини

у 2015 році до 54,4% у 2017 році, за рахунок введення у експлуатацію нових основних засобів. Відповідно коефіцієнт придатності основних засобів зріс з 31,9% у 2015 році до 41,9% у 2017 році. Коефіцієнт оновлення основних засобів станом на початок 2018 р. зріс на 1,2 в.п.

Оцінка ефективності використання основних засобів є важливим завданням у здійсненні управління капіталом підприємства. На основі річної звітності ТОВ "Борисфен-1" розраховано показники забезпеченості та ефективності використання основних засобів (табл. 3).

Динаміку змін показників ефективності використання основних засобів на ТОВ "Борисфен-1" за 2015—2017 рр. представлено на рисунку 3.

Аналізуючи дані таблиці 3 можна відмітити, що на ТОВ "Борисфен-1" фондоддача зросла у 2016 році на 1,513 тис. грн, у 2017 році зменшення на 0,257 тис. грн, тобто ефективність використання основних засобів на Товаристві зростала у 2016 році та знизилася на кінець 2017 року; фондорентабельність зросла у 2016 році на 0,2 в.п. та у 2017 році на 8,7 в.п., що свідчить про підвищення використання основних засобів.

Після оцінки стану та руху основних засобів на ТОВ "Борисфен-1" аудитор повинен розробити і документально оформити загальний план аудиторської перевірки основних засобів, описавши очікуваний обсяг і ведення аудиторської перевірки. Це дасть аудитору можливість одержати достатню кількість свідчень про положення справ клієнта, до-

поможе утримати в розумних межах витрати на аудит і дозволить уникнути непорозумінь з клієнтом (табл. 4).

Деталізацією загального плану аудита є аудиторська програма, що є переліком аудиторських процедур по кожному виді аудиторських робіт (табл. 6).

Результати аудиту стану та руху основних засобів на ТОВ "Борисфен-1" необхідно представити у вигляді робочих документів аудитора (табл. 7—13).

З метою підвищення якості аудиторських процедур на ТОВ "Борисфен-1" можна запропонувати зведену таблицю перевірки, яка об'єднує первинний, поточний та підсумковий облік з відображення причин виникнення факту, документів, в яких фіксуються факти, спеціальні реквізити облікових реєстрів, форми звітності, користувачі та інша необхідна для аудиту інформація (табл. 14). Інформація, яка буде зібрана в даній таблиці дасть можливість підтвердження інформації щодо повноти, достовірності, законності та правильності відображення в обліку стану та руху основних засобів на ТОВ "Борисфен-1".

ВИСНОВКИ

У роботі удосконалена методика проведення аудиту стану та руху основних засобів, яка включає тест внутрішнього контролю стану та руху основних засобів на ТОВ "Борисфен-1", загальний план перевірки, програму перевірки, робочі документи. Запропонована таблиця зведеної перевірки облікових номенклатур за напрямком "стан та рух основних засобів" на ТОВ "Борис-

Таблиця 14. Зведена перевірка облікових номенклатур за напрямом "стан та рух основних засобів" на ТОВ "Борисфен-1"

№ з/п	Облікова номенклатура	Перевірка первинного обліку				Завдання, в яких використовуються інформаційні дані
		Характеристики основних засобів		Виявлення причин виникнення факту	Перевірка джерел інформації (документів), в яких фіксуються факти господарської діяльності	
		Перевірка якісних характеристик	Перевірка кількісних характеристик			
1	Перевірка надходження основних засобів	- Назва - Дата - Від кого надійшли - Марка - Номер - Норма зносу	- Вартість - Маса - Кількість - Сума	Капітальне будівництво; безоплатне надходження; гуманітарна допомога; придбання; виявлення лишків	Акт прийняття-передачі основних засобів; Акт прийняття-здавання відремонтованих модернізованих об'єктів; Акт про проведення інвентаризації	Облік необоротних активів; облік власного капіталу; облік розрахунків з постачальниками; облік витрат
2	Перевірка внутрішнього переміщення та використання	- Підстава - Кому - Від кого - Інвентарний номер - Номенклатурний номер	- Ціна - Сума - Кількість	Поповнення необоротних активів структурного підрозділу; фізичний знос	Наказна (вимога); акт приймання-здавання відремонтованих об'єктів	Інвентарний облік основних засобів; облік переміщення основних засобів; облік зносу основних засобів
3	Перевірка вибуття основних засобів	- Найменування - Структурний підрозділ - Дата введення в експлуатацію - Рік випуску - Норма зносу	- Сума - Вартість - Кількість	Ліквідація; безоплатна передача; реалізація; нестача	Акти про списання основних засобів, автотранспортних засобів	Облік основних засобів; облік власного капіталу; облік розрахунків з дебіторами та кредиторами; облік розрахунків за нестачами

Продовження таблиці 14

№ з/п	Облікова номенклатура	Перевірка поточного обліку				Перевірка підсумкового обліку		
		Перевірка облікових реєстрів, в яких фіксуються дані первинного обліку	Перевірка спеціальних реєстрів облікових реєстрів	Перевірка форм звітності, в яких міститься інформація щодо обліку основних засобів	Користувачі інформації	Завдання, в яких використовуються інформаційні дані		
1	Перевірка надходження основних засобів	Інвентарні картки	- Назва об'єкта; завод-виробник; місцезнаходження об'єкта; матеріально відповідальна особа	«Звіт про рух основних засобів» ф. № 1 «Баланс»	Керівник; головний бухгалтер	Контроль за основними засобами; аналіз стану основних засобів; планування показників на наступний рік		
		Опис інвентарних карток	- Номер інвентарний; номер картки; найменування					
		Інвентарний список	- Підрозділ; класифікаційна група; інвентарний номер; номер інвентарної картки; первісна вартість					
		Картка аналітичного обліку	- Номер МО; дата; на початок місяця; на кінець місяця; усього з початку року					
		Журнал № 4	- назва організації; дата; номер документа					
2	Внутрішнє переміщення та використання	Інвентарний список	назва організації; дата; номер документа	«Звіт про рух основних засобів» ф. № 1 «Баланс»	Керівник; головний бухгалтер	Контроль за основними засобами; аналіз стану основних засобів; планування показників на наступний рік		
		Відомість нарахування зносу	- Інвентарний номер; номер субрахунку; найменування; первісна вартість; річна сума зносу; річна норма зносу					
		Відомість з обліку внутрішнього переміщення та використання ОЗ	Інвентарний номер; номер субрахунку; найменування; первісна вартість; річна сума зносу; річна норма зносу					
3	Вибуття необоротних коштів	Інвентарні картки; інвентарні списки; описи інвентарних карток; Журнал № 4	Інвентарний номер; номер субрахунку; найменування; первісна вартість; річна сума зносу; річна норма зносу	«Звіт про рух основних засобів» ф. № 1 «Баланс» «Звіт про нестачі та розкрадання грошових коштів і матеріальних цінностей»	Керівник; головний бухгалтер	Тестує Контроль за додержанням збереження основних засобів		

фен-1" дасть можливість охопити всі аспекти обліку стану та руху основних засобів на підприємстві, дослідити законність, правильність, своєчасність, відповідність відображення в обліку операцій з основними засобами, вчасно виявити порушення, провести якісний аудит та підвищити ефективність використання основних засобів на підприємстві.

Література:

1. Гамова О.В. Формування системи обліку та аудит стану та руху основних засобів на підприємстві / О.В. Гамова, І.А. Козачок, О.С. Марченко // Ефективна економіка. — 2018. — № 1.
2. Гамова О.В. Удосконалення обліку основних засобів на ПАТ "Державний Ощадний Банк України" / О.В. Гамова, І.А. Козачок, Т.О. Бут // Інвестиції: практика та досвід. — 2018. — № 4. — С. 52—61.
3. Гуцаленко Л.В. Організація обліку та аудиту основних засобів / Л.В. Гуцаленко, А.С. Головюк // Мукачівський державний університет. Економіка і суспільство. — 2017. — № 8. — С. 741—747.
4. Козачок І.А. Аналіз та контроль показників використання фінансових ресурсів у системі управління діяльністю промислового підприємства / І.А. Козачок // Вісник Дніпропетровського університету. Серія "Економіка". — Вип. 8 (3). — 2014 р. — С. 61—67.
5. Кононова І.В. Особливості обліку та аудиту основних засобів згідно з міжнародними стандартами / І.В. Кононова, А.О. Бакум // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. — 2016. — Вип. 6. Ч. 2. — С. 19—23.
6. Кулаковська Л.П. Організація і методика аудиту: навч. посіб. / Л.П. Кулаковська, Ю.В. Піча. — К.: Каравела, 2014. — 568 с.
7. Організація і методика проведення аудиту: навч.-практ. посіб. / [В.В. Сопко, Н.І. Верхоглядова, В.П. Шило, С.Б. Ільїна та ін.]. — К.: Професіонал, 2014. — 624 с.
8. Сахарцева І.І. Теоретико-методологічні аспекти формування програм аудиту: монографія / І.І. Сахарцева. — К.: Кондор, 2015. — 374 с.
9. Хричкова М.О. Особливості аудиту основних засобів на підприємстві / М.О. Хричкова // Управління розвитком. — 2014. — № 12 (175). — С. 89—91.

References:

1. Hamova, O.V. Kozachok, I.A. and Marchenko, O.S. (2018), "Formula accounting system and audit status and movement of fixed assets in the enterprise", *Efektivna ekonomika*, vol.1, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6058> (Accessed 20 Jan 2019).
2. Hamova, O.V. Kozachok, I.A. and But, T.O. (2018), "Improvement of the audit of fixed assets at JSC "State Savings Bank of Ukraine", *Investysii: praktyka ta dosvid*, vol. 4, available at: <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=5940&i=8> (Accessed 10 Jan 2019).
3. Hutsalenko, L.V. and Holoviuk, A.S. (2017), "Organization of accounting and auditing of fixed assets", *Mukachivs'kyj derzhavnyj universytet. Ekonomika i suspil'stvo*, vol. 8, pp. 741—747.
4. Kozachok, I.A. (2014), "Analysis and control of indicators of the use of financial resources in the

management system of the industrial enterprise", *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Seriya "Ekonomika"*, vol. 8 (3), pp. 61—67.

5. Kononova, I.V. and Bakum, A.O. (2016), "Features of accounting and auditing of fixed assets in accordance with international standards", *Naukovyj visnyk Uzhhorodskoho natsional'noho universytetu. Seriya: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, vol. 6, no. 2, pp. 19—23.

6. Kulakovs'ka, L.P. (2005), *Orhanizatsiia i metodyka audytu [Organization and method of audit]*, Karavella, Kyiv, Ukraine.

7. Sopko, V.V. Verkhohliadova, N.I. Shylo, V.P. and Il'ina, S.B. (2014), *Orhanizatsiia i metodyka provedennia audytu [Organization and method of conducting an audit]*, Profesional, Kyiv, Ukraine.

8. Sakhartseva, I.I. (2005), *Teoretyko-metodolohichni aspekty formuvannia prohram audytu [Theoretical and methodological aspects of the formation of audit programs]*, Kondor, Kyiv, Ukraine.

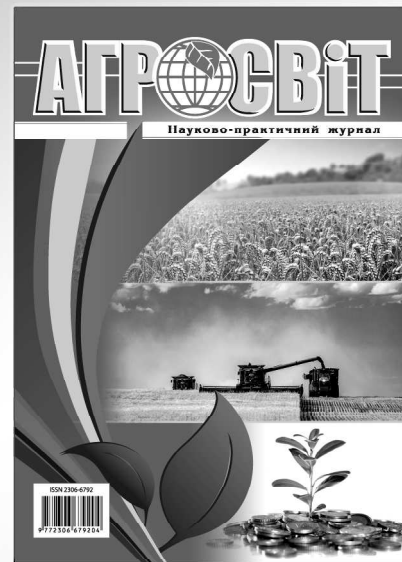
9. Khrychikova, M.O. (2014), "Features of the audit of fixed assets at the enterprise", *Upravlinnia rozvytkom*, vol. 12 (175), pp. 89—91.

Стаття надійшла до редакції 12.01.2019 р.

АГРОСВІТ

www.agrosvit.info

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

**Видання включено до переліку
наукових фахових видань України
з ЕКОНОМІКИ**

Ю. В. Подмешальська,
к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту,
Запорізька державна інженерна академія, м. Запоріжжя
А. С. Свеженцова,
магістрант кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту,
Запорізька державна інженерна академія, м. Запоріжжя

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.4.72

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ АУДИТУ ТОВАРІВ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ОПТОВОЇ ТОРГІВЛІ

Yu. Podmeshalska,
Candidate of Economic Sciences, associate professor, associate professor of Zaporizhzhya
State Engineering Academy, Department of Accounting, Analysis, Taxation and Audit, Zaporizhzhya
A. Svezhentsova,
master of Zaporizhzhya State Engineering Academy, Department of Accounting, Analysis,
Taxation and Audit, Zaporizhzhya

IMPROVEMENT OF THE METHODOLOGY OF AUDIT OF GOODS AT WHOLESALE TRADE ENTERPRISES

У статті розглянуті актуальні питання організації та методики проведення аудиторської перевірки товарів на підприємствах оптової торгівлі. Визначено теоретичні та практичні аспекти організації та методики аудиту товарів, запропоновано методичне забезпечення процесу планування аудиту та процесу виконання аудиторських процедур.

Для якісного проведення аудиту товарів на підприємствах оптової торгівлі важливою умовою є визначення мети та завдань аудиторської перевірки. Дослідивши варіанти визначення мети та завдань аудиту науковцями, запропоновано власний варіант визначення мети аудиту товарів, а саме: встановлення правильності, своєчасності, законності відображення руху товарів у бухгалтерського обліку відповідно до чинного законодавства та внутрішнього порядку організації бухгалтерського обліку, достовірності та неупередженості інформації в фінансовій звітності.

Визначено організаційно-методологічні аспекти аудиторської перевірки товарів на підприємствах оптової торгівлі з урахуванням їх особливостей. Розроблено документальне забезпечення організації та проведення аудиторської перевірки, а саме: План проведення аудиту з обґрунтованими підходами для назв етапів перевірки; Тест оцінки системи внутрішнього контролю бухгалтерського обліку товарів для підприємств оптової торгівлі; Програма аудиту товарів на підприємствах оптової торгівлі, робочі документи на відповідні аудиторські процедури. Програма аудиту складена за послідовністю перевірки з придбання товарів для реалізації за первинними документами до визначення фінансового результату та відображення інформації у фінансовій звітності. Вважаємо, що проведені дослідження можуть забезпечити визначення єдиної методики проведення аудиту товарів на підприємствах оптової торгівлі, а розроблений пакет документів може бути використаний для визначення методики проведення аудиту та у практичній діяльності суб'єктами аудиторської діяльності.

The article deals with the topical issues of organization and methods of auditing goods at wholesale trade enterprises. The theoretical and practical aspects of the organization and methods of audit of goods are defined, methodical provision of the process of planning of audit and the process of audit procedures implementation is offered.

For a qualitative audit of goods at wholesale enterprises, an important condition is the definition of the purpose and objectives of the audit. Having examined the options for determining the goals and objectives of the audit by the scientists, the own variant of the definition of the purpose of the audit of the goods, namely: establishing the correctness, timeliness, legality of the reflection of the movement of goods in accounting in accordance with the current legislation and internal order of the organization of accounting, reliability and impartiality of information in the financial statements.

The organizational and methodological aspects of the audit of goods at wholesale trade enterprises are determined, taking into account their peculiarities. Documentary provision of organization and conducting of audit, including: An audit plan with valid approaches for the names of stages of verification; Test of the system of internal control of the accounting of goods for wholesale trade enterprises; The program of audit of goods at wholesale enterprises, working documents for the relevant audit procedures.

The audit program is composed of a sequence of purchases of goods for the implementation of primary documents to determine the financial result and display information in the financial statements. We believe that the conducted researches can provide the definition of a unified method of audit of goods at wholesale trade enterprises, and the developed package of documents can be used to determine the methodology of conducting an audit and in the practice of the subjects of audit activity.

Ключові слова: товари, оптова торгівля, роздрібна торгівля, програма аудиту, організація аудиту, методика аудиту.

Key words: goods, wholesale trade, retail trade, audit program, organization of audit, audit methodology.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Торгівля — це одна із форм підприємницької діяльності. Мета торговельної діяльності — отримання прибутку. В умовах конкуренції для отримання прибутку важливе значення має організація та контроль бухгалтерського обліку товарів для прийняття управлінських рішень, які визначають стратегію й тактику діяльності для реалізації товарів, методи залучення покупців, умови надання знижок для швидкого реагування на попит конкретних товарів на ринку, просування товарів від їх виробництва до споживача та інших рішень, від яких саме й залежить прибуток. Ефективність прийнятих управлінських рішень залежить від забезпечення управлінського персоналу необхідною, своєчасною та достовірною інформацією, основним джерелом якої є бухгалтерський облік. Саме система внутрішнього контролю бухгалтерського обліку товарів, проведення внутрішнього та зовнішнього аудиту дозволяють управлінському персоналу довіряти інформації бухгалтерського обліку. Тому основа вимога управлінського персоналу — це якість організації системи внутрішнього контролю бухгалтерського обліку товарів, якість проведення аудиторської перевірки внутрішнім аудитом. Ступінь довіри управлінського персоналу значно підвищується після проведення зовнішнього аудиту товарів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Аудит товарів розглядається такими вченими: Л.П. Кулаковська, С.С. Зубілевич, М.Т. Білуха, А.П. Макаренко, Т.О. Меліхова, В.І. Єфименко, Л.П. Очеретко, М.Т. Шендригоренко та іншими. Аналіз останніх публікацій та досліджень показує, що публікацій за темою аудиту товарів значно менше, ніж за іншими об'єктами аудиту. Частіше висвітлюється аудит товарів у роздрібній торгівлі та основними питаннями публікацій є визначення мети, завдань аудиту товарів та опис аудиторських процедур, які необхідно здійснити при аудиті товарів.

Форми робочих документів теж є проблемним питанням, автори не пропонують форми робочих документів на ті процедури аудиту, які рекомендують здійснити. Визначити за цими публікаціями методику проведення аудиту товарів досить важко. Аналізуючи науковий внесок вчених, фахівців, практиків, необхідно зазначити, що ними не розглядається науково-методичний підхід до організації та методики аудиту товарів на підприємствах оптової торгівлі в сучасних умовах

розвитку підприємницької діяльності, який вимагає забезпечення управлінського персоналу своєчасною, достовірною інформацією для прийняття ефективних управлінських рішень. Це означає, що аудиторську перевірку необхідно планувати відповідно до корисності інформації перш за все для управлінського персоналу.

Суб'єкти аудиторської діяльності мають різні фахові та практичні навички, досвід роботи. Враховуючи той факт, що є категорія аудиторів, які тільки розпочинають аудиторську діяльність, то зрозуміти методику аудиту товарів на підприємствах оптової торгівлі, за публікаціями неможливо. Слід відмітити, що автори на достатньому рівні висвітлюють здійснення аудиторських процедур аудиту товарів, мають свій погляд на організацію та методику аудиту товарів, але єдиного підходу до визначення методики аудиту товарів на сьогодні не існує. Це в свою чергу призводить до виконання аудиторської перевірки на неналежному рівні якості, неекономічного розподілу часу та витрат на планування аудиторської перевірки та її проведення. Все це призводить до необхідності проведення додаткових досліджень з визначення єдиної методики організації та методики аудиту товарів на підприємствах оптової торгівлі.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — розробка основних документів методологічного забезпечення організації та методики аудиту товарів на підприємствах оптової торгівлі.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Якість аудиторської перевірки залежить від забезпечення процесу аудиту науково-методологічними методами організації та методики аудиту товарів. Для визначення основних підходів до методики організації аудиторської перевірки необхідно враховувати особливості методології організації бухгалтерського обліку товарів. Особливість визначається рядом факторів, основними з яких є:

- форми продажу (оптова, роздрібна);
- існування різних форм оцінки товарів при їх надходженні та реалізації;
- організація обліку витрат;
- наявність або відсутність обліку торгової націнки;
- визначення собівартості реалізованих товарів;
- методика визначення доходу від реалізації товарів;
- методика визначення фінансових результатів.

Таблиця 1. План аудиту товарів

№ з/п	Етап перевірки	Мета	Завдання	Термін	Виконавець
1	2	3	4	5	6
1.	Організаційний	Забезпечення організаційно-методологічною інформацією	Визначити відповідальних; стратегію аудиту; провести оцінку системи внутрішнього контролю обліку товарів; скласти Програму аудиту		
2	Фактичної перевірки	Визначити достовірність даних бухгалтерського обліку та фактичної наявності товарів на складі	Провести аналіз результатів попередніх інвентаризацій або наглядати за проведенням інвентаризації		
3	Основний	Виконання аудиторських процедур відповідно до Програми аудиту товарів	Виконати якісно аудиторські процедури, результати оформити у робочих документах		
4	Узагальнення результатів аудиторської перевірки	Визначити результати аудиторської перевірки	Аналіз виявлених порушень, надання рекомендацій по їх усуненню, оформлення звіту про результати перевірки		

Отже, для науково-методичного забезпечення якості аудиторської перевірки необхідно розробити дві методики: для підприємств роздрібною торгівлі та для суб'єктів оптової торгівлі. Оскільки питання організації та методики аудиту товарів суб'єктів роздрібною торгівлі в наукових дослідженнях фахівцями розглянуті на достатньому, хоча й не повному рівні, вважаємо за потрібне розглянути методику організації та методи аудиторської перевірки товарів для суб'єктів оптової торгівлі.

Торговельна діяльність підприємств оптової торгівлі складається з:

- придбання товарів для реалізації;
- підготовки товарів для їх реалізації;
- реалізації товарів.

Відповідно й стратегія аудиту повинна будуватися певним чином на організації аудиторської перевірки бухгалтерського обліку придбання товарів, організації складського обліку товарів, обліку визначення витрат, обліку визначення фінансового результату діяльності.

Стратегія аудиторських перевірок залежить від набутих професійних теоретичних та практичних навичок, досвіду роботи, вміння користуватися й аналізувати передові технології вітчизняного та міжнародного досвіду аудиту, осіб, які цю стратегію будуть визначати.

Для якісного проведення аудиту товарів на підприємствах оптової торгівлі важливою умовою є визначення мети та завдань аудиторської перевірки. Дослідивши варіанти визначення мети та завдань аудиту науковцями, пропонуємо свій варіант визначення мети аудиту товарів.

Мета аудиту товарів — встановлення правильності, своєчасності, законності відображення руху товарів у бухгалтерського обліку відповідно до чинного законодавства та внутрішнього порядку організації бухгалтерського обліку, достовірності та неупередженості інформації в фінансовій звітності.

Завдання аудиту товарів:

- перевірка законності здійснення операцій по придбанню та реалізації товарів;
- перевірка договірної дисципліни з постачальниками та покупцями;
- перевірка розрахункових операцій з постачальниками та покупцями;

— оцінка результатів попередніх проведених інвентаризацій товарів;

— перевірка достовірності інформації та правильності оформлення первинних документів;

— перевірка ефективності організації складського обліку товарів;

— перевірка повноти, своєчасності, достовірності відображення інформації за операціями з руху товарів в облікових регістрах, фінансовій звітності;

— перевірка синтетичного та аналітичного обліку товарів;

— перевірка узгодженості інформації первинних документів, облікових регістрів, фінансової звітності.

Планування аудиторської перевірки одна із складових стратегії та тактики аудиторської перевірки. Міжнародні стандарти аудиту (МСА), які використовуються в якості національних, передбачають складання загального плану аудиторської перевірки, який складається з виділенням певних етапів аудиторської перевірки відповідно до термінів її проведення, зазначених у договорі на проведення аудиту для зовнішнього аудиту, і термінів перевірки, зазначених у наказі керівника, для внутрішнього аудиту.

Вітчизняний досвід аудиту визначив форму загального плану, який розподіляється на етапи:

— підготовчий (для зовнішнього аудиту), організаційний (для внутрішнього аудиту). Мета й завдання підготовчого та організаційного відповідно різняться. Наприклад, для організації аудиторської перевірки внутрішнього аудиту відпадає потреба укладання договору на проведення аудиту, знайомство з бізнесом клієнта і ще ряд питань. Але обов'язково на цьому етапі здійснюється оцінка системи внутрішнього контролю бухгалтерського обліку взагалі, у тому числі предмета аудиту, й оцінка системи внутрішнього контролю бухгалтерського обліку предмета аудиту для внутрішнього аудиту;

— етап фізичної перевірки (на практиці його можуть називати етап фактичної перевірки) передбачає аналіз результатів проведених інвентаризацій до початку аудиторської перевірки, або нагляд за проведенням інвентаризації;

— основний етап (на практиці частіше його називають етап фактичної перевірки), який передбачає виконання аудиторських процедур, відповідно до Програми аудиту;

Таблиця 2. Тест оцінки системи внутрішнього контролю обліку товарів

№ з/п	Зміст питання	Варіанти відповіді		Інформація відсутня	Примітки
		Так	Ні		
1	2	3	4	5	6
1.	Чи вносилися зміни у наказ про облікову політику у звітному році?				
2.	Чи є графік документообігу обліку товарів?				
3.	Досвід роботи матеріально відповідальної особи: - до 3-х років; - від 3-х до 5-ти років; - більше 5-ти років				
4.	Чи дотримуються термінів проведення інвентаризації відповідно до планів проведення інвентаризацій?				
5.	Чи проводяться раптові інвентаризації?				
6.	Чи відображаються в обліку результати проведених інвентаризацій?				
7.	Чи були виявлені недоліки за результатами інвентаризацій?				
8.	Чи здійснюється контроль правильності оцінки товарів при їх: - надходженні; - вибутті?				
9.	Чи здійснюється контроль повноти та своєчасності оприбуткування товарів?				
10.	Чи оформлені договори про матеріальну відповідальність?				
11.	Чи проводиться контроль та тотожність записів реєстрів обліку та Головної книги?				
12.	Чи виникали претензії покупців щодо якості придбаного товару?				
13.	Чи здійснюється контроль синтетичного та аналітичного обліку товарів?				
14.	Чи перевіряється узгодженість даних синтетичного обліку та фінансової звітності?				
15.	Чи проводиться зустрічна перевірка даних матеріального звіту та первинних документів?				
16.	Чи оцінюються товари при їх надходженні та вибутті відповідно до вимог П(С)БО?				
17.	Чи проводилася дооцінка товарів у звітному періоді?				
18.	Чи проводилася уцінка товарів у звітному періоді?				
19.	Чи проводилася зустрічна перевірка розрахунків з постачальниками у звітному періоді?				
20.	Чи проводилася зустрічна перевірка дебіторської заборгованості у звітному періоді?				
21.	Чи проводилася перевірка обліку товарів у звітному періоді?				
22.	Чи були виявлені недоліки в обліку товарів за результатами перевірки?				
23.	Ви можете назвати типові помилки обліку товарів?				
24.	Чи виконуєте Ви обов'язки відповідно до посадової інструкції?				
25.	Чи є у Вас зауваження до організації бухгалтерського обліку запасів?				
26.	Чи здійснюється прийом товару без супровідних документів постачальників?				
27.	Чи були випадки прийняття товару на відповідальне зберігання?				

— заключний етап для зовнішнього аудиту, узагальнення результатів аудиту для внутрішнього аудиту. Відповідно зміст, мета, завдання різняться.

Таким чином, слід відзначити, що на етапі планування складається загальний план аудиту, форма якого визначена, але назви етапів не мають однозначного трактування. Вважаємо доцільним, визначити назву етапів однаково для зовнішнього та внутрішнього аудиту.

Пропонуємо план аудиторської перевірки для організації аудиту товарів внутрішнім аудитом (табл. 1).

Таким чином, план визначає мету та завдання кожного етапу аудиторської перевірки, що забезпечує якість виконання аудиторської перевірки. В ході дослідження та аналізу форми та змісту загальних планів встановлено ті, які зустрічаються в публікаціях, та ті, які використовуються на практиці. Ми вважаємо доцільним однозначне трактування етапів плану та їх змісту.

У запропоновану плані аудиту товарів другий етап ми назвали етапом фактичної перевірки та вважаємо це більш доцільним, виходячи з того, що інвентаризація передбачає проведення фактичної перевірки наявності товарів (інших об'єктів обліку) відповідно до даних бухгалтерського обліку. Тобто аудитор проводить оцінку

фактичного стану товарів та бухгалтерського обліку для визначення стратегії аудиту, ключове слово "фактично" й визначає назву етапу. Водночас назва фізичної перевірки передбачає можливість аудитором приймати участь у проведенні інвентаризації, а відповідно до вимог МСА аудитор не має права приймати участь у проведенні інвентаризації.

Що стосується третього етапу. Ми вважаємо правильно називати цей етап — основний, а не етап фактичної перевірки, як пропонується деякими науковцями та практиками, виходячи з того припущення, що слово "фактичний" у бухгалтерському розумінні більш підходить до елементу методу бухгалтерського обліку — інвентаризація. І ще одне важливе зауваження: часто у загальному плані визначається перелік основних аудиторських процедур проведення аудиторської перевірки на цьому етапі. Вважаємо це не доцільним, виходячи з того, що перелік аудиторських процедур наводиться у програмі аудиту, та немає потреби їх дублювати, корисність інформації загального плану від цього та якість аудиторської перевірки не підвищиться. Тим паче, що стратегію аудиту та аудиторські процедури аудитор визначає після оцінки системи внутрішнього контролю, тоб-

Таблиця 3. Програми аудиторської перевірки товарів на підприємствах оптової торгівлі

№	Перелік аудиторських процедур	Джерела інформації	Методичні прийоми аудиту	Відповідальні	Термін перевірки	Індекс робочого документа
1	2	3	4	5	6	7
1.	Перевірка визнання придбаних товарів для реалізації активами, відповідно до вимог П(С)БО 16 «Витрати»	Наказ про облікову політику, П(С)БО 16 «Витрати»	Нормативно правова, документальна, арифметична			РД-1
2.	Перевірка достовірності інформації оприбуткованого товару за кількістю та вартістю	Договори поставки, накладні, первинні документи складського обліку	Нормативно-правова, документальна, арифметична			РД-2
3.	Перевірка правильності визначення первинної оцінки придбаних товарів	Наказ про облікову політику, кошторис, довідки	Документальна, арифметична			РД-3
4.	Перевірка правильності визначення уцінки товарів	Акт комісії, довідки, розрахунки, Головна книга	Документальна, арифметична			РД-4
5.	Перевірка достовірності відображення інформації товарних звітів, щодо руху товарів	Прибуткові, видаткові первинні документи	Документальна, арифметична			РД-5
6.	Перевірка достовірності та тотожності аналітичного обліку товарів відповідно до товарних звітів	Прибуткові, видаткові первинні документи	Документальна, арифметична			РД-6
7.	Перевірка тотожності аналітичного та синтетичного обліку товарів	Журнал, Відомість, первинні документи матеріальний звіт	Документальна, арифметична, зустрічна			РД-7
8.	Перевірка правильності визначення операційних витрат	Наказ про облікову політику, кошториси, первинні документи	Документальна, арифметична, зустрічна			РД-8
9.	Перевірка достовірності та повноти відображення реалізованих товарів	Договори, платіжні документи, відомість обліку реалізованих товарів	Нормативно правова, документальна, арифметична, зустрічна			РД-9
10.	Перевірка правильності розрахунку розподілу ТЗВ	ТТН, первинні документи, рахунки обліку	Документальна, арифметична, аналітична			РД-10
11.	Перевірка відображення достовірності та повноти інформації розрахунків з постачальниками товарів в обліку	Договори поставки, рахунки-фактури, Головна книга	Нормативно правова, документальна, арифметична, зустрічна			РД-11
12.	Перевірка відображення достовірності та повноти інформації розрахунків з покупцями товарів в обліку	Договори поставки, рахунки-фактури, Головна книга	Нормативно правова, документальна, арифметична, зустрічна			РД-12
13.	Перевірка правильності надання знижок покупцям та їх відображення в обліку	Наказ про облікову політику, Рахунки фактури, платіжні документи, довідки	Документальна, арифметична			РД-13
14.	Перевірка правильності визначення фінансового результату	Головна книга,	Документальна, арифметична			РД-14
15.	Перевірка узгодженості інформації бухгалтерського обліку та фінансової звітності	Головна книга, Журнал, Відомість, фінансова звітність	Документальна, арифметична, зустрічна			РД-15
16.	Узагальнення результатів аудиторської перевірки	Програма аудиту, робочі документи, підсумкові документи				

то після першого етапу. А загальний план складається до початку аудиторської перевірки, та на цьому етапі неможливо визначити доцільні, обгрунтовані аудиторські процедури.

Для науково-методичного забезпечення визначення стратегії аудиту, аудиторських процедур, методичних прийомів проведення аудиту важливе значення має оцінка системи внутрішнього контролю бухгалтерського обліку товарів. Тести контролю, за якими проводиться оцінка необхідно складати таким чином, щоб аудитор мав змогу виявити слабкі міста обліку, професійність бухгалтерів, матеріально-відповідальних осіб, недосконалість організації бухгалтерського обліку, забезпеченість необхідними первинними документами операцій з обліку товарів, доступ до необхідної облікової, зако-

нодавчо-нормативної, іншої інформації, вміння користуватися інформацією та інші питання. Ефективність використання розробленого Тесту оцінки системи внутрішнього контролю бухгалтерського обліку залежить від того, наскільки аудитор знає організацію й методологію бухгалтерського обліку, тому складений тест може свідчити про професійність аудитора.

Пропонуємо приклад тесту оцінки системи внутрішнього контролю бухгалтерського обліку товарів для суб'єкта оптової торгівлі (табл. 2).

Після оцінки системи бухгалтерського обліку товарів аудитор визначає стратегію аудиторської перевірки товарів, визначає перелік аудиторських процедур, джерела аудиторських доказів і методичні прийоми виконання аудиторських процедур. Існують декілька

Таблиця 4. Робочий документ РД-1 Перевірка визнання придбаних товарів для реалізації активами, відповідно до вимог П(С)БО 16 "Витрати"

Дата оприбуткування товарів	Назва товару	К-сть придбаних товарів (од.)	К-сть товарів визнаних активами за даними обліку (од.)	К-сть товарів не визнаних активами за даними обліку (од.)	Причини невизнання товарів активами - відсутність:		
					супровідних документів	достовірної оцінки	Надходження майбутньої економічної вигоди
1	2	3	4	5	6	7	8
Разом:							
Відхилення за даними аудиту							
Гр.4 – Гр.5							

Таблиця 5. Робочий документ РД-2 Перевірка достовірності інформації оприбуткованого товару за кількістю та вартістю

Назва товару	Відповідно договору		Відповідно рахунка фактури		Відповідно акту прийому		За даними аналітичного обліку	
	К-сть	Вартість	К-сть	Вартість	К-сть	Вартість	К-сть	Вартість
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Виявлені відхилення між графами:								
Гр.2 та Гр. 4, Гр.6 та Гр.8								
Гр.3 та Гр. 5, Гр.7 та Гр.9								

Таблиця 6. Робочий документ РД-3 Перевірка правильності визначення первинної оцінки придбаних товарів

Назва придбаного товару		За даними обліку	За даними аудиту	Відхилення гр.3-гр.4
1	2	3	4	5
Товар А	Склад первинної вартості товарних запасів			
	ПДВ, що не відшкодовується оптовому підприємству			
	Транспортно-заготівельні витрати, включаючи витрати зі страхування ризиків транспортування товарів			
	Інші витрати, що безпосередньо пов'язані з придбанням товарів і доведенням їх до стану, в якому вони придатні для реалізації:			
	Разом:			
Товар В	Склад первинної вартості товарних запасів			
	ПДВ, що не відшкодовується оптовому підприємству			
	Транспортно-заготівельні витрати, включаючи витрати зі страхування ризиків транспортування товарів			
	Інші витрати, що безпосередньо пов'язані з придбанням товарів і доведенням їх до стану, в якому вони придатні для реалізації:			
	Разом:			

підходів до визначення порядку проведення аудиторської перевірки. Один з них передбачає розпочинати перевірку з підтвердження залишків товарів на рахунках обліку та у фінансовій звітності на початок та кінець звітного періоду, перевірки послідовності формування інформації про рух товарів та достовірність відображення інформації в облікових регістрах, Головні книзі та первинних документах. Інший варіант передбачає послідовність перевірки достовірності відображення інформації у зворотному напрямку від інформації в первинних документах до відображення у фінансовій звітності. МСА рекомендують перший варіант. Але аудитор вправі прийняти будь-який варіант, виходячи з мети, завдань, професійного судження.

Пропонуємо варіант Програми аудиторської перевірки товарів на підприємствах оптової торгівлі (табл. 3).

За аудиторськими процедурами перевірки складені форми робочих документів (табл. 4—10).

ВИСНОВКИ

У статті визначені організаційно-методологічні аспекти аудиторської перевірки товарів на підприємствах оптової торгівлі з урахуванням їх особливостей. Розроблено документальне забезпечення організації та проведення аудиторської перевірки, а саме: План проведення аудиту з обґрунтованими підходами для назв етапів перевірки; Тест оцінки системи внутрішнього контролю бухгалтерського обліку товарів для підприємств оптової торгівлі; Програма аудиту товарів на підприємствах оптової торгівлі, робочі документи на відповідні аудиторські процедури. Програма аудиту складена за послідовністю перевірки з придбання товарів для реалізації за первинними документами до визначення

Таблиця 7. Робочий документ РД-4 Перевірка правильності визначення уцінки товарів

№	Показник	За даними обліку			За даними аудиту			Відхилення		
1	2	3			4			5		
	Назва товару:									
1	Первинна вартість товару									
2	Вартість товару після уцінки									
3	Сума уцінки товару									
4	Відображення в обліку суми уцінки	Дт	Кт	Сума, (грн)	Дт	Кт	Сума, (грн)	Дт	Кт	Сума, (грн)

Таблиця 8. Робочий документ РД-6 Перевірка достовірності та тотожності аналітичного обліку товарів та товарних звітів

Назва товару	За даними обліку		За даними аудиту		Відхилення	
	Відповідно до товарних звітів	Відповідно до журналу S, розділу 4	Відповідно до товарних звітів	Відповідно до журналу S, розділу 4	Гр.2-Гр.4	Гр.3-Гр.5
1	2	3	4	5	6	7

Таблиця 9. Робочий документ РД-8 Перевірка правильності визначення операційних витрат

Показник	За даними обліку		За даними аудиту		Відхилення	
	За попередній звітний період	За звітний період	За попередній звітний період	За звітний період	(гр.2-гр.4)	(гр.3-гр.5)
1	2	3	4	5	6	7
Собівартість придбаних товарів						
Витрати на збут товарів						
Адміністративні витрати						
Інші операційні витрати						
Разом:						
Назва документа, на підставі якого виявлено відхилення	Сума відхилення					

Таблиця 10. Робочий документ РД-14 Перевірка правильності визначення фінансового результату

Зміст операції	За даними обліку			За даними аудиту			Відхилення
	Дт	Кт	Сума (грн)	Дт	Кт	Сума (грн)	гр.4 – гр.7
1	2	3	4	5	6	7	8
Визнаний дохід від реалізації товару							
Відображення ПДВ							
Списана собівартість реалізованих товарів							
Дохід від реалізації товарів, списаний на фінансовий результат							
Собівартість реалізованих товарів, списана на фінансові результати							
Фінансовий результат (прибуток, збиток)							

фінансового результату та відображення інформації у фінансовій звітності. Вважаємо, що проведені дослідження можуть забезпечити визначення єдиної методики проведення аудиту товарів на підприємствах оптової торгівлі, а запропоновані документи можуть бути використані у практичній діяльності.

Література:

1. Макаренко А.П. Аудит: навч.-метод. посібник / А. П. Макаренко, Т.О. Меліхова, Г.М. Бескоста. — Запоріжжя: ЗДІА, 2016. — 184 с.
2. Макаренко А.П. Організація і методика аудиту: навчально-методичний посібник для студентів ЗДІА на пряму підготовки 8.030509 "Облік та аудит" денної та

заочної форм навчання / А.П. Макаренко, Т.О. Меліхова, Г.М. Бескоста. — Запоріжжя: ЗДІА, 2014. — 288 с.

3. Меліхова Т.О. Внутрішній контроль виробничих запасів для своєчасного виявлення загроз в системі управління фінансової безпеки підприємства / Т.О. Меліхова, І.О. Федоров // Агросвіт, 2018. — № 2. — С. 63—70.

4. Меліхова Т.О. Розробка програми аудиту витрат на виробництво для підвищення фінансової безпеки підприємства / Т.О. Меліхова, В.В. Височина // Економіка та держава. — 2018. — № 1. — С. 69—75.

5. Меліхова Т.О. Розробка програми аудиту виробничих запасів для підвищення фінансової безпеки підприємства / Т.О. Меліхова, Н.С. Ніколаєнко // Економіка та держава. — 2017. — № 1. — С. 51—55.

6. Подмешальська Ю.В. Бухгалтерський облік: навч.-метод. посібник / Ю.В. Подмешальська, Т.О. Меліхова, Н.С. Чакалова. — Запоріжжя: ЗДІА, 2017. — 400 с.

7. Подмешальська Ю.В. Аналіз сутності категорії запасів з метою ефективного управління / Ю.В. Подмешальська // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". — 2007. — № 579: Проблеми економіки та управління. — С. 237—242. — Бібліографія: 5 назв. — Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua:8080/handle/ntb/34084>

8. Подмешальська Ю.В. Зарубіжний досвід оподаткування заробітної плати в системі обліку [Електронний ресурс] / Ю.В. Подмешальська, Н.С. Чакалова // Ефективна економіка. — 2016. — № 5. — Режим доступу до журналу: <http://www.economy.nayka.com.ua>

9. Подмешальська Ю.В. Розробка проекту впровадження інформаційних та технологій обліку на підприємстві / Ю.В. Подмешальська // Економіка і управління. — Київ, 2012. — № 3 (55). — С. 85—90.

10. Подмешальська Ю.В. Удосконалення оцінки якості внутрішнього контролю на підприємстві / Ю.В. Подмешальська // Економічний вісник ЗДІА: збірник наукових праць. — Запоріжжя. — 2012. — № 2. — С. 106—114.

11. Подмешальська Ю.В. Оцінка якості обліку в аудиті / Ю.В. Подмешальська // Вісник Дніпропетровського університету. Серія "Економіка". — 2011. — Вип. 5 (4). — С. 265—270.

12. Подмешальська Ю.В. Актуальні аспекти обліку загальнопромислових витрат / Ю.В. Подмешальська, А.М. Дунда // Схід. Аналітично-інформаційний журнал. — Донецьк. — 2014. — № 2 (128) березень — квітень. — С. 35—40.

13. Подмешальська Ю.В. Удосконалення аудиту управління запасами [Електронний ресурс] / Ю.В. Подмешальська // Ефективна економіка. — 2011. — № 11. — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua>

14. Подмешальська Ю.В. Внутрішній аудит як засіб удосконалення обліку та контролю дебіторської заборгованості [Електронний ресурс] / Ю.В. Подмешальська, Р.Ю. Варварін // Економіка та суспільство. — 2016. — № 7. — Режим доступу: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/7_ukr/161.pdf

15. Подмешальська Ю.В., Фефанов Л. К., Осетрова Г.Ю. Облік та аудит адміністративних витрат // Агросвіт. — 2018. — № 23. — С. 38—44. DOI: 10.32702/2306-6792.2018.23.3814.

16. Подмешальська Ю.В., Степаненко В.А. Облік витрат на збут // Інвестиції: практика та досвід. — 2018. — № 24. — С. 31—35. DOI: 10.32702/2306-6814.2018.24.31

References:

1. Makarenko, A.P. Melikhova, T.O. and Beskosta, H.M. (2014), *Orhanizatsiia i metodyka audytu: navchalno-metodychnyi posibnyk dlia studentiv ZDIA napriamu pidhotovky 8.030509 "Oblik ta audyt" dennoi ta zaochnoi form navchannia* [Organization and methodics of audit: a manual for students of the ZDIA specialty 8.030509 "Accounting and audit"], ZDIA, Zaporizhzhia, Ukraine.

2. Makarenko, A.P. Melikhova, T.O. and Beskosta, H.M. (2015), *Finansovyi oblik Ch.2: navchalno-metodychnyi posibnyk dlia studentiv ZDIA spetsialnosti 6.030509 "Oblik i audyt" dennoi ta zaochnoi form navchannia* [Financial

accounting. Part 2: educational and methodical manual for students of ZDIA specialty 6.030509 "Accounting and audit"], ZDIA, Zaporizhzhia, Ukraine.

3. Melikhova, T.O. and Fedorov, I.O. (2018), "Internal control of inventory for timely detection of threats in the system of financial security management of the enterprise", *Ahrosvit*, vol. 2, pp. 63—70.

4. Melikhova, T.O. and Vysochyna, V.V. (2018), "Development of a program for auditing production costs to improve the financial safety of the enterprise", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 1, pp. 69—75.

5. Melikhova, T.O. and Nikolayenko, N.S. (2017), "Development of an inventory audit program to increase financial security of the enterprise", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 1, pp. 51—55.

6. Podmeshalska, Yu. Melikhova, T.O. and Chakalova, N.S. (2017), *Bukhhalters'kyi oblik: navch.-metod. posibnyk*, [Accounting: teaching method. manual], ZDIA, Zaporizhzhia, Ukraine.

7. Podmeshalska, Y.V. (2007), "Analysis of the essence of the inventory category for the purpose of effective management", *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika"*: *Problemy ekonomiky ta upravlinnya*, vol. 579, pp. 237-242, available at: <http://ena.lp.edu.ua:8080/handle/ntb/34084> (Accessed 10 Feb 2019).

8. Podmeshalska, Yu. and Chakalova, N.S. (2016), "Foreign experience of taxation of wages in the accounting system", *Efektivna ekonomika*, vol. 5, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua> (Accessed 15 Jan 2019).

9. Podmeshalska, Yu. (2012), "Development of a project for implementation of information and accounting technologies at the enterprise", *Ekonomika i upravlinnia*, vol. 3 (55), pp. 85—90.

10. Podmeshalska, Yu.V. (2012), "Udoskonalennya otsinky yakosti vnutrishnoho kontrolyu na pidpryyemstvi", *Ekonomichnyy visnyk ZDIA: zbirnyk naukovykh prats*, vol. 2, pp. 106—114.

11. Podmeshalska, Yu.V. (2011), "Assessment of accounting quality in the audit", *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Seriya "Ekonomika"*, vol. 5 (4), pp. 265—270.

12. Podmeshalska, Yu.V. and Dunda, A.M. (2014), "Actual aspects of accounting of total production costs", *Skhid. Analitichno-informatsiynyy zhurnal*, vol. 2, pp. 35—40.

13. Podmeshalska, Yu.V. (2011), "Improvement of inventory management audit Udoshkonalennya audytu upravlinnya zapasamy", *Efektivna ekonomika*, vol. 11, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua> (Accessed 10 Feb 2019).

14. Podmeshalska, Yu.V. and Varvarin, R.Yu. (2016), "Internal audit as a means of improving the accounting and control of accounts receivable", *Economics and Society*, vol.7, available at: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/7_ukr/161.pdf (Accessed 10 Feb 2019).

15. Podmeshalska, Yu. Feofanov, L. and Osetrova, G. (2018), "Accounting and audit of administrative expenses", *Agrosvit*, vol. 23, pp. 38—44.

16. Podmeshalska, Yu. and Stepanenko, V. (2018), "Accounting for sales costs", *Investytsiyyi: praktyka ta dosvid*, vol. 24, pp. 31—35.

Стаття надійшла до редакції 11.02.2019 р.

О. В. Анисенко,
старший викладач кафедри управління земельними ресурсами,
Чорноморський національний університет імені Петра Могили, м. Миколаїв
К. А. Платонова,
студентка кафедри управління земельними ресурсами,
Чорноморський національний університет імені Петра Могили, м. Миколаїв

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.4.80

СУЧАСНІ ГЕОДЕЗИЧНІ ПРИЛАДИ, ЇХ ЗНАЧЕННЯ І РОЛЬ У ГЕОДЕЗИЧНИХ ВИМІРЮВАННЯХ

О. Anysenko,
Senior Lecturer, Department of Land Management Department, Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv
K. Platonova,
student of the Department of Land Resources Management, Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv

MODERN SURVEYING INSTRUMENTS, THEIR IMPORTANCE AND ROLE IN GEODETIC MEASUREMENTS

У статті констатовано, що подальший розвиток геодезії як науки і будівництва в цілому, вимагає використання сучасних технологій і обладнання, які економлять ресурси і підвищують ефективність. Обґрунтовано, що за останні кілька років геодезичне обладнання стало стрімко удосконалюватися і модернізуватися, значно розширилися їх функціональні особливості, покращилися технічні характеристики. Доведено, що сучасні супутникові технології в сукупності з комп'ютеризацією стали реальною альтернативою традиційним видам геодезичних вимірювань. Проаналізовано останні дослідження і публікації за заданою темою. Виокремлено переваги і недоліки існуючих геодезичних приладів. Наведено приклади використання сучасного обладнання. З'ясовано, що сучасне приладобудування постійно удосконалюється і модернізується, що дозволяє виконувати виробничі завдання з вищою точністю, кращої якості і в коротші строки. Розглянуто приклади сучасних приладів, доведено їх необхідність і незамінність у геодезичних та будівельних роботах.

Geodesy is a science of methods for determining the shape and size of the Earth, the image of the earth's surface on plans and maps, and precisely measurements in the terrain related to solving various scientific and practical problems. Modern geodesy is closely linked with other sciences in mathematics, physics, astronomy, electronics, optics and computer technology. And current geodetic instruments are complex radio and optoelectronic complexes. The cost of geodetic works may depend on a large number of factors that directly affect the calculation of the cost of performing such work. Depending on the development of society and scientific and technological progress in general geodesy as a science, it began to develop in directions that include: topography, cartography, engineering (applied) geodesy, photogrammetry, higher geodesy, geodetic astronomy, satellite geodesy, surveying. More recently, for a particular type of measurements, individual devices were made, it is now possible to purchase devices that combine several devices capable of producing

several types of measurements at once. The article states that the further development of geodesy as a science and construction in general, requires the use of modern technologies and equipment that save resources and increase efficiency. It was substantiated that for the last several years geodetic equipment has been rapidly improved and modernized, their functional features have considerably expanded, technical characteristics have improved. It is proved that modern satellite technologies in combination with computerization have become a real alternative to traditional types of geodetic measurements. Recent researches and publications on the given topic have been analyzed. The advantages and disadvantages of existing geodetic instruments are singled out. Examples of using modern equipment are given. It has been found that modern instrumentation is constantly being improved and modernized, which allows to perform production tasks with the highest accuracy, the best quality and in shorter terms. Examples of modern devices are considered, their necessity and irreplaceability in geodetic and construction works are proved.

Ключові слова: геодезія, точність вимірювання, система глобального позиціонування, GPS-приймач, електронний тахеометр, лазерний далекомір, геодезичні виміри.

Key words: geodesy, measurement accuracy, global positioning system, GPS-receiver, electronic total station, laser rangefinder, geodetic instruments.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Сьогодні геодезичне приладобудування переживає етап свого революційного розвитку. Зростаюча потреба у геодезичних приладах, з одного боку, і розвиток електроніки, лазерної техніки, комп'ютерних технологій — з іншого, дозволяють створювати не тільки нові моделі вже відомих приладів, але й розробляти принципово нові геодезичні прилади й технології. Новітнє програмне забезпечення, надаючи широкі можливості автоматизації процесу створення моделей місцевості, формулює й особливі вимоги до приладів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблема необхідності удосконалення геодезичних приладів активно досліджується вітчизняними та зарубіжними вченими: К. Антановичем, Е. Золотовою, Я. Костецькою, А. Островським, І. Тревого, Т. Шевченко та ін. Вони зробили значний внесок у розвиток обраної теми, але теоретичні та методичні засади здійснення модернізації геодезичного обладнання ще не достатньо досліджені і потребують подальшого вивчення.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Завдання нашого дослідження — обґрунтувати необхідність і незамінність сучасних приладів у геодезичних вимірах.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Сучасні геодезичні прилади поділяють на кілька груп, кожна з яких має особливе значення. Це — геодезичне GPS-обладнання, лазерні далекоміри, електронні

нівеліри, електронні тахеометри. Одними із пропонованих на ринку програмних продуктів є лінійка продуктів, які працюють з польовими кодами. Можна кодувати точкові і лінійні об'єкти. Грамотне використання можливостей таблиці кодів при обробці матеріалів топографічних зйомок дозволяє автоматично створювати 70% і більше контурної частини плану [2]. При цьому об'єкти автоматично розміщуються по шарах, до них приєднуються умовні знаки, атрибути, будуються лінійні об'єкти, рівнобіжні лінії, можна описувати рельєф і т.д. Для ефективного використання всіх можливостей таких пакетів необхідно відповідним чином кодувати об'єкти під час польових робіт. Як правило, ці програми здатні працювати з приладами різних фірм. За останні кілька років обладнання стало стрімко удосконалюватися і модернізуватися, значно розширилися їх функціональні особливості, покращилися технічні характеристики [3]. Варто відзначити, що кожна група з вище перелічених має певну область застосування. При цьому галузі використання приладів можуть перетинатися. Наприклад, у деяких випадках GPS-обладнання може застосовуватися замість електронного тахеометра і навпаки.

GPS, система глобального позиціонування (англ. Global Positioning System) — сукупність радіоелектронних засобів, що дозволяє визначати положення та швидкість руху об'єкта на поверхні Землі або в атмосфері. Положення об'єкта обчислюється завдяки використанню розміщеного на ньому GPS-приймача, який приймає та обробляє сигнали супутників космічного сегменту GPS-системи глобального позиціонування. Для визначення точних параметрів використовують приймачі системи глобального позиціонування [1]. GPS — приймач — радіоприймальний пристрій, призначений для визначення географічних координат свого по-

Таблиця 1. Класифікація сучасних електронних тахеометрів за точністю та дальністю вимірювання

Марка	Leica FlexLine TS09	Nikon NPL 632	Sokkia SRX1	Pentax W822NX	South NTS-662	Topcon IS-1	Trimble S8
Вимір ліній (mm+ppm) з призмою без призми	1+1,5 1+1,5	3+2 3+2	1,5+2 3+2	2+2 5+2,5	2+2 5+3	2+2 2+2	1+1 3+2
Вимір віддалі в м На 1 призму На 3 призми	3500 5400	5000 5000	5000 6000	4500 5600	1800 2600	4000 5300	3000 5000
Дальність роботи приладу без відбивача в м	1000	210	500	270	180	2000	800

точного місцезнаходження з використанням сигналів штучних супутників відповідної системи GPS. Принцип його дії полягає в розрахунку положення за даними вимірювання часу розповсюдження радіосигналів, випромінюваних штучними супутниками до антени приймача та на основі відомостей про положення кожного супутника на орбіті [5]. Сучасні GPS-приймачі застосовуються з найбільшою ефективністю при геодезичній зйомці, створенні і розвитку геодезичної мережі, створенні земельних кадастрів, моніторингу ділянок.

Одними з найпопулярніших геодезичних приладів є електронні тахеометри. Пояснюється це тим, що вони володіють широкою сферою застосування. Електронний тахеометр — це вимірювальний інструмент, у якому конструктивно об'єднані електронний теодоліт, світлодалекомір і мікропроцесор із прикладним геодезичним програмним забезпеченням. Багатофункціональний геодезичний прилад, що поєднує в собі теодоліт, і комп'ютер, призначений для вирішення безлічі будівельних і геодезичних задач. Нині користувачам пропонується широка лінійка приладів найрізноманітніших виробників (табл. 1) [6].

Останнім часом чітко прослідковується тенденція розвитку електронних тахеометрів — від "звичайних" приладів до роботизованих станцій. Прилад забезпечується приводами, модулем наведення на візирну ціль і радіо комунікаційним пристроєм. З їхньою допомогою він автоматично наводиться на точку, що спостерігається, а всі команди оператор подає з пульта дистанційного керування [6]. Оператор не має потреби у зміні фокусу зорової труби і ручному наведенні на точку. Він цілком зосереджений на показаннях дисплея. Різко збільшується якість кодування об'єктів при зйомці, що приводить до зниження часу камеральної обробки. Переваги при геодезичних роботах просто величезні — обчислюються редукації відбивача в проектне положення оновлюються в реальному часі.

Для того, щоб з високою точністю дізнатися величину відстані було винайдене вимірювальне пристосування, яке швидко і без зусиль людини зробить вимірювання. Такими приладами стали лазерні рулетки, вони ж далекоміри. Саме далекоміри є інструментами, які зроблять вимірювання відстані до 200 м з максимальною похибкою всього лише в декілька міліметрів. Принцип дії такого приладу це використання лазерного променя. Основні переваги далекоміра полягають у тому, що вони дуже точні і мають

високу надійність. Чим новіша модель цієї лінійки, тим краща точність [1]. У нове покоління приладів впроваджуються сучасні науково-технічні досягнення. Серед не професіоналів великою популярністю користуються прості моделі. Вони зручні і не вимагають спеціальних знань. Ними можна виміряти відстані, розрахувати площу і об'єм. Фахівці ж, користуються більш складними моделями з безліччю різних допоміжних функцій, наприклад: камерою, вбудованою в прилад, датчиком нахилу кута, бездротовою передачею даних, захистом від зовнішніх чинників, пам'яттю для 30 вимірювальних даних, елеваційним штативом, поворотним адаптером.

Одним з необхідних методів вимірювання в геодезії є нівелювання. Нівелювання — це визначення різниці висот двох і більше точок земної поверхні відносно умовного рівня, тобто визначення перевищення. Його застосовують при вивченні форм рельєфу, у будівництві, експлуатації споруд, та інших геодезичних роботах [4]. Лазерний нівелір — геодезичний прилад, призначений для визначення перевищень і передачі висотних позначок. Він також має відношення до сучасного та ефективного інструменту, який використовують при розбивці земельних ділянок, будівництві споруджень, обробці приміщень. Головна відмінність лазерних нівелірів від їх оптичних аналогів в тому, що в них є можливість побачити вже побудовану робочу площину. Найбільш інноваційні нівеліри, які використовуються для зовнішніх робіт, мають металевий корпус з великим ступенем пило- та вологозахисту або особливий міцний корпус з індустріального пластика. Цей прилад дозволяє побудувати базову горизонтальну, вертикальну або похилу площину, безпосередньо на стіні, підлозі, стелі і контролювати їх візуально або за допомогою спеціальних приймачів і нівелірних рейок. В основу конструкції покладено принцип подвійного зображення, що використовується в оптичних далекомірах.

Ще одними із незамінних приладів у геодезії є безпілотні літальні апарати. Дуже швидко розвивається впровадження дронів в сільському господарстві. Дрон — це безпілотний літальний апарат (БПЛА), мобільний, автономний. Конструктивно це може бути як апарат на основі літакової так і мультироторної платформи. Використання БПЛА дозволяє виконувати такі завдання:

- оперативний моніторинг полів з висоти десятків і сотень метрів,

- ідентифікацію проблемних ділянок, яку не можливо зробити традиційними методами,

- контроль якості виконання посівних робіт, обробітку ґрунту,
- контроль якості роботи сільськогосподарської техніки,
- обмір полів з урахуванням рельєфу, з високою точністю і gps прив'язкою,
- підрахунок сходів і біологічної врожайності.

Безпілотні літальні апарати важко класифікувати, так як вони мають дуже різні характеристики. Це різноманітність походить від великої кількості конфігурацій і компонентів БПЛА. Виробники поки не обмежені ніякими стандартами. В результаті сьогодні відсутні вимоги з боку авіаційних регуляторів про те, як БПЛА повинен бути оснащений. Безпілотники нагадують вертоліт з 4 лопатями. Вони відрізняються габаритами, функціональністю, дальністю польотів, рівнем автономності та іншими характеристиками [6]. Умовно всі дрони можна поділити на 4 групи:

1. Мікро. Такі БПЛА важать менше 10 кг, максимальний час перебування в повітрі — 60 хвилин. Висота польоту — 1 кілометр.
2. Міні. Вага цих апаратів досягає 50 кг, час перебування в повітрі досягає 5 годин. Висота польоту варіюється від 3 до 5 кілометрів.
3. Міді. Безпілотні літальні апарати вагою до 1 тону, розраховані на 15 годин польоту. Такі БПЛА піднімаються на висоту до 10 кілометрів.
4. Важкі безпілотники. Їх вага перевищує тону, розроблені апарати для далеких польотів тривалістю більше доби. Можуть переміщатися на висоті 20 кілометрів [6].

У конструкції безпілотного апарату є супутниковий навігатор і програмований модуль. Якщо БПЛА використовується для отримання, збереження і передачі інформації на пульт оператора, в ньому додатково встановлюються карта пам'яті і передавач.

ВИСНОВКИ

Отже, з вищеконстатованого можна зробити висновки, що науково-технічний прогрес не стоїть на місці. З кожним днем він охоплює все більше сфер нашого життя. Сучасне приладобудування постійно оновлюється, удосконалюється і модернізується, що дозволяє виконувати виробничі завдання з вищою точністю, кращою якістю і в коротші строки. В останні кілька років відчутно зросли темпи будівництва. Як наслідок, це спричинило і розвиток обладнання для геодезії. Будь-які геодезичні прилади на сучасному будівельному майданчику є одними з найбільш важливих і необхідних елементів. Можна з впевненістю відмітити, що сучасні супутникові технології в сукупності з комп'ютеризацією стали реальною альтернативою традиційним видам геодезичних вимірювань. Тепер для розв'язку комплексних задач прикладної геодезії використовується не набір з окремих приладів, а інтегровані комплекти обладнання, які замінюють собою тахеометр, нівелір, теодоліт та інші геодезичні прилади, і забезпечують високу точність і швидкість вимірювань. Тут також чітко простежується стійка взаємозв'язок між геодезичними приладами і розвитком сегмента високоточної комп'ютерної техніки. Комп'ютерні інновації дозволили на порядок модернізувати і вдоско-

налити геодезичне обладнання. Без такої техніки вже складно уявити собі, наприклад, монтаж інженерних комунікацій в процесі будівництва будівель та споруд. При вирішенні геодезичних завдань ці прилади не вимагають постійної присутності людини і можуть працювати за заздалегідь заданою програмою, що значно полегшує роботу з ними.

Література:

1. Костецька Я.М. Геодезичні прилади. Ч. II. Електронні геодезичні прилади: підручник / Я.М. Костецька. — Львів: ІЗМН, 2015. — 324 с.
2. Островський А.Л. Геодезія: підручник. Частина друга / А.Л. Островський, О.І. Мороз, В.Л. Тарнавський; За заг. ред. А.Л. Островського. — Львів: Видавництво Національного університету "Львівська політехніка", 2008. — 564 с.
3. Антанович К.М., Использование спутниковых радионавигационных систем в геодезии. В 2 томах. Т.1, Т.2. Монография. ГОУ ВПО "СГГА" — М., ФГУП "Картгеоцентр", 2014.
4. Шевченко Т.Г., Мороз О.І., Тревого І.С. Геодезичні прилади: підручник / Т.Г. Шевченко, О.І. Мороз, І.С. Тревого Львів: Видавництво Національного університету "Львівська політехніка", 2006. — 464 с.
5. Золотова Е.В. Геодезія з основами кадастра: підручник для вузів. — 2-ге вид., Випр. — М.: Академічний проект; Фонд "Мир", 2012. — 413 с.
6. Тревого І., Баланчук А. Сучасні досягнення геодезичної науки та виробництва // Сучасні тенденції розвитку та класифікації електронних тахеометрів. — 2009. — Вип. I (170). — С. 109—115 [Електронний ресурс]. — Режим доступу http://vlp.com.ua/files/20_57.pdf

References:

1. Kostets'ka, Ya.M. (2015), Heodezychni prylady. Chastyna II. Elektronni heodezychni prylady [Geodetic instruments. Part II Electronic geodetic instruments], IZMN, L'viv, Ukraine.
 2. Ostrovs'kyj, A.L. Moroz, O.I. Tarnavs'kyj, V.L. (2008), Heodeziia: Pidruchnyk. Chastyna druha [Geodesy: Textbook. Part of the second], Vydavnytstvo Natsional'noho universytetu "L'vivs'ka politekhnika", L'viv, Ukraine.
 3. Antanovych, K.M. (2014), Yspol'zovanye sputnykovykh radyonavyhatsyonnykh system v heodezyu. V 2 tomakh [The use of satellite radio navigation systems in geodesy. In 2 volumes], FHUP "Karteotsentr", Moscow, Russia.
 4. Shevchenko, T.H. Moroz, O.I. and Trevoho, I.S. (2006), Heodezychni prylady [Geodetic instruments], Vydavnytstvo Natsional'noho universytetu "L'vivs'ka politekhnika", L'viv, Ukraine.
 5. Zolotova, E.V. (2012), Heodeziia z osnovamy kadastra [Geodesy with the basics of the cadastre], 2-ed., Akademichnyj proekt; Fond "Myr", Moscow, Russia.
 6. Trevoho, I. and Balandiuk, A. (2009), "Current achievements of geodesic science and production", Suchasni tendentsii rozvytku ta klasyfikatsii elektronnykh takheometriv, vol. I (170), pp. 109—115.
- Стаття надійшла до редакції 27.12.2018 р.

*Д. О. Лебедєва,
викладач циклової комісії загальнооекономічних дисциплін,
Кременчуцький льотний коледж Національного авіаційного університету
І. В. Заливча,
викладач циклової комісії загальнооекономічних дисциплін,
Кременчуцький льотний коледж Національного авіаційного університету
Л. В. Штефан,
викладач циклової комісії загальнооекономічних дисциплін,
Кременчуцький льотний коледж Національного авіаційного університету*

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.4.84

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ СТРУКТУР

D. Liebiedieva,
Kremenchuk Flight College of National Aviation University
I. Zalivcha,
Kremenchuk Flight College of National Aviation University
L. Stefan,
Kremenchuk Flight College of National Aviation University

SOCIO-ECONOMIC PRECONDITIONS FORMING ORGANIZATIONAL STRUCTURES

Нині концептуально не підлягає сумніву: ринкові відносини — це не окремий елемент, а цілісна система та її діалектична взаємодія з процесом функціонування продуктивних сил, рівнем усупільнення виробництва, характером його концентрації і централізації. Усе це об'єктивно актуалізує необхідність теоретико-методологічного дослідження такої взаємодії на сучасному етапі реформування економіки України. Але не розробленість чітких методологічних принципів теоретичних положень з проблем діалектики взаємозв'язку процесів становлення, функціонування ринкових відносин і рівня (характеру) концентрації, централізації виробництва і капіталу, породжує основну групу складностей, проблем і деформацій на шляху до ринкової системи господарювання в більшості постсоціалістичних країн, у тому числі і в Україні. Світова практика свідчить: функціонування механізму міжгалузевого переливу капіталу, що підсилює конкурентний тиск і націлює підприємства на проведення курсу диверсифікованості виробництва, можливо лише в рамках організаційних структур, які володіють не тільки висококонцентрованим і централізованим виробництвом, але і відповідними банківськими, фінансово-кредитними активами.

At present, conceptually, there is no doubt: market relations — this is not a separate element, but a holistic system and its dialectical interaction with the process of functioning of productive forces, the level of socialization of production, the nature of its concentration and centralization. All this

objectively actualizes the necessity of theoretical and methodological research of such interaction at the present stage of reforming the Ukrainian economy. But the lack of elaboration of clear methodological principles of the theoretical positions on the problems of the dialectics of the interconnection of the formation processes, the functioning of market relations and the level (nature) of concentration, the centralization of production and capital, generates the main group of complexities, problems and deformations on the path to a market economy system in most post-socialist countries, including in Ukraine. World practice shows that functioning of the mechanism of interbranch overflow of capital, which strengthens competitive pressure and targets enterprises for a course of diversification of production, is possible only within the framework of organizational structures that possess not only high-concentrated and centralized production, but also corresponding banking, financial and credit assets. In countries with a transition economy, for many years, the powerful economic development potential laid down in the credit and financial system has not been used. Retrospective analysis shows that the socialization of production is the only, integral general historical process of overcoming the isolation of economic entities in various branches of productive activity, which in a concentrated way reflects the progress of human society, the transition from the simplest forms of life to increasingly complex. Thus, the socialization of production must be regarded as the socialization of the whole reproductive economic process as a whole. Moreover, he understands us as a two-way process of development of productive forces and economic relations, that is, in the organizational-technical and socio-economic aspects.

*Ключові слова: організаційна структура, елемент, виробництво, підприємство, процес.
Key words: organizational structure, element, production, enterprise, process.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Процеси диверсифікації, що розгорнулися в розвинених країнах другій половині XX ст., зв'язані з глибокою структурною перебудовою економіки на основі НТР. На перший план вийшла централізація капіталів — злиття і поглинання досягли динамічного характеру. Для цієї нової хвилі централізації капіталу характерні дві особливості. По-перше, за допомогою цих поглинань і злиттів здійснюється перелив капіталів концернів у наукомісткі і перспективні галузі. По-друге, злиття і поглинання йдуть в основному в рамках монополістичного сектора, тобто боротьба розгортається насамперед між найбільшими компаніями. У результаті відбуваються великомасштабні реорганізації в структурі концернів. Великі економічні комплекси (компанії, концерни, конгломерати) незрівнянно глибше, ніж невеликі фірми, втягнені в систему суспільного поділу праці, у т.ч. і міжнародного. Ці об'єднання здійснюють облік ринків збуту, джерел сировини, ре-

сурсів, капіталу і робочої сили, технічних можливостей, використовуючи при цьому велику статистичну інформацію, систему галузевих і макроекономічних моделей. На базі такого обліку виробляються відповідні прогнози, визначається стратегія в області виробництва, капіталовкладень, тощо. Усе це свідчить про складність і багатогранність досліджуваних питань, своєчасності проблем, що і визначило тематику дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Погляди співавторів і одних з родоначальників сучасних економічних досліджень мережоподібної організації Р. Майлза і Ч. Сноу, що були представлені в серії статей і оформлені в 1994 р. в окрему книгу [1] можуть бути зведені до трьох важливих ідей, солідно підкріплених емпіричним матеріалом. По-перше, учені розуміли міжфірмові мережі (насамперед той їхній різновид, що

вони назвали "динамічний") як новий етап у відомій еволюції організаційних структур управління фірмою: лінійна — функціональна — дивізіональна — матрична — мережоподібна [1]. Дослідження вчених О. Мних, Н. Кара, Ю. Федунь, М. Мескон, С. Дубінський та інші [2—8] присвячені теоретичним засадам формування організаційних структур управління підприємством.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета полягає в розкритті соціально-економічної природи інтегрованих організаційних структур і обґрунтуванні їх конструктивної ролі в процесах трансформації економіки перехідного періоду в ринкову економіку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Однією з організаційних форм підприємницької діяльності, що з'явилася в ході здійснення структурної перебудови в країнах з перехідною економікою, є фінансово-промислові групи (ФПГ). Створювані з метою акумуляції капіталів і підвищення ефективності виробництва, ці групи поєднують фінансові, промислові, банківські, інвестиційні організації і підприємства. Можливості фінансово-промислових груп знаходять підвищену значимість у кризових економічних умовах, коли потрібна оперативна мобілізація ресурсів, їх ефективний перерозподіл у ключові сфери виробництва і науково-технічного розвитку.

Крім загальних закономірностей становлення ФПГ, істотне значення для виявлення принципів, засобів створення ФПГ в Україні і країнах близькосхідного регіону мають особливості становлення ФПГ різних країн. У процесі аналізу становлення ФПГ в різних країнах світу виявлено, що напрями, способи створення, форми ФПГ значною мірою залежать від рівня розвитку економіки тієї або іншої країни, її структурно-функціональної організації, внутрішнього і зовнішнього середовища господарюючих суб'єктів. Тому загальні закономірності становлення, функціонування і розвитку ФПГ реалізуються через особливість і одиничність.

Останнім часом серед учених зріс інтерес до вивчення, розробки проблем ринкової економіки, і відповідно — осмисленню їхнього взаємозв'язку з об'єктивними процесами як концентрації і централізації, так і децентралізації виробництва і капіталу в умовах становлення ринку.

Правомірно відмітимо, що фінансово-промислові групи — це диверсифіковані багатофункціональні економічні інститути, які сформувались на основі об'єднання капіталів виробничих, фінансово-кредитних, торговельно-збутових структур (економічних суб'єктів) з метою максимізації прибутку, підвищення ефективності виробничих і фінансових операцій, посилення конкурентноздатності результатів діяльності, зростання економічного потенціалу всієї групи у цілому і кожного із її складових суб'єктів окремо, для забезпечення базових переваг в реалізації своїх цілей на перспективу.

Наразі посилюється мотивація різних економічних структур до входження в ФПГ, оскільки розвиток такої групи дає змогу налагодження вигідних фінансових,

технологічних і господарських зв'язків. Багатьох економічних суб'єктів приваблює перспектива спільної реалізації пріоритетних загальнонаціональних програм, отримання необхідної державної підтримки ресурсів на поповнення оборотних коштів і технічне переоснащення виробництва, освоєння довгострокових і перспективних інвестиційних проектів. ФПГ, які охоплюють промислові підприємства, науково-дослідні організації, торговельні фірми, банки та інші структури і засновані на внутрішніх договірних відносинах, стали своєрідним каркасом ринкової економіки багатьох країн.

Аналіз світових тенденцій дає підстави стверджувати, що розвиток ФПГ дозволяє полегшити розв'язання ряду проблем, викликаних трансформаційними процесами в економіці перехідного періоду, оскільки в рамках ФПГ досягається: концентрація грошових, матеріальних, науково-технічних, трудових, інформаційних ресурсів, необхідних для закріплення тенденції до економічного зростання та збільшення в перспективі інвестицій у науково-технічний розвиток; раціональна взаємодія фінансового, продуктивного та інтелектуального капіталу; формування ефективного механізму самофінансування учасників ФПГ, оскільки в результаті інтеграції економічних, організаційних, технологічних та інтелектуальних потенціалів учасників ФПГ забезпечуються реальні механізми самофінансування, нарощування інвестиційних ресурсів для високоефективних виробництв; підвищення економічної стабільності учасників групи у зв'язку із створенням можливостей для надання допомоги збитковим підприємствам, які є незамінними в технологічному ланцюгу виготовлення кінцевої продукції; удосконалення та спрощення кредитного обслуговування підприємств групи банками, які входять до складу ФПГ, через надання кредитів під більш низькі в порівнянні з ринковими відсотки, можливість пролонгування строку повернення кредиту, участь банку в проектному фінансуванні; забезпечення за рахунок високої концентрації капіталу реалізовувати масштабні науково-технічні розробки, створювати найбільш складні технічні і технологічні системи; можливість формування міжнародних коопераційних зв'язків на основі створення транснаціональних фінансово-промислових груп [5].

У загальноабстрактному виді інституціональну структуру промислово-фінансової групи можна представити такими інституційними блоками: фінансово-кредитний; промисловий; сільськогосподарський (агро-) блок; торговельний; науково-дослідний.

Фінансово-кредитно блок включає в себе низку відповідних установ: комерційні банки, страхові, інвестиційні, лізингові, трастові компанії, пенсійні фонди та ін. Ядром блоку виступає комерційний банк.

Основним завданням даного блоку є залучення і акумулювання фінансових ресурсів, а також розробка інвестиційно-інноваційної політики здійснення капіталовкладень. Завдяки входженню до складу ФПГ банківських структур, підприємства-учасники групи отримують необхідні кошти в значній мірі за рахунок "власних банків". Банки структурно-функціонально зацікавлені в участі в ФПГ, оскільки при цьому створюються реальні можливості розширення сфери діяль-

Таблиця 1. Склад і зміст функцій ФПГ

Види функцій ФПГ	Зміст функцій по рівням		
	Макрорівень	Мезорівень	Мікрорівень
Організаційна	Підвищення цілісності й ефективності економіки за рахунок взаємозв'язків її реального і фінансового секторів, створення економіко-організаційних умов для реалізації інтересів великих інтегрованих господарських комплексів	Сприяння зміцненню довгострокових і взаємовигідних міжгалузевих і міжрегіональних зв'язків	Розвиток адаптаційних можливостей великих виробництв
Стимулююча	Розвиток «точок росту» ринкової економіки, встановлення і розвиток довгострокових зв'язків виробничих структур з фінансовими інститутами	Розвиток інтеграційних зв'язків суб'єктів господарювання різних галузей і регіонів	Забезпечення розвитку інноваційних процесів, відновлення управлінського апарату підприємства
Ресурсна	Сприяння припливу інвестиційних ресурсів у реальний сектор економіки, «точковому» наданню фінансової підтримки держави перспективним формам бізнесу	Концентрація матеріальних, трудових і фінансових ресурсів підприємницьких структур різних галузей і регіонів на перспективних напрямках економіки	Прискорення кругообігу капіталу, що відбувається за рахунок можливостей мобілізації необхідних фінансових ресурсів

ності, підвищення потенціалу прибутковості і фінансової стійкості.

Проведений аналіз дозволяє виділити такі першочергові причини інтересу банків до входження у ФПГ:

— банки, що входять до ФПГ, отримують можливість зайняти ключові позиції у перспективних інвестиційних програмах, що користуються державною підтримкою;

— внаслідок участі у ФПГ у банків з'являються можливості розширити сферу діяльності, причому в більш сприятливих умовах, ніж ті, що можуть скластися у випадку прямого інвестування коштів у конкретні програми;

— у банків з'являється можливість отримати клієнтів-учасників групи зі значним фінансовим оборотом, що важливо з погляду можливих переділів зон впливу банків;

— фінансування великих інвестиційних проектів можливе лише під суттєві гарантії, які можуть забезпечуватися матеріальними, основними і оборотними фондами значних розмірів, які контролюються учасниками ФПГ;

— спільна діяльність з промисловими, торговельними, страховими структурами, спрямована на досягнення взаємовигідного результату, підвищує конкурентоздатність банку за рахунок покращення прогнозованості економічної ситуації, поглиблення спеціалізації з урахуванням перспективних напрямків наукової і виробничої діяльності клієнтів, ефектів від комбінації спільної діяльності; підвищення рівня обґрунтування інвестиційних проектів. На це частково зверталась увага дослідників [9].

Проведені узагальнення показують, що у наступному:

— з'являється реальна можливість одночасно і паралельно вирішувати взаємопов'язані завдання — формувати інвестиційні програми та шукати реального інвестора під ці програми. При цьому фахівці банку ма-

ють змогу адресно підготувати обґрунтування інвестиційного проекту, який би задовольнив вимоги інвесторів, включаючи іноземних;

— діяльність банку як фінансово-розрахункового центру групи створює можливості для учасників для вирішення питань організації платежів і розрахункових відносин, а також кредитування підприємств. Це відноситься до створення системи клірингових розрахунків, випуску та використанню векселів та інших інструментів. Банк може надавати гарантії для підприємств при одержанні ними кредитів в інших банках, а також надавати кредити одним підприємствам під гарантії інших, що входять до складу групи.

Промисловий блок включає в себе групу промислових підприємств, які виробляють проміжну та кінцеву продукцію ФПГ.

Торговельний блок — це мережа спільних торговельних домів, або велика торговельна компанія, яка здійснює свою діяльність в інтересах всієї групи. Головним завданням торговельного блоку ФПГ є забезпечення умов для безперебійного функціонування виробничого процесу з урахуванням проведення грамотної цінової політики [10; 11].

Сутність ФПГ розкривається в їх функціях. Аналіз ролі фінансово-промислових груп в економіці дозволяє виділити три основних функції: організаційну, стимулюючу та ресурсну, що реалізовані на макро-, мезо- і мікроекономічному рівнях. На основі узагальнення та систематизації теорії та практики функціонування ФПГ нами виділено склад і зміст названих функцій надано у таблиці 1.

Процес інтеграції, організації і формування загального рівня управління економікою супроводжується скороченням витрат функціонування системи і, отже, зростанням її ефективності. Він протікає в трьох взаємопов'язаних площинах: виробнича структура; організаційна структура; структура управління економікою [12].

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Створення інтеграційних структур, що базуються на об'єднанні промислового та фінансового капіталу, обумовлює наявність ряду об'єктивних передумов, а саме: кошти акумулюються не у товаровиробника, а у покупців; кошти трансформуються в інвестиції через різноманітні фінансові інститути з оформленням боргів перед покупцем за допомогою системи взаємних зобов'язань; товаровиробник в умовах ринку повинен орієнтуватися на позики у покупця через посередництво фінансових інститутів; інвестиційні кошти передбачають існування єдиної структури, що здатна акумулювати та розподіляти їх. Правильний вибір організаційної структури підприємства дуже сильно впливає потім на ефективність діяльності цього підприємства. Умови, які зараз склалися в бізнесі: високий динамізм, активна направленість на глобалізацію, можливість швидкого обміну інформацією за допомогою сучасних технічних засобів, дозволяють оптимізувати процес формування організаційних структур, які забезпечать відповідний рівень ефективного управління.

Література:

1. Miles R.E., Snow C.C. Fit, Failure and the Hall of Fame // California Management Review. — 1984. — P. 10—28.
2. Мескон М.М. Альберт, Ф. Хедоури. Основы менеджмента: пер. с англ. — М.: Діпо. — 2004. — 331 с.
3. Мних О.Б. Взаємодія факторів розвитку конкурентного ринку авіаперевезень і маркетингової діяльності авіакомпаній. Проблеми системного підходу в економіці. — Вип. 3 (2). — 2018. — С. 87—92.
4. Кара Н.І., Пшик-Ковальська О.О. Національні особливості ділового спілкування та їх значення в діяльності міжнародних корпорацій. Вісник Національного університету "Логістика". "Львівська політехніка". — Ль.: Вид. Львівської політехніки. — № 749. — 2012. — С. 249—254.
5. Дубінський С.В. Сучасні підходи до вдосконалення організаційно-економічного механізму. Європейський вектор економічного розвитку. — № 1 (16). — 2014. — С. 66—72.
6. Федун Ю. Становлення та реалізація політики сталого розвитку в країнах-кандидатах на вступ до ЄС. Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини. — Вип. 36 (1). — 2014. — С. 70—81.
7. Майкл Мескон, Майкл Альберт, Франклін Хедоури. Основы менеджмента. ИД "Вильямс". — 2008. — 482 с.
8. Берідзе Т.М. Основні засади забезпечення організаційної ефективності економічного стану підприємств. Електронне наукове фахове видання "Глобальні та національні проблеми економіки" Сайт <http://www.global-national.in.ua>. — Миколаїв. — Вип. №6. Червень. — 2015.
9. Белов А. М., Захматов М. Н., Зименков Р. И. Глобальная стратегия международных монополий США. — М.: Наука. — 1988. — 337 с.
10. Беляева И.Ю. Интеграция корпоративного капитала и формирование финансово-промышленной элиты: Российский опыт. — М.: Финансовая академия при Правительстве РФ. — 1999. — 156 с.
11. Авдашева С.Б., Розанова Н.М. Теория организации отраслевых рынков. — М.: Магистр. — 1998. — 198 с.
12. Щербина О.В. Еволюція організаційних структур: сутність, етапи, принципи. Вчені записки КНЕУ зб. наук. пр. ДВНЗ "Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана". — Вип. 10. — 2008. — С. 30—38.

References:

1. Miles, R. E. and Snow, C. C. (1984), "Fit, Failure and the Hall of Fame", California Management Review, pp. 10—28.
2. Meskon, M. Al'bert, M. and Hedouri, F. (2004), Osnovy menedzhmenta [Fundamentals of Management], Depo, Moscow, Russia
3. Mnykh, O. B. (2018), "Interaction of factors of development of competitive market of air transportation and marketing activity of airlines", Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi, vol. 3 (2), pp. 87—92.
4. Kara, N.I. and Pshyk-Koval's'ka, O.O. (2012), "National peculiarities of business communication and their importance in the activities of international corporations", Visnyk Natsional'noho universytetu "Lohistyka". "L'vivs'ka politekhnika", vol.749, pp. 249—254.
5. Dubins'kyj, S.V. (2014), "Modern approaches to improving the organizational and economic mechanism", Yevropejs'kyj vektor ekonomichnoho rozvytku, Vol. 1(16), pp. 66—72.
6. Fedun, Yu. (2014), "Formation and implementation of the policy of sustainable development in the candidate countries for EU membership", Visnyk L'vivs'koho universytetu. Seriya: Mizhnarodni vidnosyny. Vol. 36(1), pp. 70—81.
7. Meskon, M. Al'bert, M. and Khedoury, F. (2008), Osnovy menedzhmenta [Fundamentals of Management], YD Vyl'iams, Moscow, Russia
8. Beridze, T.M. (2015), "The basic principles of ensuring the organizational efficiency of the economic situation of enterprises", Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky", available at: <http://www.global-national.in.ua> (Accessed 20 Jan 2019).
9. Belov, A. M. Zakhmatov, M. N. and Zymenkov, R. Y. (1988), Hlobal'naia stratehiya mezhdunarodnykh monopolij SShA. [Global strategy of US international monopolies], Nauka, Moscow, Russia.
10. Beliaeva, Y.Yu. (1999), Yntehratsiya korporativnoho kapytala y formirovanye fynansovo-promyshlennoy elyty: Rosyjskyj opyt [Integration of corporate capital and the formation of financial and industrial elite: Russian experience], Fynansovaia akademyia pry Pravytel'stve RF, Moscow, Russia.
11. Avdasheva, S.B. and Rozanova, N.M. (1998), Teoriya orhanyzatsyy otraslevykh rynkov. [Theory of the organization of industry markets], Mahystr, Moscow, Russia.
12. Scherbyna, O. V. (2008), "Evolution of organizational structures: essence, stages, principles", Vcheni zapysky KNEU zb. nauk. pr. DVNZ "Kyiv. nats. ekon. un-t im. Vadyma Het'mana", Vol. 10, pp. 30—38.

Стаття надійшла до редакції 02.02.2019 р.

В. І. Кравець,
аспірант кафедри фінансів,
Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.4.89

ФІНАНСОВА СКЛАДОВА ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

V. Kravets,
post-graduate student of the Department of Finance, Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv

FINANCIAL COMPONENT OF ECONOMIC DEVELOPMENT

У статті розкрито сутність та роль фінансової складової економічного розвитку, що потребує комплексного підходу щодо визначення основних інструментів державного впливу; фінансового регулювання, що виражається через сукупність важелів фінансового характеру відносно здійснення впливу на функціонування суб'єктів господарювання; фінансової політики забезпечення економічної та соціальної стабільності шляхом створення умов для збалансованого економічного розвитку країни; координації діяльності фінансових інститутів і забезпечення транспарентності процесів формування бюджетної та монетарної політики. Визначено, що фінансове регулювання та реалізація фінансової політики в сфері державних фінансів займають досить важливе місце у системі державного регулювання економіки; в сучасних умовах державна фінансова політика являє собою макроекономічний регулятор відтворювальних процесів, спрямований на реалізацію стратегічних пріоритетів суспільного розвитку; динамічний економічний розвиток потребує синтезу та координації інструментів бюджетно-податкового та грошово-кредитного регулювання, що в свою чергу, передбачає їх поєднання з метою збереження макроекономічної стабільності. Розглянуто інститут бюджетного регулювання, що має ґрунтуватися на сукупності форм, засобів, механізмів формування та реалізації завдань бюджетної політики, які визначають умови взаємовідносин учасників бюджетного процесу; інструменти грошово-кредитного регулювання повинні забезпечити належну грошову пропозицію для розширеного відтворення розвитку економіки; підходи до удосконалення фінансової політики як складової економічного розвитку, які сприятимуть підвищенню її ефективності у сфері державних та місцевих фінансів, фінансових відносин та ринку фінансових послуг. Показано, що посилення рівня координації та функціонування відповідних інституційних засад забезпечить дієвий вплив фінансової складової на розвиток економіки країни; важливим є підвищення ефективності видатків з урахуванням доцільності актуалізації інструментів програмно-цільового методу в бюджетному процесі; метою інституційної модернізації фінансової системи має стати формування сучасних фінансових інститутів, що сприятимуть відновленню позитивної динаміки економічного зростання.

The article reveals the essence and role of the financial component of economic development, which requires an integrated approach to the definition of the main instruments of state influence; financial regulation, which is expressed through a set of financial instruments in relation to the effect on the functioning of economic entities; financial policy ensuring economic and social stability by creating conditions for balanced economic development of the country; coordinating the activities of financial institutions and ensuring transparency of the processes of fiscal and monetary policy

formation. It is determined that financial regulation and implementation of financial policy in the field of public finance occupy a very important place in the system of state regulation of the economy; in modern conditions, the state financial policy is a macroeconomic regulator of reproductive processes, aimed at implementing strategic priorities of social development; dynamic economic development requires the synthesis and coordination of fiscal and monetary regulatory instruments, which in turn involves combining them to maintain macroeconomic stability. The institute of budgetary regulation is considered, which should be based on a set of forms, means, mechanisms of formation and realization of the tasks of budget policy, which determine the conditions of relations between the participants of the budget process; instruments of monetary regulation should provide the proper money supply for the expanded reproduction of economic development; Approaches to improving financial policy as a component of economic development that will enhance its efficiency in the field of state and local finance, financial relations and the financial services market. It is shown that strengthening the level of coordination and functioning of the relevant institutional framework will ensure the effective influence of the financial component on the development of the country's economy; it is important to increase the efficiency of expenditures, taking into account the expediency of updating the tools of the program-target method in the budget process; the goal of institutional modernization of the financial system should be the formation of modern financial institutions that will help restore the positive dynamics of economic growth.

Ключові слова: фінанси, фінансова система, фінансове регулювання, фінансовий механізм, фінансова політика, бюджетна політика, економічний розвиток.

Key words: finance, financial system, financial regulation, financial mechanism, financial policy, fiscal policy, economic development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

За сучасних умов необхідним є поліпшення якості та підвищення дієвості фінансового управління. Важливим є посилення ролі фінансової політики у стимулюванні економічного зростання країни, вдосконалення фінансової політики на даному етапі розвитку набуває особливої значущості. З метою реалізації соціально-економічних пріоритетів розвитку країни важливим є підвищення якісного рівня функціонування фінансової системи. Для розробки і реалізації збалансованого фінансового регулювання пріоритети фінансової політики повинні визначатися виходячи з циклічності економічного розвитку, стану державних фінансів та запасу стійкості фінансової системи. На кожному етапі економічного циклу існує необхідність обґрунтування та використання сукупності фінансових інструментів і важелів для активізації процесів економічного зростання, забезпечення макроекономічної стабілізації. Виходячи із зазначеного актуальним є питання розкриття фінансової складової економічного розвитку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Серед вагомих наукових досліджень зарубіжних вчених у сфері формування фінансової політики можна назвати праці А. Афонсо [9], Дж. Джаллеса [9], А. Ваг-

нера, П. Самуельсона, Дж. Стігліца [10]. Питання подальшого розвитку системи фінансового регулювання економіки досліджуються у працях вітчизняних вчених: О. Василика, С. Волосович [3], А. Мазаракі [1,3], А. Максюті, І. Лук'яненко [2], І. Лютого, Г. Степанової [4], В. Федосова [5], І. Чугунова [1, 6—8], С. Юрія [5] та інших.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є розкриття сутності та визначення напрямів підвищення дієвості фінансової складової економічного розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Фінансове регулювання економічного розвитку потребує комплексного підходу щодо визначення основних інструментів державного впливу. Фінансова політика держави повинна ґрунтуватися на формуванні ефективної фінансової системи країни, використанні дієвих методів державного регулювання, що в свою чергу, сприяє створенню сприятливого фінансового середовища і активізує економічне зростання у національній економіці. Державне регулювання в сучасних умовах являє собою макроекономічний регулятор відтворювальних процесів, спрямований на реалізацію стратегічних пріоритетів розвитку економіки країни. Фінансова політика як вагова складова економічної політики че-

рез сукупність інструментів, методів, засобів і механізмів впливає на соціально-економічний розвиток країни. У зв'язку з посиленням регулюючої функції державних фінансів проблема фінансового регулювання економічного зростання є основоположною в процесі становлення моделі фінансового розвитку, що підтверджує її актуальність і необхідність комплексного дослідження, теоретичного обґрунтування і формування цілісного уявлення щодо розвитку фінансового механізму, який виступає вагомим чинником ефективної фінансової політики держави.

Фінансова політика як складова інституційного розвитку економіки полягає у використанні та реалізації сукупності відповідних економічних заходів, механізмів фінансово-економічного регулювання у взаємозв'язку з стратегічними пріоритетами розбудови країни з метою забезпечення суспільних потреб, збалансованого, довгострокового розвитку національної економіки, що надасть можливість посилити дієвість трансформації економіки. Процес регулювання як зумовлена необхідність є суспільним явищем, яке притаманне всім країнам, які за його допомогою здійснюють вплив на економічні та соціальні процеси, формуючи напрями їх розвитку. Суть фінансового регулювання в основному виражається через сукупність важелів фінансового характеру відносно здійснення безпосереднього впливу на функціонування суб'єктів господарювання. Це визначення фінансового регулювання пов'язане з тим, що воно є підсистемою фінансового механізму держави, який включає в себе фінансові інструменти, за допомогою яких і здійснюється вплив на сфери діяльності як суб'єктів господарювання так і держави загалом. Державне регулювання розвитку економіки є важливою динамічною складовою фінансового механізму економічного зростання, який спрямований на забезпечення збалансованого розвитку реального та фінансового сектору економіки. Необхідно зазначити, що на різних етапах становлення системи фінансового регулювання ступінь впливу держави на економічні процеси відрізнявся та супроводжувався зміною форм, методів та важелів управління економікою. Важливо відмітити, що соціально-економічні передумови доцільності застосування заходів державного регулювання економіки формувалися та змінювалися з урахуванням цілей та завдань державної фінансової політики на коротко, середньо та довгострокову перспективу [1].

Фінансове регулювання та реалізація фінансової політики в сфері державних фінансів займають досить важливе місце в системі державного регулювання, тому постає необхідність розробки концептуальних засад побудови ефективної моделі фінансового механізму для досягнення сталого економічного розвитку країни, створення і забезпечення методологічних та інституційних передумов для формування ефективної соціально орієнтованої економіки з урахуванням потреб та інтересів суспільства. Виваженість у проведенні фінансової політики як однієї із необхідних умов розвитку дозволить досягти подальшої стабілізації державних фінансів, продовжити розбудову конкурентноспроможної, наукоємної економіки, що позитивно вплине на загальне економічне зростання та збалансований розвиток суспільства, забезпечить підвищення стандартів якості життя

громадян країни. Фінансове регулювання має досліджуватись як вагова складова системи інститутів суспільства, підвищення дієвості фінансової політики країни сприятиме посиленню результативності інституційних змін фінансової системи. Одним з найбільш важливих завдань фінансового регулювання є забезпечення економічної та соціальної стабільності шляхом створення відповідних умов для економічного зростання. Пріоритети фінансового регулювання значною мірою корелюють та впливають на формування напрямів розвитку соціально-економічних відносин у державі. В той же час фінансова політика є дієвим інструментом впливу на рівень розвитку економічної системи та покликана підтримувати фінансові стимули активної економічної діяльності [3].

Важливо відмітити, що в умовах трансформаційної економіки особливого значення набуває побудова ефективної системи фінансового регулювання в контексті взаємодії бюджетних і грошово-кредитних відносин. Динамічний економічний розвиток потребує синтезу та координації інструментів бюджетно-податкового та грошово-кредитного регулювання, що в свою чергу передбачає їх поєднання та компенсування недоліків одного перевагами іншого з метою збереження макроекономічної стабільності. Посилення рівня координації та функціонування відповідних інституційних засад забезпечить дієвий вплив фінансової складової на розвиток економіки країни.

Основною метою фінансової політики є забезпечення економічної та соціальної стабільності шляхом створення умов для збалансованого економічного розвитку. Фіскальна та монетарна політика є найбільш важливими складовими фінансової політики, при чому зміна параметрів однієї політики безпосередньо впливає на механізм реалізації іншої. Фіскальна політика як економічна категорія відображає сукупність економічних відносин у сфері перерозподілу валового внутрішнього продукту через бюджетну систему в процесі формування доходної частини бюджету та використання бюджетних видатків задля виконання поставлених завдань та функцій перед державою на відповідному етапі її розвитку. Структура бюджетних видатків має бути спрямованою на вирішення завдань модернізації економіки, створення сприятливого середовища для її стійкого розвитку. Саме тому пріоритети бюджетної політики мають враховувати доцільність розширення частки продуктивних видатків з підвищенням рівня їх ефективності. До цієї категорії відносять бюджетні видатки на розвиток інфраструктури, освіти, фундаментальної та прикладної науки, охорони здоров'я, інші видатки бюджету, які сприяють зростанню якісного рівня людського капіталу. Водночас необхідним є своєчасне та в повному обсязі виконання державою зобов'язань у сфері обслуговування боргу, соціального захисту та соціального забезпечення населення, належне виконання державними інститутами своїх функцій. З огляду на зазначене, бюджетне регулювання видаткової частини має бути виваженим та збалансованим [6].

Капітальні видатки, які у разі їх ефективного використання є видатками розвитку здійснюють позитивний вплив на активізацію процесів економічного зростання. Дані видатки є складовою продуктивних видатків, фор-

мою державного інвестування в основний капітал. Важливим є підвищення ефективності видатків з урахуванням доцільності актуалізації процедур та інструментів програмно-цільового методу в бюджетному процесі. Грошово-кредитна політика як складова фінансової політики, визначається як комплекс заходів у сфері грошового обігу та кредиту, направлених на регулювання економічного зростання, стримування інфляції, забезпечення зайнятості і вирівнювання платіжного балансу. Валютна і грошово-кредитна політика є формами реалізації фінансового самостійності країни та включає визначення напрямів впливу на грошовий обіг і застосування відповідних інструментів грошово-кредитної та валютної політики, а також регулювання платіжних, валютних, кредитних, банківських відносин у відповідності з напрямами реалізації державної фінансової політики.

Метою інституційної модернізації фінансової системи має стати формування сучасних фінансових інститутів, що сприятимуть відновленню позитивної динаміки економічного зростання. В свою чергу її основними завданнями є покращання інвестиційного клімату, удосконалення управління державними фінансами, посилення соціальної спрямованості. За сучасних умов ринкові та державні інститути виконують власні комплементарні функції, при чому інтереси ринку полягають у задоволенні приватних потреб, інтереси держави — суспільних у цілому. Система державного фінансового регулювання має доповнювати механізм ринкового саморегулювання, постійно удосконалювати форми та методи впливу держави на фінансову систему, галузі суспільного виробництва. Варто враховувати, що вплив державного фінансового регулювання на економічні та соціальні процеси відбувається з часовим лагом. Крім того, лаг впливу грошово-кредитного регулювання є диферентним у порівнянні з тривалістю лагу відповідного впливу бюджетного регулювання. При розробці заходів фінансової політики важливим є визначення щільності взаємозв'язку між групами фіскальних та монетарних інструментів з урахуванням наявності часових лагів у їх застосуванні. Монетарне регулювання характеризується вищим рівнем результативності в довгостроковому періоді, тоді як результативність бюджетної політики проявляється насамперед в середньостроковому та короткостроковому періодах. Завдання щодо забезпечення стабільності національної грошової одиниці та інфляційного таргетування мають більш довгостроковий характер аніж формування та виконання бюджету на відповідний рік. Забезпечення інтенсивного економічного зростання на довгостроковій основі потребує одночасного використання інструментів, важелів, механізмів податкового, митного, бюджетного, грошово-кредитного, валютного регулювання [4].

Важливою складовою державного регулювання фінансової сфери є координація діяльності фінансових інститутів і забезпечення транспарентності процесів формування бюджетної та монетарної політики. Реалізація зазначеного потребує наявності ґрунтовної платформи для експертного обговорення напрямів фінансової політики, оцінки ризиків зниження фінансової стабільності внаслідок реалізації певних управлінських рішень. Держава має забезпечити комунікаційну політику регуляторних органів із суспільними верствами. За

наявності довіри економічних агентів до державних фінансових інституцій своєчасні вербальні інтервенції упереджують негативні ситуації на ринку. Взаємоузгодження бюджетного та грошово-кредитного регулювання потребує підвищення якісного рівня інституційного забезпечення як державного управління так і економіки в цілому. Процедура координації діяльності органів, які відповідальні за формування бюджетної і монетарної політики може відбуватись у рамках співпраці щодо відповідних заходів фінансової політики.

Інституційний аспект координації вищезгаданих складових системи державного фінансового регулювання, значним чином, пов'язаний із взаємодією державних інститутів, які й здійснюють дане регулювання. Досягнення стабільності фінансової системи країни як пріоритетного завдання узгодженої реалізації бюджетної та монетарної політики потребує підвищення стійкості державних фінансів і належного рівня функціонування грошово-кредитного ринку. Монетарна політика, яка спрямована на утримання інфляції в на цільовому рівні має дотримуватись режиму адаптивного інфляційного таргетування, за якого допускається відхилення значень індексу споживчих цін від планового індикативного рівня в короткострокових періодах за умови, що на більш тривалих часових діапазонах темпи зростання цін в середньому наближаються до цільових. Важливими завданнями координації фіскальної та монетарної політики за сучасних умов є досягнення цінової стабільності у залежності від рівня економічного розвитку; підвищення рівня монетизації економіки; фінансування дефіциту бюджету через ринок державних цінних паперів; мінімізація значних коливань на валютному ринку. Досягнення оптимального рівня інфляції видається можливим при одночасному застосуванні інструментів інфляційного таргетування та запровадженні інституційних обмежень при формуванні бюджетних показників на плановий та наступні два за плановим бюджетні періоди. До таких інституційних обмежень відносять встановлення пропорцій темпу зростання рівня видатків бюджету згідно з ростом макроекономічних показників, обмеження можливостей надання прямих позик Національним банком уряду чи державним підприємствам, закріплення граничних обсягів дефіциту бюджету [4].

Інститут бюджетного регулювання має ґрунтуватися на сукупності форм, засобів, механізмів формування та реалізації завдань бюджетної політики, які визначають умови взаємовідносин учасників бюджетного процесу. Методи, інструменти, важелі бюджетного регулювання визначають можливість кількісного і якісного впливу інституту бюджету на соціальне та економічне середовище. При цьому кількісний вплив характеризується обсягом і показниками перерозподілу валового внутрішнього продукту через бюджетну систему. Реалізація заходів бюджетного регулювання має визначатись з урахуванням циклічності динаміки економіки та рівня стійкості системи державних фінансів, суттєве зменшення якої може призвести до ускладнення проведення ефективного бюджетного регулювання для позитивного впливу на економічні та соціальні процеси [7].

Доцільним є спрямування заходів митного, податкового, бюджетного регулювання на зниження подат-

кового навантаження, виділення бюджетних асигнувань на підтримку значущих для становлення високотехнологічного укладу економіки бюджетних видатків, у тому числі науку, освіту. При цьому збільшення фінансування слід концентрувати на перспективні напрями розвитку технологічного укладу, в яких вітчизняні виробники та організації мають конкурентні переваги. З огляду на зазначене, важливою складовою бюджетного регулювання повинна стати спрямованість державних закупівель на придбання високотехнологічної продукції вітчизняного виробництва. Одним із важливих заходів бюджетного регулювання є виділення видатків бюджету на модернізацію транспортної, телекомунікаційної, енергетичної та житлово-комунальної інфраструктури з метою забезпечення сприятливих умов для підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання та зростання рівня їх економічної активності, важливим є здійснення відповідних заходів державно-приватного партнерства у сфері реалізації наведених проектів.

Інструменти грошово-кредитного регулювання повинні забезпечити належну грошову пропозицію для розширеного відтворення розвитку економіки. Необхідним є створення загальноприйнятого як у розвинутих країнах світу емісійного механізму рефінансування Центральним банком комерційних банків під збільшення їхніх кредитних вимог до підприємств реального сектора і в міру зростання фінансових потреб економіки. Реалізація зазначеного потребує часткової зміни доступу комерційних банків до рефінансування з боку державного регулятора із зобов'язаннями щодо цільового використання одержуваних від держави кредитних ресурсів для кредитного фінансування економіки. Доцільним є здійснення рефінансування під заставу облігацій платоспроможних підприємств та співфінансування державних програм економічного та соціального розвитку, використання механізму надання державних гарантій з урахуванням обмежень, що закріплені Законом України про державний бюджет на відповідний рік. Вагоме значення для посилення дієвості фінансового регулювання має актуалізація і оновлення інструментарію забезпечення економічної стабільності. Особливо важливим є імплементація розроблених вимог до достатності банківського капіталу, методів оцінки ризику ліквідності, системи моніторингу за системними банківськими установами які розроблені Базельським комітетом. Виважена та послідовна реалізація зазначеного спрямована на посилення стійкості банківської системи, зменшення впливу економічної циклічності на цей показник.

Пріоритетним напрямом розвитку банківської системи є забезпечення її фінансової стійкості та надійності, підвищення якісного рівня надаваних банками послуг. Виходячи із наведеного доцільним є актуалізація та удосконалення механізму стрес-тестування банківських установ, що спрямовано на зниження рівня ризиків, оновлення вимог до достатності банківського капіталу, методів оцінки ризику ліквідності, системи моніторингу за системними банківськими установами. Стратегія розвитку економіки декларує необхідність інституційних перетворень у системі фінансового регулювання, які пов'язані зі зміною інституційного середовища суспільства. Інституційний підхід передбачає роз-

гляд об'єкта дослідження як динамічної системи, що постійно адаптується до викликів і завдань соціально-економічного розвитку країни. Інститути фінансової системи мають складну внутрішню структуру норм та правил, їх розвиток знаходиться у взаємозв'язку з еволюцією інститутів державного управління та макроекономічного регулювання. Ефективність функціонування державних фінансів, національної економіки залежить від адекватності інститутів сучасним реаліям, терміну початку, етапів та імплементації необхідних інституційних змін [4].

За умов рецесії, нестабільності розвитку світової економіки вагомого значення набувають питання активізації ролі системи державного фінансового регулювання у забезпеченні макроекономічної стабілізації та створення відповідних умов для економічного зростання. Використання інструментів та важелів фінансової політики забезпечує згладжування циклічних коливань економіки, сприяє адаптації економіки до змін екзогенного економічного середовища. Водночас надмірний регуляторний вплив держави знижує темпи зростання реального валового внутрішнього продукту. Результативність системи державного фінансового регулювання, значним чином, залежить від рівня наукової обґрунтованості його ролі в розвитку суспільних відносин, моделі економічного зростання, що визначає ступінь участі держави в управлінні економікою та використання відповідних інструментів регулювання. З огляду на зазначене, важливим є визначення пріоритетних напрямів державного фінансового регулювання з урахуванням економічної циклічності та завдань стратегії соціально-економічного розвитку країни в межах функціонального та інституційного підходів. Реалізація зазначеного має відбуватися в межах функціонального та інституційного підходів. Із посиленням регулюючої функції державних фінансів за умов стабілізації фінансової системи зростає роль бюджетного регулювання в процесі забезпечення умов для економічного розвитку країни. Модель економічного зростання країни повинна поєднувати інноваційні, соціальні та фінансово-бюджетні складові, що забезпечить якісне функціонування системи державних фінансів [5].

Фінансова політика є однією з найбільш вагомих складових системи державного регулювання, основою реалізації механізму впливу держави на економічні процеси. Використовуючи інструменти фінансової політики, держава здійснює значний вплив на обсяг та структуру валового внутрішнього продукту, стан платіжного балансу, державних фінансів, рівень зайнятості, індекс споживчих цін. Необхідним є використання інструментів та важелів фінансової політики як для досягнення короткострокової макроекономічної стабілізації, так і для створення сприятливих умов для забезпечення економічного розвитку на довгостроковій основі. З метою реалізації зазначеного слід поступово удосконалювати структуру державних видатків, у тому числі бюджетних шляхом зростання частки продуктивних при підвищенні якісного рівня функціонування бюджетних інститутів. На сучасному етапі розвитку фінансових відносин, бюджетна політика у сфері посилення бюджетної ефективності та результативності має враховувати необхідність системного розвитку бюджетної системи. Зокрема слід

забезпечити збалансований розподіл витраток бюджету у розрізі економічної класифікації, тобто враховуючи обмежений обсяг фінансових ресурсів, слід визначити оптимальну частку витраток розвитку в структурі бюджету, що має сприяти прискоренню відновлення позитивної економічної динаміки [8].

Диспропорції в соціально-економічному розвитку адміністративно-територіальних одиниць, потреба створення відповідних умов для забезпечення виконання органами місцевого самоврядування власних і делегованих повноважень обумовлюють необхідність подальшого вдосконалення механізму міжбюджетного регулювання. Важливим аспектом підвищення ефективності витраток бюджету є проведення фіскальної децентралізації, яка має забезпечити як збалансованість місцевих бюджетів, так і самостійність та повноту відповідальності органів місцевого самоврядування за результати своєї роботи. Процеси бюджетної децентралізації покликані посилити якість надання суспільних послуг за рахунок бюджетних коштів, забезпечити передумови для підвищення податкоспроможності місцевих бюджетів, оптимізувати бюджетний процес. Нерівномірність податкового потенціалу адміністративно-територіальних одиниць обумовлює доцільність подальшого поглиблення методологічних засад формування моделі міжбюджетних відносин. Розподіл податків за рівнями бюджетної системи має здійснюватися з урахуванням інституційної спроможності місцевого самоврядування, важливим є запровадження середньострокового бюджетного планування на місцевому рівні, удосконалення системи результативних бюджетних показників відповідно до програмно-цільового методу формування витраток бюджету. З огляду на зазначене, пріоритетним є забезпечення подальшої децентралізації бюджетних повноважень, перш за все у сфері надання бюджетних послуг, забезпечивши їх необхідним обсягом фінансових ресурсів.

Пріоритетним напрямом підвищення ефективності витраток бюджету є оптимізація витраток на загальнодержавні функції в частині витраток на державне управління, мережі закладів соціальної інфраструктури виходячи з обґрунтованих положень щодо граничного рівня витраток бюджету на надання суспільної послуги. Разом з тим, проведення даної оптимізації бюджетних установ повинно покращувати якість і доступність відповідних послуг для населення. Важливим є створення необхідних стимулів до підвищення економічної самостійності та відповідальності бюджетних установ, що розпочато у сфері вищої освіти, та має сприяти зростанню їх конкурентоспроможності. Слід також зазначити, що задля підвищення ефективності витраток бюджету необхідно забезпечити взаємоузгодження складу і обсягу суспільних послуг з гарантіями і зобов'язаннями держави, що можливо за допомогою створення єдиного переліку відповідних послуг. Застосування програмно-цільового методу планування бюджету, в тому числі спрямовано на досягнення відповідного соціально-економічного результату від виділення бюджетних асигнувань на певні заходи, які визначенні відповідною бюджетною програмою. Аналіз ефективності виконання бюджетних програм, результати якого підлягають урахуванню при прийнятті рішення про включення бю-

джетного запиту до проекту бюджету на наступні бюджетні періоди, проводиться за даними річних звітів про виконання паспортів бюджетних програм, статистичної, фінансової та інших видів звітності, інформації щодо кількісних показників, які характеризують кінцеві результати, досягнуті за кошти бюджетної програми. Оцінка результативності бюджетної програми передбачає порівняння фактичних значень показників виконання програми із запланованими у розрізі показників затрат, продукту, ефективності та якості. Важливим є порівняння значень приведених показників із відповідними значеннями показників за попередні періоди [8].

Необхідно забезпечити спрямування бюджетних коштів на вирішення пріоритетних завдань розвитку країни. Удосконалення програмно-цільового методу планування витраток забезпечить покращення якості формування бюджету, визначення пріоритетів при розподілі обмеженого обсягу бюджетних витраток, підвищення рівня ефективності використання бюджетних асигнувань та сприятиме результативності діяльності головного розпорядника бюджетних коштів щодо виконання бюджетних програм. Основними напрямками фінансової політики на середньострокову перспективу мають стати вдосконалення інституційного середовища фінансового регулювання, підвищення дієвості фінансово-бюджетного планування і прогнозування, поступове та виважене зростання показника монетизації, вдосконалення механізмів валютного регулювання, утримання стабільного рівня цін, посилення взаємозв'язку фінансового регулювання із циклічністю економічного розвитку, забезпечення макроекономічної збалансованості.

ВИСНОВКИ

Фінансова політика є дієвим інструментом стимулювання економічного зростання. Разом з тим, на даному етапі розвитку фінансово-економічних відносин підхід щодо посилення результативності механізму фінансового регулювання потребує подальшого розвитку теоретико-методологічних засад до визначення пріоритетів фінансової політики, до яких можна віднести забезпечення економічного зростання на засадах інституційно-інвестиційного розвитку та структурних перетворень, створення сприятливих умов для збільшення обсягів високотехнологічного виробництва, стимулювання обсягів внутрішнього попиту. Фінансове регулювання є важливим інструментом розвитку економіки з огляду на спрямованість розподілу та використання ресурсів фінансової системи згідно з визначеним завданнями та цілями економічного розвитку. Нові підходи до удосконалення фінансової політики як складової економічного розвитку сприятимуть підвищенню її ефективності у сфері державних та місцевих фінансів, фінансових відносин та ринку фінансових послуг. Досягнення збалансованості та стійкості системи державних фінансів є необхідною передумовою для макроекономічної стабілізації та створення стимулів для відновлення економічного зростання.

Важливими завданнями системи державного фінансового регулювання є забезпечення довгострокової збалансованості та стійкості фінансової системи, підвищення ефективності державних витраток та створення

відповідних умов для забезпечення сталого суспільно-економічного розвитку. З метою досягнення зазначеного державні фінансові інститути мають зосередити зусилля на питаннях встановлення оптимальних співвідношень між складовими фінансової системи, реалізації вираженої податкової, бюджетної, монетарної та боргової політики з одночасним використанням інституційних механізмів оцінки результативності видатків бюджету, здійснювати динамічне регулювання та науково-методологічне забезпечення управління бюджетно-податковою та грошово-кредитною системою. Трансформаційні перетворення економіки зумовлюють потребу в постійному підвищенні обґрунтованості, ефективності та прозорості видатків державного та місцевих бюджетів, державних фондів загальнообов'язкового соціального страхування, дієвості фінансового управління на державних підприємствах. Система регулювання бюджетних видатків є вагомим чинником відтворення процесів на макроекономічному рівні. Дієвим підходом бюджетного планування є програмно-цільовий метод, який ґрунтується на раціональному управлінні бюджетними коштами та спрямований на вирішення соціально-економічних проблем, що стоять перед суспільством на певному етапі його розвитку. Формування бюджету за програмно-цільовим методом дозволяє визначити бюджетні показники на основі планування відповідних суспільно значущих завдань на рівні держави, адміністративно-територіальних одиниць, галузей економіки.

Фінансова стійкість бюджетної системи є економічною характеристикою моделі державного регулювання економіки, і, в значній мірі, визначається структурою і обсягом доходів та видатків бюджету. В короткостроковому періоді стійкість бюджетної системи залежить від обраного типу податкової та бюджетної політики, економічної кон'юнктури з огляду на можливість балансування бюджету за рахунок збільшення обсягу державних запозичень, регулювання податкових ставок та бази, встановлення граничних значень для певних бюджетних видатків. Водночас довгострокова стійкість державних фінансів залежить як від проведеної бюджетно-податкової політики, так й від того, якою траєкторією буде розвиватися економіка. З метою посилення дієвості фінансового регулювання, необхідно посилити рівень взаємозв'язку індикативного прогнозування показників бюджету із пріоритетними напрямками соціально-економічного розвитку країни, розширити можливості застосування бюджетних, податкових, митних, інструментів регулювання для досягнення визначених цілей державної фінансової політики.

Література:

1. Державне фінансове регулювання економічних перетворень / І.Я. Чугунов, А.В. Павелко, Т.В. Канєва та ін.; за заг. ред. А.А. Мазаракі. — К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. — 376 с.
2. Лук'яненко І.Г. Бюджетно-податкова політика України: нові виклики: монографія / І. Лук'яненко, М. Сидорович. — К.: НАУКМА, 2014. — 229 с.
3. Мазаракі А.А., Волосович С.В. Домінанти інституційної модернізації фінансової системи України // Вісник КНТЕУ. — 2016. — № 1. — С. 5—23.

4. Степанова Г.М. Теоретичні засади формування фінансової складової економічного розвитку // Економічний вісник університету. — 2014. — № 22/2. — С. 409—414.

5. Теорія фінансів / Заред. В.М. Федосова, С.І. Юрія. — К.: Центр учбової літератури, 2010. — 576 с.

6. Чугунов І.Я., Ігнатюк І.М. Формування видатків бюджету у системі соціально-економічного розвитку країни // Економічний вісник університету. Переяслав-Хмельницький державний університет імені Григорія Сковороди. — 2016. — № 28/1. — С. 217—226.

7. Чугунов І.Я., Лондар С.Л. Динаміка податково-бюджетного навантаження на економіку України // Економіст. — 2000. — № 7—8. — С. 15—17.

8. Чугунов І.Я. Бюджетні відносини в системі соціально-економічного розвитку країни // Казна України. — 2014. — № 6. — С. 25—28.

9. Afonso A., Jalles J. Fiscal composition and long-term growth // Applied Economics. — 2014. — Vol. 46 (3). — P. 349—358.

10. Stiglitz J. Stability with Growth: Macroeconomics, Liberalization and Development / J. Stiglitz, J. A. Ocampo, S. Spiegel, et. al. — Oxford: Oxford University Press, 2006. — 352 p.

References:

1. Chuhunov, I.Ya. Pavelko, A.V. and Kanieva, T.V. (2015), Derzhavne finansove rehulivannia ekonomichnykh peretvoren' [State financial regulation of economic transformations], Kyiv.nats.torh.-ekon.un-t, Kyiv, Ukraine.
 2. Luk'ianenko, I.H. (2014), Biudzhethno-podatкова polityka Ukrainy: novi vyklyky [Budget and Tax Policy of Ukraine: New Challenges], NaUKMA, Kyiv, Ukraine.
 3. Mazaraki, A.A. and Volosovych, S.V. (2016), "The domains of institutional modernization of the financial system of Ukraine", Visnyk KNTEU, vol. 1, pp. 5—23.
 4. Stepanova, H. M. (2014), "Theoretical principles of formation of financial component of economic development", Ekonomichnyj visnyk universytetu, vol. 22/2, pp. 409—414.
 5. Fedosov, V.M. and Yurii, S.I. (2010), Teoriia finansiv [Theory of Finance], Tsentri uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.
 6. Chuhunov, I.Ya. and Ihnatiuk, I.M. (2016), "Formation of budget expenditures in the system of socio-economic development of the country", Ekonomichnyj visnyk universytetu. Pereiaslav-Khmel'nyi's'kyj derzhavnyi universytet imeni Hryhoriia Skovorody, vol. 28/1, pp. 217—226.
 7. Chuhunov, I.Ya. and Londar, S.L. (2000), "Dynamics of the tax burden on the Ukrainian economy", Ekonomist, vol. 7—8, pp. 15—17.
 8. Chuhunov, I.Ya. (2014), "Budget relations in the system of socio-economic development of the country", Kazna Ukrainy, vol. 6, pp. 25—28.
 9. Afonso, A. and Jalles, J. (2014), "Fiscal composition and long-term growth", Applied Economics, vol. 46 (3), pp. 349—358.
 10. Stiglitz, J. Ocampo, J. A. and Spiegel, S. (2006), Stability with Growth: Macroeconomics, Liberalization and Development, Oxford University Press, Oxford, UK.
- Стаття надійшла до редакції 04.02.2019 р.

А. І. Шалієвська,
аспірант кафедри економіки та економічної безпеки,
Львівський державний університет внутрішніх справ

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.4.96

ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

L. Shaliievska,
Post-graduate student of the Department of Economics and Economic Security
Lviv State University of Internal Affairs

PENSION PROVISION: FOREIGN EXPERIENCE AND LESSONS FOR UKRAINE

У статті обґрунтовано тенденції розвитку пенсійного забезпечення розвинутих країн — з одного боку, це збільшення активності населення до накопичень, що представлені різними фінансовими інструментами. З іншого боку — загострюються демографічні проблеми, які проявляються у старінні населення, міграційних процесах; зростанні обсягів пенсійних виплат у ВВП країни. Особливостями державного обов'язкового пенсійного забезпечення визначено такі: внески формуються як відсоток від заробітної плати або як фіксована величина; встановлюється кількість років сплати пенсійних внесків; існує перерозподіл навантаження між роботодавцем та працівником; право на пенсію визначається двома умовами — наявністю певного страхового стажу і досягненням пенсійного віку; відсутність будь-яких пільг для окремих категорій працівників як за розмірами внесків, що сплачуються, так і за умовами надання і виплати пенсій.

Проведено оцінку накопичувальних пенсійних фондів у зарубіжних країнах: активи цих фондів щорічно збільшуються; величина пенсій є достатньою, щоб зберегти рівень життя осіб похилого віку на рівні, який максимально наближений до обсягу передпенсійного доходу.

Many countries, even the most successful ones, under current conditions have problems with proper pension provision. In some countries such pensions are unfair and costly to both the state and the population, while other countries have developed such mechanisms and implemented reforms helping to overcome the problems of proper pension provision. The main purpose of the article is to analyze foreign experience in pension provision implementing and to substantiate the set of measures for domestic practice. The main objectives of the article are: to define the threats to the development of retirement benefits in developed countries; to find out the peculiarities of functioning of the first level of pension provision; to estimate the activity of accumulative pension funds and to ground the first steps for the Ukrainian pension system.

Various directional trends have been identified in the development of retirement provision in developed countries. On the one hand, there is an increase in the population's activity towards savings that are represented by various financial instruments. On the other hand, there are demographic problems in the world such as aging of the population, migration processes; increase in the amount of pension payments in the country's GDP. Each country has its own model of pension provision, which combines both solidarity and accumulation systems. As a result, a pensioner receives a pension from the state, a pension from the employer and a personal accumulated non-state pension.

These are the following specific features of state compulsory retirement provision: contributions are formed as a percentage of wages or as a fixed amount; at this level a minimum pension is provided only; the number of years of pension contributions is set; there is a redistribution of the workload between the employer and the employee; the right to a pension is determined by two conditions — the availability of certain periods of insurance and the reaching the retirement age. There are no privileges for certain categories of employees, both in terms of the amount of contributions paid and in the terms of provision and payment.

There is an estimation of accumulation pension funds in foreign countries made, which shows that: the assets of these funds increase annually; the amount of pensions should be sufficient to maintain

the standard of living of the elderly at the level close at most to the amount of pre-retirement income. There are motivational factors for the population in the world to take part in the accumulation system of pensions.

Ключові слова: пенсійне забезпечення, пенсія, старіння населення, накопичувальні пенсійні фонди, пенсійні виплати, пенсійні активи.

Key words: pension, pension provision, aging population, accumulative pension funds, pension payments, pension assets.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

За сучасних умов, у багатьох країнах світу, навіть найуспішніших, виникають проблеми із належним пенсійним забезпеченням. У одних країнах таке пенсійне забезпечення є несправедливе, занадто дороге обходиться як державі, так і населенню, у інших — розроблені такі механізми, запроваджені такі реформи, які сприяють подоланню проблем належного пенсійного забезпечення. Загалом, держави по-різному намагаються забезпечити гідну старість своєму населенню: одні справляються із завданням краще, інші — гірше. Безумовно на забезпечення пенсією у будь-якій країні впливає сукупність чинників: рівень економічного розвитку країни, стандарти заробітної плати, наявність та розвиненість фінансових інструментів для здійснення пенсійних накопичень, пенсійне законодавство.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проблеми пенсійного забезпечення гостро обговорюються між відомими науковцями. Розглядаються різні проблеми функціонування цього виду забезпечення: фінанси пенсійного забезпечення (І.Я. Чугунов [1], О.В. Насібова), оцінка пенсійного забезпечення та напрями її реформування та подальшого функціонування (І.О. Корчинський [2]), а також зарубіжний досвід проведення пенсійних реформ (Петрушка О.В., Баніт Ю.В. [3]).

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Основними цілями статті є: визначення загроз у розвитку пенсійного забезпечення розвинутих країн; особливостей функціонування першого рівня пенсійного забезпечення; оцінювання діяльності накопичувальних пенсійних фондів та обґрунтування першочергових кроків для української системи пенсійного забезпечення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У світі найефективнішою є багаторівнева система пенсійного забезпечення шляхом сплати податків, заощадження грошей, а також солідарна система. Вибір цих способів пенсійного забезпечення у кожній країні здійснюється по-різному і залежить, найперше, від особливостей розвитку країни, а також від специфічних поглядів на роль держави у забезпеченні соціального захисту населення.

У розвитку пенсійного забезпечення спостерігаємо різнонаправлені тенденції — з одного боку, це збільшення активності населення до накопичень, які представлені різними фінансовими інструментами. Так, рівень добробуту населення у розвинутих країнах зростає, зокрема вартість фінансових активів у світі у 2014 р. зросла на 7,1%. Таке зростання забезпечується за ра-

хунок збільшення активності населення в частині накопичень, зокрема найбільше спостерігається в країнах Азії та Америки [4, с. 28].

З іншого боку, у світі загострюються демографічні проблеми, які проявляються у старінні населення, міграційних процесах, що, безумовно, впливає на роль держави у розвитку пенсійного забезпечення.

Основна загроза полягає у старінні населення, що призводить до посилення залежності пенсіонерів від працюючих. У більшості країн світу старіння населення викликає велике занепокоєння та є серйозним фінансовим навантаженням на економіку країни. Так, у Європі в 2013 році на чотири працівника припадав один пенсіонер, за прогнозами — до 2060 року кількість працюючих, що припадатиме на одного пенсіонера, зменшиться до двох. В Україні ситуація ще гірша: у 2014 році співвідношення між працюючими та пенсіонерами було один до одного, до 2050 року на одного працюючого припадатиме 1,2 пенсіонери.

Ця серйозна загроза підтверджується наведеними статистичними даними у таблиці 1 щодо збільшення середньої тривалості життя населення у різних країнах, що впливає на збільшення тривалості періоду виплати пенсій.

Представлені дані засвідчують, що очікуване збільшення середньої тривалості життя призводить до підвищення відповідальності держави перед населенням — зростає тривалість виплат з настанням пенсійного віку громадян. Збільшення тривалості життя, у свою чергу, призводить до старіння нації, внаслідок чого частина доходів молодого покоління використовується на користь існуючих пенсіонерів.

"Ще одна проблема — у розвинених країнах існує досить вагома питома частка пенсіонерів, що вважаються бідними (рис. 1). Під поняттям "бідне населення" розуміється населення із доходами, що нижчі, ніж 50% середнього доходу по країні. В Україні, так само як і в інших країнах світу "бідного населення" стільки ж, скільки у багатьох розвинених країнах світу. Так, у Ізраїлі — 24%, Швейцарії — 23%, США — 22%, Україні — 21%, Італії, Німеччині, Угорщині — 9%, Польщі — 8% [7].

Ще одна загроза, яка має негативний вплив вже на економічну безпеку країн — співвідношення пенсійних виплат до ВВП у більшості країн досягло критичного значення. Зокрема у багатьох країнах (Франції, Німеччині, Польщі) співвідношення видатків на пенсії до ВВП перевищило 10%, що негативно впливає на економіку країн. Згідно із статистичними даними Міжнародної організації праці очікується, що відсоток ВВП, який витрачається на здійснення виплат по державному пенсійному страхуванню у більшості країн світу буде збільшуватися і до 2050 року становитиме близько 15%

від загального обсягу ВВП цих держав [8]. Тому держави у різний спосіб розвивають багаторівневість пенсійного забезпечення, зокрема у багатьох країнах приватні видатки на пенсії є порівнюваними з державними видатками на такі цілі.

Ці загрози впливають на постійні зміни у системі пенсійного забезпечення. Основні напрями таких змін, що найчастіше спостерігаються є такими:

- збільшення пенсійного віку;
- стимулювання більш пізнього виходу на пенсію;

- зростання відрахувань до державних пенсійних фондів;

- відмова від індексації пенсій (у країнах, де індексація існує) та запровадження механізму індивідуального перерахунку пенсій;

- 5. стимулювання накопичень у недержавних пенсійних фондах та одночасне зниження видатків на управління пенсійними активами.

У кожній країні, сформована власна модель пенсійного забезпечення, яка поєднує як солідарну, так і накопичувальну системи. Як результат, пенсіонер отримує пенсію від держави, пенсію від роботодавця, особисту накопичену недержавну пенсію.

У кожній країні функціонує перший рівень пенсійного забезпечення — державне обов'язкове пенсійне забезпечення, внески формуються як відсоток від заробітної плати і кожна країна встановлює своє значення або як фіксована величина. На цьому рівні держава забезпечує лише мінімальну пенсію. Це засвідчують дані частки витрат пенсійного фонду у ВВП країни. У 2015 р. витрати пенсійного фонду до ВВП країни становили, в середньому у країнах ЄС 11,2%.

У таких країнах, як Данія, Фінляндія, Норвегія і Швеція, Нідерланди, Швейцарія та більшості англосаксонських держав (за винятком США) запроваджено пенсійне забезпечення, яке гарантує мінімальний дохід у фіксованій величині. При цьому джерелом пенсійних виплат слугують податкові надходження до бюджету цих країн. Часто такий спосіб пенсійного забезпечення називають способом "фіксованої ставки", переважно фінансується за рахунок податків, що забезпечує основний дохід незалежно від зарплати або сплачених внесків.

На відміну від згаданих країн, в інших європейських державах (Німеччині, Австрії, Бельгії, Франції, Італії, Іспанії), а також у США пенсійне забезпечення розвивалося за принципами соціального страхування. В таких умовах пенсії були призначені для заміщення втраченого заробітку, а джерелом їх виплати стали страхові внески працівників і роботодавців. Тобто забезпечення, головним чином, здійснюється за рахунок внесків на соціальне забезпечення, а пенсії залежать від попереднього заробітку (при цьому зберігається мінімальна пенсія).

Аналіз встановлених внесків на державне пенсійне страхування представлений у таблиці 2. Слід зазначити, що лише в двох європейських державах тариф на державне пенсійне страхування перевищує 30%: в Італії — 32,7% та в Нідерландах — 31,1%.

У багатьох країнах встановлюється кількість років сплати пенсійних внесків для отримання мінімальної

Таблиця 1. Прогноз збільшення тривалості життя населення у деяких країнах світу

Країни	2020 р.		2030 р.		Прогноз збільшення частки населення старше 65 років до працездатного населення, %	
	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки	2020 р.	2030 р.
Німеччина	78	83	79	84	35,5	47,6
Франція	79	85	81	86	33,9	40,9
Великобританія	78	82	79	84	28,9	33,6
США	78	82	79	83	24,9	31,7
Нідерланди	79	83	80	84	30,8	39,8
Данія	77	82	78	83	31,8	37,5
Польща	73	81	74	82	27,2	34,7
Україна	65	75	67	76	25,2	31,2

Джерело: складено автором на основі даних [5; 6].

Таблиця 2. Внески на державне пенсійне страхування, %

Країна	Величина внеску		
	разом	роботодавці	наймані працівники
Австрія	22,8	12,55	10,25
Бельгія	16,36	8,86	7,5
Греція	20,92-23,12	14,25	6,67-8,87
Іспанія	28,3	23,6	4,7
Італія	32,7	23,81	9,19
Німеччина	19,9	9,95	9,95
Норвегія	21,9	14,1	7,8
Польща	19,52	9,76	9,76
Португалія	24,4	16,7	7,7
Словаччина	24,0	17,0	7,0
Угорщина	26,5	18,0	8,5
Франція	24,0	17,45	6,55
Чехія	28,0	21,5	6,5
Швеція	18,5	16,0	2,5

Джерело: [3].

пенсії від держави: у Словенії, Туреччині, Іспанії, Португалії — 15 років; Італії, Угорщині — 20 років; Польщі — 25 років; Бельгії, Аргентині — 30 років; Чехії — 35 років. Варто наголосити, що для окремих категорій населення застосовують або дещо вищий тариф, або нижчий.

Ще одна особливість з представлених даних — у низці країн існує перерозподіл навантаження між роботодавцем та працівником. Це здійснюється з метою посилення мотивації в економічних суб'єктів до участі у державному пенсійному забезпеченні. Серед представлених країн є й такі, у яких внески на однаковому рівні встановлені як для роботодавців, так і найманих працівників. Тобто участь роботодавців та працівників відбувається практично на паритетних засадах. На нашу думку, основними перевагами такого механізму є: посилення особистої відповідальності кожної особи за свій майбутній пенсійний захист, збільшення активності учасників системи пенсійного забезпечення.

У більшості розвинених країн право на пенсію визначається двома умовами — наявністю певного страхового стажу (тобто тривалістю виплати страхових внесків) і досягненням пенсійного віку. Для початку виплати пенсії часто необхідно, як мінімум, мати 10-15-річну участь у схемі відповідними внесками. Так, Конвенція Міжнародної організації праці № 102, а також Конвенція № 128 (1967 р.) з питань пенсії за інвалідністю, за віком і внаслідок втрати годувальника, передбачають, що зменшена ставка виплати має діяти вже після завер-

Таблиця 3. Обсяги активів пенсійних фондів у країнах-лідерах, млрд дол.

Країни	1997 р.	2007 р.	2012 р.	2014 р.	2017 р.
США	7,893	15,330	16,848	21,708	25,411
Японія	1,901	3,002	3,166	2,693	3,054
Велика Британія	1,050	2,686	2,879	3,272	3,111
Канада	436	1,209	1,421	1,611	1,769
Нідерланди	365	1,058	1,252	1,415	1,568
Швейцарія	294	539	736	788	906
Австралія	193	1,086	1,476	1,548	1,924

Джерело: складено автором на основі даних [9].

шення 15 років внесків або трудової діяльності.

У більшості країн законодавство встановлює найменший дозволений страховий стаж, що дає право на пенсію: У Швейцарії — один рік, Великобританії і Норвегії — три роки, США — вісім, у більшості країн Західної Європи — 15 років, Японії — 20 років. Такий стаж дає право на мінімальну пенсію. Наприклад, для Данії ще починаючи з кінця 60-х років ХХ ст. законодавством передбачено, що всі громадяни країни при досягненні 67 років одержують пенсію, сума якої не залежить від стажу, рівня попереднього заробітку і є за розміром однаковою для усіх.

Для одержання максимальної пенсії страховий стаж повинен бути: в Італії і Норвегії — 40 років, Австрії — 45, Швейцарії — 44 роки. Відповідно до згаданих Конвенцій Міжнародної Організації Праці, розмір пенсії має бути не менше 40% від середнього заробітку і 45% від середнього заробітку, при наявності 30 років внесків, а також 20 років проживання в країні — при схемі соціальної допомоги або схемі універсальних виплат.

У Бельгії, Німеччині, Японії, Великій Британії та деяких інших країнах розмір пенсій розраховується за весь період роботи, у Франції — за 10 найбільш сприятливих років роботи, в Австрії — за 5 років, у Канаді — за 1 рік, у США — за 25 років за вибором працівника з 30 років його трудового стажу.

Ще одна особливість — у західноєвропейських країнах при зміні місця роботи пенсійні рахунки цілком зберігаються і переводяться на нове місце роботи працівників. У США в такому разі працівник може зберегти лише 50% від суми нагромадженого пенсійного рахунку, якщо він до виходу з компанії працював у ній 10 років. Увесь нагромаджений пенсійний рахунок зберігається, коли його стаж перевищує 15 років.

Оцінюючи зарубіжний досвід, необхідно вказати й на таку ознаку — для всіх розглянутих систем обов'язкового пенсійного накопичення відсутні які-небудь пільги для окремих категорій працівників, як за розмірами внесків, що сплачуються, так і за умовами надання і виплати. Лише у професійних пенсійних системах (як обов'язкових, так і добровільних) пенсійний вік може встановлюватися нижче за вік, прийнятий для усіх осіб. При цьому розміри таких пенсій цілком залежать від величини внесків, що спрямовуються на ці цілі.

Більшу частину пенсій у зарубіжних країнах особи формують за накопичувальним принципом. Накопичувальні пенсійні фонди активно почали створюватися в кінці 80-х років, початку 90-х років ХХ ст., за досить короткий час успішно вирішили проблеми пенсійного забезпечення громадян та акумулювали довгострокові інвестиційні ресурси великих обсягів, які активно пра-

цюють на національну економіку — використовуються на розвиток реального сектору економіки, соціальної інфраструктури та економічного зростання загалом.

Світові пенсійні активи накопичувальних фондів найбільших ринків світу щорічно збільшуються, особливо активно за останні 10 років. На кінець 2014 р. становили 36,2 трлн дол. Така сума відповідає 83% сукупного ВВП цих країн. Серед країн лідерами є: США, у яких на кінець 2014 року обсяг пенсійних активів становив 22 трлн дол.; Велика Британія — 3,31 трлн дол.; Японія — 2,86 трлн дол.; Австралія — 1,68 трлн дол., Канада — 1,53 трлн дол.

У 2017 р. активи накопичувальних фондів склали вже 41,355 трлн дол. Найбільшими вони є у США, Великій Британії, Японії, Австралії, Канаді. У окремих країнах обсяги пенсійних активів перевищують валовий внутрішній продукт. Так, у Нідерландах співвідношення пенсійних активів і ВВП у 2017 р. виявилось найбільшим і становило 194% (у 2014 р. — 165,5). У США воно дорівнювало у 2017 р. 131% (у 2014 р. — 127%), у Швейцарії — 133% (121,2% у 2014 р.), у Великій Британії — 121% (у 2014 р. 116,2%), в Австралії — відповідно 138% (у 2014 р. — 113%). Більша детальна інформація щодо обсягів активів накопичувальних пенсійних фондів у країнах-світових лідерах представлена у таблиці 3.

На нашу думку, основними позитивними властивостями накопичувальної системи пенсійного забезпечення є спроможність посилити мотиваційні чинники населення до участі. У цій системі наявний набагато тісніший зв'язок між здійсненими внесками та одержаними пенсійними виплатами, аніж у солідарній пенсійній системі. Крім цього, накопичувальна пенсійна система служить потужним регулятором фінансової системи та ринку інвестиційних ресурсів в країні.

Проведений аналіз зарубіжного досвіду пенсійного забезпечення у країнах передбачає, що величина пенсій має бути достатньою, щоб зберегти рівень життя осіб похилого віку на рівні, який максимально наближений до обсягу передпенсійного доходу. Загалом, за обсягом і якістю споживання ця мета досягається.

У більшості розвинених країн пенсійний дохід становить приблизно 50% від середньої заробітної плати по країні. Так, в Італії пенсія становить 49% від заробітної плати (ця країна також витрачає найбільшу частку ВВП на утримання пенсіонерів), Швеції — 54%, Німеччині — 46%, Франції — 56%, Бельгії — 63%, Іспанії — 34%, Австрії і Данії — 40%, Японії — 54%, Нідерландах — 39%, Канаді — 33%, Великій Британії — 23%, США і Австралії — 30%, Ірландії — 25%. Низький показник — 23% від заробітної плати — у Великій Британії пояснюється тим, що пенсіонери більшу частину своєї пенсії одержують через розвинену систему приватних пенсійних фондів.

Проведений аналіз пенсійного забезпечення у низці зарубіжних країн дозволяє зробити такі висновки для вітчизняної системи пенсійного забезпечення:

1. Кожна країна здійснювала і здійснює реформи у пенсійному забезпеченні, що викликано демографічними, економічними, соціальними та політичними чинниками. Так, Світовий банк розробив критерії оцінювання пенсійної реформи:

— Чи реформа спрямована на досягнення цілей пенсійного забезпечення, зокрема, чи сприяє ефективному перерозподілу доходів?

— Чи макроекономічне та податкове середовище сприятливе для реалізації такої реформи?

— Як адміністративна реформа впливатиме на багаторівневу пенсійну систему?

— Чи розроблені законодавчі зміни щодо запровадження регулятивних і наглядових інституцій для управління накопичувальною складовою пенсійного забезпечення?

Тому в Україні, з одного боку, можливий вплив пенсійної реформи на економічне зростання потребує додаткових досліджень вже зараз — на етапі підготовки до впровадження обов'язкового накопичувального рівня пенсійного забезпечення.

З іншого боку, на поточному етапі пенсійної реформи питання перерозподілу та закріплення регулюючих функцій є важливим та потребує значної уваги на державному рівні. Питання адміністративних витрат необхідно врегулювати ще до початку функціонування обов'язкового накопичувального рівня пенсійного забезпечення, тому що існуючі обмеження мають занадто високий рівень.

2. Аналіз встановлених внесків на державне пенсійне страхування у низці європейських країн дає змогу зробити висновок про те, що в нашій державі відсутні резерви його збільшення в майбутньому з огляду на те, що це погіршить конкурентоспроможність вітчизняної економіки. Крім цього, можливе підвищення внесків на державне страхування призведе до зростання нелегальної зайнятості та неофіційної виплати заробітної плати. Внескам, що перераховуються на державне пенсійне страхування, належить найбільше значення у складі нарахувань на фонд оплати праці в Україні. При цьому наявне фіскальне навантаження на фонд оплати праці слугує важливим чинником тінізації заробітної плати.

Досвід розвинутих країн переконує, в Україні важливо змінити структуру внесків на пенсійне забезпечення, що передбачає збільшення навантаження на працюючих осіб і зменшення навантаження на роботодавців. Це буде сприяти розвитку накопичувального пенсійного забезпечення на індивідуальних рахунках.

3. В Україні вкрай необхідне запровадження недержавного пенсійного забезпечення як одного із ключових елементів пенсійного забезпечення громадян. Це дасть змогу накопичувати персональні пенсії та реально підняти рівень пенсійного забезпечення. У розвинутих країнах недержавні пенсійні фонди є важливим соціальним інститутом, який характеризується високим рівнем довіри до них. Їх діяльність чітко регулюється в країнах, стимулюється та удосконалюється. Зокрема Організація економічного співробітництва та розвитку ухвалила Рекомендації щодо управління пенсійними фондами. Кожен пенсійний фонд має мати орган управління або адміністратора, який би відповідав за адміністративне управління фондом, а також брав відповідальність за виконання умов пенсійних контрактів та захист інтересів учасників пенсійного забезпечення.

Література:

1. Чуగుнов І.Я. Фінанси пенсійного забезпечення: монографія. — Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. — 248 с.

2. Корчинський І.О. Вдосконалення пенсійного забезпечення населення: монографія. — Львів: Ліга-Прес, 2015. — 172 с.

3. Петрушка О.В. Баніт Ю.В. Досвід реформування пенсійних систем зарубіжних країн та його використання в Україні. Наука й економіка. — 2015. — № 1. — С. 19—27.

4. Рівень добробуту населення планети зростає: чиста вартість фінансових активів перевищила 100 трлн євро. Страхова справа. — 2015, № 3. — С. 28—29.

5. Pensions: International Experience. URL: http://www.finrep.kiev.ua/download/pensprovision_international_exp

6. Public sector pensions: Rationale and international experiences. URL: <http://www.qfinance.com/insurance-markets-white-papers/public-sectorpensions-rationale-and-international-experiences/46>

7. Світовий досвід пенсійного забезпечення. Порівнюємо з Україною. URL: <http://www.taslife.com.ua/world-pension.html>

8. Social Security Programs Throughout the World. URL: http://www.ssa.gov/policy/docs/progdesc/intl_update

9. Thinking Ahead Institute Global pension assets study 2018. URL: <https://www.willistowerswatson.com/-/media/WTW/Images/Press/2018/01/Global-Pension-Asset-Study-2018-Japan.pdf>

References:

1. Chuhunov, I. Ya. (2017), *Finansu pensiy-nogo zabezpechennya* [Funds for pension provision], Kyiv, Ukraine.

2. Korchynskyy, I.O. (2015), *Vdoskonalennya pensiy-nogo zabezpechennya naselennya* [Improvement of pensions of the population], Liga Pres, Lviv, Ukraine.

3. Petrushka, O.V. and Banit, Yu.V. (2015), "The experience of reforming pension systems in foreign countries and its implementation in Ukraine", *Nauka i ekonomika*, vol. 1, pp. 19—27.

4. Strakhova sprava (2015), "The welfare of the planet's population is growing: the net financial assets exceeded 100 trillion euros", *Strakhova sprava*, vol. 3, pp. 28—29.

5. Finrep (2016), "Pensions: International Experience", available at: http://www.finrep.kiev.ua/download/pensprovision_international_exp (Accessed 10 Jan 2019).

6. QFinance (2016), "Public sector pensions: Rationale and international experiences", available at: <http://www.qfinance.com/insurance-markets-white-papers/public-sectorpensions-rationale-and-international-experiences/46> (Accessed 10 Jan 2019).

7. TAS life (2018), "World experience of retirement provision. Comparison with Ukraine", available at: <http://www.taslife.com.ua/world-pension.html> (Accessed 10 Jan 2019).

8. Social Security (2018), "Social Security Programs Throughout the World", available at: http://www.ssa.gov/policy/docs/progdesc/intl_update (Accessed 10 Jan 2019).

9. Willis Towers Watson (2018), "Thinking Ahead Institute Global pension assets study 2018", available at: <https://www.willistowerswatson.com/-/media/WTW/Images/Press/2018/01/Global-Pension-Asset-Study-2018-Japan.pdf> (Accessed 10 Jan 2019).

Стаття надійшла до редакції 04.02.2019 р.

УДК: 332.142.2

В. А. Галямар,
 преподаватель коммерческих дисциплин,
 Криворожский государственный коммерческо-экономический техникум

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.4.101

ГОСУДАРСТВЕННАЯ РЕГИОНАЛЬНАЯ ПОЛИТИКА УКРАИНЫ

V. Galiamar,
 Kryvyi Rih, Ukraine teacher of commercial disciplines, Kryvyi Rih State Commercial-economic Technical School
 STATE REGIONAL POLICY OF UKRAINE

В статье рассматриваются особенности формирования и реализации региональной политики Украины, определяются составляющие элементы новой парадигмы региональной политики государства. После распада Советского Союза, политика государства была направлена на разработку и внедрение отраслевого развития, развития конкретных секторов промышленности. Данное направление не дало ожидаемых результатов, даже после того как политика отраслевого развития претерпела существенные изменения. На данный момент Украине необходимо сформировать и внедрить конкретную программу развития региональной политики, определить стратегические приоритеты новой региональной политики Украины с учетом вектора европейской интеграции.

Региональное планирование европейских стран направлены на развитие производства и населения в конкретных регионах, или пришли в упадок, либо находятся в состоянии преобразований, с учетом целей и задач общенационального развития.

В процессе исследования были применены теоретические методы (анализ, сравнение, конкретизация) и эмпирические методы (изучение публикаций, результатов реализации региональной политики, мониторинг, изучение и обобщение опыта).

Основными инструментами современной региональной политики можно считать: планирование и координацию регионального развития, программу инвестиций или развития, общенациональные программы поддержки конкретных регионов. Исходя из остроты и масштабности проблемы, которые можно разрабатывать конкретные территориальные программы, которые будут направлены на развитие конкретного региона. Последние исследования в данном направлении показывают, что региональное развитие во многих случаях не связано с необходимостью реформирования государства в целом. Такое развитие называют функциональным, в его основе лежит исключительно экономическое развитие региона, не нуждается в подкреплении такими политическими процессами, как децентрализация или регионализация государства.

В сегодняшних условиях ключевым фактором успешного развития региона становится взаимодействие между гражданами и государственными институтами. Европейская практика показывает, что успеха достигают те регионы, которые направляют свои усилия на улучшение внутренних условий, привлекая тем самым инвестиции.

Полученные в ходе исследования, результаты доказывают, что политика регионального развития должна учитывать типологию регионов и предусматривать предоставление поддержки и помощи в эффективном сочетании разноплановых подходов к региональному развитию.

У статті розглядаються особливості формування і реалізації регіональної політики України, визначаються складові елементи нової парадигми регіональної політики держави. Після розпаду Радянського Союзу, політика держави була спрямована на розробку і впровадження галузевого розвитку, розвитку конкретних секторів промисловості. Цей напрям не дав очікуваних результатів, навіть після того як політика галузевого розвитку зазнала суттєвих змін. Нині Україні необхідно сформувати і впровадити конкретну програму розвитку регіональної політики, визначити стратегічні пріоритети нової регіональної політики України з урахуванням вектору європейської інтеграції.

Регіональне планування європейських країн направлено на розвиток виробництва і населення в конкретних регіонах, які або прийшли в занепад, або знаходяться в стані перетворень, з урахуванням цілей і завдань загальнонаціонального розвитку.

У процесі дослідження були застосовані теоретичні методи (аналіз, порівняння, конкретизація) і емпіричні методи (вивчення публікацій, результатів реалізації регіональної політики, моніторинг, вивчення та узагальнення досвіду).

Основними інструментами сучасної регіональної політики можна вважати: планування і координацію регіонального розвитку, програму інвестицій або розвитку, загальнонаціональні програми підтримки конкретних регіонів. Виходячи з гостроти і масштабності проблеми, які можна розробляти конкретні територіальні програми, які будуть спрямовані на розвиток конкретного регіону. Останні дослідження в цьому напрямі показують, що регіональний розвиток у багатьох випадках не пов'язана-

ний з необхідністю реформування держави в цілому. Такий розвиток називають функціональним, в його основі лежить виключно економічний розвиток регіону, який не потребує підкріплення такими політичними процесами, як децентралізація або регіоналізація держави.

У сьогоднішніх умовах ключовим фактором успішного розвитку регіону стає взаємодія між громадянами і державними інститутами. Європейська практика свідчить, що успіху досягають ті регіони, які спрямовують свої зусилля на поліпшення внутрішніх умов, залучаючи тим самим інвестиції.

Отримані, в ході дослідження, результати доводять, що політика регіонального розвитку має враховувати типологію регіонів і передбачати надання підтримки і допомоги в ефективному поєднанні різнопланових підходів до регіонального розвитку.

The article considers the peculiarities of the formation and implementation of the regional policy of Ukraine, defines the constituent elements of the new paradigm of the regional policy of the state. After the Soviet Union collapse, the policy of the state was aimed at the development and implementation of sectoral development, the development of specific sectors of industry. This direction did not produce the expected results, even after the policy of industrial development had undergone significant changes. At the moment Ukraine needs to formulate and implement a specific program for the development of regional policy, to determine the strategic priorities of the new regional policy of Ukraine taking into account the vector of European integration.

Regional planning of European countries is aimed at the development of production and population in specific regions, which either have fallen into decline or are in a state of transformation, taking into account the goals and objectives of national development.

During research, theoretical methods (analysis, comparison, concretization) and empirical methods (study of publications, results of realization of regional policy, monitoring, studying and generalization of experience) were applied.

Planning and coordination of regional development, investment or development program, national program of support for specific regions can be considered as the main tools of modern regional policy. Based on the importance and size of the problem, specific territorial programs can be developed. They will be aimed at the development of a particular region. Recent studies in this area show that regional development in many cases is not connected with the necessity of reforming the state as a whole. Such development is called functional, it is based exclusively on the economic development of the region, which does not need to be supported by such political processes as decentralization or regionalization of the state.

In nowadays conditions, the key factor in the successful development of the region is the interaction between citizens and state institutions. European practice shows that success is achieved by those regions that direct their efforts to improve internal conditions, attracting investment.

The results obtained in the course of the study prove that the regional development policy should take into account the typology of the regions and provide support and assistance in effectively combining diverse approaches to regional development.

Ключевые слова: государственная региональная политика, региональное развитие, территориальное планирование, инструменты региональной политики, конкурентоспособность региона, полицентрической развитие, национальная экономика, современную модель интегрированного регионального развития.

Ключові слова: державна регіональна політика, регіональний розвиток, територіальне планування, інструменти регіональної політики, конкурентоспроможність регіону, поліцентричний розвиток, національна економіка, сучасну модель інтегрованого регіонального розвитку.

Key words: state regional policy, regional development, territorial planning, regional policy instruments, competitiveness of the region, polycentric development, national economy, modern model of integrated regional development.

АКТУАЛЬНОСТЬ ТЕМЫ

Украине в наследство от Советского Союза достались методы вертикального градостроительства и система, в основе которой лежали программы отраслевого развития, базировавшиеся на едином подходе для всех регионов. С обретением Украиной независимости, на смену старым проблемам, пришли новые, в частности упадок отраслей промышленности и сельского хозяйства. Правительство начало принимать соответствующие меры по поддержке и развитию конкретных секторов промышленности. Но со временем, в силу своей неэффективности, политика в этом направлении претерпела определенные изменения. На ее место пришли подходы, основанные на региональном развитии. В связи с

этим, в данный период времени на первый план выходит стратегия регионального развития, которая должна стать залогом развития национальной экономики Украины и интеграции страны в европейское пространство [7, с. 3—4].

АНАЛИЗ ПОСЛЕДНИХ ИССЛЕДОВАНИЙ И ПУБЛИКАЦИИ, НА КОТОРЫЕ ОПИРАЕТСЯ АВТОР

Среди ученых, занимавшихся вопросами регионального развития, следует отметить работы М. Бутко, В. Василенко, В. Куйбиды, А. Ткачука, И. Савчука, В. Воротины, С. Романюк, И. Сторонянської, Л. Федуловой, М. Чумаченко, Б. Кравців, Г. Возняка, Х. Патицкой, О. Мрин-

ской и другие. Однако, несмотря на значительный объём исследований, открытыми остаются вопросы формирования эффективной региональной политики Украины и её адаптации к нормам Европейского Союза.

ЦЕЛЬ СТАТЬИ

Целью статьи является определение сущности и особенностей региональной политики Украины, определение стратегических приоритетов новой региональной политики Украины в условиях европейской интеграции.

ИЗЛОЖЕНИЕ ОСНОВНОГО МАТЕРИАЛА

Региональное планирование представляет собой совокупность мероприятий, направленных на размещение производства и населения в отдельных регионах страны в соответствии с целями и задачами общенационального развития, определенных во времени и утвержденных в определенных документах: генеральных и региональных программах, планах и т.п. Региональное развитие нацелено на удовлетворение потребностей конкретной территории, которая пришла в упадок, или находится в состоянии преобразований. На основании этого, формируются условия для развития определенного региона, а не поддержки отдельно взятых отраслей.

Региональная политика большинства развитых стран включает экономические, административные, законодательно-нормативные меры, которые нацелены на развитие регионов за счет координации усилий на региональном и местном уровнях, учитывая партнерство с представителями бизнеса. Главной целью на общегосударственном уровне выступает стимулирование экономического развития, уменьшения колебаний макроэкономических показателей, увеличение внутреннего спроса, расширения рынков сбыта [8, с. 39].

Основными инструментами современной региональной политики можно считать:

1. Планирование и координацию регионального развития — согласованные программы действия на государственном, региональном и местном уровнях для ускорения развития определенного региона.

2. Программу инвестиций или развития — это долгосрочная программа, разработанная, исходя из основных принципов стратегического планирования, т.е. определенное соглашение между соответствующими государственными органами, которые финансируют и делают определенный вклад в реализацию программы регионального развития.

3. Общенациональные программы поддержки конкретных регионов — конкретные программы, зависящие от конкретных проблем, связанных с экономикой, урбанизацией, экологией и пр. Поэтому, в зависимости от остроты и масштабности проблемы, могут разрабатываться конкретные территориальные программы, которые будут направлены на развитие конкретного региона [8, с. 6].

Инструменты регионального развития могут применяться различными способами. В связи с этим, для разработчиков открывается целый ряд возможностей.

Как показывает мировая практика, региональное развитие во многих случаях не связано с необходимос-

тью реформирования государства в целом. Многие страны применяли эффективные формы вмешательства на уровне регионов, которые не нуждались в масштабных реформах государственных институтов. Такое региональное развитие можно назвать функциональным. Его целью является только экономическое развитие, которое не нужно подкреплять дальнейшими политическими процессами, такими как децентрализация или регионализация государства. Опыт различных развитых стран свидетельствует, что осуществление регионального развития в исключительно экономических рамках вполне возможно [8, с. 9—10].

Ключевым фактором успешного развития региона сегодня выступает взаимодействие между гражданами и государственными институтами. Европейская практика подтверждает, что успеха достигают те регионы, которые направляют свои усилия на улучшение внутренних условий, способствующих привлечению инвестиций. К внутренним условиям можно отнести компетенции, полномочия, направления деятельности, которые осуществляются региональными или местными заинтересованными сторонами. Такая способность связана с тем, как регион диагностирует и решает внутренние проблемы, используя доступные возможности. Первым шагом к развитию может стать сотрудничество власти и бизнеса, информирование и консультирование территориальной общины ради перспективного будущего.

Если рассматривать современную модель интегрированного регионального развития Европейского Союза, то она основывается на трех основных направлениях:

1. Содействие экономическому сближению, в рамках которого оказывается помощь менее развитым регионам, за счет чего удаётся уменьшить отставание от более развитых регионов.

2. Повышение региональной конкурентоспособности и занятости.

3. Содействие сотрудничеству между регионами и странами с целью уменьшения значения национальных границ.

Эти мероприятия позволяют оставаться Европейскому Союзу центром сосредоточения значительного богатства и экономического потенциала.

Для реализации политики регионального развития Европейского Союза были созданы три основные источники финансирования. Один из них — Фонд европейского регионального развития, способствующий экономическому росту, росту занятости и конкурентоспособности, учитывая инвестиции в инфраструктуру. Фонд сближения, который, в свою очередь, поддерживает развитие транспортной, экологической инфраструктуры, возобновляемых источников энергии. А также Европейский социальный фонд. Он сосредотачивается на инвестициях в человеческий капитал в сфере образования и профессиональной подготовки. Данные структурные фонды только дополняют национальные и местные источники финансирования [3, с. 5].

На момент начала мирового финансового кризиса (2008—2009 гг.) Европейская комиссия направила средства в проблемные регионы для недопущения падения уровня производства. Регионы Европейского Союза, которые имели право на получение средств структурных

фондов, получили их на развитие инфраструктуры, создания новых рабочих мест, внедрения инноваций. Распределение средств дынных фондов напрямую зависело от внутренних приоритетов: региональное развитие, развитие транспортной инфраструктуры, защита внешней среды и прочее. Главным результатом работы фондов является рост ВВП и уровня занятости в регионах [5; 10].

В программе регионального развития Европейского Союза на 2014—2020 гг. предусмотрено сокращение бюджета реализации региональной политики. За этот период планируется увеличение программ поддержки конкурентоспособности вместе с программами сплочения для регионов и городов новых стран-членов Европейского Союза. Средства, выделенные на политику сплочения, запланировано направить на создание новых рабочих мест, борьбу с климатическими изменениями, повышение экономического роста, освобождение от энергетической зависимости и др. мероприятия. В данной программе также оговорена зависимость выплат структурных фондов от соблюдения национальными правительствами макроэкономических показателей, которые могут гарантировать стабильность экономики. Региональная политика потребует от регионов определения секторов, технологических зон или основных сфер для возможных технологических преимуществ. Также, чётко прослеживается связь между регионализацией и процессом управления в Европейском Союзе. Регионализм, в свою очередь, взаимосвязан с децентрализацией, предполагающей определенную передачу атрибуции от правительств или центральных органов власти, региональным органам власти. Страны Европейского Союза полностью переходят на создание в регионах действенных экономических стимулов для развития местной экономической инициативы и обеспечения саморазвития регионов [4; 10].

Так как Европа является одной из наиболее урбанизированных территорий в мире, Европейский Союз рассматривает урбанистические агломерации как главный фактор экономического роста. В перечень таких факторов включают также и полицентрическое развитие. Средние города играют роль связующего звена между большими и малыми городами, сдерживают уменьшение абсолютной численности сельского населения. Местное развитие здесь играет ведущую роль в стимулировании экономического роста неразвитых регионов. Повышается роль занятости населения с целью уменьшения его бедности. Региональное развитие Европейского Союза вызвало необходимость создания институтов разного уровня. В системе вертикального управления европейское, национальные и местные правительства стимулируются с помощью разработки планов и программ, путем обмена информацией для движения в выбранном направлении и обеспечения выгод на местах. При горизонтальном управлении компании, общественные организации и социальные группы участвуют в процессе управления, воздействуя на выбор или формирование стратегии развития собственных секторов и сфер [3, с. 11].

Украина тоже является высокоурбанизированной территорией. Но для неё вопросы развития регионов стоят более остро, нежели для стран Европейского Со-

юза. В Украине за последние двадцать лет сформировалась своя система управления развитием регионов, но открытыми остаётся ряд вопросов, касающихся неравномерности экономической активности, увеличение активности крупных городов и потеря экономического потенциала малых городов, поляризация сельского населения. Европейская интеграция Украины сдерживается отсутствием качественного институционального обеспечения на государственном и региональном уровнях. Механизм планирования в Украине функционирует в виде программ развития регионов.

Закон Украины "Об основах государственной региональной политики", определяет государственную региональную политику как систему целей, мероприятий, средств и согласованных действий центральных и местных органов исполнительной власти, органов местного самоуправления и их должностных лиц для обеспечения высокого уровня качества жизни людей на всей территории Украины с учетом природных, исторических, экологических, экономических, географических, демографических и других особенностей регионов, их этнической и культурной самобытности [6].

Утверждённая Государственная стратегия регионального развития до 2020 года, определяет основные направления модернизации региональной политики в Украине. Так как Украина является высокоурбанизированной территорией, то в связи с этим, основным приоритетом выступает совершенствование межмуниципального сотрудничества путем повышения взаимодействия с окружающими территориями для расширения зоны их влияния. Для этого Стратегией предусмотрено: разработка инструментов региональной политики, которые могли бы решить проблемы отдельных городов, а также реализовать возможности и уникальность городских агломераций и регионов; применение оптимального набора инструментов для регулирования развития различных типов городов и регионов, с учетом динамики, условий и факторов их развития; процесс разработки и воплощения инструментов, обеспечивающих положительные внешние эффекты от региональных метрополий на прилегающих территориях; внедрение механизмов взаимодействия органов государственной власти и органов местного самоуправления, негосударственных институтов и бизнеса за счет разработки программ, стратегий и проектов по территориальному развитию; применение механизмов государственно-частного партнерства, межмуниципального сотрудничества, корпоративной социальной ответственности; активизация стимулирования отдельных типов территорий (агломераций, больших городов, территорий приоритетного развития пр.), которые предусматривают применение финансовых, экономических и других инструментов, путем внедрения эффективной системы государственных и местных грантов, совершенствование нормативно-правового обеспечения функционирования большого города и агломераций (метрополий).

Первоочередными в этом направлении определены следующие меры: регулирование на законодательном уровне основ государственной региональной политики, выработки критериев типизации регионов (высоко-средне- и слабоурбанизированные), определение первоочередности развития каждого отдельного региона;

разработка моделей развития высокоурбанизированных территорий; правовое определение агломераций; совершенствование определенных приоритетов, планирование и использование территорий страны, предусмотренных Генеральной схемой планирования территории Украины, с учетом особенностей высокоурбанизированных территорий в рамках национальной стратегии социально-экономического развития; введение на национальном уровне "Городского аудита", в рамках которого осуществлялись оценка и анализ развития крупных городов; помощь в разработке национальных стандартов качества жизни населения и обеспечение прозрачных механизмов по их соблюдению на всей территории; совершенствование механизмов реализации государственной политики высокоурбанизированных территорий в контексте их активизации и интеграции в европейское сообщество.

Одним из основных вопросов, который возникает на данном этапе, является конкурентоспособность производственной сферы регионов. Здесь работа ведётся в нескольких направлениях. Одно из них — промышленность. Для неё определены следующие задачи: оптимизация; развитие видов деятельности, которые способны обеспечить внутренний рынок конкурентоспособными отечественными товарами и повысить размеры экспорта; финансирование инновационных научно-производственных программ с высокой степенью отдачи инвестиций, направленных на разработку и внедрение новейших технологий, которые должны стать объектами конкретного проявления государственной селективной политики поддержки отечественной промышленности. Определённая роль отведена содействию развития потенциально прибыльных, наукоёмких, высокотехнологичных промышленных производств с параллельным закрытием или реструктуризацией неэффективных предприятий. Одной из первостепенных задач является повышение конкурентоспособности и расширение рынков сбыта отечественной продукции, путем перехода промышленного производства на замкнутые технологические циклы изготовления товаров как для внутреннего, так и для внешнего рынков конечного потребления. Предусмотрено обеспечение развития производственной инфраструктуры в регионе за счёт создания сети индустриальных парков на основе партнерства между государством и бизнесом; определение и законодательное закрепление чёткого порядка финансирования (софинансирования) приоритетных проектов, а также прозрачного распределения, по результатам деятельности, прибыли и активов. Немаловажным является разрешения вопроса снижения уровня энергоёмкости производства. Здесь также сформулирован ряд задач — это и снижение энергоёмкости на основе энергосберегающей модели развития промышленности; и реализация энергосберегающей модели развития с расширением использования нетрадиционных и возобновляемых источников энергии, диверсификации энергообеспечения и формирование эффективной структуры энергогенерирующих мощностей в промышленном производстве. Предусматривается также приведение системы технического регулирования в соответствие с международными стандартами в области качества продукции, экологических требований к продукции и техно-

логического процесса ее производства, охраны труда, техники безопасности. Существенными являются задачи внедрения экологически эффективных методов организации производства, принципов корпоративной социальной ответственности с целью уменьшения объемов выбросов и сбросов, минимизации образования отходов и комплексного использования материальных, сырьевых ресурсов, в том числе вторичных, развитие технологий промышленного производства, исключая или уменьшающих объем использования экологически опасных химических веществ и их соединений.

Следующее направление — транспортная сфера. Для неё необходимо формирование регионального конкурентного рынка транспортных услуг путем создания транспарентных условий работы для частных операторов. В связи с этим предусмотрено обеспечение прозрачности финансовой отчетности предприятий-пассажироперевозчиков на основе внедрения электронной системы учета пассажиропотоков; расширение перечня услуг на базе современных информационно-коммуникационных технологий и научных разработок. Немаловажными является задачи повышения уровня конкурентоспособности международных компаний перевозчиков; достижения уровня европейских и мировых стандартов в транспортных перевозках; создания условий для внедрения принципов европейской транспортной политики; уменьшения негативного воздействия транспортных средств на окружающую среду [9, с. 140—146].

К основным направлениям модернизации региональной политики и путям решения проблем территориального развития также относится: расширение доступа к инвестиционным ресурсам, увеличение возможностей для внедрения инноваций, развитие межрегионального сотрудничества, рациональное и эффективное использование природных оздоровительных и рекреационных ресурсов, решение проблем региональной экологической политики.

1. Расширение доступа к инвестиционным ресурсам. Для этого предусмотрено: создание благоприятного институционального поля для привлечения государственных и частных инвестиций в модернизационные проекты региона; формирование системы мониторинга инвестиционных проектов, реализуемых в рамках государственно-частного партнерства, и контроля над их реализацией; проведение ежегодной рейтинговой оценки инвестиционной привлекательности административно-территориальных единиц. Необходимо создание условий для более тесного сотрудничества с европейскими организациями и фондами, которые оказывают финансовую поддержку, направленную на региональное развитие в рамках программ международного сотрудничества. Сюда относят средства Европейского Союза через инструменты добрососедства и партнерства, программы приграничного сотрудничества, других международных программ и доноров (Всемирный банк, Европейский банк реконструкции и развития, Европейский инвестиционный банк и др.).

2. Увеличение возможностей для внедрения инноваций. Основными задачами в этом направлении являются: развитие инновационной инфраструктуры в регионе путем создания инновационных кластеров или технопарков (в частности на базе институтов Националь-

ной академии наук Украины); проведения мониторинга потребностей предприятий в инновациях и имеющихся в научных, конструкторских учреждениях разработок, которые предназначены для продажи и создания на этой основе информационного каталога инноваций по принципу "спрос-предложение". Также предусмотрено создание механизма формирования эффективной организационной, финансовой поддержки и развития инновационной деятельности путем предоставления финансово-кредитной помощи субъектам хозяйствования, которые реализуют инвестиционные проекты инновационной направленности, в частности в энерго- и ресурсосбережении; создание паевых инвестиционных фондов для реализации инновационных проектов с привлечением ресурсов государственного и местных бюджетов, частного капитала; формирование действенной сети "наука — производство" на основе создания центров трансферта технологий для объединения потенциала науки, производства и финансового капитала (с привлечением малого и среднего бизнеса); проведение семинаров, презентаций научно-технических разработок Национальной академии наук Украины, в практическом внедрении которых заинтересованы органы исполнительной власти и местного самоуправления.

3. Развитие межрегионального сотрудничества предусматривает: развитие институционально-правовых форм межмуниципального сотрудничества; разработку и внедрение модели межрегионального взаимодействия, основанной на принципах сочетания и взаимного усиления равноценных центров роста; реализация соглашений о межрегиональном сотрудничестве, кооперации и интеграции со всеми регионами Украины, а также регионами других стран, прежде всего Европейского Союза; содействие организации и проведению форумов, бизнес-встреч, презентаций, круглых столов, тематических выставок и других мероприятий в рамках заключенных соглашений о сотрудничестве между регионами Украины и административно-территориальными единицами других стран.

4. Рациональное и эффективное использование природных оздоровительных и рекреационных ресурсов. Основными задачами в этом направлении являются: развитие санаторно-курортного оздоровления и рекреации как стратегического приоритета социально-экономического развития для подавляющего большинства регионов; обеспечение государственной поддержки всех без исключения оздоровительных и рекреационных заведений, а особенно тех, которые предоставляют услуги социально-незащищенным слоям населения, предлагают низкодоходные, но значимые, с точки зрения оздоровления людей, услуги; предоставление государственной поддержки реализации стратегий развития рекреационно-туристических комплексов регионов, в частности, в части развития видов рекреации, ориентированных на широкую общественность и массового потребителя; создание сети заведений "эконом" класса, доступных для рядового жителя со средними и низкими доходами; переориентация на развитие внутреннего туризма и рекреации. Немаловажным является и внедрение мер кризисного менеджмента в условиях резкого сокращения материальной базы рекреационно-туристического комплекса Украины, общих объемов рекреационно-туристических ус-

луг и действия форс-мажорных обстоятельств (аннексия и военные действия на территории государства). Предусмотрено оказание посильной поддержки тем регионам, которые могут частично взять на себя рекреационно-туристические потоки, традиционно ориентировавшиеся на АР Крым, Приазовское побережье Донецкой области; разработка туристического районирования регионов и определения зон приоритетного развития туризма [9, с. 148—149].

К положительным сторонам Государственной стратегии регионального развития в Украине можно отнести: применение интегрированного подхода при формировании целей и приоритетов государственной региональной политики, предусматривающей сочетание секторного, территориального и управленческого подходов; определение институциональных партнёров реализации Стратегии; создание системы индикаторов для результатов реализации Стратегии. При этом в данном документе не сделан необходимый акцент на проблеме децентрализации власти в Украине, а сегодняшняя ситуация в стране требует учета этих особенностей. По данным Центрального офиса реформ при Министерстве регионального развития, строительства и жилищно-коммунального хозяйства, с начала 2018 года все 665 объединенных территориальных общин в Украине перешли на прямые межбюджетные отношения (в том числе и те, где первые местные выборы состоялись в конце 2017 года) [1]. А это означает, что основной особенностью современного этапа формирования региональной политики Украины остаётся её акцент на децентрализацию и на этой основе — формирование способного местного самоуправления с расширенными полномочиями и сферами ответственности. Среди недостатков также можно отметить: недостаточность нормативно-правового и институционального обеспечения механизмов реализации Стратегии; не установление роли общественности, органов власти и представителей бизнес кругов в формировании и реализации данной Стратегии, отсутствие механизма выбора приоритетных целей. Такие недостатки негативно влияют на возможности достижения поставленных целей в процессе реализации региональной политики Украины. Немаловажным является и тот факт, что в условиях европейской интеграции, необходима адаптация Стратегии к нормам Европейского Союза, которые определяют развитие регионов в Европе.

В связи с этим, возникают новые задачи, связанные с проблемами социально-экономического развития территорий, принятием эффективных решений на всех уровнях управления. Приоритетами развития региональной политики должны стать: формирование и реализация усовершенствованной региональной политики; создание современных институциональных механизмов регионального развития; расширение и, одновременно, защита внутреннего рынка в рамках европейского пространства, усиление инновационных экономических процессов, совершенствование механизма перераспределения финансовых потоков для помощи менее развитым регионам.

Как показывает европейский опыт, все программы регионального развития следует тщательно адаптировать к потребностям и стремлениям соответствующего региона. Политика регионального развития должна учитывать типологию регионов и предусматривать предо-

ставление поддержки и помощи в эффективном сочетании подходов к региональному развитию, связанных с полицентричным и ориентированным на полюса роста / агломерацию аспектом, а также обратную стимуляцию городов на периферии, в частности обеспечение доступности государственных услуг. Это не означает, что следует полностью игнорировать интересы менее развитых территорий, а значит смягчение тех различий и причин, которые могут всегда исказить потенциал развития депрессивных или отсталых регионов.

ВЫВОДЫ

Государственная стратегия регионального развития в Украине является весомым шагом вперед по сравнению с предыдущими документами, но и она требует ряда существенных дополнений. Последние должны основываться на новых методологических подходах, новом видении роли и места отдельных территориальных образований в экономическом развитии страны. Необходимы конкретизация стратегических целей по отдельным уровням и объектам региональной политики, а также создание целостной системы планирования регионального развития национальной экономики с соответствующим методическим и организационным обеспечением. Региональная политика требует скоординированной институциональной и финансовой поддержки со стороны государства и других участников; системы мониторинга, оценки региональной политики и ее влияния на развитие национальной экономики; более активного сотрудничества с международными организациями; адаптации к нормам Европейского Союза.

Литература:

1. Державний бюджет 2018 року та децентралізація: експертний аналіз [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://decentralization.gov.ua/news/7960>.
2. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-p.pdf>
3. Європейська регіональна політика: натхнення для країн, що не входять до ЄС? Застосування принципів та обмін досвідом / Office of the official publications of the European Union. — Luxembourg, 2009. — 16 с.
4. Європа-2020 — головні цілі економічного зростання / Europe 2020 — EU-wide headline targets for Economic Growth — European Commission [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/europe2020/europe-2020-in-a-nutshell/targets/index_en.htm
5. Мрінська О. Регіональна політика ЄС: посткризові реалії / О. Мрінська [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://regionalnyaktsenty.blogspot.com/search/label/ЄС>
6. Закон України "Об основах государственной региональной политики" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/156-19>
7. Регіональна політика: правове регулювання. Світовий та український досвід / В. Куйбіда, А. Ткачук, Т. Забуковець-Ковачич; за заг. ред. Р. Ткачука. — К.: Леста, 2010. — 224 с.

8. Савчук І.Г. Поліцентричний розвиток як складова сучасної регіональної політики / І.Г. Савчук // Український географічний журнал. — 2013, № 1. — С. 39—45.

9. Територіальний розвиток та регіональна політика в Україні: актуальні проблеми, ризики та перспективи адміністративно-фінансової децентралізації / НАН України. ДУ "Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України"; наук. редактор В.С. Кравців. — Львів, 2017. — 120 с. (Серія "Проблеми регіонального розвитку").

10. Commission lays foundations to boost impact of cohesion investments after 2013. Retrieved from: <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference>

References:

1. Press center of the "Decentralization" initiative (2018), "State budget 2018 and decentralisation: expert analysis", available at: <http://decentralization.gov.ua/news/7960> (Accessed 20 Jan 2019).
2. Cabinet of Ministers of Ukraine (2014), Resolution "The state strategy of regional development for the period until 2020", available at: <https://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF> (Accessed 20 Jan 2019).
3. European Union (2009), European Regional Policy, an inspiration for Third Countries outside the EU? Applying the principles, sharing the lessons, exchanging experience, Office of the official publications of the European Union, Luxembourg.
4. European Commission (2010), "Europe 2020: a European strategy for smart, sustainable and inclusive growth", available at: http://ec.europa.eu/europe2020/europe-2020-in-a-nutshell/targets/index_en.htm (Accessed 20 Jan 2019).
5. Mrinska, O. (2012), "The EU regional policy — post crisis reality", available at: <http://regionalnyaktsenty.blogspot.com/search/label/Yes> (Accessed 20 Jan 2019).
6. Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The Law of Ukraine "On the bases of state regional policy", available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/156-19> (Accessed 20 Jan 2019).
7. Kujbida, V. Tkachuk, A. and Zabukovets'-Kovachych, T. (2010), Regional'na polityka: pravove rehuliuвання. Svitovij ta ukraїns'kyj dosvid [The regional policy: law regulation. The world and Ukrainian experience], Lesta, Kyiv, Ukraine.
8. Savchuk, I. G. (2013), "Polycentric development as a component of contemporary regional policy", Ukrainian geographical journal, vol. 1, pp. 39—45.
9. Kravtsiv, V. S. (2017), Terytorial'nyj rozvytok ta rehional'na polityka v Ukraїni: aktual'ni problemy, ryzyky ta perspektyvy administratyvno-finsanovoi detsentralizatsii [Territorial development and regional policy in Ukraine: actual problems, risks and prospects of administrative-financial decentralization], Lviv, Ukraine.
10. European Commission (2011), "Commission lays foundations to boost impact of cohesion investments after 2013", available at: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=89&newsId=1092&furtherNews=yes> (Accessed 20 Jan 2019).

Стаття надійшла до редакції 09.02.2019 р.

С. Г. Бугайцов¹,
д. н. з держ. упр., професор, головний науковий співробітник, Державна установа
"Національний науковий центр радіаційної медицини
Національної академії медичних наук України"

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.4.108

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ДЕРЖАВНО-УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ

S. Bugaytsov,
Doctor of Sciences in Public Administration, Professor, Chief Researcher, State Institution
"National Scientific Center for Radiation Medicine of the National Academy of Medical Sciences of Ukraine"

ECONOMIC SAFETY AS A COMPOSITION OF NATIONAL SECURITY SYSTEM: PUBLIC-MANAGEMENT ASPECT

У статті досліджено сутність дефініцій "економічна безпека держави" та "державне управління економічною безпекою". З'ясовано, що прикладне значення механізму гарантування економічної безпеки держави розкривається через функції, які він виконує: правотворчу, правоохоронну, зовнішньодержавну, інформаційну, практичну, регулюючу, захисну, контрольну.

Встановлено, що головними суб'єктами забезпечення економічної безпеки країни є держава та її інститути, органи місцевого самоврядування. Вони здійснюють виконання основних функцій у цій сфері через такі органи державної влади, як: законодавча, виконавча та правоохоронні органи влади. Крім того, доведено, що участь у забезпеченні економічної безпеки держави беруть суб'єкти недержавної системи, представлені інститутами громадянського суспільства, а також самі громадяни України через участь у виборах, референдумах та через інші форми безпосередньої демократії.

Досліджено, що суб'єкти державної системи щодо забезпечення економічної безпеки держави розробляють, затверджують та виконують основні напрями державної політики національної безпеки України в економічній сфері.

Запропоновано для ефективного забезпечення економічної безпеки держави впровадження єдиних функцій держави у цій сфері, виконання яких буде покладено не на всі суб'єкти як державного, так і недержавного секторів, а на спеціальний орган, який буде створений для виконання не тільки функцій, а й покладених на нього завдань.

The article explores the essence of the definitions of "economic security of the state" and "state management of economic security". It was found out that the applied value of the mechanism of guaranteeing economic security of the state is disclosed through the functions it performs: law-making, human rights, law enforcement, foreign-state, information, practical, regulatory, protective, control.

¹ ORCID: 0000-0002-9513-2510

It was established that the main subjects of providing economic security of the country are the state and its institutions, bodies of local self-government. They carry out the main functions in this area through such bodies of state power as: legislative, executive and law enforcement authorities. In addition, it has been proved that participation in ensuring the economic security of the state is taken by subjects of the non-state system, represented by civil society institutions, as well as citizens of Ukraine themselves through participation in elections, referendums and other forms of direct democracy.

The subjects of the state system to ensure the economic security of the country develop, approve and implement the main directions of the state policy of national security of Ukraine in the economic sphere. The main ones are: ensuring conditions for sustainable economic growth and improving the competitiveness of the national economy; accelerating progressive structural and institutional changes in the economy, improving the investment climate, improving the efficiency of investment processes; improvement of antitrust policy; ensuring balanced development of the public sector, internal and external protection of the national currency, its stability, market protection, and the like.

It was investigated that the subjects of the state system for providing economic security of the state develop, approve and implement the main directions of the state policy of national security of Ukraine in the economic sphere.

It is proposed to ensure the effective provision of economic security of the state, the introduction of unified functions of the state in this sphere, implementation of which will be imposed not on all actors of both state and non-state sectors, but on a special body, which will be set up to perform not only functions, but also assigned to his tasks.

Ключові слова: державне управління, економічна безпека держави, суб'єкти економічної безпеки, функції держави, державно-управлінські рішення, державне управління економічною безпекою.

Key words: state administration, economic security of the state, subjects of economic security, functions of the state, state-management decisions, state administration of economic security.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В Україні за роки незалежності відбувався складний процес перетворення як політичної, так і економічної систем. У сучасних умовах державотворення перед Україною стоїть завдання стратегічного значення — забезпечити належний рівень економічної безпеки як одну із визначальних передумов зайняття гідного місця у світовому цивілізаційному поступі.

З урахуванням умов і реальної ситуації в українській економіці, проблеми економічної безпеки як складової системи національної безпеки, роль державного управління, пошук методів і напрямів захисту економіки України як ніколи актуальні й мають потребу в нових дослідженнях і виробленні науково обґрунтованих рекомендацій їхнього розвитку й удосконалення в процесі реалізації.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню теоретичних та практичних проблем забезпечення національної та економічної безпеки присвячені праці таких науковців: Л. Акімової [17], В. Андрійчук [3], О. Власюк [8], В. Гончарова [4], Я. Жаліло [7], С. Пирожкова [6], Г. Пастернак-Таранушенко [2], Г. Ситник [18], А. Сухорукова [5] та ін. Крім того, аспекти державного управління економічною безпекою присвячені праці Л. Акімової [14; 16; 20; 21], С. Завгородньої [19], В. Котковського [12], І. Ревака [15], Г. Ситник [18], А. Сухорукова [13], Я. Чернятевича [11] та ін. Однак, незважаючи на наукову цінність публікацій вищезазначених вчених у сфері державного управління економічною безпекою, недостатньо дослідженою залишається низка проблемних питань щодо державно-управлінських аспектів забезпечення економічної безпеки.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою дослідження є здійснення аналізу та систематизації теоретико-методологічних засад державного управління забезпеченням економічної безпеки як складової системи державного управління національної безпеки держави.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Оскільки економіка є однією з життєво важливих сторін діяльності суспільства, держави та особи, то поняття "національна безпека" без оцінки економічної складової їхньої життєдіяльності не зможе в повному обсязі розкрити стан захищеності життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам. Тому в межах нашого дослідження також є важливим обґрунтувати сутність дефініції "державне управління економічною безпекою". Очевидно, що для цього передусім необхідно провести аналіз поняття "економічна безпека".

У науковій літературі існує різноманітна кількість підходів до визначення поняття "економічна безпека" його взаємозв'язку та взаємообумовленості з поняттям національна безпека. Деякі науковці розглядають економічну безпеку як основу національної, а інші представляють економічну безпеку основною складовою системи національної безпеки країни. Згідно ст. 1 Закону України "Про національну безпеку України" визначено, що національна безпека України — це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [1].

В українській науковій літературі поняття "економічна безпека" вперше було вжито в 1994 р. Г. Пастернаком-Таранушенком. На його думку, економічна безпека — складова частина національної безпеки. Це наймолодша з наук про безпеку держави, яка зародилася на підґрунті необхідності забезпечення державності за рахунок використання відповідних заходів та засобів, що покликані надати стабільність стану держави попри економічний тиск, який здійснюється ззовні або зсередини [2, с. 23].

Науковець В.Г. Андрійчук зауважує, що економічна безпека — це стан економічної системи, який дозволяє їй розвиватися динамічно, ефективно і вирішувати соціальні завдання та при якому держава має можливість виробляти і втілювати в життя незалежну економічну політику [3].

Вчений В.О. Гончарова стверджує, що економічна безпека — це такий стан національної економіки, при якому зберігається стійкість і здатність до несприятливих умов розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів. Авторка переконана: перешкоджаючи впливу різноманітним загрозам, неодмінно можна досягти стійкого рівня економічної безпеки держави [4, с. 18].

Крім того, А. Сухоруков визначає економічну безпеку як "...вертикально інтегровану трирівневу (національний, регіональний та місцеве самоврядування) систему з розвиненими горизонтальними зв'язками (на кожному із зазначених рівнів), яка характеризується самодостатністю, забезпечує стійкість економіки від негативних зовнішніх і внутрішніх дій та сприяє її розвитку" [5, с. 75].

На думку С. Пирожкова, економічна безпека — це сукупність умов, за яких країни зберігають свої економічні інтереси; задовольняють у довгостроковому періоді потреби суспільства і держави; генерують інноваційні зрушення в економіці з метою забезпечення стабільного економічного розвитку; протистоять зовнішнім економічним загрозам та повністю використовують національні конкурентні переваги у міжнародному поділі праці" [6, с. 14]. Я. Жаліло визначає економічну безпеку країни як складну багатофакторну категорію, що характеризує спроможність національної економіки до розширеного самовідтворення з метою збалансованого задоволення потреб населення країни, протистояння дестабілізуючому впливу внутрішніх і зовнішніх чинників, забезпечення конкурентоспроможності національної економіки у світовій системі господарювання" [7, с. 15].

Науковець О. Власюк, досліджуючи проблеми економічної безпеки, зазначає, що вона має розглядатися як складна поліструктурна наука, яка, за аналогією з безпекою екологічних, біологічних, технічних систем тощо, є наукою про безпеку (точніше — життєздатність) соціально-економічних систем різних рівнів ієрархії (особа, домашнє господарство, галузь, регіон, сектор економіки, національна економіка, світове господарство) [8].

Отже, проведений нами аналіз свідчить, що поняття "економічна безпека" по-різному трактується в науковій літературі. Економічна безпека безпосередньо пов'язана зі станом стабільності держави, і, знаючи закономірність цього взаємозв'язку, можна діагностувати стан і направити певним чином розвиток держави, використовуючи ефективну модель державного управління. За нормальних умов економічні загрози є зворотною стороною економічного виграшу й звичайною умовою діяльності в ринковому конкурентному середовищі [9].

Поняття "державне управління економічною безпекою" (далі — ДУЕБ) до цього часу не знайшло широкого вжитку у працях вітчизняних та зарубіжних дослідників, незважаючи на певні спроби дати наукове обґрунтування цьому поняттю. Так, Я. Чернятевич визначає ДУЕБ як специфічний вид державного управління, що по суті є цілеспрямованою діяльністю суб'єктів забезпечення економічної безпеки, які є в межах чинного законодавства та, використовуючи наявні можливості держави, здійснюють розробку й реалізацію владних, регулюючих, координуючих, контролюючих та нормативних державно-управлінських впливів на об'єкти економічної безпеки з метою прогнозування, своєчасного виявлення, запобігання та нейтралізації загроз у економічній сфері суспільного життя [11].

Досить близьким до такого розуміння цього поняття є визначення В. Котковського, який розглядає дер-

жавне регулювання економічної безпеки як "...специфічний вид державного управління, що охоплює соціально-економічну, політичну та інші сфери суспільного життя" [12].

Науковець А. Сухорукова щодо розуміння сутності ДУЕБ, яку вітчизняний дослідник трактує як систему підтримання економічної безпеки держави, що полягає у діяльності органів, спрямована на реалізацію цілей і завдань захисту національних інтересів в економічній сфері [13].

Погоджуємося з визначенням поняття ДУЕБ, яке дають вітчизняні науковці. Проте, на нашу думку, застосування системного підходу при дослідженні державного управління дає можливість акцентувати увагу на таких особливостях.

Держава є головним суб'єктом національної безпеки в економічній сфері й здійснює свої функції в зазначеній сфері через органи законодавчої й судової галузей влади [14; 20]. Так науковець І. Ревак зазначає, що прикладне значення механізму гарантування економічної безпеки держави розкривається через функції, які він виконує, а саме [15]:

- інформаційна — сутність полягає у постійному інформуванні суб'єктів економічної безпеки про реальні та потенційні загрози;

- попереджувальна — пов'язана з використанням комплексу заходів, спрямованих на недопущення або зменшення економічних втрат та з можливістю проведення профілактичних заходів, спрямованих на запобігання настанню потенційних загроз в економічній сфері;

- практична — зводиться до наукового обґрунтування макроекономічної політики держави, зокрема інноваційної розробки рекомендацій щодо застосування принципів і методів раціонального господарювання та підвищення рівня економічної безпеки;

- регулююча — полягає у посиленні взаємозв'язку економічної політики та основних напрямів інноваційного і соціально-економічного розвитку держави й адміністративно-територіальних одиниць;

- захисна — зводиться до посилення економічної безпеки, включаючи контроль за дотриманням законодавчих норм, а також до здатності механізму забезпечення економічної безпеки виконувати роль засобу впливу суб'єктів безпеки на недоторканість та захист власних національних інтересів, національних цінностей від внутрішніх і зовнішніх посягань;

- контрольна — виявляється в контролі за правильною застосування суб'єктами економічної безпеки відповідних методів і важелів у конкретній ситуації, пов'язаній зі захистом національних інтересів та запобіганням потенційним загрозам.

Однак В. Нерсеянц до основних функцій держави відносить правотворчу, правозахисну, правоохоронну та зовнішньодержавну. Перші три функції вчений вважає внутрішніми функціями, пов'язаними зі здійсненням внутрішнього суверенітету держави, а четверту — зовнішньою функцією, яка характеризує здійснення зовнішнього суверенітету держави. При цьому науковець зазначає, що внутрішні та зовнішні функції держави тісно взаємопов'язані, доповнюють і підкріплюють одна одну.

Отже, провівши дослідження вчених щодо визначення ними основних функцій держави у сфері забезпечення економічної безпеки України, дають змогу констатувати, що єдиної думки щодо визначення цих функцій немає. Дану проблему необхідно вирішити спочатку на законодавчому рівні, розкривши їх у відповідному окремому законодавчому акті. Це дозволить створити підґрунтя для змістового, обґрунтованого виокремлення та узгодження єдиних функцій забезпечення економічної безпеки держави.

Зазначимо, що держава та її інститути, органи місцевого самоврядування виступають головними суб'єктами забезпечення економічної безпеки [16]. Оскільки вони здійснюють виконання основних функцій у цій сфері через такі органи державної влади, як: законодавча, виконавча та правоохоронні органи влади, які представлені суб'єктами державної системи. Крім того, участь у забезпеченні економічної безпеки держави беруть суб'єкти недержавної системи, представлені інститутами громадянського суспільства, а також самі громадяни України через участь у виборах, референдумах та через інші форми безпосередньої демократії, а також через органи державної влади та місцевого самоврядування, які вони обирають, реалізують національні інтереси у порядку виконання конституційних обов'язків проводять заходи, визначені законодавством України щодо забезпечення її національної, у тому числі економічної безпеки.

Суб'єкти державної системи щодо забезпечення економічної безпеки країни розробляють, затверджують та виконують основні напрями державної політики національної безпеки України в економічній сфері. Основними є: забезпечення умов для сталого економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності національної економіки; прискорення прогресивних структурних та інституціональних змін в економіці, поліпшення інвестиційного клімату, підвищення ефективності інвестиційних процесів; удосконалення антимонопольної політики; забезпечення збалансованого розвитку бюджетної сфери, внутрішньої і зовнішньої захищеності національної валюти, її стабільності, захисту фінансового ринку тощо.

Зазначимо, що нині в Україні відсутній єдиний орган, який функціонально концентрував би в собі забезпечення національної безпеки та її основної складової як економічна безпека. Наразі функцію координації та контролю за діяльністю органів влади щодо забезпечення економічної безпеки держави покладені на Раду національної безпеки і оборони України у складі якої утворено та діє Департамент економічної та соціальної безпеки.

До основних законодавчих та нормативних актів за допомогою, яких здійснюється державне управління належать [17, с. 61; 21]:

- Конституція України;
- Кодекси України (Цивільний, Кримінальний, Господарський, Податковий, Митний, Бюджетний);
- Закони України ("Про національну безпеку України", "Про Раду національної безпеки і оборони України" тощо);

— методичні рекомендації ("Запобігання і протидія корупції в державних органах та органах місцевого самоврядування");

— Постанови (НБУ, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України);

— Укази Президента.

Зазначимо, що в структурі системи забезпечення економічної безпеки має бути підсистема, головною функцією якої є не тільки розробка та прийняття державно-управлінських рішень щодо реалізації державної політики з питань забезпечення економічної безпеки, а й формування правового поля вказаної політики. Можна передбачити, що функцію виконує система державного управління економічною безпекою, яка є підсистемою системи забезпечення економічної безпеки. Отже, можна погодитися з тими науковцями, які стверджують, що вказане управління є цілеспрямованою діяльністю суб'єктів забезпечення економічної безпеки, які здійснюють розробку й реалізацію владних, регулюючих, координуючих, контролюючих та нормативних державно-управлінських впливів на об'єкти економічної безпеки з метою прогнозування, своєчасного виявлення, запобігання та нейтралізації загроз в економічній сфері життєдіяльності суспільства та держави [18].

Безумовно, на структуру та зміст прийняття державно-управлінських рішень у контексті забезпечення економічної безпеки впливають чинники внутрішнього і зовнішнього (глобального) характеру. Зокрема серед чинників внутрішнього характеру виділяють: дефіцит бюджету, безробіття, зростання обсягів "тіньової економіки", корупцію, що призводять до зниження обсягів виробництва, політичної нестабільності та соціальної напруженості в суспільстві [18].

З іншого боку, сьогодні конкурентна боротьба між державами перемістилася значною мірою у сферу економіки та технології. Унаслідок цього, головною ознакою перемоги країни в цій боротьбі є досягнутий рівень добробуту її громадян як складова безпеки людини і, в цілому, суспільства та держави.

Зазначимо, що "система державного управління економічною безпекою", означає цілеспрямований, регулюючий, координуючий, контролюючий та нормативний вплив органів державного управління та вищих посадових осіб держави на об'єкти економічної безпеки з метою забезпечення реалізації національних інтересів в економічній сфері та забезпечення економічного розвитку суспільства та держави [19, с. 83].

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Таким чином, ефективне забезпечення економічної безпеки держави неможливе без вироблення та впровадження єдиних функцій держави у цій сфері, виконання яких буде покладено не на всі суб'єкти як державного, так і недержавного секторів, а на спеціальний орган, який буде створений для виконання не тільки функцій, а й покладених на нього завдань. Діяльність спеціального органу економічної безпеки України дасть змогу, з одного боку, виявити та запобігти злочинам та

іншим правопорушенням в економічній сфері, а з другого — раціонально розподіляти компетенцію його діяльності за розробленою системою заходів забезпечення економічної безпеки власних внутрішніх і зовнішніх загрозам нашої країни.

Література:

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018р. №3 2469-VIII [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>
2. Пастернак-Таранушенко Г. Економічна безпека держави. Статика процесу забезпечення: підручник / Г. Пастернак-Таранушенко; за ред. проф. Б. Кравченка. — К.: Кондор, 2002. — 302 с.
3. Андрійчук В. Г. Економічна безпека України: стан, критерії виміру та превентивні заходи її зміцнення / В.Г. Андрійчук // Економіка, фінанси, право. — 2013. — № 6. — С. 12—17.
4. Гончарова В.О. Вплив тіньової економіки на економічну безпеку держави: монографія / В.О. Гончарова. — Х.: ХНУ, 2001. — 195 с.
5. Сухорукова А.І. Система економічної безпеки держави / А.І. Сухорукова // Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки при РНБО України. — К.: ВД "Стилос", 2010. — 685 с.
6. Пирожкова С.І. Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України / За ред. акад. НАН України С.І. Пирожкова. — К.: НІПМБ, 2003. — 42 с.
7. Жаліло Я.А. Стратегія національної безпеки України в контексті досвіду світової спільноти / Я.А. Жаліло. — К.: Сатсанга, 2001. — 224 с.
8. Власюк О.С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку / О.С. Власюк. — К.: Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України, 2008. — 48 с.
9. Белопольський М.Г. Национальная экономическая безопасность в Украине / М.Г. Белопольский, В.Д. Киселев // Научные труды Донецкого государственного технического университета. — Донецк. — 2002. — № 46. — С. 50—55.
10. Чернятевич Я.В. Викладання навчальної дисципліни "Державне управління економічною безпекою": зарубіжний та вітчизняний досвід / Я.В. Чернятевич // Вісник НАДУ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2011-1-34>
11. Котковський В. Р. Державне регулювання економічної безпеки в Україні. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з державного управління спец. 25.00.02 "Механізми державного управління" / В.Р. Котковський // Запорізький інститут державного та муніципального управління, — Запоріжжя, 2007. — 196 с.
12. Система економічної безпеки держави: монографія / О.С. Власюк [та ін.]; за ред. д-ра екон. наук, проф. Сухорукова А.І.; Рада нац. безпеки і оборони України, Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки. — К.: Стилос, 2010. — 685 с.
13. Акімова Л.М. Оцінювання впливу основних інструментів державного регулювання на економічну безпеку України / Л. М. Акімова // Інвестиції: практи-

ка та досвід. Серія: Державне управління. — 2018. — № 23. — С. 113—117.

15. Ревак І.О. Механізм забезпечення фінансової безпеки України: теоретичний аспект / І.О. Ревак // Наук. вісн. Львів. держ. ун-ту. внутр. справ. Серія економічна. — Л.: 2009. — Вип. 2. — 238 с.

16. Акімова Л.М. Механізми державного управління економічною безпекою України: аналіз чинників впливу систематизованих за окремими сферами її розвитку / Л.М. Акімова // Аспекти публічного управління. — Дніпро. — 2018. — Т. 6. — № 6—7. — С. 5—11.

17. Акімова Л.М. Напрями удосконалення нормативно-правового забезпечення економічної безпеки держави / Л.М. Акімова // Інвестиції: практика та досвід. Серія: Державне управління. — 2018. — № 24. — С. 57—62.

18. Ситник Г.П. Системний аналіз понятійно-категоріального апарату дослідження державного управління економічною безпекою / Г.П. Ситник, С.П. Загородня [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://academy.gov.ua/ej/ej18/PDF/13.pdf>

19. Загородня С.П. Система державного управління економічною безпекою як об'єкт самостійних наукових досліджень / С.П. Загородня // Ефективність державного управління, зб. наук. пр. — К.: 2014. — Вип. 41. — С. 80—84.

20. Акімова Л.М. Аналіз тенденцій розвитку економіки держави та їх вплив на економічну безпеку України // Інвестиції: практика та досвід. — 2018. — № 20. — С. 71—75.

21. Акімова Л.М. Аналіз гібридних загроз економічній безпеці України: міжнародний досвід та українські реалії // Інвестиції: практика та досвід. — 2018. — № 22. — С. 110—115.

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2018), The Law of Ukraine "On national security of Ukraine", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (Accessed 31 January 2019).

2. Pasternak-Taranushenko, H., (2002), Ekonomichna bezpeka derzhavy. Statyka protsesu zabezpechennya [Economic security of a nation. Static of provision process], Kondor, Kyiv, Ukraine.

3. Andriychuk, V. H. (2013), "Economic security of Ukraine: state, measurement criteria and preventive measures of its strengthening", Economics, finance, law, vol. 6, pp. 12—17.

4. Honcharova, V. O. (2001), Vplyv tinyovoyi ekonomiky na ekonomichnu bezpeku derzhavy [Influence of shadow economy on the economic security of the state], KhNU, Kharkiv, Ukraine.

5. Sukhorukova, A.I. (2010), Systema ekonomichnoyi bezpeky derzhavy [The system of economic security of the state], VD "Stylos", Kyiv, Ukraine.

6. Pyrozhkova, S. I. (2003), Metodichni rekomendatsiyi shchodo otsinky rivnya ekonomichnoyi bezpeky Ukrainy [Methodical recommendations on the evaluation of the level of economic security of Ukraine], NIPMB, Kyiv, Ukraine.

7. Zhalilo, Ya. A. (2001), Stratehiya natsionalnoyi bezpeky Ukrainy v konteksti dosvidu svitovoyi spilnoty

[Strategy of economic security of Ukraine in the context of the experience of world community], Satsanga, Kyiv, Ukraine.

8. Vlasjuk, O. S. (2008), Teoriya i praktyka ekonomichnoyi bezpeky v systemi nauky pro ekonomiku [Theory and practice of economic security in the system of economic science], Natsionalnyi instytut problem mizhnarodnoyi bezpeky pry Radi natsionalnoyi oborony Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

9. Belopolskyj, M. H. (2002), "National economic security in Ukraine", Nauchni trudy Doneskogo gosudarstvennogo tekhnicheskogo universiteta, vol. 46, pp. 50—55.

11. Chernyatevych, Ya. V. (2013), "Teaching of the educational course "State management of economic security": foreign and inland experience", Visnyk NADU, [Online], available at: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2011-1-34>, (Accessed 31 January 2019).

12. Kotkovskyj, V. R. (2007), "State regulation of economic security in Ukraine", Abstract of Ph.D. dissertation, State regulation, Zaporizhzhya Institute of State and Municipal Management, Zaporizhzhya, Ukraine,

13. Vlasjuk, O. S. (2010), Systema ekonomichnoyi bezpeky derzhavy [System of economic security of a state], Stylos, Kyiv, Ukraine.

14. Akimova, L. (2018), "Evaluation of the influence of the key instruments of the state regulation on the economic security of Ukraine", Investytsiyi: praktyka ta dosvid, vol. 23, pp. 113—117.

15. Revak, I. O. (2009), "Provision mechanism of financial security of Ukraine: theoretical aspect", Naukovy visnyk Lvivskogo Natsionalnogo universytetu vnutrishnikh sprav, vol. 2, pp. 241—251.

16. Akimova, L.M. (2018), "Mechanisms of public administration of economic security of Ukraine: analysis of the factors of influence of systematized by individual spheres of its development", Public administration aspects, vol. 6 (6—7), pp. 5—13.

17. Akimova, L. (2018), "Directions of improving the regulatory and legal support of economic safety of the state", Investytsiyi: praktyka ta dosvid, vol. 24, pp. 57—62.

18. Sytnyk, H. P. and Zavorodnya, S. P. (2013), "System analysis of the term and category apparatus of the research of state management of economic security", Derzhavne upravlinnya: teoriya ta praktyka, [Online], vol. 2, pp. 82—89, available at: <http://academy.gov.ua/ej/ej18/PDF/13.pdf> (Accessed 31 January 2019).

19. Zavorodnya, S. P. (2014), "System of state management of economic security as an object of self-dependent scientific research", Efektyvnist' derzhavnoho upravlinnya, vol. 41, pp. 80—84.

20. Akimova, L. (2018), "Analysis of trends in the development of the state economy and their impact on Ukraine's economic security", Investytsiyi: praktyka ta dosvid, vol. 20, pp. 71—75.

21. Akimova, L. (2018), "Analysis of hybrid threats to economic security of Ukraine: international experience and ukrainian realities", Investytsiyi: praktyka ta dosvid, vol. 22, pp. 110—115.

Стаття надійшла до редакції 25.01.2019 р.

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНОЇ ГАЛУЗІ В УКРАЇНІ

А. Bliznyuk,
Ph.D., Ph.D. student of the Interregional Academy of Personnel Management

PROBLEMS AND PROSPECTS FOR RECREATION DEVELOPMENT IN UKRAINE

Проаналізовано питання фінансового, матеріально-технічного та нормативно-правового забезпечення функціонування та розвитку системи управління рекреаційною сферою. Виокремлено проблеми, які перешкоджають належному розвитку рекреаційної сфери. Встановлено, що нині існують всі необхідні передумови для розвитку рекреаційної сфери в Україні, на яку впливають як позитивні, так і негативні фактори, пов'язані з політичною, законодавчо-правовою та соціально-економічною ситуацією в країні та світі. Українська держава, визнаючи рекреаційну діяльність як одну з пріоритетних галузей національної економіки, здійснює її регулювання відповідно до таких принципів: сприяння рекреаційній діяльності й створення сприятливих умов для її розвитку; визначення і підтримка пріоритетних напрямів рекреаційної діяльності; формування уявлення про Україну як про країну, сприятливу для рекреації.

Доведено, що рекреаційна галузь України розвивається без урахування особливостей її функціонування, глибокого проникнення в суть проблем та за відсутності цілеспрямованої, комплексної рекреаційної політики держави й відпрацьованих механізмів управління. Диспропорції у розвитку регіональних рекреаційних комплексів продовжують залишатися значними, а навіть поглиблюються, що обумовлюється як активізацією конкуренції на внутрішньому ринку рекреаційних послуг, так і відсутністю дієвих стратегій розвитку регіональних рекреаційних послуг.

Стримуючими факторами стосовно розвитку рекреаційної сфери визначено недосконалість та неузгодженість нормативно-правової бази міжрегіонального та прикордонного співробітництва; обмеженість доступу українських рекреаційних підприємств до коштів програми сприяння прикордонного співробітництва ЄС, складність координування та контролювання інвестиційних потоків.

Обґрунтовано шляхи перспективного розвитку рекреаційної галузі в сучасній Україні, зокрема: визначення пріоритетних рекреаційних регіонів і продуктів; формування стратегії просування рекреаційних регіонів та її реалізацію через організацію продажу рекреаційних послуг за кордоном вітчизняними туристично-рекреаційними представництвами, спільну участь рекреаційних фірм регіонів у міжнародних рекреаційних виставках, розробку регіональних рекреаційних інтернет-порталів, забезпечення рекламно-інформаційної діяльності зі створення позитивного іміджу України як рекреаційного центру.

The questions of financial, logistical and normative-legal maintenance of functioning and development of the management system of the recreational sphere are analyzed. The problems that impede the proper development of the recreational sphere are highlighted. It is established that now all the necessary preconditions for the development of the recreational sphere in Ukraine, influenced by both positive and negative factors related to the political, legislative, legal and socio-economic

situation in the country and in the world, are present. Recognizing the recreational activity as one of the priority sectors of the national economy, the Ukrainian state carries out its regulation in accordance with the following principles: promotion of recreational activity and creation of favorable conditions for its development; definition and support of priority directions of recreational activity; forming an idea of Ukraine as a country favorable to recreation.

It is proved that the recreational industry of Ukraine develops without taking into account the peculiarities of its functioning, deep penetration into the essence of the problems, and in the absence of a purposeful, complex recreational policy of the state and of spent management mechanisms. Disproportions in the development of regional recreational complexes continue to be significant, and even deepen, which is conditioned both by the intensification of competition in the domestic market of recreational services, and the lack of effective strategies for the development of regional recreational services.

Constraining factors regarding the development of the recreational sphere identified imperfection and inconsistency of the regulatory framework of interregional and border cooperation; the limited access of Ukrainian recreational enterprises to the funds of the EU frontier co-operation program, the complexity of coordinating and controlling investment flows.

The ways of perspective development of recreation industry in modern Ukraine are substantiated, in particular: identification of priority recreational regions and products; the formation of a strategy for promoting recreational regions and its implementation through the organization of sales of recreational services abroad by domestic tourist and recreational agencies, the joint participation of recreational firms of regions in international recreational exhibitions, the development of regional recreational internet portals, provision of advertising and information activities to create a positive image of Ukraine as a recreational the center.

Ключові слова: рекреація, рекреаційна сфера, рекреаційна система, рекреаційний комплекс, ринок рекреаційних послуг, рекреаційна інфраструктура, державне регулювання, механізми державного регулювання.

Key words: recreation, recreation sphere, recreation system, recreational complex, market of recreational services, recreational infrastructure, state regulation, mechanisms of state regulation.

ВСТУП

Економічні перетворення, котрі проводяться сьогодні в Україні, вимагають ефективнішого використання інноваційного фактора у розв'язанні багатьох проблем сучасного соціально-економічного розвитку країни. Ключовою серед них є охорона здоров'я людей, збільшення тривалості їх активного періоду життя. До основних шляхів розв'язання цієї проблеми варто, безумовно, віднести докорінне поліпшення організації та управління процесами охорони здоров'я, зокрема підсилення профілактичної зорієнтованості. Особлива роль тут належить інноваційному розвитку рекреаційного комплексу, що виявляється в багатогалузевому характері і тісній факторній взаємозалежності з іншими підсистемами національної економіки.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Після проголошення незалежності в Україні розпочалося оновлення усіх сфер суспільного життя. Незважаючи на складні економічні й соціальні умови, в яких Україна перебувала тривалий час, продовжується фор-

мування організаційних і правових засад ринкової економіки одночасно з реформуванням відносин у сфері державного управління. Рекреаційна сфера традиційно є складовою частиною національної та регіональної економіки і одним з найважливіших об'єктів державного регулювання. Відтак питання фінансового, матеріально-технічного та нормативно-правового забезпечення функціонування та розвитку системи управління рекреаційною сферою, що виникли в період становлення Української держави, потребують подальшого теоретико-методологічного осмислення й наукового обґрунтування.

РЕЗУЛЬТАТИ

Нині формування та розвиток ринку рекреаційних послуг здійснюється шляхом державного та регіонального регулювання. Основними елементами державного регулювання ринку рекреаційних послуг є правове та адміністративне регулювання через законодавчі та нормативні акти, стандарти, ліцензії, галузеві норми та нормативи, орієнтовані на параметри світового ринку

рекреаційних послуг; державне програмування та планування; фінансово-податкове, грошово-кредитне регулювання, регулювання цін і тарифів, інвестиційна політика, соціальна, екологічна, антимонопольна політика.

На сьогодні органи державної влади вживають певних заходів щодо підвищення авторитету України на міжнародній арені, формування позитивного іміджу України та просування національного рекреаційного продукту на міжнародному та внутрішньому ринках.

Важливим кроком у підвищенні ефективності державного управління рекреаційною сферою було затвердження постановою Кабінету Міністрів України Державної цільової програми формування позитивного міжнародного іміджу України на період до 2011 р., пріоритетним завданням якої визначалось популяризація України на міжнародному рівні як країни, що володіє значним рекреаційним потенціалом та є привабливою для міжнародної рекреації [5].

Для визначення конкретного механізму регулювання розвитку рекреаційної сфери окреслимо основні особливості її функціонування на регіональному рівні. По-перше, особливістю рекреаційної сфери є високий рівень глобалізації рекреаційного ринку, що значною мірою формує залежність розвитку національного та регіональних рекреаційних ринків від загальносвітових тенденцій. Проте навіть у межах конкретної території може створюватися широкий асортимент рекреаційних продуктів, кожен з яких буде орієнтований на свою цільову аудиторію споживачів. По-друге, в рамках глобальної індустрії рекреації рекреаційні продукти створюються в своїй більшості та прив'язуються до конкретної території, де вони реалізуються, шляхом поєднання різноманітних товарів і послуг, що надаються клієнтам. Тому рекреаційну галузь важко окреслити як відокремлену галузь економіки. Скоріше цей вид діяльності заснований на інтегрованому використанні потенціалу території та факторів виробництва різних галузей, створюючи на основі поєднання товарів, послуг і вражень привабливий продукт. Ця особливість рекреаційної сфери зумовлює складність управління її розвитком, оскільки потребує узгодження діяльності підприємств різних галузей. По-третє, нерівномірність потреб у капітальних вкладеннях та інвестиціях [1]. Одні види рекреації вимагають затратної і високоорганізованої рекреаційної інфраструктури, високого рівня якості послуг, інші можуть розвиватися в умовах практично повної їх відсутності. Але і в одному, і в іншому випадках рекреація розглядається як сфера економічної діяльності, здатна дати стимул у розвитку економіки регіону та створити необхідні умови росту.

Перспективним напрямом, який з часом повинен домінувати, є саморозвиток і саморегулювання підприємницьких структур котрі покликані реалізувати основні цілі рекреаційного підприємства, а саме — забезпечення прибуткової діяльності, самофінансування виробництва і реалізації високоякісних послуг [3].

Аналізуючи перспективи розвитку рекреаційної індустрії в Україні, передусім слід зауважити, що сучасна рекреаційна сфера — це та сфера економіки й життєдіяльності суспільства в цілому, яка певною мірою інтегрує практично всі галузі. Саме це й визначає одне з перших місць, яке посідає рекреація у світовій економіці

[2]. Цей чинник має стати головним у формуванні нового державного підходу до рекреаційної сфери як тієї галузі, пріоритетний розвиток якої може позитивно вплинути на економічний і соціальний стан країни в цілому, стимулювати низку важливих галузей економіки, сприяти зміцненню нового позитивного іміджу України на світовій арені.

Нині існують всі необхідні передумови для розвитку рекреаційної сфери в Україні, на яку впливають як позитивні, так і негативні фактори, пов'язані з політичною, законодавчо-правовою та соціально-економічною ситуацією в країні та світі. Українська держава, визнаючи рекреаційну діяльність як одну з пріоритетних галузей національної економіки, здійснює її регулювання відповідно до таких принципів: сприяння рекреаційній діяльності й створення сприятливих умов для її розвитку; визначення і підтримка пріоритетних напрямів рекреаційної діяльності; формування уявлення про Україну як про країну, сприятливу для рекреації.

Ринкові економічні відносини в Україні зумовили корінні зміни в підході до діяльності в рекреаційній індустрії. Якщо раніше рекреаційні комплекси були орієнтовані на масове оздоровлення населення, то зараз основний напрям в їх діяльності — ефективність оздоровчого процесу, базується на нових методиках лікування, реабілітації, оздоровленні, впровадженні новітніх технологій діагностики і лікування і використання нетрадиційних методів [4].

Разом з тим, маючи потужний рекреаційний потенціал, рекреаційна галузь України розвивається без урахування особливостей її функціонування, глибокого проникнення в суть проблем та за відсутності цілеспрямованої, комплексної рекреаційної політики держави й відпрацьованих механізмів управління. Диспропорції у розвитку регіональних рекреаційних комплексів продовжують залишатися значними, а навіть поглиблюються, що обумовлюється як активізацією конкуренції на внутрішньому ринку рекреаційних послуг, так і відсутністю дієвих стратегій розвитку регіональних рекреаційних послуг.

Негативні впливи на рекреаційну галузь зумовлені надзвичайною чутливістю рекреаційної сфери до факторів зовнішнього (мезо — (прямої взаємодії) та макрооточення (непрямої взаємодії)) середовища, які, в свою чергу характеризуються низкою показників, що відіграють роль бази для формування стратегічних напрямів реалізації функцій державного управління [2]. Екзогенними факторами мезооточення виступають: суб'єкти рекреаційної діяльності; посередники на ринку рекреаційних послуг; споживачі рекреаційних послуг; органи державної влади; громадські організації; наукові організації; освітні заклади. До екзогенних факторів макрооточення належать природні, соціально-економічні, демографічні, соціокультурні, політико-правові, екологічні, науково-технічні та міжнародні чинники [3].

Відтак існуючий механізм державного управління рекреаційною сферою неспроможний забезпечити вирішення основних проблем її розвитку, зокрема: неповне охоплення потенційних споживачів організованими видами рекреації, що призводить до недоотримання доходів рекреаційними підприємствами та розпорошен-

ня суттєвих обсягів коштів у стихійності неорганізованої рекреації; тенденція до переважання пропозиції послуг виїзної рекреації, що призводить до вивезення із країни коштів, які можуть бути використані для стимулювання розвитку національної економіки; необґрунтована нерівномірність рівня розвитку рекреаційної галузі за регіонами, яка не сприяє реалізації її потенціалу в забезпеченні територіального розвитку; сезонний характер рекреації, який стримує розвиток даної галузі та створює додаткові незручності для рекреантів; неповне використання наявних матеріальних ресурсів та рекреаційних дестинацій; недостатньо широкий асортимент рекреаційних послуг, що не дозволяє в повній мірі врахувати потреби і запити рекреантів; слабкість партнерських зв'язків суб'єктів рекреаційної галузі із підприємствами інфраструктури, що на мікрорівні обмежує можливості розвитку як перших, так і других, а на макрорівні послаблює мультиплікативний ефект розвитку галузі; слабкість менеджменту рекреаційної індустрії, що не дозволяє вирішувати вище перелічені проблеми, та відсутність ефективного маркетингу для вузьких сегментів споживачів.

До того ж, стримуючими факторами стосовно розвитку рекреаційної сфери є недосконалість та неузгодженість нормативно-правової бази міжрегіонального та прикордонного співробітництва; обмеженість доступу українських рекреаційних підприємств до коштів програми сприяння прикордонного співробітництва ЄС, складність координування та контролювання інвестиційних потоків.

У цілому, до негативних тенденцій, котрі склалися в рекреаційному природокористуванні варто віднести: відсутність дієвого економічного механізму, який би націлював на ефективне, з позицій екологізбалансованого підходу, освоєння рекреаційного потенціалу; нечіткість розподілу регіональних і місцевих повноважень на територіях рекреаційного статусу, що потребує обґрунтування напрямів їх удосконалення; недостатність забезпечення реалізації стратегічно вигідних і екологічно та економічно привабливих інвестиційних проектів, які б передбачали комплексний розвиток найбільш перспективних рекреаційних територій в регіональному вимірі; слабкий еколого-економічний моніторинг наслідків як потенційної, так і існуючої господарської діяльності.

Основними причинами неефективної реалізації конкурентних переваг унікального ресурсного потенціалу України є: низька якість складових національного рекреаційного продукту (значна частина природних територій та об'єктів культурної спадщини непристосована для рекреаційних відвідувань, рекреаційна інфраструктура в цілому не відповідає якісним параметрам, а рекреаційні послуги у більшості секторів рекреаційної індустрії — вимогам щодо якості обслуговування); відсутність комплексної політики держави, не сформованість раціональних форм державного управління у рекреаційній сфері, невідповідність нормативно-правового та організаційно-фінансового забезпечення сучасним потребам населення та економіки держави, існуючим параметрам рекреаційного потоку, тенденціям розвитку рекреаційної сфери.

Водночас, на наш погляд, існує низка проблем щодо кадрового забезпечення рекреаційної сфери, пов'яза-

них із нестачею висококваліфікованих менеджерів у рекреаційній сфері та їх підготовкою. В Україні практично відсутня відповідна система в галузі рекреації для підготовки і перепідготовки кадрів, а також чіткі та адекватні світовим стандартам кваліфікаційні вимоги.

Доступ громадян до рекреаційних послуг обмежується у непрямий спосіб через відсутність доступного у ціновому відношенні рекреаційного продукту та переважання закладів розміщення високого класу з відповідно високими цінами або ж закладів, що можуть запропонувати дешеві послуги з розміщення, проте неприйнятної для споживача якості. Відсутня також політика практичної підтримки соціально значимих видів рекреації для вразливих верств населення: дітей, молоді та студентів, людей похилого віку і осіб з особливими потребами.

Відсутність повної, достовірної та актуальної інформації щодо рекреаційних ресурсів, конкурентних переваг вітчизняного рекреаційного потенціалу і цільових рекреаційних ринків унеможливорює формування рекреаційного іміджу країни, якісного національного продукту та вжиття ефективних заходів з його просування. Водночас проблеми українського рекреації багато в чому пов'язані з його слабким науковим забезпеченням.

В Україні наразі залишається невизначеним центральний орган державної влади з питань рекреаційної сфери і розподіл функцій та повноважень щодо регулювання рекреаційної галузі на державному рівні, відсутні механізми державного управління в регіонах.

Державний кадастр природних лікувальних ресурсів України не розроблено, недостатнім є державний контроль за їх раціональним використанням та охороною, дотриманням режимів зон санітарної охорони тощо. В цілому можна констатувати, що природні ресурси країни використовуються неефективно, існує загроза їх руйнування і знищення.

Ще й досі розвиток національної рекреаційної сфери опосередковано регулюється лише декількома спеціальними постановами, програмами та Законом "Про туризм". Безперечно, у законотворчій справі зроблено ще далеко не все, адже прийнятими документами визначені лише головні умови розвитку туристичної галузі, зокрема рекреаційної. В подальшому потребує всебічної розробки механізм виконання стратегічних рішень державних органів влади. Йдеться перш за все про видання на їх підставі відповідних підзаконних актів та інструкцій, які б реально сприяли зростанню соціально-економічної ефективності рекреаційної сфери в Україні та поповненню державного і місцевих бюджетів.

Водночас, незважаючи на економічну доцільність та високу потребу в розвитку рекреаційної сфери, простежується значна територіальна диференціація рівня освоєння та використання рекреаційного потенціалу. У деяких регіонах України рекреаційний потенціал недовикористовується або використовується неефективно. Така ситуація склалася в Запорізькій, Миколаївській, Одеській та Херсонській областях, де разом із високим ступенем використання сукупного природно-ресурсного потенціалу та значним рівнем освоєння оздоровчих та рекреаційних територій простежується недовикористання наявного рекреаційного потенціалу.

Необхідно відзначити існування ще однієї проблеми, яка пов'язана з державним регулюванням розвитку рекреаційної галузі, зокрема державна політика регулювання національного рекреаційного бізнесу характеризується недостатньою послідовністю, частою реструктуризацією та реорганізацією центральних і регіональних органів влади, декларативністю та необов'язковістю реалізації стратегій і програм розвитку рекреаційної сфери.

Найважливішою проблемою розвитку рекреаційної галузі України є відсутність суттєвої державної підтримки місцевих ініціатив у розвитку рекреації — неналагоджений механізм співпраці органів державної влади з громадськими, науковими та бізнес-структурами.

На сьогодні актуальним завданням у сфері розвитку рекреаційної галузі в Україні перш за все є формування програми просування українського рекреаційного продукту на міжнародний ринок, яка має включати в себе: визначення пріоритетних рекреаційних регіонів і продуктів; формування стратегії просування рекреаційних регіонів та її реалізацію через організацію продажу рекреаційних послуг за кордоном вітчизняними туристично-рекреаційними представництвами, спільну участь рекреаційних фірм регіонів у міжнародних рекреаційних виставках, розробку регіональних рекреаційних інтернет-порталів, забезпечення рекламно-інформаційної діяльності зі створення позитивного іміджу України як рекреаційного центру.

Доцільність підвищення ролі рекреаційної сфери в структурі національної й регіональної економіки зумовлює необхідність удосконалення організаційно-економічного механізму функціонування рекреаційного господарства країни, створення нової організаційної структури управління сферою рекреаційного обслуговування з боку держави. Зокрема складність ситуації в цій сфері зумовлена поглибленням кризової ситуації в економіці України, переходом управління майном курортних підприємств до окремих лінійних структур із чіткою вертикальною ієрархією та активним розвитком ринку недержавних форм власності у складових сфери рекреаційного обслуговування без урахування комплексності створення такого товару, як рекреаційні послуги.

Для удосконалення рекреаційної діяльності велике значення має інформація про навколишнє середовище, яке включає демографічні, науково-технічні, політико-правові, соціально-культурні, природні та економічні фактори. До того ж усі фактори макро- та мікросередовища взаємопов'язані і взаємообумовлені. Тому всі дані повинні бути зосереджені у відповідних інформаційних центрах, об'єднаних в єдину інформаційну систему. Ця система повинна бути повна, зрозуміла у використанні та загальнодоступна.

Сьогодні мають бути вдосконалені існуючі процедури ліцензування, сертифікації і стандартизації рекреаційних послуг, оскільки вони є недостатньо прозорими й об'єктивними, характеризуються наявністю певних обмежень і умовностей та не відповідають міжнародним нормам.

ВИСНОВКИ

Таким чином, аналіз сучасних процесів у рекреаційній сфері свідчить про існування цілої низки про-

блем, що потребують своєчасного вирішення, спираючись на теоретико-методологічні дослідження, досвід і практику застосування вітчизняної й зарубіжної науки.

Ринок рекреаційних послуг економіки перехідного періоду є досить специфічним утворенням з незбалансованими попитом і пропозицією, нездоровою конкуренцією, неефективними механізмами ціноутворення, подальший розвиток якого передбачає модернізацію його функціональної структури шляхом узгодження триади "потреба — попит — пропозиція"; забезпечення якості та різноманітності рекреаційних послуг; перегляду підходів до планування, фінансування, ціноутворення в рекреаційній сфері; трансформування системи управління на всіх його рівнях.

Проблематика державного регулювання рекреаційної галузі полягає у визначенні основних тенденцій розвитку міжнародної рекреаційної сфери та впровадженні відповідних кроків інтеграції України в міжнародний ринок рекреаційних послуг з урахуванням її реальних можливостей.

Література:

1. Борушак М. Проблеми формування стратегії розвитку туристичних регіонів: монографія / М. Борушак. — Львів: ІРД НАН України, 2016. — 288 с.
2. Бунтова Н. Кадрове забезпечення галузі туризму з урахуванням міжнародного досвіду / Н. Бунтова // Демографія та соціальна економіка. — 2016. — № 2. — С. 136—142.
3. Вуйчик О. Механізм державного регулювання розвитку рекреаційно-туристичного комплексу України / О. Вуйчик // Сучасні проблеми економіки та управління. — Львів: Апріорі, 2008. — 488 с.
4. Даций О.І. Зростання якості життя як критерій дій української влади в умовах розвитку інформаційного суспільства // Публічне урядування. — 2016. — № 4 (5) — С. 93—100.
5. Яцук Н. Механізм впровадження рекреаційної моделі регіонального розвитку / Н. Яцук // Держава та регіони. — 2017. — № 2. — С. 124—131.

References:

1. Boruschak, M. (2016), *Problemy formuvannia stratehii rozvytku turystychnykh rehioniv* [Problems of formation of the strategy of development of tourist regions], IRD NAS of Ukraine, Lviv, Ukraine.
 2. Buntova, N. (2016), "Staffing of the tourism industry in the light of international experience", *Demohrafiia ta sotsial'na ekonomika*, vol. 2, pp. 136—142.
 3. Vuytsik, O. (2008), *Mekhanizm derzhavnoho rehuliuвання rozvytku rekreatsijno-turystychnoho kompleksu Ukrainy* [The Mechanism of State Regulation of the Development of the Recreational-Tourist Complex of Ukraine], Apriori, Lviv, Ukraine.
 4. Datsii, O.I. (2016), "Growth of quality of life as a criterion for action of the Ukrainian authorities in the context of the development of an information society", *Public administration*, Vol. 4 (5) — pp. 93—100.
 5. Yatsuk, N. (2017), "Mechanism of introduction of recreational model of regional development / N. Yatsuk", *Derzhava ta rehiony*, vol. 2, pp. 124—131.
- Стаття надійшла до редакції 04.02.2019 р.*

А. А. Мельник,
к. держ. упр, головний консультант відділу з питань функціонування мистецького фонду
Управління культурно-мистецького фонду, Державне управління справами

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.4.119

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ЕФЕКТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВИ ТА ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Melnuk,
the candidate of sciences in public administration, chief consultant of the department for the management
of the artistic fund of the Department of Cultural and Arts Foundation, State Administration of Affairs

EUROPEAN EXPERIENCE OF EFFECTIVE INTERACTION BETWEEN THE STATE AND CIVIL SOCIETY INSTITUTIONS

У статті проаналізовано європейський досвід ефективної взаємодії держави та громадянського суспільства. Встановлено, що розвиток взаємовідносин громадянського суспільства та державних інституцій в Європі протягом своєї історії еволюціонував від протистоянь, ворожості, суперництва до встановлення партнерських відносин з метою вироблення нових механізмів консенсусної взаємодії.

Розглянуто нормативно-правові документи Ради Європи, які підкріплюють стабільність та прозорість громадського сектору, залученість громадськості до розбудови стабільного громадянського суспільства.

Виявлено, що ефективність розвитку громадянського суспільства зумовлюється рівнем фінансової підтримки діяльності його інститутів, зокрема неприбуткових громадських організацій, та стабільним розвитком волонтерського руху.

Аналіз схем фінансування організацій громадянського суспільства в європейських країнах показав високий рівень залучення громадськими організаціями коштів у країнах стабільної демократії. При чому це характерно як для країн з низьким показником частки державного фінансування (Великобританія), так і для тих країн, де фінансова участь держави є найвпливовішою (Німеччина, Данія).

Встановлено, що специфіка європейського типу функціонування громадянського суспільства полягає у визнанні та використанні з боку держави ресурсного потенціалу суспільства у наданні якісних та економічно ефективних соціальних послуг шляхом вироблення інноваційних підходів, поширенні благодійництва та надання адресної і оперативної благодійної допомоги; неополітичним, тобто без мети здобуття політичної влади, представленням та просуванням інтересів різних груп населення; участю громадян в ухваленні рішень і, як результат, забезпечення більшої ефективності цих рішень з огляду на врахування інтересів різних соціальних груп; здійсненням громадського контролю за владою та проведення ефективної боротьби із корупцією.

Розглянуто досвід побудови громадянського суспільства в країнах Вишеградської четвірки (Угорщина, Чехія, Польща та Словаччина) та встановлено, що темп зростання громадських організацій у цих країнах став показником тривалості процесу організаційного і структурного оформлення процесу інституціоналізації громадянського суспільства.

Встановлено проблеми, які повинні вирішувати громадські організації в країнах Європи, зокрема низький рівень загальної обізнаності населення щодо проблем глобального розвитку, їхня неготовність і низький потенціал для виконання актуальних завдань розвитку громадянського суспільства.

The article analyzes the European experience of effective interaction between the state and civil society. It has been established that the development of the relationship between civil society and state institutions in Europe during its history evolved from confrontation, hostility, rivalry to establishing partnerships with a view to developing new mechanisms of consensus interaction.

The normative and legal documents of the Council of Europe which support the stability and transparency of the public sector, public involvement in the development of a stable civil society are under consideration.

It is revealed that the effectiveness of the development of civil society is determined by the level of financial support of the activities of its institutions, in particular, non-profit non-governmental organizations, and the stable development of the volunteer movement.

The analysis of funding schemes for civil society organizations in European countries has shown a high level of involvement of non-governmental organizations in countries in a stable democracy. This is characteristic of both countries with a low share of public financing (Great Britain) and those countries where the financial participation of the state is most influential (Germany, Denmark).

It is established that the specificity of the European type of functioning of civil society is the recognition and utilization by the state of the resource potential of the society in providing high-quality and cost-effective social services through the development of innovative approaches, the dissemination of philanthropy and the provision of targeted and operational charitable assistance; non-political, that is, without the aim of gaining political power, representing and promoting the interests of different groups of the population; the participation of citizens in decision-making and, as a result, ensuring greater effectiveness of these decisions, taking into account the interests of different social groups; the exercise of public control over the authorities and the effective fight against corruption.

The experience of building a civil society in the Visegrad countries (Hungary, Czech Republic, Poland and Slovakia) is considered, and it is established that the growth rate of NGOs in these countries has become an indicator of the length of the organizational and structural process of institutionalization of civil society.

Problems have to be solved by public organizations in European countries, in particular, the low level of general awareness of the population about the problems of global development, their unwillingness and low potential for fulfillment of urgent tasks of civil society development.

Ключові слова: держава, інститути громадянського суспільства, громадськість, неприбуткові громадські організації, волонтерський рух, діалог та співпраця.

Key words: state, civil society institutions, the public, non-profit non-governmental organizations, volunteer movement, dialogue and cooperation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Взаємодія держави з громадянським суспільством на основі партнерства необхідна для розвитку України як правової, демократичної і соціальної держави. Органи влади визнають, що соціальний прогрес, демократичний розвиток, економічне зростання важко реалізувати без активної участі з боку громадськості.

Досвід демократичних держав світу засвідчує, що саме громадська участь дозволяє досягти більшої ефек-

тивності в багатьох сферах суспільного життя — від реалізації соціальної політики до сфери державного управління.

Сьогодні в Україні назріла потреба у виробленні системи заходів і механізмів ефективного партнерства держави та громадянського суспільства, оскільки органи влади, що співробітничать з інститутами громадянського суспільства, підвищують результативність своєї діяльності і підсилюють її правомірність в очах громадян.

З метою підготовки до вступу до Європейського Союзу Україна має бути готовою взяти на себе обов'яз-

ки членства й відповідати необхідним економічним та політичним вимогам, що встановлені Європейською Радою. Стосовно громадянського суспільства ці вимоги передбачають стабільність законів та інституційних структур, що гарантують демократію, верховенство права, забезпечення прав людини, повагу та захист прав національних меншин.

Тому аналіз зарубіжного досвіду взаємодії держави та інститутів громадянського суспільства є надзвичайно корисним та актуальним для України в умовах сьогодення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

В Україні наразі досить гостро стоїть проблема вироблення механізмів ефективної взаємодії між державою та інститутами громадянського суспільства. Цю проблематику порушують багато вітчизняних науковців, а саме: А. Бержанір, М. Бойчук, В. Голубь, В. Грабовський, Г. Даудова, П. Гураль, В. Ладиченко, Н. Липовська, А. Матійчук, Н. Мельник, М. Месюк, Р. Мошинський, В. Надрага, О. Толкачов та інші.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є аналіз європейського досвіду ефективної взаємодії держави та громадянського суспільства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Розвиток взаємовідносин громадянського суспільства та державних інституцій в Європі протягом своєї історії еволюціонував від протистоянь, ворожості, суперництва до встановлення партнерських відносин з метою вироблення нових механізмів консенсусної взаємодії. Наявність або відсутність базових засад для розвитку суспільного простору, можливість реалізації потенціалу самоорганізаційних громадянських практик, рівень політичної участі вплинули на процес вироблення та реалізації стратегій розвитку громадянського суспільства різних країн. Якщо в Західній Європі розрив між державою та громадянським суспільством було зупинено виробленням ефективних стратегій їхньої взаємодії, створенням дієвої бази правових документів, удосконаленням і переносом акцентів на підвищення культурної складової, то для країн Східної та Центральної Європи процес побудови громадського сектору відрізнявся "навздогінним" характером створення політико-інституціональних умов, впливом культурного фактору, подоланням наслідків існування тоталітарних та авторитарних режимів [10].

У різних країнах розвиток громадянського суспільства пов'язують із стратегіями, участі громадян, зміцненням організаціями громадянського суспільства або со-

ціальним підприємництвом. Однак ефективність реалізації концепції "розвитку громадянського суспільства" європейських держав зумовлюється, перш за все, наявністю широкої нормативно-правової бази.

Аналіз літературних джерел свідчить, що до 2000 року в країнах Європи діалог з громадянським суспільством розглядався через призму соціальної політики, однак після 2000 року шляхи розвитку співпраці між державою та громадянським суспільством почали широко застосовуватись і в сферах щодо політики розвитку, прав людини, екології, захисту прав споживачів. Було покладено початок співпраці стосовно підвищення прозорості консультацій з громадянським суспільством та ролі лобістів і неурядових організацій у процесі прийняття рішень в європейських інституціях [1].

З метою полегшення контролю з боку громадянського суспільства за діяльністю ЄС додаткові вимоги до європейських інституцій щодо забезпечення відкритості, транспарентності та поширення інформації встановив Лісабонський договір. Прийняття цього документу забезпечило зобов'язання органів ЄС інформувати про свою роботу громадян, здійснювати публічне обговорення з ними усіх питань діяльності Євросоюзу, визнало за громадянами ЄС право на доступ до документації.

Таким чином, підзвітність громадянського суспільства почала забезпечуватись дотриманням учасниками реєстру Спільного кодексу поведінки, а транспарентність — зобов'язанням останніх ідентифікувати себе як зацікавлених осіб. Щорічні звіти Європейського парламенту та Європейської комісії підтверджують ефективність та корисність існування такого формату взаємодії держави та громадян.

Варто відзначити, що стабільність та прозорість громадського сектору, зростаюча залученість громадськості до розбудови стабільного громадянського суспільства підкріплюється рядом нормативно-правових документів Ради Європи, зокрема "Керівні засади розвитку та зміцнення неурядових організацій в Європі", "Рекомендації щодо правового статусу неурядових організацій в Європі", "Кодекс передової практики громадської участі в процесі прийняття рішень" та ін. [5].

Встановлено, що прийняття основоположного документу, пов'язаного з розвитком громадянського суспільства, відбувалось у різних умовах і мало вигляд угод між: 1) урядом та організаціями громадянського суспільства (Велика Британія, Хорватія), 2) парламентом та організаціями громадянського суспільства (Естонія), 3) органами виконавчої, законодавчої влади та інституцій громадянського суспільства (Латвія), 4) односторонніх стратегій, прийнятих урядом (Угорщина, Польща, Данія, Чехія) [4].

Реалізація прийнятих документів щодо встановлення діалогу громадянського суспільства та держави на сучасному етапі забезпечується за допомогою різних технологій: політичні документи довгострокового характеру, які виконують функції планів реалізації (Хорватія, Естонія, Угорщина та Польща) або деталізовані річні плани відповідальних осіб/органів (Чехія, Латвія, Велика Британія); "кодекси" щодо процедур фінансування (Велика Британія, Хорватія, Естонія); урядові програми (Хорватія, Чехія, Данія, Угорщина, Естонія); про-

грами зміцнення потенціалу та програми розвитку спільнот (Велика Британія); "оперативні програми", які фінансуються зі структурних фондів ЄС в якості складових національних планів розвитку країн-членів ЄС (Угорщина, Польща) [4].

Таким чином, створена у відповідності до європейських демократичних стандартів правова база забезпечує прийняття вироблених правил державними інституціями і громадянським суспільством дозволяє уніфікувати вироблення механізмів вирішення можливих конфліктів та подолання протиріч у розробці державних стратегій, сприяє підвищенню рівня свідомості громадян та коригує можливі відступи у дотриманні демократичних цінностей.

Ефективність розвитку громадянського суспільства зумовлюється рівнем фінансової підтримки діяльності його інститутів, зокрема неприбуткових громадських організацій. За допомогою оцінки джерел фінансових ресурсів можна визначити ступінь впливу держави на діяльність громадського сектору, готовності власне громадян сприяти розвитку організаціям громадянського суспільства, здатність громадських організацій до пошуку альтернативних джерел залучення коштів.

Аналіз схем фінансування організацій громадянського суспільства в європейських країнах показав високий рівень залучення громадськими організаціями коштів у країнах стабільної демократії. При чому це характерно як для країн з низьким показником частки державного фінансування (Великобританія), так і для тих країн, де фінансова участь держави є найвпливовішою (Німеччина, Данія). Так, фінансування громадських організацій Великобританії з боку держави складає третину їхнього загального доходу, більша частина фінансування з державних джерел розподіляється між організаціями, що працюють у сфері постачання соціальних послуг.

Побудова фінансової спроможності та стабільності громадянського суспільства країн Центральної та Східної Європи відбувається за допомогою залучення різних технологій, зокрема, грантових проектів, державної допомоги, заключення контрактів тощо [8].

Так, громадські організації Чеської Республіки фінансуються з Державного бюджету та всіх місцевих бюджетів із запровадженням практики фінансування зі спеціальних фондів ЄС. Якщо в інших державах така допомога використовувалася для розширення можливостей органів місцевого самоврядування, то в Чехії частину цих коштів спрямували на підтримку розвитку громадських організацій. Позитивним кроком стала можливість профільних міністерств укладати довгострокові угоди з некомерційними організаціями [10].

Значним джерелом доходу для сектора громадянського суспільства Словаччини залишаються приватні пожертвування, хоча держава перераховує 2% від податку на прибуток на потреби громадським організаціям.

Сучасною тенденцією у відносинах державних органів та інститутів громадянського суспільства є трансформація системи грантів у систему контрактів, яка посилює скорочення фінансової залежності громадянського суспільства від державної влади. Наприклад,

в Естонії держава підписує контракт з місцевими спільнотами, надаючи їм пріоритетну бюджетну підтримку, зокрема, для реалізації великих інфраструктурних проектів.

Характеризуючи стан розвитку громадянського суспільства в Європі, необхідно звернути увагу на те, що процес зміцнення демократичності інституційного клімату зберігається майже у всіх державах-членах ЄС з Центральної і Південно-Східної Європи. Так, громадяни більше 15 країн, зокрема Швеції (95%), Данії (92%), Нідерландів (81%) вважають, що їхній голос має значення на національному рівні і можуть здійснювати вплив на владу [10]. В цих країнах продовжується процес підвищення рівня обізнаності суспільства та розвиток його потенціалу, формування правового середовища для ефективної участі громадянського суспільства, пошук та вироблення нових форм взаємодії державних структур та інститутів громадянського, зокрема, через інституціоналізацію консультацій, діалог та співпрацю між громадянським суспільством і владою, формування культури участі через підвищення інформованості громадян та нарощування потенціалу громадянського суспільства.

Для держав з розвинутою демократією залишається характерним розуміння громадянського суспільства як рівноправного партнера у вирішенні соціально-економічних, гуманітарних і політико-правових завдань. Специфіка європейського типу функціонування громадянського суспільства полягає у визнанні та використанні з боку держави ресурсного потенціалу суспільства у наданні якісних та економічно ефективних соціальних послуг шляхом вироблення інноваційних підходів, поширенні благодійництва та надання адресної і оперативної благодійної допомоги; неполітичним, тобто без мети здобуття політичної влади, представленням та просуванням інтересів різних груп населення; участю громадян в ухваленні рішень і, як результат, забезпечення більшої ефективності цих рішень з огляду на врахування інтересів різних соціальних груп; здійсненням громадського контролю за владою та проведення ефективної боротьби із корупцією [2].

Водночас проблеми функціонування сучасного громадянського суспільства в Європі пов'язані також із скороченням громадянського простору, зокрема, звуженням простору для активної громадської участі. Ця тенденція характерна не тільки для країн, які боролися проти репресивних або авторитарних урядів, але й для демократичних з давно існуючими традиціями в підтримку свободи слова. Серед причин цього явища виділяють відсутність зацікавленості країн у реалізації громадянської активності. Уряди цих держав, запобігаючи змінам, стримують і не стимулюють участь громадян у державному житті.

На основі аналізу літературних джерел встановлено, що хоча сектор громадянського суспільства і демонструє зростаючу силу і зрілість у багатьох країнах Європи, все ж продовжує зберігати нестійкість та нестабільність. Так, певні поліпшення у 2015 р. вдалось здобути Болгарії, громадянське суспільство якої демонструє позитивну динаміку у посиленні інституціоналізації участі громадян у політичному процесі; Чехії, новий уряд якої, незважаючи на протиріччя в правлячій коаліції, зміг

відновити стабільність. У Словаччині поряд із негативними оцінками щодо концентрації власності на ЗМІ спостерігаємо позитивні зміни у судовій системі, що свідчить про можливості підвищення прозорості цієї системи в майбутні роки. Стабільність організаційного потенціалу та позитивну динаміку взаємовідносин громадського сектору та влади демонструє Хорватія. Сприятливе правове середовище та розгалужена інфраструктура сприяють поліпшенню партнерських відносин держава-громадянське суспільство в Чехії та Естонії.

Водночас поряд із результатами ряду країн, що демонструють зростання ролі і впливу громадських організацій, розширення можливостей для реалізації громадянських свобод, збільшення громадянської активності, підвищення прозорості та транспарентності політичного процесу тощо, залишається ряд проблемних питань, невирішення яких гальмує ефективність реалізації самоорганізаційного потенціалу громадського сектору.

Так, звертаючись до досвіду побудови громадянського суспільства в країнах Вишеградської четвірки (Угорщина, Чехія, Польща та Словаччина), необхідно зазначити зростання громадянської ініціативи в перше десятиліття після набуття країнами статусу незалежності. Так, Словаччина та Чехія, які почали практично з відсутності громадських організацій, у 2000 р. збільшили їхню кількість до 17 тисяч та 52 тисяч відповідно. Позитивну динаміку розвитку громадянського суспільства продемонструвала й Угорщина. Найменшими досягненнями у зростанні організаційного потенціалу громадянського суспільства країн ЄС характеризувався розвиток польських громадських організацій [10]. Такий темп зростання громадських організацій у цих країнах став показником тривалості процесу організаційного і структурного оформлення процесу інституціоналізації громадянського суспільства.

Однак з 2000-х рр. громадські організації Вишеградської четвірки почали втрачати довіру до громадян, що пов'язувалось з низьким рівнем інформованості громадян про сучасні процеси у суспільстві, громадською пасивністю; низьким рівнем соціального капіталу; незадовільним фінансовим станом; труднощами діалогу неурядових структур та представників державних структур; низьким рівнем організаційної культури; проблемами організаційного будівництва сучасної членської бази, недостатньо чіткими і справедливими правилами доступу до державних коштів громадських організацій тощо [10].

Слід звернути увагу на те, що показником наявності потужного самоорганізаційного потенціалу громадянського суспільства є органічно стабільний розвиток волонтерського руху. Так, у Нідерландах у 2004 році 38% дорослого населення було задіяно у волонтерському русі. А до 2014 року кількість волонтерів зросла до 44%, що пояснюється, зокрема, і значною фінансовою підтримкою з боку держави. 90% респондентів Німеччини беруть участь у волонтерській роботі неприбуткових організацій не менш ніж 1 раз на місяць, при цьому 35% німців задіяні у волонтерській роботі один раз на тиждень [11]. Серед найбільш активних волонтерів можна визначити також громадян Данії (43%), Фінляндії (39%), Люксембургу (35%), Словенії (34%). Серед країн нижче середнього показника залишають-

ся Мальта (16%), Іспанія (15%), Греція (14%), Румунія (14%), Болгарія (12%), Португалії (12%) і останнє місце займає Польща (9%) [10].

Поштовх у розвитку громадянського суспільства та підвищення можливості впливати на процес формування політики громадяни європейських країн отримали з широким застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій, а саме з розширенням доступу до Інтернету, розвитком соціальних мереж, створенням нових технологій та підтримкою з боку фондів ЄС та США.

Ефективною технологією для покращення громадянської участі та соціального капіталу є використання онлайн-платформ для залучення населення до прийняття рішень.

Загалом, у країнах ЄС поступово відмовляються від формату засідань консультативно-дорадчих органів на користь онлайн-консультацій з громадськістю.

Традиційні практики встановлення діалогу громадськості та державних структур передбачають проведення громадського обговорення. Зокрема Кодекс практики консультацій Великобританії закріплює таку обов'язковість, наголошуючи, що просте оприлюднення урядом інформації чи переговори із зацікавленими сторонами виключно для збору фактичних даних з певної тематики не можуть вважатися реальними консультаціями з громадськістю. У Німеччині загальновідомою є практика збільшення шансів проходження законопроекту у парламенті через відображення результатів громадського обговорення у пояснювальній записці до нього.

Таким чином, країнам Західної Європи вдалося створити дієздатну структуру для підтримки розвитку громадянського суспільства і стабільного діалогу між державою і громадянським суспільством. Процес розробки ефективних практик взаємодії між ними триває, поліпшення умов для більш ефективної співпраці, розробка і впровадження нових фінансових інструментів.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

На основі проведеного дослідження європейського досвіду ефективної взаємодії держави та громадянського суспільства встановлено, що у всіх країнах Центральної та Східної Європи є загальне розуміння і визнання того, що громадянське суспільство є одним з найважливіших актором у розвитку співпраці з урядом. Серед проблем, які повинні вирішувати громадські організації в цих країнах, залишається низький рівень загальної обізнаності населення щодо проблем глобального розвитку, їхня неготовність і низький потенціал для виконання актуальних завдань розвитку громадянського суспільства.

У західноєвропейських країнах громадянське суспільство було сформовано в результаті тривалого і постійного розвитку та знаходиться сьогодні в стані модернізації. В країнах Європи структури громадянського суспільства вбудовані в систему існуючих соціальних інститутів, багато років будучи їх невід'ємною частиною, відповідно, відсутня необхідність жорсткої соціальної регуляції їх функціонування. В сучасній Україні держа-

ва прагне максимально контролювати діяльність структур громадянського суспільства, оскільки існуюча еліта не має уявлення про механізми органічної взаємодії держави і некомерційних організацій у вирішенні актуальних для соціуму проблем. Існуюча недовіра більшої частини соціуму, а також представників громадянського суспільства по відношенню до держави пояснюється відсутністю механізмів реального впливу населення на соціальну та економічну політику, яку проводить уряд країни.

Тому одним із основних напрямів покращення взаємодії держави та громадянського суспільства має стати повернення довіри громадян до держави.

Література:

1. Бержанір А.Л. Світовий досвід забезпечення взаємодії влади та бізнесу в економічних системах / А.Л. Бержанір // Вісник Донецького національного університету // Донецький національний університет. — Вінниця, 2015. — № 1. — С. 32—35.
2. Гураль П.Ф. Громадянське суспільство і держава в Україні: взаємодія і розвиток / П.Ф. Гураль // Часопис Київського університету права. — 2013. — № 3. — С. 13—16.
3. Голуб В.Л. Державне визнання волонтерської діяльності як чинник розвитку взаємовідносин держави та суспільства / В.Л. Голуб // Теорія та практика державного управління. — 2014. — Вип. 4 (47). — С. 110—118.
4. Державна політика розвитку громадянського суспільства: моніторинг ефективності. Європейський досвід. — К.: ПРООН, 2011. — 97 с.
5. Досвід взаємодії державних органів країн світу з інститутами громадського суспільства, залучення громадськості до формування та реалізації державної політики, протидії корупції, забезпечення електронного урядування [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ogp.gov.ua/sites/default/files/library/Dosvid_OGP-MFA.pdf
6. Кравченко Н.Б. Особливості формування громадянського суспільства в Україні [Електронний ресурс] / Н.Б. Кравченко. — Режим доступу: http://www.rusnauka.com/26_SSN_2008/Istoria/34842.doc.htm
7. Ладиченко В. Проблеми взаємодії держави і громадянського суспільства / В. Ладиченко // Публічне право. — 2016. — № 4 (24). — С. 18—25.
8. Майсара Алкум. Міжнародний досвід організації конструктивного діалогу між організаціями громадянського суспільства та державними органами / Алкум Майсара // Інвестиції: практика та досвід. — 2018. — № 11. — С. 134—137.
9. Матійчик А.В. Волонтерська діяльність як детермінанта розвитку громадянського суспільства / А.В. Матійчик // Науково—теоретичний і громадсько-політичний альманах "Грані". — 2016. — Вип. 8 (136). — С. 100—107.
10. Матійчук А.В. Самоорганізація громадянського суспільства як чинник демократичної модернізації політичної системи України / А.В. Матійчук, дис. ... к. політ. н. — 23.00.02 — політичні інститути та процеси, Івано-Франківськ, 2016, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. — 262 с.
11. Schorpp R. Greece & Germany: What Role for Civil Society? [Електронний ресурс] / Rita Schorpp, Anja Daniszewski, Lisa Altenpohl, Johannes Greubel, Michael Quaas // Workshop III of the Greek-German Youth Congress; Political foundation "The Konrad-Adenauer-Stiftung". — 2016. — 21.01. — Режим доступу: <http://www.kas.de/wf/en/33.35961/>

References:

1. Berzhanir, A.L. (2015), "World experience in ensuring the interaction of power and business in economic systems", Visnyk Donetskoho natsional'noho universytetu, vol. 1, pp. 32—35.
2. Hural', P.F. (2013), "Civil society and the State in Ukraine: interaction and development", Chasopys Kyivs'koho universytetu prava, vol. 3, pp. 13—16.
3. Holub, V.L. (2014), "State recognition of volunteering as a factor in the development of relations between the state and society", Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia, vol. 4 (47), pp. 110—118.
4. Derzhavna polityka rozvytku hromadians'koho suspil'stva: monitorynh efektyvnosti. Yevropejs'kyj dosvid [The state policy of civil society development: monitoring effectiveness. European experience], (2011), PROON, Kyiv, Ukraine.
5. "Experience of interaction of state bodies of the countries of the world with civil society institutions, involvement of the public in the formation and implementation of state policy, the fight against corruption, ensuring e-governance", available at: http://ogp.gov.ua/sites/default/files/library/Dosvid_OGP-MFA.pdf (Accessed 8 February 2019).
6. Kravchenko, N.B. (2008), "Features of the formation of civil society in Ukraine", available at: http://www.rusnauka.com/26_SSN_2008/Istoria/34842.doc.htm (Accessed 8 February 2019).
7. Ladychenko, V. (2016), "Problems of interaction between the state and civil society", Publichne pravo, vol. № 4(24), pp. 18-25.
8. Majsara, Alkum (2018), "International experience in organizing constructive dialogue between civil society organizations and government bodies", Investytsii: praktyka ta dosvid, vol. 11, pp. 134—137.
9. Matijchyk, A.V. (2016), "Volunteer work as a determinant of civil society development", Naukovo-teoretychnyj i hromads'ko-politychnyj al'manakh "Hrani", vol. 8 (136), pp. 100—107.
10. Matijchuk, A.V. (2016), "Self-organization of civil society as a factor of democratic modernization of the political system of Ukraine", Abstract of Ph.D. dissertation, Political institutions and processes, Vasyl Stefanyk National University of Prykarpattya, Ivano-Frankivsk, Ukraine.
11. Schorpp, R. Daniszewski, A. Altenpohl, L. Greubel, J. and Quaas, M. (2016), "Greece & Germany: What Role for Civil Society?", Workshop III of the Greek-German Youth Congress; Political foundation "The Konrad-Adenauer-Stiftung". 21.01, available at: <http://www.kas.de/wf/en/33.35961/> (Accessed 8 February 2019).

Стаття надійшла до редакції 11.02.2019 р.

Г. Д. Джумгельдієва,
 д. ю. н., старший науковий співробітник,
 Житомирський державний технологічний університет,
 Л. В. Сергієнко,
 к. н. з держ. упр., Житомирський державний технологічний університет,
 І. Г. Сергієнко,
 магістр, Житомирський державний технологічний університет

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.4.125

МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ ЕТИЧНОГО КОДЕКСУ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Н. Dzhumaheldiieva,
 Doctor of Law, senior science specialist, Zhytomyr State Technological University,
 L. Serhiienko,
 PhD in Public Administration, Zhytomyr State Technological University,
 I. Serhiienko,
 Master's Degree, Zhytomyr State Technological University

MECHANISM OF FORMATION OF ETHICAL CODE IN THE STATE ADMINISTRATION MANAGEMENT SYSTEM

У кожній соціально сформованій групі встановлюються свої власні, унікальні правила поведінки всередині цієї спільноти. Саме тому кодекси етики та поведінки не є новиною та широко впроваджуються в життя. Так можна зробити висновок, що суспільство на всіх етапах свого розвитку має справу з унікальним для кожного набором моральних цінностей та норм. Зараз такими цінностями стають кодекси професійної етики.

Впровадження кодексу професійної етики дає можливість підвищити поріг довіри громадян до держави та поліпшити моральну атмосферу в організаціях.

У статті визначено необхідність прийняття та практичного впровадження етичних кодексів у системі державного управління, що визначається Уніфікацією державних вимог, неможливістю на законодавчому рівні охопити всі особливості професійної діяльності державного службовця, зміцнення довіри громадян до органів державного управління, неусвідомлення державними службовцями свого соціального значення на державному рівні та ідентифікацією стилю професійної поведінки державного службовця.

Визначено, що комплексне та якісне впровадження етичних норм та контроль їх дотримання має дати поштовх до розбудови нової якісної системи державного управління в Україні.

It is shown that in Ukraine the issues of necessity and possibility of implementation directly in the professional activity of professional ethics codes have long been discussed. Of course, the codes can not solve all the ethical issues that will arise in the course of professional activity, but raising the threshold of citizens' confidence in the state and improving the morale of the organizations is a real challenge.

Each socially formed group establishes its own, unique rules of conduct within the community. That is why codes of ethics and behavior are not news and are widely implemented. From this we can conclude that society at all stages of its development deals with a unique set of moral values and norms for each. Now such values are the codes of professional ethics.

The introduction of the code of professional ethics gives an opportunity to raise the threshold of citizens' confidence in the state and improve the morale of the organizations.

The article determines the necessity of adoption and practical implementation of ethical codes in the system of public administration, which is defined by the unification of state requirements, the impossibility at the legislative level to cover all the peculiarities of the professional activity of a civil servant, the strengthening of public confidence in state administration bodies, the unawareness of civil servants of their social significance at the state level and identification of the style of professional behavior of a civil servant

The shortcomings of the development and implementation of ethical codes are identified: a state body can deliberately develop an ineffective code of conduct that would be impossible to apply in practice; The intentional opposition of individual officials or the lack of qualified specialists in the field of administrative ethics may require a lot of time to create codes of conduct for individual ministries; distrust of the population to the sincerity and integrity of the authorities; imprisonment of ethical norms in the team.

It has been determined that comprehensive and qualitative implementation of ethical norms and control over their compliance should give an impetus to the development of a new high-quality public administration system in Ukraine.

Ключові слова: державне управління, етичний кодекс, професійна етика, складові професійної етики, принципи державного службовця.

Key words: public administration ethical code, professional ethics of professional ethics, principles of a civil servant.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Життя будь-якого суспільства невідривно пов'язане з багатьма факторами як залежних від конкретної особи, так і не маючих до неї ніякого відношення.

Варто зазначити, що в кожній соціально сформованій групі (сім'я, школа, трудовий колектив, навіть, кримінальне угруповання), встановлюються свої власні, унікальні правила поведінки всередині даної спільноти. Це зручно — кожен знає як поводити себе при тих чи інших обставинах, чого чекати від інших, що дозволено, а що заборонено. Саме тому кодекси етики та поведінки не є новиною для людства: Десять Заповідей чи Клятву Гіппократа сміливо можна вважати Кодексами етики. Звідси можна зробити висновок, що суспільство на всіх етапах свого розвитку має справу з унікальним для кожного набором моральних цінностей та норм. Зараз такими цінностями стають кодекси професійної етики.

Питання формування етичного кодексу в системі державного управління розглядали у своїх працях Алексіна Т.А., Василевська Т.Е., Саламатов В.О., Малімон В.І., Марушевський Г.Б., Пашкова М.О., Шевченко Н.П., Щербак Н.В.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є ідентифікувати роль етичного кодексу в системі державного управління.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Як зазначає Пашкова М., для ефективного здійснення професійної діяльності державних службовців потрібні певні стандарти, закріплені в законодавчих документах та нормативних актах. Саме стандарти поведінки державних службовців, як зазначалося раніше, є однією з найважливіших складових етичної інфраструктури. "Одним із пріоритетних завдань адміністративної реформи в Україні є наближення системи державної служби до світових стандартів, у тому числі, у сфері регулювання етичної поведінки службовців та за-

побігання конфліктів інтересів. Вирішення цих завдань потребує від корпусу державних службовців ґрунтовних знань та практичного досвіду. Важливим напрямом для вітчизняної науки і практики є вивчення найкращих досягнень зарубіжних країн у сфері впровадження етичних кодексів, визначення передумов і параметрів, які необхідно враховувати при розробці документів, що регулюватимуть етичну поведінку державних службовців в Україні" [5].

Розглянемо саме поняття "кодекс" та "етичний кодекс". Т. Василевська в своїй науковій праці, посилаючись на визначення в словнику [7] дає характеристику етичному кодексу так: "Кодекс етичний (моральний) (з лат. — "книжка") — сукупність моральних правил, вимог, норм, що приписуються до виконання,..., кодекс етичний у державному управлінні — сукупність професійно-етичних цінностей, принципів, норм і стандартів поведінки державного управлінця, що приписуються до виконання" [2].

Алексіна Т.А. зазначає, що "Кодекс — угода, конвенція, система правил, які договірні сторони зобов'язуються виконувати; спосіб самоорганізації професійного співтовариства, що підвищує його статус, престиж, професіоналізм" [1]. Далі науковець говорить про те, що прийняття кодексу буде сприяти створенню більш прийнятного для професійної діяльності середовища, а у разі порушення норм і правил цього документу, мають бути передбачені санкції за невиконання.

В Україні вже давно обговорюються питання щодо необхідності, а особливо, щодо можливості втілення безпосередньо в професійній діяльності професійно-етичних кодексів. Звичайно, кодекси не можуть вирішити всі етичні проблемні питання, які виникатимуть в процесі професійної діяльності, але підвищити поріг довіри громадян до держави та поліпшити моральну атмосферу в організаціях є абсолютно реальним завданням.

"Фіксовані етичні правила дозволяють усвідомити особливу роль професіоналів та обов'язки, що накладаються цією роллю, надають можливість завчасно про-

Рис. 1. Підстави для прийняття і практичного впровадження етичних кодексів на державній службі

думати і прийняти суспільно вагомі та етично коректні рішення; в них зберігаються кращі етичні набуток, цінності професії" [8].

В Україні нині відбувається процес модернізації державного управління, тому надзвичайно актуальним є проектування та впровадження ціннісно-нормативних документів таких як професійний кодекс етики.

На рисунку 1 зображено доцільність прийняття та практичного впровадження етичних кодексів на державній службі.

Головною перевагою побудови кодексів професійної етики є те, що подібна модель дозволяє врахувати специфіку різних органів управління і при цьому зберегти єдність етичних стандартів державної служби.

Проте процес розробки і впровадження вищезгаданих етичних кодексів крім переваг має і суттєві недоліки: державний орган, може свідомо розробити під себе неефективний кодекс поведінки, який буде неможливо застосувати на практиці; через умисну протидію окремих посадовців або через нестачу кваліфікованих фахівців у сфері адміністративної етики, на створення кодексів поведінки окремих міністерств може знадобитися багато часу; недовіра населення до щирості і чесності органів влади; законсервованість етичних норм у колективі ("Нові люди з новими ідеями і з новими етичними принципами, які приходять на роботу до органів влади, зустрічають часом відкритий, а скоріше неусвідомлений спротив. Всякий колектив оголошує несвідому (чи свідому) війну порушнику існуючих етичних правил і може "з'їсти" не тільки рядових працівників, але й часом і керівників") [8].

Для вирішення проблеми "довіри", зазначає Щербак Н.В., потрібно спочатку вирішити саме проблему консервативності етичних норм у колективі, тобто запровадити в у сфері публічного управління стандартизовані етичні нові відносини, що розробляються та впроваджуються міжнародними організаціями.

Яскравим прикладом етичного кодексу міжнародного характеру є Рекомендація № R (2000) 10 Комітету Міністрів державам-членам Ради Європи щодо кодексів поведінки державних службовців, прийнята Комітетом міністрів на 106 сесії 11 травня 2000 року у м. Страсбурзі, Франція [6]. Крім того, практика впровадження етичних кодексів стала окремим напрямом у дослідницькій роботі Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), результати якої реалізовані в проектах різноманітних професійних асоціацій і центрів

з державного управління країн Європейського Союзу.

Цінності, на яких найчастіше акцентується увага в кодексах країн ОЕСР, є: неупередженість, законність, порядність, прозорість, ефективність, рівність, відповідальність та справедливості.

Закони, які безпосередньо присвячені етиці державної служби, існують у більшості країн світу. Такі законодавчі акти є не дуже розповсюдженими, проте вони заслуговують особливої уваги.

"Такі документи прийняті у більшості країн Європи, в державах-членах Британської Співдружності та США, інших країнах. Але в першу чергу, це країни-члени ОЕСР: Австралія (Кодекс поведінки і цінності австралійських державних службовців), Бразилія (Кодекс поведінки вищих урядових службовців виконавчих органів федеральної влади), Канада (Цінності та Етичний кодекс для державних службовців), Греція (Кодекс державних службовців), Італія (Кодекс поведінки для державних працівників), Нова Зеландія (Кодекс поведінки державних службовців), Польща (Етичний кодекс державних службовців), Іспанія (Кодекс належного врядування), Велика Британія (Кодекс державних службовців)" [5].

Отже, як ми бачимо, міжнародна практика впровадження кодексів етики для публічного сектора є досить поширеною. Більшість країн ЄС мають власний документ, як і інші сталі демократичні країни. А ті, що перебувають у стані перебудови та змін, стараються втілити в життя свої документи протягом останніх років.

Окрім того, "на рівні Європейської Комісії та Ради Європи розроблено модельний кодекс для публічного сектору країн-членів. А ОЕСР, наприклад, розробила власні рекомендації до таких кодексів ще в 1999 році. Також є ряд рекомендацій від неурядових організацій, таких як Transparency International або Global Integrity" [3].

Міжнародна кодифікована підтримка в створенні кодексів поведінки для представників державного управління є основним підґрунтям в написанні етичних кодексів і України.

Кодекс етики та професійної поведінки державних службовців, які повинні користуватися довірою суспільства та працюють за його рахунок, повинен стати одним з пріоритетних документів на ряду з основними нормативно-правовими актами.

"Будь-який кодекс етики — це, перш за все, комунікаційний документ, а вже потім регуляторний. Це скоріше інструмент впровадження позитивних змін, аніж інструмент "аби не стало гірше". А справжні зміни — це вплив на першопричини. Для організацій — це вплив на цінності. Саме тому більшість кодексів (як корпоративних, так і урядових) містять цінності. Цінності стають фундаментом як для формалізованих правил, так і дороговказом для ситуацій, які ними не передбачені" [3]. Етичні кодекси задають певні орієнтири для професійного та соціального самовдосконалення державних управлінців і мають практичну змогу справляти значний

Таблиця 1. Характеристика умов функціонування та впровадження етичних кодексів

Умова	Характеристика
Розробка та прийняття кодексу	Враховувати позитивну (а не каральну) соціальну роль кодексу, залучати державних управлінців до його розробки, що зменшить вірогідність того, що він буде надто специфічним чи нездійсненним
Широкомасштабне визнання кодексу	Положення кодексу мають позитивно сприйматися громадськістю і державними управліннями
Широке оприлюднення кодексу та його доступність	Для створення атмосфери довіри між владою і громадянами етичні стандарти поведінки мають бути широко оприлюднені (преса, бібліотечний фонд, соціальна реклама тощо)
Демонстрація використання кодексу у щоденній практиці державного управління	Для дієвого функціонування кодексу його тези потребують свого тлумачення та вивчення можливостей застосовувати їх у різних ситуаціях, під час розв'язання складних проблем державно-управлінської діяльності
Укладання «Карт етики»	Тут прописаний зведений набір етичних правил і рекомендацій, що конкретизують вимоги кодексу для кожного державного управління залежно від його позиції, посади (рідше – досвіду роботи)
Набуття управліннями навичок етичної поведінки та відносин	Державні управління мають володіти навичками коректного спілкування, виходу з конфліктних ситуацій, реалізації етикетних вимог. Формувати ці навички можна на семінарах, тренінгах, ділових іграх тощо. У процесі такого навчання задаються та відпрацьовуються алгоритми поведінки в типових ситуаціях
Пропагування позитивних зразків поведінки	Приклади мають бути вивірені за змістом, тобто мають бути зразками справді достойної поведінки, важливо, щоб форма подання таких прикладів була коректною та професійною
Установлення внутрішніх процедур контролю за дотриманням професійно-етичних вимог	Для контролю за дотриманням етики державного управління необхідно виробити алгоритми розгляду пропозицій і скарг, процедури моніторингу морально-психологічного клімату в колективі, механізми проходження службових викриттів і вирішення конфліктних ситуацій, виявити або створити орган, який здійснюватиме цей контроль
Створення умов для суспільного контролю	Для реалізації суспільного контролю за дотриманням державними управліннями положень кодексу необхідно створити умови для здійснення зворотного зв'язку (опитування, книга скарг тощо)
Заохочення державних управлінців за етичну поведінку	Заохочення представників органів державного управління здатне позитивно мотивувати їх у подальшому й стати підтримкою належної поведінки
Застосування санкцій проти порушників кодексу	До державних службовців у світі застосовуються такі санкції, як попередження, догана, штраф, зниження заробітної плати, тимчасове відсторонення від служби, призупинення кар'єрного просування, пониження в посаді, звільнення, судове переслідування тощо
Звіти щодо дотримання кодексів	Органи державного управління мають демонструвати громадянам, яким чином кодекси впроваджуються в життя

Джерело: сформовано автором на основі [2].

виховний вплив в процесі професійної діяльності і в соціальному середовищі.

Етичний кодекс ідеальної структури — це формалізована та деталізована система цінностей на рівні простих і зрозумілих правил.

За твердженням, Василевської Т.Е., необхідними умовами для впровадження та ефективного функціонування кодексу є: розробка та прийняття кодексу; широкомасштабне визнання кодексу; широке оприлюднення кодексу та його доступність усім державним службовцям; демонстрація можливого використання кодексу у щоденній практиці державного управління; укладання "Карт етики"; набуття управліннями навичок етичної поведінки та відносин; пропагування позитивних зразків поведінки; установлення внутрішніх процедур контролю за дотриманням професійно-етичних вимог; створення умов для суспільного контролю; заохочення державних управлінців за етичну поведінку; застосування санкцій проти порушників кодексу; звіти щодо дотримання кодексів [2].

Характеристика вищенаведених умов функціонування та впровадження етичних кодексів наведена в таблиці 1.

Багатьом країнам присутня дворівнева система кодексів професійної поведінки державних службовців,

яка складається з: Загального "Кодексу поведінки" (базового документа, де викладені глобальні цілі й завдання, сформульовані загальні норми етично прийнятної поведінки представників державного управління) та Формальних "Етичних правил" або "Стандартів поведінки" (збірки норм та правил, опис стандартів, що конкретизують цей Кодекс) [2].

"Як правило, кодекси направлені на організаційну більшість, тобто середню та нижню ланки. Дуже часто, для вищої ланки створюють окремі документи, які в свою чергу можуть бути навіть неопублікованими або неформальними. Тим не менше, єдиної думки щодо того яким має бути документ, не існує. Більше того, навіть з назвами є плутанина. Дослідження засвідчують відсутність розмежування понять Кодекс етики та Кодекс поведінки. Ці назви є взаємозамінними. Немає також єдиного стандарту щодо розміру чи тематичного наповнення. Це може бути одна сторінка у вигляді маніфесту або документ на 150 сторінок з детальними поясненнями. Найкраща практика — це орієнтуватись на аудиторію. Треба чітко розуміти її особливості та скільки уваги читач може виділити для ознайомлення з кодексом. Ідеальна ситуація — зрозумілий, доступний, невеликий та ілюстрований документ, який спочатку запам'ятовується

ся ілюстраціями та заголовками, а вже потім служить довідником, що поступово карбується в пам'ять" [3].

З уваги на те, що в Кодексі містяться вимоги до поведінки державного управління, в яких зазначаються актуальні етичні проблеми сьогодення, вони (Кодекси) потребують постійного оновлення.

Беззаперечним є твердження про потребу в створенні окремого законодавчого документа в Україні, який регулював би етичну поведінку державних службовців.

"Необхідно звернути увагу, що основи морально-етичних засад професійної діяльності державних службовців України діють в окремо створених законах, наказах, правилах поведінки, що не сприяє комплексному врегулюванню питань формування єдиного стандарту поведінки державного службовця в умовах модернізації системи державного управління України до вимог європейських стандартів. Саме тому виникає питання прийняття загального Кодексу етики державних службовців, закріплення його на законодавчому рівні та забезпечення контролю за впровадженням, реалізацією і дотриманням у системі державного управління. Такий Кодекс повинен відповідати положенням Міжнародного кодексу поведінки державних посадових осіб та Модельного кодексу поведінки державних службовців держав-членів Ради Європи" [4].

Як зазначає Пашкова М.О., важливим кроком в процесі втілення в життя Кодексу, повинна стати розробка стратегії інформування про впровадження такого документа. Науковець вважає, що до процесу розробки окремого законодавчого документа з питань етики необхідно залучати урядовців, науковців, а також представників громадських організацій [5].

Однак неможливо придумати інструкції та правила до абсолютно всіх процесів, особливо в сучасному мінливому світі.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Варто зазначити, що з запровадженням одного тільки етичного кодексу проблемні питання державної служби нікуди не щезнуть. Проте своєчасне, комплексне та якісне впровадження етичних норм та контроль їх дотримання має дати поштовх до розбудови нової якісної державної служби України.

Література:

1. Алексина Т.А. Деловая этика: учебник для академического бакалавриата / Т.А. Алексина. — М.: Издательство Юрайт, 2015. — 384 с.
2. Етика державного управління: підручник / Т.Е. Василевська, В.О. Саламатов, Г. Б. Марушевський; за заг. ред. Т.Е. Василевської. — К.: НАДУ, 2015. — 204 с.
3. Лагодієнко О. Правила бюрократів. Службовцям прищеплять корпоративні цінності [Електронний ресурс] / О. Лагодієнко, І. Хілобок // Новое Время. — 2016. — Режим доступу до ресурсу: https://nv.ua/ukr/publications/pravila-bjurokrativ-sluzhbovtjam-prishchepljat-korporativni-tsinnosti-108900.html?new_site=1
4. Малімон В.І. Актуалізація етичних кодексів в контексті модернізації системи державного управління /

В.І. Малімон, Н.П. Шевченко. // Науково-інформаційний вісник. — 2015. — № 11. — С. 79—85.

5. Пашкова М. Адміністративна етика в органах виконавчої влади: результати експертного опитування державних службовців / М. Пашкова // Теоретичні та прикладні питання державотворення. — 2014. — Вип. 14. — С. 220—231.

6. РЕКОМЕНДАЦІЯ No R (2000) 10 Комітету Міністрів державам — членам Ради Європи щодо кодексів поведінки державних службовців (прийнята Комітетом міністрів на 106 сесії 11 травня 2000 року) [Електронний ресурс]. — 2000. — Режим доступу: http://www.dridu.dp.ua/cpk/Lib/7_Zapobigannya%20ta%20protydiya%20proyavam%20korup/Legislation/Legislature/Rekomend_poved_DS.pdf

7. Словарь иностранных слов. — 8-е изд. — М.: Русский язык, 1981. — С. 239.

8. Щербак Н.В. Про актуальні питання розроблення та впровадження етичних стандартів у сфері публічного управління [Електронний ресурс] / Н.В. Щербак. — 2011. — Режим доступу: <http://scholar.googleusercontent.com/scholar?q=cache:FL9I38LK50oJ:scholar.google.com>

References:

1. Alexina, T.A. (2015), *Delovaia etika. Akademicheskii kurs [Business Ethics. Academic course]*, Izdatelstvo-lurait, Moscow, Russia.
2. Vasylevska, T.E. Salamatov, V.A. and Marushevskii, (2015), *Etyka derzhavnogo upravlinnia [Ethics in public administration]*, NADU, Kyiv, Ukraine.
3. Lagodienko, O. and Hlibok, I. (2016), "The rules of the bureaucrats. Employees are glued to corporate values", available at: https://nv.ua/ukr/publications/pravila-bjurokrativ-sluzhbovtjam-prishchepljat-korporativni-tsinnosti-108900.html?new_site=1 (Accessed 30 Jan 2019).
4. Malinon, V.I. and Shevchenko, N.P. (2015), "Actualization of Ethical Codes in the Context of Modernization of the Public Administration System", *Naukovo-informatsijnyi visnyk*, vol. 11, pp. 79—85.
5. Pashkova, M.O. (2014), "Administrative Ethics in Executive Bodies: Results of an Expert Survey of Public Servants", *Teoretychni ta prykladni pytannia derzhavotvorennya*, vol. 14, pp. 220—231.
6. Committee of Ministers of the Council of Europe (2000), "Recommendation vol. R (2000), 10 of the Committee of Ministers to member States of the Council of Europe on codes of conduct for civil servants", available at: http://www.dridu.dp.ua/cpk/Lib/7_Zapobigannya%20ta%20protydiya%20proyavam%20korup/Legislation/Legislature/Rekomend_poved_DS.pdf (Accessed 30 Jan 2019).
7. Russkii iazyk (1981), *Slovar inostrannykh slov [Dictionary of foreign words]*, 8th ed, Russkii iazyk, Moscow, Russia.
8. Shcherbak, N.V. (2011) "On topical issues of developing and implementing ethical standards in the field of public administration", available at: <http://scholar.googleusercontent.com/scholar?q=cache:FL9I38LK50oJ:scholar.google.com> (Accessed 30 Jan 2019).

Стаття надійшла до редакції 12.02.2019 р.

О. В. Лаврук,
к. е. н., докторант кафедри публічного адміністрування,
Міжрегіональної академії управління персоналом, м. Київ

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.4.130

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА СПРИЯННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ТВАРИННИЦТВА УКРАЇНИ

A. Lavruk,
Ph.D., doctoral student of the Department of Public Administration,
Interregional Academy of Personnel Management, Kiev

STATE POLICY OF ASSISTANCE TO INVESTMENT SUPPORT OF ANIMAL HUSBANDRY DEVELOPMENT IN UKRAINE

У статті вказується на роль держави у формуванні державної політики, яка відіграє важливу роль у соціально-політичній системі суспільства, оскільки забезпечує динамічну єдність і взаємодію основних сфер суспільного життя в країні. Обґрунтовується важливість державної політики у сприянні інвестиційного забезпечення розвитку галузі тваринництва. Наголошується на важливості у середовищі державної політики приймати державно-політичні рішення та використовувати відповідні їм програми і інструменти. Розкривається сутність, значення, складові елементи і функції державної інвестиційної політики. Розглядаються актуальні питання здійснення інвестиційної діяльності. Досліджується стан інвестиційного середовища та визначаються пріоритетні напрями залучення інвестицій у розвиток тваринництва. Виявляються чинники, що впливають на інвестиційний процес та знижують рівень інвестиційної привабливості тваринництва. Вважається, що при сприянні інвестиційному забезпеченні галузі тваринництва державна політика повинна передбачати не тільки виділення бюджетних коштів, але й розроблення соціальних і роз'яснювальних програм та створення сприятливого для інвестування середовища. Запропоновано використовувати обґрунтовані заходи та інструменти покращення структурного наповнення державної інвестиційної політики, а при її реалізації визначати пріоритетні напрями інвестування.

The article points to the role of the country in the formation of public policy, which plays an important role in the socio-political system of society, as it provides dynamic unity and interaction of the main spheres of public life in the country. The relevance of the research is due to the critical situation in the country regarding the annual reduction in the number of highly productive genetic potential of animals, reducing the level of satisfaction of the population's demand for meat and dairy products relative to the level of rational consumption standards. It is noted that it is possible to improve the state of affairs in animal husbandry by attracting a significant amount of investment resources and optimizing investment processes. The aim of the research is to substantiate the need and opportunities for the implementation of public policy and its promotion of investment support for the development of animal husbandry. The importance of measures of state policy in the formation and implementation of the state investment policy, which provides for the possibility of increasing the volume of animal husbandry production in order to meet the needs of the population in animal products. Accordingly, public authorities should intensify the implementation of the state program for the development of animal husbandry, while ensuring effective investment and rational use of invested resources. The essence, value, components and functions of the state investment policy are revealed. The important issues of investment activity are considered. The state of the investment environment is studied and the priority directions of attracting investments in the development of animal husbandry are determined. The factors influencing investment process and reduce the level of investment attractiveness of animal husbandry are revealed. It is believed that, with the assistance of investment in the animal husbandry sector, public policy should include not only the allocation of budgetary funds, but also the development of social and awareness-raising programs and the creation of a favorable investment environment. It is proposed to use reasonable measures and tools to improve the structural content of the state investment policy, and in its implementation to determine the priority areas of investment.

Ключові слова: держава, державна інвестиційна політика, інвестиції, тваринництво, інвестиційна діяльність, інвестиційний процес.

Key words: country, the state investment policy, investments, animal husbandry, investment activity, investment process.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У період соціально-політичних змін, характерних практично для усіх сфер суспільної діяльності України, актуальною проблемою залишається покращення інвес-

тиційної діяльності. А тому варто вказати на необхідність втручання держави не тільки у залагодження політичних і соціальних процесів, що відбуваються у суспільстві, але й на координування заходів державної

політики, що спрямовуються на інвестиційне забезпечення основних сфер суспільної діяльності, зокрема галузі тваринництва.

Нині тваринництво є складною соціально-економічною системою і стратегічною галуззю у підпорядкуванні якої знаходяться ті функціонально-організаційні підсистеми, котрі тісно пов'язані одна з одною за інтересами і функціональним спрямуванням виробництва тваринницької продукції. Водночас для свого стабільного функціонування вони потребують створення належних умов з метою підвищення конкурентоспроможності виробленої продукції, що направляє на задоволення потреб населення та забезпечує високий рівень продовольчої безпеки країни. У вирішенні цих важливих для держави суспільних проблем значну роль слід відвести виваженій (з комплексним характером спрямування) і ефективній державній політиці як системного засобу суспільно-політичних процесів. Вона повинна у першу чергу своєчасно реагувати на зміни у суспільстві, державі, на одночасну появу різносторонніх і взаємопов'язаних проблем та забезпечувати ефективний результат їхнього розв'язання.

Державна політика, що передбачатиме у своїх заходах забезпечення інтенсивного розвитку тваринництва, повинна сприяти проведенню ефективної інвестиційної політики, основною метою якої є інвестування придбання високопродуктивних тварин, технічного переоснащення та модернізації виробничих процесів.

Особливо важливе значення має спрямування інвестицій (власних, залучених, запозичених) у інтенсивний розвиток тваринництва, котре потребує прискіпливої уваги держави, оскільки їй належить забезпечити формування обґрунтованої державної інвестиційної політики і залагодити у цій галузі процес інвестиційної діяльності. У цьому випадку державна політика повинна сприяти збереженню головних параметрів і критеріїв державної інвестиційної політики, оскільки в іншому випадку галузь тваринництва і надалі втрачатиме здатність до розширення складу генетичного потенціалу, розмірів виробництва, динамічного саморозвитку та конкурентоспроможності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемам теоретичного обґрунтування та розробки практичних пропозицій щодо розвитку інвестиційного процесу в Україні, виходу сільського господарства з кризового стану та забезпечення розвитку конкурентоспроможного виробництва присвячені наукові праці вітчизняних науковців: Л.Борщ, П. Гайдуцького, М. Кісіля, Г. Мазура, Т. Мацибори, Г.Підлісецького та ін.

Значний внесок у дослідження поняття інвестицій, проблем розвитку державної інвестиційної політики, державного регулювання інвестиційних процесів, інвестиційно-інноваційного забезпечення країни та розвитку аграрного сектора економіки присвячено роботи Л. Абалкіна, О. Амосова, І. Бланка, І. Вінченка, В. Гейця, Б. Губського, В. Завгороднього, Т. Лозинської, Ю. Лузана, С. Майстра, П. Макаренка, О. Маслака, О. Могильного, Б. Пасхавера, І. Юхновського та багатьох інших.

Однак потребують більш поглибленого дослідження актуальні питання, що пов'язані з аналізом сучасних

проблем інвестиційної діяльності, формуванням та реалізацією державної інвестиційної політики з метою інтенсивного розвитку тваринництва в Україні.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою дослідження є обґрунтування необхідності і можливостей здійснення державної політики та її сприяння інвестиційному забезпеченні розвитку тваринництва.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідження показали, що на тепер досить тривожним є сучасний стан суспільного розвитку в країні, оскільки спостерігається значне послаблення фінансового сектора і конкуренції, незначний рівень виділення грошових коштів на розвиток наукових, техніко-технологічних, інвестиційно-інноваційних сфер діяльності, а це у свою чергу сприяє нестабільності функціонування більшості суб'єктів господарювання.

Отже, основними завданнями держави у складних умовах соціально-політичного розвитку суспільства є налагодження інвестиційної діяльності за рахунок:

- виявлення інвестиційних можливостей країни та розширення обсягів інвестиційного потенціалу;
- забезпечення росту привабливості національної економіки та її суспільних сфер діяльності, особливо аграрної, в числі якої важливою слід вважати галузь тваринництва;
- удосконалення системи фінансово-кредитних ресурсів з метою посилення рівня інвестиційної діяльності;
- збільшення розміру інвестиційних ресурсів за рахунок залучення коштів внутрішніх резервів, іноземних інвесторів та заощаджень громадян.

Варто вказати на необхідність втручання держави не тільки у залагодження політичних і соціальних процесів, що відбуваються у суспільстві, але й на координування заходів державної політики, що спрямовуються на інвестиційне забезпечення основних сфер суспільної діяльності, зокрема галузі тваринництва.

У контексті зазначеного важливу роль відіграє державна політика, котра сприяє формуванню інвестиційної політики, що забезпечує управління інвестиційною діяльністю (комплекс практичних дій юридичних осіб, держави і громадян по реалізації інвестицій), використовуючи сформовані заходи і нормативно-законодавчі акти. Тут значне місце відводиться заходам фінансової підтримки, серед яких основна увага надається залученню з різних джерел інвестиційних ресурсів. Вони повинні бути спрямовані на формування племінного генетичного потенціалу тварин, модернізацію тваринницьких ферм і комплексів, виробництво інноваційних видів тваринницької продукції та підвищення її якості.

Державна політика, використовуючи свої важелі впливу, сприяє здійсненню інвестиційної політики, котру слід постійно спрямовувати на забезпечення позитивного інвестиційного іміджу країни, сприятливого інвестиційного клімату у її основних сферах суспільної діяльності. Державна інвестиційна політика є не тільки основою для управління інвестиційною діяльністю, але

й визначає напрям активізації інвестиційних процесів у країні.

Слід зазначити, що під державною інвестиційною політикою розуміється комплекс правових, адміністративних і економічних заходів держави, що спрямовуються на активізацію поширення інвестиційних процесів [1], але не зазначається за рахунок яких ресурсів буде здійснюватися цей процес. Інші автори теж дотримуються думки, що державна інвестиційна політика являє собою комплекс заходів і перспектив розвитку інвестиційної діяльності, мета якої полягає у залученні інвестиційного потенціалу, створенні умов для вкладення інвестицій і забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку країни [2]. У цьому трактуванні вбачається більш активна участь держави у сприянні інтенсивній інвестиційній діяльності. У якості суб'єктів інвестиційної політики виступають також центральні органи державної влади, органи регіонального, галузевого управління, керівники підприємств й організацій.

Вважаємо, що державна інвестиційна політика являє собою систему розроблених державними органами заходів, що забезпечують процес накопичення і використання фінансових ресурсів та управління інвестиційною діяльністю у галузі тваринництва, котра є об'єктом політики поряд з іншими виробничими об'єктами.

Інвестиційна політика у тваринництві повинна спрямовуватися на:

- концентрацію та ефективне використання інвестиційних ресурсів за усіма джерелами їхнього формування;
- створення сприятливого інвестиційного середовища;
- рівномірність розподілу інвестицій між регіонами;
- прискорення інвестиційного забезпечення розвитку галузі та забезпечення високого рівня її прибутковості;
- збільшення обсягів інвестування стратегічно важливих підгалузей тваринництва;
- формування інвестиційних джерел з власних коштів суб'єктів господарювання;
- зниження регуляторного впливу на інвесторів та залучення іноземних інвестицій;
- стимулювання процесів успішної інвестиційної діяльності;
- використання ефективних форм і механізмів управління інвестиційною діяльністю.

Водночас, від ефективної організації процесу реалізації інвестиційної політики залежить інвестиційна привабливість галузі тваринництва, оскільки інвестиції є основою стійкого її розвитку та конкурентоспроможності. Наразі держава повинна створювати умови для інвестування і здійснювати моніторинг ведення інвестиційної діяльності в країні та поглиблювати євроінвестиційні зв'язки з метою залучення іноземних інвестицій.

Отже, стратегічним завданням державної інвестиційної політики у розвитку тваринництва є стимулювання інвестиційної діяльності, сприяння росту інвестиційних ресурсів для відновлення функціонування малих і середніх тваринницьких ферм з метою утримання в них

високопродуктивних тварин, підвищення рівня модернізації виробництва, збільшення випуску якісної тваринницької продукції. У цьому випадку держава повинна гарантувати виділення грошових коштів на здійснення Міністерством аграрної політики та продовольства реформування галузі тваринництва та запропонувати для цього процесу законодавчі акти і відповідні програмні документи.

Головним чинником при формуванні державної політики повинна бути послідовна діяльність держави, котра забезпечить участь відповідних інституцій при розробці цільових програм (стимулювання виробництва якісної продукції, надання кредитів, скорочення податкових навантажень) і організації (залучення вітчизняного і приватного іноземного капіталу) інвестиційного забезпечення тваринництва, оскільки на тепер поглиблення інвестиційної кризи негативно впливає не тільки на його розвиток, але й рівень виробництва тваринницької продукції в країні. Зокрема у тваринництві за 2010—2017 рр. значно зменшилося не тільки поголів'я тварин (великої рогатої худоби — на 21,4%, свиней — на 23,2%, овець і кіз — на 24,4%), але й виробництво яловичини і телятини — на 15%, баранини — на 35,7%, кролятини — на 9,6%, молока — на 8,6%, яєць — на 9% [3, с. 135, 150].

Наразі державна інвестиційна політика повинна передбачати можливість збільшення обсягів виробництва продукції тваринництва з метою задоволення потреб населення у продуктах тваринного походження. Відповідно державні органи повинні бути зацікавлені у виведенні тваринництва із кризового стану за рахунок розроблення такої державної політики, яка би сприяла прискореному здійсненню цього складного процесу.

Натомість слід відмітити, що зараз забезпечити інтенсивний розвиток тваринництва практично неможливо, ураховуючи раніше розроблені Закон [4] і державна програма [5], оскільки у них не ураховуються нестабільні політичні та складні і непередбачувані ситуації у суспільстві.

Варто зазначити, що і на даний час у галузі тваринництва продовжує своє існування низка невирішених проблем:

- щорічно скорочується поголів'я тварин, зникають високопродуктивні породи тварин (низький рівень селекційної діяльності);
- продуктивність тварин має стрибкоподібні коливання;
- поступово призупиняється виробнича діяльність раніше функціонуючих тваринницьких приміщень та багатьох обслуговуючих виробничих об'єктів;
- потребують негайного розгляду проблеми модернізації, інтенсифікації виробництва та впровадження прогресивних технологій виробництва тваринницької продукції. Відповідно державні органи повинні активізувати процес реалізації державної програми розвитку тваринництва, забезпечивши при цьому ефективне інвестування, раціональність використання інвестованих видів ресурсів та пріоритетність капіталовкладень (рис. 1).

Спостерігається зростання не тільки загального обсягу вкладених капітальних інвестицій у тваринницт-

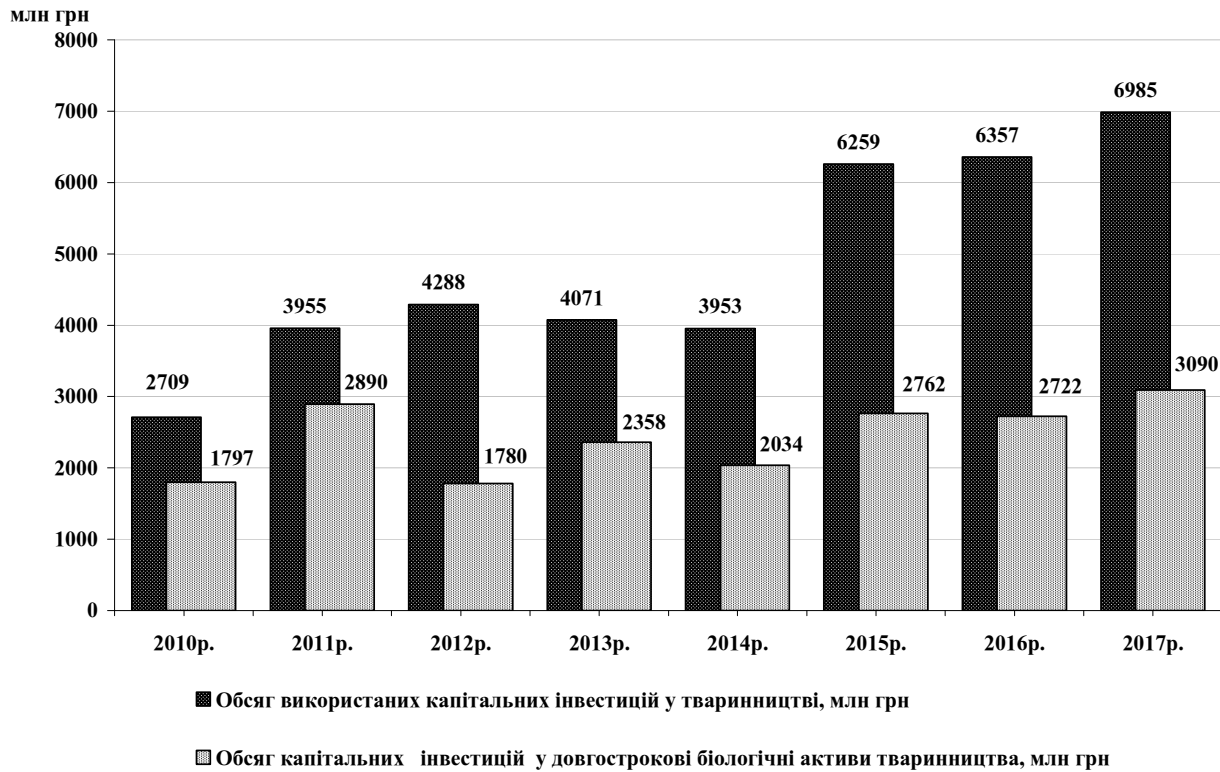

Рис. 1. Динаміка вкладених капітальних інвестицій у розвиток тваринництва України

Джерело: [6].

во, але й у його довгострокові біологічні активи. Однак, обсяг освоєних у 2017 р. у тваринництві капітальних інвестицій у розрахунку на одну умовну голову тварини склав: велика рогата худоба 212,93 грн, свині — 106,46, вівці і кози — 35,49, птиця — 7,1 грн, тобто ці суми коштів є зовсім мізерними для утримання і обслуговування тварин. Помітними є нерівномірні коливання цього показника і в зональному розподілі. Зокрема найбільші відхилення у обсягах капітальних інвестицій, по відношенню до рівня України, можна спостерігати у зоні Полісся і Степу, що створює перешкоди для повноцінного використання наявного генетичного потенціалу тварин (табл. 1).

Отже, для забезпечення довгострокової стійкості тваринництва важливо щоб державна інвестиційна політика була спрямована на продовження територіальної і економічної експансії, подолання внутрішніх і зовнішніх викликів при створенні сучасної системи суспільних відносин. Вважаємо, що для підвищення інвестиційної привабливості тваринництва у заходах

державної інвестиційної політики необхідно передбачити:

- збільшення розміру інвестицій за рахунок розширення можливостей нових джерел фінансування;
- усестороннє урахування техніко-технологічних, організаційно-економічних особливостей підгалузей тваринництва;
- надання пріоритетів у забезпеченні інвестиціями тих товаровиробників, котрі спроможні з високими результатами реалізувати інвестиційні проекти;
- впровадження тих інвестиційних проектів у яких обґрунтовані параметри стану розвитку тваринництва.

У контексті зазначеного необхідно, щоб центральний уряд надавав місцевим органам влади більшу автономію для впровадження і виконання пріоритетних інвестиційних проектів з метою прискорення отримання їхньої фінансової віддачі у державних і приватних підприємствах суб'єктів господарювання. Відповідно "... завдяки новим інвестиціям, вони будуть мати необхідні технології, висококваліфікованих спеціалістів і здатність до захисту своїх конкурентних позицій" [7, с. 4—5].

Зазвичай держава бере участь у інвестуванні сфер суспільно-господарського життя країни шляхом щорічних відрахувань грошових коштів з державного бюджету (основне джерело інвестицій у пріоритетні для країни інноваційні проекти), що зумовлюють покращення показників їхньої діяльності та забезпечують зростання внутрішнього валового продукту. Однак недосконалість нормативно-правової бази, незначні розміри державної допомоги, корупційний підхід до

Таблиця 1. Зміни у обсягах використаних капітальних інвестицій у тваринництві природно-економічних зон України

Показники	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2017 р. до 2015 р., %
Обсяг освоєних у тваринництві капітальних інвестицій у розрахунку на одну умовну голову тварин, грн:				
Україна	242,39	288,29	354,88	146,4
Полісся	138,25	157,14	224,96	162,7
Лісостеп	341,27	402,74	473,80	138,8
Степ	152,97	178,90	205,33	134,2

Джерело: розраховано на основі даних Державної служби статистики України [3, с. 135; 6].

обмеження можливостей максимально повного і раціонального використання наявного генетичного потенціалу тварин, слабкий рівень адаптації тваринників до приватної власності спонукає до необхідності удосконалення принципів державної політики у сприянні розвитку інвестицій і інвестиційного забезпечення тваринництва, котрі би забезпечили його інтенсивний розвиток.

Вважаємо, що прискорити розвиток тваринництва можливо за рахунок своєчасного залучення приватних інвестицій у пріоритетні інвестиційні проекти, оптимізації структури фінансування, збільшення складу нових джерел фінансування. Такого роду питання знайшли своє відображення у державній цільовій програмі Міністерства Аграрної політики та продовольства України [8]. Тут зазначається важливість залучення з різних джерел фінансування капітальних інвестицій у галузь тваринництва на основі запровадження державних програм здешевлення інвестицій; залучення інвестицій через механізм державного партнерств; поліпшення інвестиційного клімату, сприяння залученню інвестицій міжнародних фінансових установ, країн — стратегічних партнерів України та інституту державно-приватного партнерства. Між тим залишається лише забезпечити повне впровадження цих концептуальних положень, інтегрувавши їх у діяльність органів влади усіх рівнів.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Встановлено, що процес організації інвестиційної діяльності практично залежить від держави, котра має обґрунтовано формувати державну інвестиційну політику, урахувавши при цьому усі особливості національної економіки. Державна політика при сприянні інвестиційному забезпеченні галузі тваринництва повинна передбачати не тільки виділення бюджетних коштів, але й розроблення соціальних і роз'яснювальних програм та створення сприятливого для інвестування середовища. Україн важливим аспектом при реалізації державної інвестиційної політики визначати пріоритетні напрями інвестування, оскільки спостерігається дефіцит бюджету та несвоєчасність його наповнення.

Вважаємо, що однією із важливих умов подальшого розвитку тваринництва є посилення поєднання взаємозв'язку інвестиційної та інноваційної діяльності щодо збільшення вкладання грошових коштів (власних, державних, приватних) у сучасні інноваційні технології та виробництво якісних тваринницьких продуктів. При цьому держава повинна забезпечити регулювання і контроль інвестиційного розвитку тваринництва за рахунок поєднання наукової і виробничої діяльності, спрощення процедури фінансово-кредитної підтримки інвестиційної діяльності, впровадження пріоритетних інвестиційних проектів і страхування на випадок появи ризикових процесів.

Література:

1. Чистов С.М., Никифоров А.Є., Куценко Т.Ф. та ін. Державне регулювання економіки: навч. посібник. — К.: КНЕУ, 2000. — 316 с.

2. Сокурено П.І., Кришан О.Ф. Інвестиційна політика як ефективна форма управління ухваленням інвестиційних рішень. Європейський вектор економічного розвитку. — 2010. — № 1 (8). — С. 208—214.

3. Сільське господарство України 2017: статистичний збірник. — К.: Державна служба статистики України, 2018. — 245 с.

4. Про інвестиційну діяльність. Закон України № 2095-VIII (2095-19) від 08.06.2017, ВВР, 2017, № 32, ст.344. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12>

5. Про розподіл коштів, передбачених у державному бюджеті за програмою 2801540 "Державна підтримка галузі тваринництва" на 2018 рік. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 128-р від 28.02.2018 р. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/128-2018-p>

6. Капітальні інвестиції за видами активів за 2010—2017 роки. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

7. Геец В. Конкуренция в бизнесе и конкуренция в политике. Конкуренция. — 2007. — № 2. — С. 2—5.

8. Концепція Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року. — Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/apk?nid=16822>

References:

1. Chistov, S.M. Nikiforov, A.E. and Kutsenko, T.F. (2000), *Derzhavne rehulivuvannia ekonomiky* [State regulation of the economy], KNEU, Kyiv, Ukraine.

2. Sokurenko, P.I. and Krishan, O.F. (2010), "Investment policy as an effective form of investment decision-making management", *Yevropeyskyi vektor ekonomichnoho rozvytku*, vol. 1 (8), pp. 208—214.

3. State Statistics Service of Ukraine (2018), "Silske hospodarstvo Ukrainy 2017: statystychnyi zbirnyk" [Agriculture of Ukraine 2017: Statistical yearbook], Derzhkomstat, Kyiv, Ukraine.

4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2012), The Law of Ukraine "On investment activity", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12> (Accessed 12 February 2019).

5. Cabinet of Ministers of Ukraine (2012), "Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine" On the distribution of funds envisaged in the state budget for the program 2801540 "State support of the livestock industry" in 2018", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/128-2018-p> (Accessed 12 February 2019).

6. State Statistics Service of Ukraine (2018), "Capital investments by types of assets for 2010-2017" available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 12 February 2019).

7. Heets, V. (2007), "Competition in business and competition in politics", *Konkurentsia*, vol. 2, pp. 2—5.

8. Ministry of Agrarian Policy (2018), "The concept of the state target program for the development of the agricultural sector of the economy for the period up to 2020", available at: <http://minagro.gov.ua/apk?nid=16822> (Accessed 12 February 2019).

Стаття надійшла до редакції 11.02.2019 р.

В. Ф. Загурська-Антонюк,
к. політ. н., доцент, доцент кафедри економічної безпеки, публічного управління
та адміністрування, Житомирський державний технологічний університет
В. О. Кучменко,
старший викладач кафедри економічної безпеки, публічного управління та адміністрування,
Житомирський державний технологічний університет

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.4.135

ГРОМАДА ЯК КЛЮЧОВИЙ СУБ'ЄКТ В УКРАЇНСЬКІЙ МОДЕЛІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

V. Zahurska-Antoniuk,
PhD in Political Sciences, associate professor, Zhytomyr State Technological University
V. Kuchmenko,
Senior teacher, Zhytomyr State Technological University

COMMUNITY AS A KEY SUBJECT IN THE UKRAINIAN MODEL OF PUBLIC ADMINISTRATION

Важливу роль у державотворчому процесі сучасної України відіграє реформа місцевого самоврядування. Основними суб'єктами такого самоврядування виступають територіальні громади, сформовані як об'єднання мешканців певних населених пунктів навколо одного центру. Створення цих суб'єктів забезпечується політикою децентралізації державної влади. Тому у статті визначається статус територіальної громади як первинного суб'єкта місцевого самоврядування державної політики. Також обґрунтовано, що територіальна громада є соціальним центром, є тим самоврядним осередком, формування та оптимальне функціонування якого повинно стати передумовою побудови розвинутого громадянського суспільства. Оскільки громада є "природною" корпоративною одиницею, автономність якої виходить із суверенітету народу. Сьогодні відбувається процес подальшого законодавчого врегулювання статусу територіальних громад, що сприяє розвитку місцевої демократії та належного становлення дієздатних самодостатніх територіальних об'єднань.

The article defines the status of the territorial community as the primary subject of local self-government and implementation of municipal policies. Proved that territorial self-governing community is the social center of formation and optimal operation of which should be a prerequisite for building a civil society and rule of law in Ukraine. It is "natural" corporate unit, which comes with the autonomy of the sovereignty of the people. Today the process of further constitutional settlement of the status of local communities to facilitate the development of local democracy and proper establishment of viable and self-sustaining communities. It has a special facility of local issues and is based on a specific type of property — local (municipal) property. The features mentioned above characterize local government specific nature and determine its peculiar place in state public power.

It is important to be aware of political centralization for democracy consequences as under such circumstances the activities of all government in society depends solely on the will of the state, and all government institutions in the country become subordinate. Although, a democratic state tries to involve the public in the exercise of public functions to satisfy modern citizens' needs. Within the framework of democratic system, which we strongly believe in, local issues may not be appropriately and efficiently solved through the center of government officials in the field, and especially by supporting and revitalizing communities. Hence, local government as the level of public authorities is significant as it is closer to citizens, and the refore is more experienced dealing with local communities residents' daily challenges. Consequently, it can better provide population with a wide range of public services: social, domestic, commercial, cultural, educational and others. The refore, nowadays power decentralization is an urgent issue that needs to be resolved through research, analysis and implementation (including local authorities' national traditions) of local government developed system experience.

Ключові слова: адміністративно-територіальний устрій, деконцентрація, держава, державна влада, децентралізація, місцеве самоврядування, муніципальна політика, повноваження, регіональний розвиток, ресурси, територіальна громада.

Key words: administrative and territorial structure, authority, local self-government system, municipal politics, power decentralization reform, socio-economic development, economic growth areas, territorial communities, resources, territories development, development of local communities.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Ефективність функціонування громадянського суспільства зумовлена, насамперед, рівнем активності громадян у здійсненні місцевого самоврядування, первинним суб'єктом якого виступає територіальна громада. Визначення природи останньої пов'язане із розв'язанням проблеми: чи має громада окрему, відмінну від держави владу, є незалежною від держави публічно-правовою корпорацією, чи міцно включеною в державний організм і виконує тільки функції органу держави. У зв'язку з цим пропонуємо зупинитися на аналізі природи його первинного суб'єкта — територіальної громади, спираючись на теорію походження місцевого самоврядування.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемам у сфері децентралізації державної влади та формуванню самоврядних територіальних одиниць — громад присвячено наукові дослідження цілого ряду вітчизняних та закордонних вчених: О. Бабица [1], О. Батанова [2], М. Багмета [3], М. Будника [6], В. Авер'янова [11], І. Грицяка [8, 9], А. Інгудіна [12], В. Оутса, В. Карнаука [14], Д. Кінга [12], А. Коваленка [15], Р. Колишка [16], В. Рильської [19] та ін.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Основною метою статті є аналіз існуючих проблем у процесі реалізації реформи децентралізації державної влади в Україні та аналіз територіальної громади як первинного суб'єкта місцевого самоврядування та реалізації муніципальної політики.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Насамперед маємо розпочати з того, що місцеве самоврядування є однією з фундаментальних засад сучасної демократичної системи управління, втіленням влади народу у специфічній формі і на відповідному рівні. Воно передбачає можливість самостійного вирішення питань місцевого значення в інтересах населення територіальної одиниці на підставі закону. Водночас місцеве самоврядування — це форма публічної влади, що реалізується специфічними суб'єктами — територіальними громадами та сформованими ними органами, має особливий об'єкт — питання місцевого значення та здійснюється на основі окремого типу власності — комунальної (муніципальної) власності. Названі істотні риси характеризують особливу природу місцевого самоврядування і зумовлю-

ють його специфічне місце у системі публічної влади держави [2, с. 52].

Тому провідне місце в системі місцевого самоврядування посідають територіальні громади. Вони складаються із жителів, об'єднаних постійним проживанням в межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр. Стаття 140 Основного Закону закріпила конституційну правосуб'єктність територіальної громади, визначивши, що саме їй належить право на здійснення місцевого самоврядування, і реалізується воно через самостійне вирішення громадою питань місцевого значення в межах Конституції та законів України [6]. Це конституційне положення, ґрунтуючись на самобутніх самоврядних традиціях українського народу та враховуючи демократичний досвід організації місцевого самоврядування в зарубіжних країнах, вимагає формування та функціонування територіальної громади не як простої сукупності жителів певного населеного пункту, а як дієздатного суб'єкта, соціально і політично активного, самодостатнього з точки зору забезпечення матеріально-фінансовими ресурсами, спроможного на ефективне та відповідальне управління власними справами.

Оскільки Україна довгий час залишалася посттоталітарною системою, зі слабо розвиненим громадянським суспільством, тому на шляху реформування власної державної моделі мала користуватися зарубіжним досвідом. Зокрема у європейських країнах проблема деконцентрації влади була вирішена ще у 60—80-х роках ХХ ст., а наприкінці ХХ ст. розпочинається переорієнтація політики щодо децентралізації до регіонального та місцевого рівнів. Адже деконцентрація влади сприяє прогресу і розвитку народовладдя, створює умови для реального залучення громадян до вирішення суспільних справ, а децентралізація має певні демократичні переваги, оскільки передбачає передачу управління більшістю справами на основі надання повноважень безпосередньо зацікавленим особам або їх представникам. Ідея деконцентрації та децентралізації влади ґрунтується на поверненні влади народу, зокрема місцевим співтовариствам. А тому деконцентрацію і децентралізацію влади необхідно розглядати як фактори ефективного розвитку громадянського суспільства [13].

Особливе значення у цих процесах набуває розвиток нематеріальної інфраструктури, а розвиток людського потенціалу. Тому головним стає чітке визначення місця регіону у світовій економіці та сприяння розвитку напрямів у секторах, які мають найвищий потенціал і можуть підтримувати розвиток інших секторів. Ці тенденції посилено змінами у системі функціонування публічного управління в цілому, відмовою від централізованого підходу та уніфікованих політик на користь диференціації і комплексних форм організації. На нашу думку, Україні також треба звернути увагу саме на розвиток людського потенціалу, визначивши цей напрям як пріоритетний і в політиці місцевого самоврядування.

Цікавим, на нашу думку, для України є досвід децентралізації та регіоналізації в Італії. Територіальна

структура Італії у своєму сучасному вигляді була сформована у 1970 р. Кожен регіон має регіональну асамблею, яка обирається народом. Ця асамблея, у свою чергу, обирає виконавчу владу (уряд) на чолі з президентом регіону. Така система обрання виконавчої влади на місцях могла б стати корисною для застосування в Україні [12, с. 111]. Ще одним прикладом країни з розвинутою системою місцевого самоврядування є Швейцарія. Зокрема, у законодавстві цієї держави закріплено право громадської ініціативи, завдяки якому народ також має змогу змінювати швейцарську Конституцію та запроваджувати нову політику. На рівні кантонів та місцевих рівнях існує навіть більше прямих демократичних засобів, аніж на центральному рівні [12, с. 63]. Цікавим є те, що в деяких країнах взагалі не вживається термін "місцеве самоврядування". Наприклад, у Японії, Ізраїлі, які є децентралізованими унітарними державами, немає місцевого самоврядування, оскільки такі функції здійснюються виключно жителями адміністративно-територіальних одиниць, а органи державної влади на місцях відсутні. Зважаючи на це, у таких країнах застосовується термін "місцеве управління".

Щодо України, то вона належить до відносно децентралізованих унітарних держав, де на місцевому рівні існують як органи місцевого самоврядування, так і органи державної влади. За цих умов в Україні вже четвертий рік триває процес децентралізації. Перші об'єднані територіальні громади було створено 2015 року. Вже за рік їхня кількість зросла вдвічі. Проте реформа децентралізації влади та розвитку місцевого самоврядування є не нова. У історії формування української державності ще наприкінці ХІХ ст. активно розроблялася ця ідея у науковій творчості М. Драгоманова. На думку М. Драгоманова, найкращою формою політичного влаштування суспільства може бути тільки така, яка максимально забезпечить самоврядні функції спільного життя людей. Таку форму М. Драгоманов називав громадою. Ідеальна держава, на думку вченого, — це федерація, яка базується на громадянському самоврядуванні, місцевому самоуправлінні, гарантіях природних прав і свобод людини, максимальному обмеженні центральної влади [15, с. 4].

У сучасних умовах основними цілями децентралізації на Україні є підвищення ефективності функціонування державної сфери та якості життя населення. Децентралізація розглядається як невід'ємний елемент вирішення проблем, зумовлених зростанням вимог, які постають перед державними органами, зростанням надій населення на ефективніше виконання державними установами своїх функцій. Із політичної точки зору, децентралізація повинна сприяти поліпшенню планування та ефективнішій роботі державних служб та її органів, при цьому враховувати місцеві потреби та умови, за одночасного досягнення регіональних і національних цілей. Таким чином, децентралізацію влади в Україні визначено як одну з пріоритетних реформ, яка передбачає створення ефективної системи організації та управління соціально-економічним розвитком на місцевому рівні. Тому чинна Конституція України та Закон України "Про місцеве самоврядування в Україні" вносить термін "територіальна громада", яка характеризується

як сукупність громадян, котрі проживають у населених пунктах, які є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або об'єднання населення кількох сіл навколо єдиного адміністративного центру, відтак це зумовлює певну "цілісність" місцевого самоврядування [9, с. 61].

Особливого значення для територіальних громад набуває завдання зі створення точок економічного зростання як необхідної умови для їх збалансованого, рівномірного та самодостатнього соціально-економічного розвитку. Тому їх створення передбачає:

- структурну перебудову та диверсифікацію територіальних виробництв на якісно новій інноваційній основі;

- активізацію інвестиційного процесу в територіальних громадах регіонів;

- подолання замкнутості регіонів та громад, посилення міжрегіональних зв'язків та інтеграційних процесів.

У цих процесах держава стимулює прискорення реформи консультативно та фінансово: створює центри розвитку місцевого самоврядування, виділяє субвенції на розвиток інфраструктури громад. У цих умовах добровільно об'єднані територіальні громади мають усі можливості та ресурси для повноцінного функціонування та розвитку. Вони беруть на себе цілковиту відповідальність за всі сфери життя на власних територіях. Саме це є показником успішної й доцільної діяльності ОТГ. За умови добросовісного виконання зобов'язань, підвищується ефективність використання бюджетних коштів, а це — прямий і правильний шлях до стабілізації соціально-економічної ситуації в усій країні [21].

Особливе місце у соціально-економічному значенні відіграє економічне зростання на сільських територіях, адже Україна більшою мірою є аграрною державою, де актуальним є:

- 1) формування нового економічного устрою в сільській місцевості, формування середнього класу в селі;

- 2) будівництво доступного і комфортного житла у селі та можливість для молоді отримання житла в оренду з правом викупу;

- 3) покращення демографічної ситуації в сільській місцевості за рахунок можливості отримання житла та високий рівень доходів для молоді, що сприятиме зростанню народжуваності;

- 4) будівництво сучасної розвинутої інфраструктури у сільській місцевості: школи, дитячі садки, торговельно-розважальні та культурні центри, стадіони тощо;

- 5) забезпечення продовольчої безпеки країни, виробництво вітчизняної якісної продовольчої продукції за цінами, нижче ринкових;

- 6) створення агрокластера з повним циклом "виробництво — переробка — реалізація", що включає в собі сучасні високотехнологічні міні-ферми, переробні підприємства і широку мобільну мережу реалізації продукції.

Для комплексного вирішення цілої низки проблемних питань формування та діяльності територіальних громад запропоновано концептуальний підхід, який розроблено в Науково-дослідному центрі індустріаль-

них проблем розвитку НАН України, у вигляді проекту "Громада європейського майбутнього" [21], складовими реалізації якого є: проект реформування адміністративно-територіального устрою; проект соціально-економічного розвитку "Село майбутнього"; проект чистої та альтернативної енергетики "Зелена енергія"; проект дерегулювання та прозорості державного і місцевого управління "Електронний уряд"; розробка стратегій, програм, проектів, дорожніх карт для практичної реалізації визначених напрямів розвитку територіальних громад.

Відповідно до середньострокового плану пріоритетних дій уряду, вже у 2020 році реформа децентралізації завершиться. До цього часу місцеві ради базового рівня мають бути на 100% об'єднані у спроможні територіальні громади, і відбудеться повний та незворотній перерозподіл повноважень між органами місцевого самоврядування та державними органами виконавчої влади.

Проте у процесі децентралізації існує п'ять невирішених проблем, які створюють ризики для успішної реалізації реформи:

- 1) створення об'єднаних територіальних громад переважно не має підтримки з боку широких верств населення, адже люди не розуміють сам процес децентралізації, а також існує протидія з боку районних адміністрацій та місцевих рад. Вони перешкоджають утворенню ОТГ через страх втратити робочі місця та повноваження, бо процес їх створення супроводжується реформатуванням органів влади та змінами в управлінні на користь громад;

- 2) швидке збільшення кількості ОТГ без пропорційного збільшення обсягу субвенції на розвиток інфраструктури знижує мотивацію громад до об'єднання та їхні можливості щодо соціально-економічного розвитку. Тому державі слід переглянути питання стабільного забезпечення фінансової підтримки добровільного об'єднання територіальних громад, а активістам на місцях варто посилити зусилля зі створення ОТГ;

- 3) досі не врегульовано питання розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади загалом, а також функцій та повноважень між місцевими радами ОТГ та районними державними адміністраціями й районними радами. У рамках реформи необхідно чітко визначити повноваження, які залишаються за райдержадміністрацією та райрадою, переглянути чисельність та відповідно видатки на утримання їхніх апаратів;

- 4) в утворених об'єднаних територіальних громадах немає належно підготованих робочих кадрів та спостерігається низька кваліфікація службовців місцевого самоврядування для виконання нових функцій. Це призводить до неефективного використання фінансових ресурсів територіальних громад, неспроможності освоїти кошти державних субвенцій на розвиток. Органи місцевого самоврядування, як правило, не готові до запровадження стратегічного планування та програмування розвитку громад. Вирішенням цієї проблеми, могло б стати запровадження дієвих програм підвищення кваліфікації службовців місцевого самоврядування та надання їм не-

обхідної консультативної і методичної допомоги з боку органів виконавчої влади;

5) враховуючи високі ризики корупційних дій щодо використання бюджетних коштів, актуальним є питання запровадження механізмів контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування як з боку державних органів, так і з боку громадськості. В умовах бюджетної децентралізації є потреба здійснення належного контролю за роботою органів влади різних рівнів при плануванні та виконанні ними бюджетів, управлінні та використанні фінансових ресурсів.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Враховуючи нагальну потребу реформи децентралізації для сучасної України, а також незначні досягнення в її реалізації, подальше вивчення цього питання є вкрай важливим і актуальним як з точки зору теоретичних аспектів, так і практичної реалізації органами місцевого самоврядування на місцях, особливо на рівні громад. Адже територіальна громада є базовим рівнем у системі місцевого самоврядування, тому питання її формування, функціонування та самодостатності є вкрай актуальними і потребує таких досліджень:

— оцінка фактичних потенціалів громади — фінансового, виробничого, трудового, екологічного, природно-ресурсного, інвестиційного, інфраструктурного тощо;

— виявлення можливостей щодо зростання громади за допомогою проведення SWOT-аналізу за основними економічними сферами: індустрія, агросектор, сервіс (послуги), наука та інновації;

— на основі проведеного аналізу розробка стратегії розвитку громади, що включає аналіз, оцінку, моніторинг та прогноз соціально-економічного розвитку території;

— ідентифікація проблемних питань та визначення перспективних напрямів розвитку громади для досягнення цілей: підвищення якості життя громадян, створення конкурентної, інвестиційно привабливої сфери; розвиток людського потенціалу;

— формування та функціонування ефективної системи управління, де наступним кроком є розробка дорожньої карти реалізації стратегії, враховуючи проекти у різних галузях економіки: індустрії, агросекторі, сервісі (послуги), науці й інноваціях;

— обґрунтування та запровадження індикаторів (фактичні і перспективні нормативи) самодостатньої і розвиненої громади за наступними напрямками: фінансова незалежність, комфортне життя, реалізація внутрішнього потенціалу;

— оцінка ефективності управління та прийняття управлінських рішень у громаді.

Слід зазначити, що невирішеним досі проблемним питанням для проведення вищезазначених досліджень діяльності громад є відсутність статистичної інформації по кожній територіальній громаді (паспорт громади), що ускладнює достовірний розрахунок показників.

Літератури:

1. Бабич О.М. Вдосконалення законодавства щодо забезпечення децентралізації виконавчої влади в Ук-

раїні / О.М. Бабич. // Держава і право. — 2012. — № 56. — С. 203.

2. Батанов О.В. Територіальна громада — первинний суб'єкт муніципальної влади в Україні: поняття та ознаки / О.В. Батанов // Вісник Центральної виборчої комісії. — 2008. — С. 52.

3. Багмет М.О. Базові принципи діяльності територіальних інститутів управління в контексті європейської хартії місцевого самоврядування / М.О. Багмет, О.Н. Євтушенко // Наукові праці. — № 56. — С. 57—58.

4. Борденюк В. Децентралізація державної влади і місцевого самоврядування: поняття, суть та форми (види) / В. Борденюк // Право України [Текст]. — 2005. — № 1. — С. 21—25.

5. Бребан Г. Французское административное право [Текст] / Г. Бребан. — М.: [б. и.], 1988. — С. 87.

6. Будник М. Децентралізація — як необхідна умова модернізаційних процесів у системі державного управління України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Apdu_o/2009_1/R_2/Budnik.pdf

7. Ведель Ж. Административное право Франции [Текст] / Ж. Ведель. — М.: Прогрес, 1973. — 512 с.

8. Грицяк І.А. Державне управління в Україні: централізація і децентралізація [Текст] / І.А. Грицяк. — К.: Вид-во УАДУ, 1997. — 487 с.

9. Грицяк І. Місцеве самоврядування України в історії і сучасності / І. Грицяк // Вісник УАДУ [Текст]. — 1996. — № 1. — С. 53—67.

10. Грицяк І.А. Проблеми теорії та практики державного управління та місцевого самоврядування [Текст]: матер. щоріч. наук.-практ. конф. професорсько-викладацького складу та слухачів Української академії державного управління (31 травня 1996 р.) / І.А. Грицяк. — К.: [б. в.], 1996. — С. 58.

11. Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики [Текст] / за заг. ред. В.Б. Авер'янова. — К.: Факт, 2003. — 384 с.

12. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України [Текст] / [Бориславська О.М., Заверуха І. Б., Школик А. М. та ін.]; Центр політико-правових реформ. — К., 2012. — 212 с.

13. Івлєєва Л.І. Деконцентрація і децентралізація публічної влади: розуміння категорії [Електронний ресурс] / Л.І. Івлєєва. — Режим доступу: <http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/8435/2/levleva.pdf>

14. Карнаух В. Принципи організації публічно-владних відносин у місцевому самоврядуванні / В. Карнаух // Політичний менеджмент. — 2005. — № 5. — С. 5.

15. Коваленко А. Місцеве самоврядування: природа, ознаки, межі / А. Коваленко // Право України [Текст]. — 1997. — № 2. — С. 3—5.

16. Колишко Р.А. Децентралізація публічної влади: історія та сучасні тенденції розвитку / Р.А. Колишко // Вісник КНУ [Текст]. — 2003. — Вип. 27. — С. 198—204. — (Серія "Міжнародні відносини").

17. Матвієнко А.С. Політико-правові засади децентралізації влади в контексті адміністративної реформи в Україні [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук. сту-

пеня канд. політ. наук: спец. 23.00.02 / А.С. Матвієнко; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. — К., 2010. — 23 с.

18. Махина С.Н. Сущность и системные характеристики политико-правовой категории "децентрализация" в современном демократическом государстве / С.Н. Махина // Государство и право [Текст]. — 2006. — № 7. — С. 27—30.

19. Рильська В.В. Механізм взаємодії між місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування в аспекті децентралізації влади / В.В. Рильська. // Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. — 2014. — № 2. — С. 12.

20. Трофимова И.Н. Трансформация отношений центральной и местной власти в процессе децентрализации управления (опит европейских стран) [Электронный ресурс] / И.Н. Трофимова. — Режим доступа: http://ars-administrandi.com/article/Trofimova_2011_2.pdf

21. Храмов В. О. Система територіальної організації державного управління та місцевого самоврядування [Електронний ресурс] / В. О. Храмов. — Режим доступу: <http://kiev.convdocs.org/docs/92/index-22379.html?page=2>

22. Цурканова І. О. Сутність та особливості централізації та децентралізації органів влади в Україні [Електронний ресурс] / І. О. Цурканова. — Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/politics/2012/197-185-13.pdf>

References:

1. Babych, O.M. (2012), "Legislation improvement for decentralization of executive power in Ukraine", *Derzhavaipravo*, № 56, p. 203.
2. Batanov, O.V. (2008), "Territorial community — the primary subject of municipal government in Ukraine: concepts and attributes", *Visnyk Tsentral'noi vyborchoi komisii*, vol. 2, № 12, p. 52.
3. Bahmet, M.O. (2008), "The basic principles of the activity of territorial management institutions in the context to the European Charter of Local Self-Government", *Naukovi pratsi*, № 56, p. 57—58.
4. Bordeniuk, V. (2005), "Decentralization of state power and local self-government: concept, meaning and forms (types)", *Pravo Ukrainy*, № 1, p. 21—25.
5. Breban, G. (1988), *Francuzskoe administrativnoe pravo* [French administrative law], Moskva, Russia.
6. Budnyk, M. (2009), "Decentralization as a necessary condition for modernization processes in the system of public administration of Ukraine", available at: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Apdu_o/2009_1/R_2/Budnik.pdf (Accessed 4 Sep 2015).
7. Vedel', Zh. (1973), *Administrativnoe pravo Francii* [French administrative law], Progres, Moskva, Russia.
8. Hrytsiak, I.A. (1997), *Derzhavne upravlinnia v Ukraini: tsentralizatsiia i detsentralizatsiia* [Public administration in Ukraine: centralization and decentralization], Vyd-vo UADU, Kyiv, Ukraine.
9. Hrytsiak, I. (1996), "Local government of Ukraine in the past and nowadays", *Visnyk UADU*, vol. 8, № 1, p. 53—67.

10. Hrytsiak, I.A. (1996), "Problems of the theory and practice of public administration and local government", *Mater. schorich. nauk.-prakt. konf. Profesors'ko-vykladats'koho skladu ta slukhachiv Ukrain'skoi akademii derzhavnoho upravlinnia* [Conference Proceedings of the Annual Scientific and Practical Conference of Teacher and Student Staff of the Ukrainian Academy of Public Administration], Kyiv, Ukraine, p. 58.

11. Aver'ianova, V.B. (2003), *Derzhavne upravlinnia: problemy administratyvno-pravovoi teorii ta praktyky* [Public administration: problems of administrative law theory and practice], Fakt, Kyiv, Ukraine.

12. Boryslavs'ka, O.M. Zaverukha, I.B. Shkolyk, A.M. (2012), *Detsentralizatsiia publichnoi vlady: dosvid i evropejs'kykh krain ta perspektyvy Ukrainy* [Decentralization of public authority: experience of European countries and prospects for Ukraine], *Tsentr polityko-pravovykh reform*, Kyiv, Ukraine.

13. Ivlieieva, L.I. (2016), "Deconcentration and decentralization of public authority: understanding the category", available at: <http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/8435/2/levleva.pdf> (Accessed 11 Feb 2019).

14. Karnaukh, V. (2005), "Principles of public-power relations organization in local self-government", *Politychnyj menedzhment*, № 5, p. 5.

15. Kovalenko, A. (1997), "Local government: notion, characteristics, boundaries", *Pravo Ukrainy*, vol. 15, № 2, pp. 3—5.

16. Kolyshko, R.A. (2003), "Decentralization of public power: history and current tendencies", *Visnyk KNU*, vol. 27, pp. 198—204.

17. Matviienko, A.S. (2010), "Political and legal principles of power decentralization in the context of administrative reform in Ukraine", Ph.D. Thesis, Political sciences, V.M. Korytsky Institute of state and law of National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

18. Makhyna, S.N. (2006), "The notion and system characteristics of the political and legal category "decentralization" in a modern democratic state", *Hosudarstvo y pravo*, № 7, p. 27—30.

19. Ryl's'ka, V.V. (2014), "Mechanism of local executive authorities and local self-government bodies cooperation in the aspect of power decentralization", *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia i mistsevoho samovriaduvannia*, № 2, p. 12.

20. Trofimova, I.N. (2011), "Transformation of central and local authorities relations in the process of management decentralization (European countries experience)", available at: http://ars-administrandi.com/article/Trofimova_2011_2.pdf (Accessed 11 Feb 2019).

21. Khramov, V.O. (2012), "System of territorial organization of state administration and local self-government", available at: <http://kiev.convdocs.org/docs/92/index-22379.html?page=2> (Accessed 11 Feb 2019).

22. Tsurkanova, I.O. (2012), "The notion and peculiarities of authorities centralization and decentralization in Ukraine", available at: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/politics/2012/197-185-13.pdf> (Accessed 11 Feb 2019).

Стаття надійшла до редакції 11.02.2019 р.

Ю. Ю. Ряховська,
к. е. н., Класичний приватний університет, м. Запоріжжя, Україна

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.4.141

СУЧАСНІ ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Y. Ryakhovskaya,
Ph.D. in Economics Sciences, Klasychnyj pryvatnyj universytet, m. Zaporizhzhia, Ukraina

FOREIGN EXPERIENCE OF FORMATION OF MODERN GOVERNMENT INNOVATIVE POLICY

У статті розглянуто системи комплексної оцінки ефективності впровадження нових форм організації взаємодії органів виконавчої влади зі споживачами державних послуг, концепція суспільної цінності, а також модель, що описує механізм впливу на суспільну цінність, яка створюється органами виконавчої влади, нові форми їх взаємодії зі споживачами державних послуг. Зазначено, що надання послуг знаходиться в прямій залежності від кількості трансакцій, що здійснюються споживачами за допомогою різних форм організації взаємодії. Запропоновано, комплексну систему, яка передбачає два основних напрями оцінки впроваджуваної нової форми: оцінку засобів та інструментів досягнення кінцевих результатів (підвищення якості державного управління та суспільної цінності), а також оцінку впливу нових форм на підвищення задоволеності споживачів послугами, результати діяльності органів виконавчої влади, а також підвищення довіри інститутів влади.

The article deals with the systems of complex evaluation of the effectiveness of the introduction of new forms of organization of interaction between executive authorities and consumers of public services, proposed in this section, the concept of social value, the analysis of which was conducted in the first section, as well as a model describing the mechanism of influence on the social value, which created by executive authorities, new forms of their interaction with consumers of public services. It is noted that the provision of services is directly dependent on the number of transactions carried out by consumers through various forms of interaction organization. It is determined that in order to assess the economic effects of the introduction of new forms, it is proposed to use an internal expert assessment, where an internal expert assessment allows to analyze the changes in efficiency achieved through the development of a new form of interaction — optimization of business processes, productivity increase, and the dynamics of cost effectiveness. It is noted that the analysis and comparison of the results obtained in different areas of evaluation within the framework of the integrated system will allow more accurately, at least, to assess at a qualitative level the various benefits / losses associated with the introduction of the new form and, consequently, contribute to understanding socio-economic efficiency of investments into a new form of organization of interaction. The correlation of the evaluation results from different directions, indicators and criteria, allocated in this system, makes it possible to more precisely determine the problems of the development of new forms of interaction between executive authorities and consumers of public services. A comprehensive system is proposed that includes two main areas for evaluating the implementation of the new form: assessment of tools and tools for achieving the final results (improving the quality of public administration and public value), as well as assessing the impact of new forms on improving customer satisfaction with services, performance of executive authorities, as well as increased confidence in the institutions of power. It is substantiated that the system of

complex estimation allows to compare the dynamics of the indicators obtained during the external expert assessment, and as a result of consumer research (correlate the change in the qualitative characteristics of the new form of organization of interaction with the demand dynamics on the state services provided in its framework and the degree of customer satisfaction service). Contribution to the development of policies for the development of new forms of interaction organization can also make correlation of indicators of their effectiveness in improving the quality of public administration (estimated mainly through consumer surveys) with indicators of their external expert assessment.

Ключові слова: органи виконавчої влади, електронні державні послуги, інститути влади, якість державного управління, експертна оцінка, оптимізація бізнес-процесів.

Key words: executive power bodies, electronic government services, institutions of power, quality of public administration, expert assessment, business process optimization.

АКТУАЛЬНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ

Необхідно відзначити, що в Україні вивчення попиту на нові форми організації взаємодії з боку споживачів поки не приділяється належної уваги. У 2016 році було проведено пілотне дослідження, присвячене аналізу попиту на електронні послуги в Києві, в рамках якого було опитано представників комерційних і некомерційних організацій, а також органів державного управління. Дослідження виявило низьку поінформованість про електронні державні послуги та їх вигоди, а також недовіру сайтам і порталам органів державного управління як джерел інформації. Всі опитані респонденти відзначили значне перевищення потенційного попиту на електронні послуги над їх пропозицією. Проблема слабо розвинутого пропозиції електронних державних послуг погіршується слабкою політикою маркетингу і просування реалізованих проектів, що, в свою чергу, обмежує формування попиту [1, с. 11].

Зрозуміло, що найближчим часом у зв'язку з прийняттям Концепції формування електронного уряду в Україні, а також з початком розробки державного порталу державних послуг, потрібно більш широке вивчення переваг споживачів і розвиток методик для систематичного моніторингу попиту і ступеня задоволеності споживачів від взаємодії з органами виконавчої влади в новому форматі.

АНАЛІЗ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми управління, управлінських процесів, можливі шляхи їх розв'язання досліджено у працях зарубіжних учених М. Мескона, М. Альберта, Ф. Хедоурі, Г.В. Атаманчука, В.Г. Афанасьєва, а також українських — В.Б. Авер'янова, Ю.С. Шемшученка та багатьох інших. Окрім цього, заслуговують на увагу роботи фахівців, які

провели дослідження процесів керування в різних окремих сферах державного управління (у галузях економіки та суспільного життя), — З.С. Гладуна, В.М. Колпакова та ін.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є сучасні форми організаційної взаємодії для підвищення якості державного управління, за рахунок створення сучасного механізму реалізації стратегії розвитку країни.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

В основу системи комплексної оцінки ефективності впровадження нових форм організації взаємодії органів виконавчої влади зі споживачами державних послуг, покладені концепція суспільної цінності, а також модель, що описує механізм впливу на суспільну цінність, яка створюється органами виконавчої влади, нові форми їх взаємодії зі споживачами державних послуг.

Комплексна система передбачає два основних напрями оцінки впроваджуваної нової форми: оцінку засобів та інструментів досягнення кінцевих результатів (підвищення якості державного управління та суспільної цінності), а також оцінку впливу нових форм на підвищення задоволеності споживачів послугами, результати діяльності органів виконавчої влади, а також підвищення довіри інститутів влади [2, с. 13]. В рамках першого напряму оцінюється створений потенціал нової форми організації взаємодії в підвищенні якості державного управління та суспільної цінності. Виходячи з аналізу, до основних засобів і інструментів підвищення якості державного управління за допомогою розвитку нових форм нами були віднесені: кількість і якість державних послуг, що надаються за допомогою нової фор-

ми, розвиток в її рамках методів управління взаємовідносинами з клієнтами, а також забезпечення прозорості, підзвітності та інтерактивності у взаємодії [3, с. 178]. Для оцінки перерахованих груп засобів і інструментів використовується метод зовнішньої експертної оцінки. Результати зовнішньої експертної оцінки дають уявлення про якість нової форми, що виражаються через сукупність технологічних і організаційних характеристик.

У наукових роботах і практичних дослідженнях найбільший розвиток отримали методики зовнішньої експертної оцінки таких нових форм взаємодії, як сайти і портали органів влади [4, с. 15]. Потенціал нової форми організації взаємодії також безпосередньо залежить від економічних вигод, що досягаються за рахунок її впровадження і розвитку. Для оцінки економічних ефектів впровадження нових форм пропонується використовувати внутрішню експертну оцінку. Внутрішня експертна оцінка дозволяє провести аналіз змін в ефективності, що досягаються завдяки розвитку нової форми взаємодії — оптимізації бізнес-процесів, підвищення продуктивності, динаміки ефективності витрат. Важливим елементом внутрішньої експертної оцінки є порівняння вартості надання послуг в різних форматах і оцінка динаміки питомих витрат на надання державних послуг у міру переходу споживачів на нові форми організації взаємодії. Необхідно підкреслити, що подібні дослідження проводяться як самими органами державного управління.

Так, наприклад, дослідження, проведене в департаменті по автотранспорту штату Аляска, показало, що з розвитком нових, заснованих на використанні мережі Інтернет, форм організації взаємодії зі споживачами для надання даної послуги, питомі витрати на оновлення реєстраційних номерів автомобілів скоротилися на 53% [5, с. 16]. Дослідження також показують, що ефективність витрат, що досягається за допомогою розвитку нового формату надання послуг, знаходиться в прямій залежності від кількості трансакцій, що здійснюються споживачами за допомогою різних форм організації взаємодії (від ступеня перемикавання споживачів на нові форми) [6, с. 136].

Потенціал нової форми організації взаємодії в підвищенні якості державного управління залежить від її технологічної доступності і попиту з боку споживачів. Таким чином, третій блок показників для оцінки передбачає проведення досліджень споживачів — оцінку доступності нових форм організації взаємодії, а також сприйняття нової форми взаємодії фактичними і / або потенційними споживачами послуг (бажання споживачів переходити на нові канали взаємодії з органами виконавчої влади).

Результати дослідження споживачів дозволяють оцінити поточну і потенційну (плановану) затребуваність нової форми організації взаємодії. Як приклад подібних досліджень можна назвати TNS Government Online: An International Perspective, Taylor Nelson Sofres, Melbourne 2001—2003.

Другий напрям оцінки пов'язано з аналізом впливу нових форм організації взаємодії на три складових суспільної цінності — Державні послуги, результати діяльності органів виконавчої влади, а також довіру [7, с. 145]. Таким чином, у рамках другого напрямку оцінки з

використанням різних методів аналізується розкриття потенціалу нової форми в підвищенні якості державного управління. Аналіз результативності нової форми (підвищення суспільної цінності діяльності органів виконавчої влади) — передбачає, перш за все, оцінку нової форми споживачами з точки зору її впливу на ступінь задоволеності обслуговуванням, довіру органам виконавчої влади, а також результативність їх діяльності [8, с. 445]. Такий аналіз може проводитися шляхом анкетування споживачів (наприклад, в режимі он-лайн при оцінці порталів або веб-сайтів), а також оцінці кількості споживачів нової форми організації взаємодії.

Аналіз і зіставлення результатів, отриманих за різними напрямками оцінки в рамках комплексної системи, дозволить більш точно, принаймні, на якісному рівні оцінювати різноманітні вигоди / втрати, які пов'язані з впровадженням нової форми, і, отже, внести вклад в розуміння соціально-економічної ефективності інвестицій в нову форму організації взаємодії [9, с. 265].

Співвіднесення результатів оцінки з різних напрямків, показниками та критеріями, виділеним в даній системі, дає можливість більш точного визначення проблем розвитку нових форм взаємодії органів виконавчої влади з споживачами державних послуг. Так, наприклад, низька затребуваність нової форми організації взаємодії при високих зовнішніх експертних оцінках її потенціалу, можуть свідчити про низьку обізнаність споживачів або про низький рівень її технологічної доступності [10, с. 87].

Система комплексної оцінки дозволяє зіставляти динаміку показників, отриманих в ході зовнішньої експертної оцінки, і в результаті дослідження споживачів (співвідносити зміна якісних характеристик нової форми організації взаємодії з динамікою попиту на надані в її рамках державні послуги і ступеня задоволеності споживачів обслуговуванням). Внесок у розробку політики розвитку нових форм організації взаємодії може також внести співвіднесення показників їх результативності в підвищенні якості державного управління (що оцінюються в основному за допомогою опитувань споживачів) з показниками їх зовнішньої експертної оцінки [11, с. 345]. Ці зіставлення можуть бути основою для виявлення найбільш значущих чинників у досягненні кінцевих результатів.

ВИСНОВКИ

Діяльність органів виконавчої влади безпосередньо або непрямым чином впливає на всі представлені в даній системі показники для оцінки. Отже, діагностика проблем нової форми організації взаємодії на основі запропонованої системи оцінки, дозволить підвищити ефективність управлінських рішень щодо подолання виявлених проблем. Результати оцінки можуть вносити вклад в розробку політики просування нових, заснованих на ІКТ, форм організації взаємодії органів виконавчої влади з споживачами або розвитку громадських місць доступу до них.

Розроблена система комплексної оцінки може використовуватися на різних етапах планування, розробки, впровадження та функціонування нових форм організації взаємодії органів виконавчої влади з споживачами державних послуг. Так, наприклад, на етапі планування і розробки, запропоновані в рамках системи оці-

ночні критерії та індикатори можуть бути використані для аналізу споживачів (їх переваг і очікувань), для проведення бенчмаркінгу вже реалізованих проектів та розробки стандартів якості окремих характеристик нових форм організації взаємодії і підтримуваних ними послуг. На етапі функціонування нової форми організації взаємодії система комплексної оцінки дозволяє проводити моніторинг ефективності та результативності нової форми. Результати оцінки можуть служити основою для прийняття широкого спектра управлінських рішень (наприклад, щодо вдосконалення характеристик нових форм взаємодії і розширенню спектра державних послуг, що надаються з їх допомогою).

Література:

1. Радиш Я.Ф. Державне управління в Україні: стан, проблеми та тенденції розвитку (за матеріалами експертної доповіді національного інституту стратегічних досліджень) / Я.Ф. Радиш // Буковинський вісник державної служби та місцевого самоврядування. — 2009. — № 1. — С. 11—12. — Режим доступу: <http://www.cppk.cv.ua/i/1131228.pdf>
2. Бакуменко В.Д. Теоретико методологічні засади формування державно управлінських рішень: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д. держ. упр.: спец. 25.00.01 "теорія та історія державного управління" / В.Д. Бакуменко. — К.: Українська академія державного управління при Президенті України, 2001. — 29 с.
3. Нижник Н.Р. Правовое регулирование государственно управленческих отношений: дис. д.ю.н.: 12.00.02. / "Российская академия управления. Центр государства и права". — К., 1992. — 379 с.
4. Войтович Р.В. Модернізація державного управління в умовах глобальної інтеграції / Р.В. Войтович // Вісник Національної академії державного управління при Президенті України. — 2013. — № 2. — С. 14—23. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2013_2_4
5. Рачинський А.П. Стратегічне управління персоналом органів державної влади: теоретико-методологічні засади: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д.держ.упр.: спец. 25.00.01. "теорія та історія державного управління" / А.П. Рачинський. — К.: НАДУ при Президенті України, 2011. — 38 с.
6. Акоф Р., Сасиєни М. Основы исследования операций: моногр. / Пер. с англ. / Р. Акоф, М. Сасиєни. — М.: "Мир", 1971. — 534 с.
7. Дерлоу Д. Ключові управлінські рішення. Технологія прийняття рішень: моногр. / Пер. с англ. / Д. Дерлоу. — Київ: "Всеуито", "Наукова думка", 2001. — 242 с.
8. Тихомиров Ю.А. Административное право и процесс: полный курс: моногр. / Ю.А. Тихомиров. — М.: "Тихомиров М.Ю.", 2005. — 1150 с.
9. Атаманчук Г.В. Теория государственного управления. Курс лекций: моногр. / Г.В. Атаманчук. — М.: "Юридическая литература", 1997. — 400 с.
10. Богданович В.Ю., Висідалко А.Л. Концептуальна модель інформаційно моніторингової системи національної безпеки / В.Ю. Богданович, А.Л. Висідалко // Захист інформації. — Січень — березень 2014. — Т. 16. — № 1. — С. 81—88. — Режим доступу: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/ZI/article/viewFile/6318/7035>
11. Ситник Г.П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно правові засади): підручн. — К.: "НАДУ", 2012. — 544 с.

References:

1. Radysh, Ya.F. (2009), "Public administration in Ukraine: state, problems and development trends (based on the expert report of the National Institute for Strategic Studies)", *Bukovyns'kyj visnyk derzhavnoi sluzhby ta mistsevoho samovriaduvannia*, [Online], vol. 1, available at: <http://www.cppk.cv.ua/i/1131228.pdf> (Accessed 2 April 2018).
2. Bakumenko, V.D. (2001), "Theoretical Methodological Principles of Forming Administrative Decisions Taken on the Top level of Government", Doctor of Sciences Thesis, Theory and History of Public Administration, Ukrainian Academy of Public Administration, Kyiv, Ukraine.
3. Nyzhnyk, N.R. (1992), "Legal regulation of public management relations", Abstract of Doctor of Law dissertation, State law and management, Soviet jurisdiction, administrative law, financial law, Russian Academy of Management. State and Law Center, Kyiv, Ukraine.
4. Vojtovych, R.V. (2013), "Modernization of the state administration in the global integration", *Visnyk Natsional'noi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy*, [Online], vol. 2, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2013_2_4 (Accessed 2 April 2018).
5. Rachyns'kyj, A.P. (2011), "Strategic personnel management in public authorities: theoretical and methodological principles", Doctor of Sciences Thesis, Theory and History of Public Administration, National Academy of Public Administration, the President of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
6. Akof, R. and Sasyeny, M. (1971), *Osnovy yssledovanyia operatsyj* [Basics of Operations Research], Myr, Moscow, Russia.
7. Derlou, D. (2001), *Kliuchovi upravlins'ki rishennia. Tekhnolohiia pryjniattia rishen'* [Key management decisions. Technology of decision making], Vseuvyto, Naukova dumka, Kyiv, Ukraine.
8. Tykhomyrov, Yu.A. (2005), *Admynystratyvnoe pravo y protsess: polnyj kurs* [Administrative Law and Process: Full Course], Tykhomyrov Yu.A., Moscow, Russia.
9. Atamanchuk, H.V. (1997), *Teoriia hosudarstvennoho upravleniia. Kupc lektysj* [Theory of Public Administration. Course of lectures], Juridicheskaja literatura, Moscow, Russia.
10. Bohdanovych, V.Yu. and Vysidalko, A.L. (2014), "Conceptual model of information and monitoring systems of the national security", *Information protection*, [Online], vol. 1, no. 16, available at: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/ZI/article/viewFile/6318/7035> (Accessed 2 April 2018).
11. Sytnyk, H.P. (2012), *Derzhavne upravlinnia u sferi natsional'noi bezpeky (kontseptual'ni ta orhanizatsijno pravovi zasady)* [Public administration in the field of national security (conceptual and organizational legal basis)], NADU, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 12.02.2019 р.

О. Ф. Якимчук,
аспірант, Національний університет водного господарства та природокористування,
керівник групи розрахунків відділу бізнес-систем департаменту інформаційних
технологій та телекомунікацій ПрАТ "Рівнеобленерго", м. Рівне

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.4.145

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА В УМОВАХ КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН: ОЦІНКА ЕКОСИСТЕМНИХ ПОСЛУГ ЗАДЛЯ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЙ

O. Yakymchuk,
Postgraduate Student, National University of Water and Environmental Engineering,
Head of the Group of Calculations of Business Systems Division of the Information Technologies
and Telecommunications Department of PJSC "Rivneoblenergo", Rivne

STATE POLICY IN THE CONTEXT OF CLIMATE CHANGES: ASSESSMENT OF ECOSYSTEM
SERVICES FOR THE BALANCED DEVELOPMENT OF TERRITORIES

Формування дієвих механізмів державного регулювання природоохоронної діяльності набуло актуальності в сучасних умовах виснажливого природокористування. Оцінка екосистемних функцій природи, відповідно до концепції сталого розвитку має стати важливим інструментом державної екологічної політики. У статті розглянуто основні аспекти збереження, відтворення й оцінки екосистемних функцій на прикладі лісових екосистем. Запропоновано шляхи усунення недоліків, прогалин, суперечностей задля ефективної державної політики в умовах кліматичних змін. Досліджено основні положення європейських нормативно-законодавчих актів, й відповідно, окреслено нові тенденції удосконалення національної системи управління збереженням лісовими ресурсами, проведено оцінювання запасів насаджень та річний приріст у лісах України й європейських держав. Розроблено комплекс заходів задля системного оцінювання екосистемних функцій на прикладі лісів. Досліджено сучасний стан державної політики у сфері природокористування України, окреслено перспективи втілення концепції сталого розвитку в умовах змін клімату.

The formation of effective mechanisms of state regulation of environmental activities has been an important issue today, in the period of development of integration processes. This article examines the main aspects of the main international regulatory and legislative acts in the field of conservation, reproduction and evaluation of ecosystem functions on the example of forest ecosystems. Today, the forests occupy one of the key positions in the fight against climate change, providing for carbon sequestration, flood control, landslides. They are also closely linked to the cultural heritage of the local population. The forest area of Ukraine is 10,8 million hectares, including forest covered by 9,4 million hectares. Terrestrial forest cover is

only 15%, and its level has been territorially sufficiently differentiated: from 43.2% in Ivano-Frankivsk to 1,8% in Zaporizhzhia. An indicator close to the optimal level is 21–22%, which makes it possible to achieve a balance between forest inventory, volumes of forest use and ecological requirements. The ways of elimination of deficiencies, gaps, contradictions in the legislation for the effective state policy in the conditions of climate change have been offered. The legislative acts of the European Union concerning the preservation of natural resources, in particular forest resources and biodiversity resources, have been analyzed. The main European legislation acts have been studied in comparison with Ukrainian ones and on this basis new European trends of improvement of the Ukrainian forest resources management system has been determined, estimates of stockpiles of stands and annual growth in the forests of Ukraine and European countries have been made. A set of measures for the systematic assessment of ecosystem functions has been developed on the example of forests. The present state of state policy in the field of natural resources of Ukraine has been explored, prospects of implementation of the concept of sustainable development in conditions of climate change have been outlined. Implementation of these measures will increase the effectiveness of national environmental policy.

*Ключові слова: лісові ресурси, екосистемні функції, законодавство, міжнародна співпраця, розвиток.
Key words: forest resource, ecosystem functions, legislation, international activity, development.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В останні десятиліття природні екосистеми у багатьох країнах, і зокрема Україні, характеризуються виснаженням природних ресурсів, недостатнім рівнем економічного розвитку та проблемами соціально-демографічного характеру. Природні екосистеми відіграють надзвичайно важливу соціо-еколого-економічну роль для суспільства. Природні екосистеми вимагають особливих підходів у сфері природокористування, вирішенні еколого-економічних і соціальних проблем. Ці екосистеми забезпечують 60—80% світових ресурсів питної води, є важливими для продовольчої безпеки, розвитку промисловості, найважливішим джерелом "зеленої" альтернативної енергетики, постачають мінеральні й генетичні ресурси основних продовольчих культур, є національним природним багатством (наприклад, біорізноманіття), забезпечують туристів місцями для активного відпочинку й рекреації. Саме тому дослідження екосистемних функцій природи задля стимулювання процесу формування дієвої екологічної політики держави, застосування інструментів державного регулювання у цій сфері набувають особливого значення. Все це сформувало мету, предмет й об'єкт даної наукової роботи.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання вивчення оцінки екосистемних функцій лісових екосистем висвітлювалося у працях вітчизняних і зарубіжних науковців, зокрема О. Веклич, В. Шевчука, Ю. Стадницького, Л. Гринів, Т. Галушкіної, В. Ковалю, Б. Данилишина, А. Сохнич, І. Синякевича, М. Хвесику та ін. Ґрунтовні дослідження державної політики в умовах кліматичних змін в системі формування екологічно збалансованої економіки стали об'єктом вивчення зарубіжних та українських учених. Нові підходи до збереження лісових екосистем в умовах формування екологічно збалансованого розвитку економіки сформулювали такі відомі вчені: Г. Дейлі, Дж. Кобб, Р. Костанза, С. Ель Серафі, Я. Тінберген, Р. Хьюїтінг та ін. Проте саме у галузі кліматичних змін цьому питанню достатньої уваги не приділялося. Все це зумовило предмет даного дослідження.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Дослідити процес оцінки екосистемних послуг задля збереження й розвитку природних екосистем, з метою створення ефективних механізмів державного управління у сфері кліматичних змін.

Таблиця 1. Порівняння площі й лісистості країн Європи й України

Показник		Країни						
		Чехія	Угорщина	Польща	Румунія	Сербія	Словаччина	Україна
Площа країни (млн га)		7,89	9,30	31,27	23,84	8,84	4,90	60,37
Площа лісів	млн га	2,65	1,98	9,00	6,43	2,31	2,01	10,80
	%	33,6	21,3	28,8	27,0	26,2	41,0	15,9
Площа лісів у розрахунку на один га території		0,336	0,213	0,288	0,270	0,261	0,410	0,178

Джерело: побудовано автором за даними [1; 4; 7].

Таблиця 2. Запас насаджень та річний приріст у лісах Європи у порівнянні із Україною

Країна	Річний приріст деревини			
	Запас деревини		Річний приріст деревини	
	млн м куб.	млн м куб./га	млн м. куб.	млн м. куб./га/рік
Україна	2119,0	221,0	43,2	4,0
Чехія	663,7	250,5	20,5	7,7
Польща	1586,3	229,0	64,8	7,2
Румунія	1341,0	218,8	36,0	5,6
Сербія	362,5	156,9	9,1	3,9
Словаччина	4,4	229,0	12,2	6,1
Угорщина	338,8	183,0	12,9	6,5

Джерело: побудовано автором на основі даних [3; 4; 8].

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У контексті сталого розвитку лісистих територій варто відзначити, що на 21-й сесії Конференції Сторін Рамкової конвенції ООН про зміну клімату, що відбулася в Парижі (2015 р.) задекларовано перехід до моделі "низьковуглецевої економіки", здатної протистояти змінам клімату, в якій лісові екосистеми відіграватимуть ключову роль. За результатами угоди погоджено, що з 2020 р. на боротьбу із негативними наслідками зміни клімату країнам, що розвиваються буде надаватися фінансова допомога в розмірі 100 млрд доларів щорічно.

Нині саме ліси займають одну з ключових позицій у боротьбі зі змінами клімату, забезпечуючи поглинання вуглецю, регулювання паводків, зсувів ґрунту. Вони також тісно пов'язані із культурною спадщиною місцевого населення. Площа лісового фонду України становить 10,8 млн га, в тому числі вкрита лісом — 9,4 млн га. Лісистість території становить всього 15,6%, причому її рівень територіально досить диференційований: від 43,2% в Івано-Франківській до 1,8% в Запорізькій. Наближеним до оптимального вважається показник на рівні 21—22%, який дає змогу досягти збалансованості між лісосировинними запасами, обсягами лісоспоживання і екологічними вимогами. Загальні запаси деревини в Україні становлять 1,74 млрд куб. м. Близько 51% лісів віднесено до захисних, водоохоронних та інших цінних в екологічному відношенні лісів, решту становлять експлуатаційні. За останні роки намітилася тенденція до скорочення обсягів лісочористування [3; 8].

Проте ці екосистеми є під загрозою, зокрема через виснажливе використання ресурсів задля короткотермінових цілей максимізації прибутків без належної уваги на довгострокові впливи. Ліси виконують захисну функцію і коли втрачається лісовий покрив ерозія ґрунту зумовлює зсуви, лавини та повені, завдаючи непоправної шкоди місцевому населенню, руйнуючи транс-

портні системи, інфраструктуру та джерела продовольчої безпеки цих вразливих груп населення. Оскільки, увага нашого дослідження зосереджена на лісових територіях і територіальних громадах, доречно проаналізувати основні міжнародні ініціативи задля досягнення сталого розвитку територій. Основні дані щодо порівняння лісистості України й європейських країн наведено у таблиці 1.

Україна належить до малолісних країн Європи. Задля реалізації водорегулюючої функції лісистість повинна бути в межах 50—60 %. Це дозволить лісовим екосистемам поглинати понад 70% води, що послабить руйнівну дію частих паводків. Україна разом із тим має найменшу питому площу лісу, що припадає на 1 га її території порівняно з іншими державами Європи (всього 0,178 га на 1 га площі). Найвищим цей показник є у Словаччині (0,410 га).

Ліси є продуктивними лісовими екосистемами та відіграють важливу роль в економіці так і громадах регіону. У таблиці 2 відображено середні запаси деревини та їх річний приріст у лісах Європейських держав.

Так в Україні запаси становлять 221 млн куб./га [3; 4; 8]. Ці дані свідчать про важливість лісових ресурсів в економіці регіону даних країн та їхнє важливе соціальне значення для місцевого населення. Загрозу задля підтримання продуктивності середовищевірних функцій лісів і їхнього потенціалу щодо надання суспільству послуг екосистем становлять такі чинники, як самовільні рубання лісів, фрагментація лісових масивів, відчуження лісових земель під забудову, будівництво автодоріг, рекреаційно-відпочинкові зони. Неналежним є моніторинг та контроль місцевих органів влади за дотриманням лісочористувачами вимог екологічного законодавства. Перспективи подальшого розгортання нерегульованої тіншової приватизації лісів, посилення конкуренції між різними формами лісочористування та конфлікти інтересів можуть ство-

рити додатковий тиск на лісові екосистеми. Погіршення стану природного довкілля, недотримання вимог сталого розвитку і менеджменту природних ресурсів проявляється у вигляді багатьох негативних екологічних наслідків, зниженні якості послуг лісових екосистем, що в свою чергу впливає на сталість розвитку регіонів України [5; 7].

Вважаємо, що екологічно виважений менеджмент лісових ресурсів, який відповідає вимогам сталого розвитку, повинен залучати громадськість до процесу прийняття рішень, що вимагає виявлення та врахування уподобань різних соціальних груп: урядових організацій, бізнесових структур, громадських екологічних організацій, науково-дослідних організацій, закладів освіти та місцевого населення.

Лісове господарство відіграє важливу соціальну роль, що визначається, зайнятістю місцевого населення та ефективністю забезпечення суспільних потреб, продукування сталого потоку послуг лісових екосистем. У зв'язку з глобальними екологічними викликами, регулюючі та підтримуючі послуги, а саме такі як водорегулювання, надійне водопостачання, захист від природних катаклізмів, пом'якшення наслідків зміни клімату — стають найважливішими для громад, що живуть у гірських районах та навколо них. Культурні послуги (збагачення культурних, духовних та естетичних аспектів людського добробуту: емоції від спілкування з природою, відчуття місцевості, середовище для формування способу життя, звичаїв і традицій) мають так само важливе значення як для людей гірських, так і для багатьох інших територій.

Незаперечним є той факт, що лісові екосистеми своїми екологічними та соціальними функціями надають сучасному суспільству більше, аніж суто економічними вигодами. Лісові екосистеми є цінним рекреаційним ресурсом, сприяють збагаченню й збереженню культурних, духовних та естетичних аспектів людського добробуту.

У міжнародній екологічній політиці проблема підтримки стійкості лісових екосистем набула особливої вагомості із прийняттям на Конференції ООН у Ріо-де-Жанейро у 1992 р. Конвенції про біорізноманіття, ратифікованої 192 країнами світу [7]. У звіті "Valuing the Protection of Ecological Systems and Services" [2; 8] Агенції захисту довкілля США (EPA) наголошено увагу на тому, що екосистеми охоплюють усі організми на певній території, у тому числі й людей, яких розглядають як невід'ємну їхню складову.

Особливий статус гір та їх роль у функціонуванні глобальної екосистеми відзначено у "Порядку денному на XXI століття", де в розділі "Збереження та раціональне використання ресурсів з метою розвитку" деталізовані цілі, завдання та засоби реалізації програмних положень з вивчення і збереження лісових екосистем [8]. Концепція сталого розвитку лісового господарства проголошена на Ріо-92, відображена в Порядку денному на XXI століття ("Агенда 21") та Заяві про принципи щодо лісів [8].

У 2011 році в Осло схвалено "Цілі — 2020" для Європейських лісів, тобто завдання щодо охорони лісів та сталого лісового господарства. Цей документ — ре-

зультат роботи Міністерських конференцій із захисту лісів Європи. У документі наголошено на важливості розробки міжнародної юридичної угоди щодо лісів у пан-європейському регіоні, яка мала б сприяти покращанню екологічної стійкості лісів та забезпеченню сталого потоку вигід, які вони продукують задля суспільства [7].

На міжнародній конференції "Rio+20" у Ріо-де-Жанейро у 2012 році було прийнято документ "Майбутнє, якого ми прагнемо" (The Future We Want) [2; 7; 8], в якому зазначено, що на забезпечення раціонального використання природних ресурсів та ефективної екологічної політики на національному та регіональному рівнях необхідна нова модель економічного розвитку — "зелена економіка".

У програмі "Трансформація нашого світу: порядок денний до 2030 р. для забезпечення сталого розвитку" (Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development, відомій також як Цілі сталого розвитку 2030 (Sustainable Development Goals 2030), прийнятій на Генеральній Асамблеї ООН у 2015 р., визначено сімнадцять цілей для досягнення сталого розвитку. Звернемо увагу на ті з них, що стосуються лісових екосистем, а саме:

— завдання 6.6 — до 2020 року забезпечити охорону та відтворення екосистем, пов'язаних з постачанням водних ресурсів, включаючи гори, ліси, водно-болотні угіддя, річки та озера;

— ціль 15 — захист, відновлення та сприяння сталому використанню екосистем, стале управління лісами, боротьба з опустелюванням, пом'якшення негативних наслідків деградації земель і втрати біорізноманіття;

— завдання 15.1 — до 2020 року забезпечити збереження, відтворення та стале використання екосистем та їх послуг, що мають відношення до постачання прісної води, зокрема лісів, водно-болотних угідь та гір, відповідно до зобов'язань за міжнародними угодами;

— завдання 15.4 — до 2030 року забезпечити збереження екосистем, у тому числі їх біорізноманіття, з метою підвищення їх потенціалу, що є необхідним задля досягнення сталого розвитку.

У Цілях сталого розвитку 2030 лісам приділяється важлива увага зокрема у контексті змін клімату, зростання антропогенного навантаження на лісові екосистеми та зниження ресурсного потенціалу лісів (напр., ціль 15) [5]. У 2016 році в Мадриді проведена 7 конференція міністрів з захисту лісів Європи, де оголошено результати напрацювання процесу "Ліси Європи", а саме — це зростання лісистості Європи та важливий внесок лісів в добробут населення та боротьбу зі змінами клімату.

Позачергова конференція міністрів з захисту лісів Європи (2016 р.) приділила гірським лісам та їхнім послугам особливу увагу в контексті забезпечення добробуту суспільства. На початку 2017 р. опубліковано проект Стратегічного плану щодо лісів Організації Об'єднаних Націй на 2017—2030 роки (United Nations Strategic Plan for Forests 2017—2030, UNSPF), де основна увага зосереджується на охорону та покращання екологічної стійкості лісових екосистем. Стратегічний план окреслює загальний підхід щодо екологічно-зба-

лансованої політики управління всіма типами лісів та сприятиме впровадженню Цілей сталого розвитку 2030 та інших міжнародних зобов'язань, а також "Інструменту щодо лісів" ООН (United Nations Forest Instrument, UNFI), який відомий як юридично незобов'язуючий документ щодо всіх видів лісів (Non-Legally Binding Instrument on All Types of Forests, NLBI) декларує основи для сприяння сталому управлінню лісами. Інструмент формулює серію узгоджених стратегій та заходів на міжнародному й національному рівнях задля покращання управління лісами, технічного та інституційного потенціалу, політики та правових рамок, інвестицій у лісовий сектор та участі зацікавлених сторін задля поліпшення добробуту населення [3; 4; 7].

Робоча група ООН в Нью-Йорку на 8-й сесії щодо цілей сталого розвитку та гірських територій підсумувала, що гірські та лісові екосистеми мають бути пріоритетом для країн, де ці екосистеми роблять вагомий вклад у добробут суспільства та є ваговою частиною соціо-еколого-економічного розвитку. У заключному документі Робочої групи зазначено, що гірські та лісові екосистеми дуже дотичні та є ключовими у подоланні глобальних екологічних загроз, а саме: для боротьби із бідністю, підвищення рівня продовольчої безпеки людства, забезпечення екологічної стійкості, регулювання змін клімату та природних стихійних явищ.

Важливим у процесі досягнення соціо-еколого-економічної збалансованості розвитку лісових екосистем варто відзначити процес сертифікації лісів, що є оцінкою відповідності системи ведення лісового господарства встановленим міжнародним вимогам щодо управління лісами та лісокористування на засадах сталого розвитку, а саме сертифікація процесу ведення лісового господарства та ланцюжка постачання продукції, які базуються на узгоджених на національному рівні критеріях й індикаторах. Наприклад, розроблені Лісовою наглядовою радою (FSC), принципи та критерії визначають, яким чином має вестися лісове господарство. Принцип 4, зокрема, декларує, що лісогосподарська діяльність повинна підтримувати або поліпшувати у довгостроковій перспективі соціально-економічний добробут працівників лісового господарства і місцевих громад [1—4].

Визначення та реалізація завдань сталого розвитку потребують урахування регіональних особливостей (зокрема стосовно потоку визначальних послуг екосистем) та мають базуватися на системному підході, який дає змогу розглядати вплив принципів сталого розвитку на усі сфери життєдіяльності соціуму, узгоджуючи при цьому напрями, динаміку, пропорції розвитку різних сфер гірських регіонів.

Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат (Карпатська конвенція) — це багатостороння угода між Польщею, Румунією, Чехією, Словаччиною, Сербією, Угорщиною та Україною, підписана у травні 2003 р. у Києві, з метою активізації спільних зусиль задля збереження, відновлення та раціонального використання природних ресурсів Карпатського регіону. Цей міжнародний документ служить основою для країн-підписантів щодо внутрішнього, національного та транскордонного співробітництва, платформою для розроб-

ки та реалізації спільних політик, стратегій, програм і проектів зі сталого, екологічно збалансованого розвитку. Конвенція передбачає активну співпрацю усіх зацікавлених сторін, тобто урядів країн, національних органів влади, органів місцевого самоврядування, наукових установ, міжнародних інституцій, громадських неурядових організацій, приватного бізнесу та місцевих громад. Основними завданнями Конвенції щодо забезпечення сталого розвитку територій є: інтегрований підхід до управління земельними ресурсами; збереження та стале використання біологічного та ландшафтного різноманіття; стале та інтегроване управління водними ресурсами та річковими басейнами; стале сільське та лісове господарство; сталий транспорт, інфраструктура та енергетика; сталий туризм; сталий розвиток промисловості; сталий соціальний розвиток, збереження культурної спадщини та традиційних знань.

Для того, аби оцінити економічне, екологічне та соціальне значення лісових екосистем для добробуту населення, їх необхідно розглядати як комплекс матеріальних та нематеріальних благ. Донедавна домінувала думка, що основна функція лісових ресурсів — економічна й полягає в заготівлі деревних ресурсів, а використання ресурсів не деревинного походження та лісової фауни розглядалося як т. зв. "побічне" лісокористування, а корисні нематеріальні властивості лісів часто взагалі не вважалися джерелом економічної вигоди. За дослідженнями Нижник М. [1] в Україні цінність деревинних та недеревинних ресурсів лісу становить близько 125 євро на один га за один рік, в той час коли цінність лісових екосистем в контексті виконання вуглецедепонуальної, водозахисної та ґрунторегулюючої функції перевищує 170 євро на один га за один рік. Площа та запас лісів Європи продовжує збільшуватись і 80 % лісів є доступними для заготівлі деревини (в Україні — 50 %), щорічно ліси Європи поглинають 719 млн тонн CO₂, що є суттєвим внеском у пом'якшення наслідків зміни клімату.

Комплексний підхід до використання лісів задля забезпечення добробуту населення беззаперечно важливий в умовах сучасних екологічних викликів. Такий підхід описаний зокрема і у працях акад. Туниці Ю.Ю. [2—6], де ресурси лісового походження поділено на: деревні ресурси; ресурси недеревного рослинного походження — гриби, дикорослі плоди, ягоди, лікарська сировина, сінокоси, ресурси бджільництва; ресурси лісової фауни — ресурси тваринного походження — птахи, звірі; корисні нематеріальні властивості лісу — рекреаційна цінність лісів, захист ґрунтів від ерозії, підвищення урожайності сільськогосподарських культур, рівень ґрунтових вод, регулювання водостоку, продукування кисню тощо. Зважаючи на екологічні виклики, спричинені антропогенною діяльністю та глобальні зміни клімату компонент "деревні ресурси" втрачає позиції лідера, а особлива увага припадає на три інші компоненти, передусім на компоненту "рекреація". Рекреація та туризм стають життєво важливими напрямками діяльності для сучасного урбанізованого світу.

У науковій літературі з питань лісокористування та менеджменту лісового господарства а також у чинному українському законодавстві усталеним є термін "функції лісів". Витоки його в лісогосподарському дискурсі

німецьких учених, розпочатою ще на початку XIX ст. V. Dieterich (1953) описав їх у теорії функцій лісу: (1) лісові ресурси, насамперед деревина; відтак (2) "захисні функції": вплив на формування клімату, захист ґрунтів, водорегулювання і (3) "суспільні функції", зокрема рекреаційні і культурні цінності. Наш підхід до дослідження виходить з того, що терміни "послуги лісових екосистем" і "функції лісів" не тотожні. Синякевич І.М. виділяє такі функції лісових екосистем, що здійснюють вагомий внесок у добробут суспільства: господарська, захисна, водоохоронна, санітарна, рекреаційна, естетична та виховна [1].

Поняття "екосистемні (екологічні, довкільні, природні) послуги" вперше вжив E.F. Schumacher у праці "Small is Beautiful: Economics as if People Mattered" (1973). Концепція екосистемних послуг зародилась у науковій літературі у 1970-х роках, проте лише в середині 2000-х набула значення для процесів прийняття рішень в міждисциплінарному контексті на глобальному рівні. Важливими віхами у формуванні систем обліку та оцінювання екосистемних послуг були книга Германа Дейлі "Послуги природи: соціальна залежність від природних екосистем" та стаття Роберта Костанзи і співавторів в журналі "Nature" (Costanza et al 1997), у якій розраховано загальну вартість світового природного капіталу, як сумарної вартості послуг усіх екосистем планети Земля. Фінансові показники, оприлюднені у цій публікації, вплинули на розвиток як науки, так і політики держав в усьому світі. Оцінка вартості послуг дали мінімальну оцінку в сумі \$16—54 трлн щороку (у середньому \$33 трлн), тоді як ВВП світової економіки становив лише \$18 трлн. Експерти наголошували, що це занижена оцінка і вона буде зростати з огляду на поглиблення розуміння природи цих послуг і їхньої динаміки, що підтвердили результати повторної їх оцінки (de Groot et al 2012). Отримані результати показали обмеженість мейнстріму економічної теорії та неадекватність інституту ринку, коли йдеться про врахування вартості природного капіталу. Фундаментальну залежність людства від цих послуг та їх стан і динаміку системно проаналізовано у звіті "Millennium Ecosystem Assessment" (MEA), підготованому під егідою ООН кількатисячним науковим колективом. Ця робота сьогодні активно продовжується у рамках проекту "The Economics of Ecosystem Services" (TEEB) як на міжнародному, так і на національних рівнях. Інститутом світових ресурсів (World Resources Institute) у 2010 р. розроблено базу даних індикаторів послуг екосистем (Ecosystem Services Indicators Database — ESID). Формування екологічної політики, адекватної викликам сьогодення, та відповідальної економічної діяльності потребує глибокого розуміння та інтегрування екосистемного підходу в інститути та інструменти, що зумовлює актуальність теми дослідження. За останні роки спостерігається збільшення числа публікацій з методології ідентифікації та оцінювання вигід, отримуваних суспільством від природних екосистем [1; 5].

Економісти-екологи досліджують впливи послуг екосистем на добробут населення країни чи окремих громад, а також вплив добробуту населення на стан екосистем та якість менеджменту природних ресурсів. Послуги лісових екосистем (ПЛЕ) — вигоди, що роблять

внесок у добробут суспільства: вигоди від користування ресурсами, соціальні вигоди, вигоди екологічного характеру та вигоди, що отримує людина завдяки біофізичним властивостям лісових екосистем. Ідентифікуючи ПЛЕ, дослідники наголошують на тому, що лише частина ПЛЕ взаємодоповнювані або нейтральні. Значна їх частина взаємовиключна, то ж інтереси споживачів ПЛЕ часто конфліктують. І навпаки, прихильники теорії функцій лісу вважають, що продукування деревини задовольняє всі потреби суспільства у ПЛЕ ("wake water paradigm") завдяки генеруванню супутніх вигід (Dieterich, 1953, Pistorius, 2010). Соціально-економічні дослідження ставлення різних категорій і груп населення до послуг лісових екосистем, вивчення потреб зацікавлених сторін дасть змогу збалансувати цілі політики, впорядкувати стратегії та заходи, забезпечити чітку перспективу щодо ролі лісового сектора в подоланні бідності, безробіття та інших соціальних проблем, викоринити прояви корупції, здійснюючи це послідовно, відповідно до принципів сталого управління лісами.

Антиекологічний або безгосподарний спосіб використання природних ресурсів призвів до екологічних проблем, наприклад, масштабні повені, всихання лісів, вітровали у Карпатах. Загострення цих проблем зумовлює поступове усвідомлення важливості для добробуту людини "нересурсних" послуг екосистем, як наприклад, рекреаційної, естетичної, виховної, культурної, історичної тощо. І.П. Соловій зазначає, що внаслідок зростаючого політичного зацікавлення традиційна парадигма лісоресурсної політики трансформується у парадигму лісової політики, спрямованої на досягнення сталого лісового господарства, що повинно передбачати врахування широкого кола екологічних послуг лісів [1]. Ідентифікація та оцінювання послуг екосистем, а відповідно і формування економічного та інституційного механізмів плати за ці послуги є надзвичайно важливими у цьому контексті, оскільки створення ринків екологічних послуг вирішує не лише екологічні, але й соціальні проблеми завдяки створенню нових робочих місць та зменшенню бідності.

Вклад лісових екосистем у добробут людини складно оцінити у грошовому еквіваленті, тому що виконання лісовими екосистемами тих чи інших функцій залежить від багатьох факторів зовнішнього впливу. Так само складно оцінити реальний добробут чи сталість розвитку країни, регіону чи окремої громади, враховуючи вигоди від екосистем.

Основні індикатори прийняття управлінських рішень, запропоновані міжнародними організаціями часто базуються на класичному розумінні економіки, проте важливо зазначити, що світова наукова спільнота еколого-економістів та економістів-енвіроменталістів пропонує індикатори, що базуються на екосистемному підході.

Щодо важливості послуг лісових екосистем задля досягнення сталості розвитку на локальному рівні, останнім часом особливу увагу науковців всього світу привертають питання оцінки сталого потоку послуг екосистем задля сталого розвитку суспільства, зокрема такі послуги як збереження біорізноманіття та послуги, пов'язані із поглинанням двоокису вуглецю, гідрологічні послуги (водоохоронні та водорегулюючі, очищення води болотами й лісами та ін.), оскільки вони знижують

ся і можуть бути втраченими (у випадку вирубування чи деградації лісів), що призведе до екологічних проблем і додаткових витрат для суспільства на місцевому рівні, як-от: повені та зсуви, та на глобальному рівні — кліматичні зміни. Задля прийняття ефективних управлінських рішень в умовах переходу суспільства на засади збалансованого соціо-еколого-економічного розвитку необхідним є врахування функцій та послуг гірських лісових екосистем задля забезпечення стратегічних еколого-економічних орієнтирів природокористування.

ВИСНОВКИ

Стале суспільство формується унаслідок такого розвитку, який би забезпечував реальні поліпшення якості людського життя та добробуту і водночас сприяв би збереженню сталого потоку послуг екосистем, тобто розвиток, заснований на збереженні довкілля, який одночасно ставить у центр і людину і природу, концентруючись на поліпшенні умов життєвого довкілля, зберігаючи продуктивність природи.

Лісові екосистеми здійснюють вагомий внесок у добробут людини. Вони забезпечують вагомий внесок до економічної та соціальної складової добробуту населення, що проживає поблизу, а також і на віддалених територіях, а також виконують широкий спектр екологічних функцій. "Антиекологічний спосіб господарювання" призвів до багатьох екологічних проблем: масштабні повенені у Карпатах. Загострення цих проблем зумовлює поступове усвідомлення важливості для добробуту людини "нересурсних" послуг екосистем: рекреаційної, естетичної, виховної, культурної, історичної тощо.

Зміни клімату впливають не лише на процеси природокористування, але й вимагають вибудови ефективної державної екологічної політики, застосування ефективних механізмів державного регулювання у сфері природокористування й адаптації до кліматичних змін. Така державна політика має спрямовуватися на збереження й відтворення природних ресурсів, розвиток ринкових інструментів (квот, прав, грантів), екологізацію податкової системи, створення системи екологічного страхування у сфері природокористування. Отже, збереження, розвиток, а також відтворення лісових ресурсів України, оцінка й врахування екосистемних функцій і послуг природи, зокрема біотичного й ландшафтного різноманіття, формування національної екомережі, є надзвичайно актуальним завданням сучасної державної політики.

Література:

1. Nijnik M. 2002. To sustainability in forestry: The Ukraineis case. Wageningen: Wageningen University. 166 p.
2. Щодо затвердження Базового плану адаптації екологічного законодавства України до законодавства Європейського Союзу (Базовий план апроксимації). Наказ від 17.12.2018 № 659 // <http://www.menr.gov.ua/index.php/normakty/60-9/acts>
3. Навколишнє середовище: нові дії ЄС для захисту біорізноманіття від проблемних інвазійних видів // http://darg.gov.ua/_navkolishnje_seredovishche_0_0_0_1359_1.html
4. Handbook on the Implementation of EC Environmental Legislation. — December 2003.

5. Synyakevych I., Soloviy I., Deyneka A., 2009. Forest sector of Ukraine in the 21st century: state of art, scenarios, and policy for sustainable development. In Soloviy I., Keeton W.S. (eds.): Ecological economics and sustainable forest management: developing a transdisciplinary approach for the Carpathian Mountains. Lviv: UNFU Press, Liga-Press: 127—150.

6. Перелік директив та регламентів у сфері охорони навколишнього середовища [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.google.com/search>

7. Належне екологічне врядування в країнах Східного Партнерства: роботи непочатий край [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://eu.prostir.ua/files/1331819362039/Environmentalgovernance_PB_15.03_ukr.pdf

8. Державна програма "Ліси України", затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 16.09.2009 р. № 977 // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/977-2009-%D0%BF>

References:

1. Nijnik, M. (2002), To sustainability in forestry: The Ukraineis case, Wageningen University, Wageningen, Netherlands.
2. Ministry of Ecology and Nature Resources Usage (2018), "On approval of the baseline environmental adaptation of Ukraine's legislation to the European Union (Baseline approximation)", available at: // <http://www.menr.gov.ua/index.php/normakty/60-9/acts> (Accessed 20 Jan 2019).
3. State Agency of Fisheries of Ukraine (2014), "Environment: new EU action to protect biodiversity from invasive species problem", available at: http://darg.gov.ua/_navkolishnje_seredovishche_0_0_0_1359_1.html (Accessed 20 Jan 2019).
4. European Commission (2003), Handbook on the Implementation of EC Environmental Legislation, European Commission, Brussels, Belgium.
5. Synyakevych, I. Soloviy, I. and Deyneka, A. (2009), "Forest sector of Ukraine in the 21st century: state of art, scenarios, and policy for sustainable development", Ecological economics and sustainable forest management: developing a transdisciplinary approach for the Carpathian Mountains, UNFU Press, Liga-Press, Lviv, Ukraine, pp. 127—150.
6. Google.com (2018), "List of directives and regulations in the field of environmental protection. Electronic resource", available at: <https://www.google.com/search> (Accessed 20 Jan 2019).
7. Humeniuk, V. and Mischuk, Z. (2012), "Good environmental governance in the Eastern Partnership countries: the work is endless", available at: https://eu.prostir.ua/files/1331819362039/Environmentalgovernance_PB_15.03_ukr.pdf (Accessed 20 Jan 2019).
8. Cabinet of Ministers of Ukraine (2009), Resolution "On Approval of the State Target Program "Forests of Ukraine" for 2010—2015", available at: // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/977-2009-%D0%BF> (Accessed 20 Jan 2019).

Стаття надійшла до редакції 28.01.2019 р.

І. П. Динник,
Провідний фахівець відділу конкурсного відбору здобувачів вищої освіти Інституту публічного управління та адміністрування, Національна академія державного управління при Президентові України, м. Київ

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.4.152

СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ЇХ ПОТЕНЦІАЛ ВПЛИВУ НА ВЗАЄМОДІЮ ДЕРЖАВИ І ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

І. Dynnyk,
Senior Specialist at the Department of Competitive, Selection of Higher Education Institutes at the Institute of Public Administration and Administration, National Academy for Public Administration under the President of Ukraine, Kyiv

CURRENT INFORMATIONAL AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES AND THEIR POTENTIAL INFLUENCE ON INTERACTION OF THE STATE AND CIVIL SOCIETY IN DECENTRALIZATION CONDITIONS

У статті здійснено ґрунтовний аналіз громадянського суспільства в сучасній Україні як структурної складової взаємодії держави та громадянського суспільства в умовах децентралізації. З'ясовано, що оголошена та впроваджувана реформа децентралізації влади в Україні спрямована на посилення механізмів взаємодії держави і громадянського суспільства. У свою чергу, це повинно стати міцним підґрунтям для розбудови демократії на локальному та загальнонаціональному рівнях. У сучасних умовах становлення інформаційного суспільства, бурхливого розвитку та запровадження інформаційних технологій, у тому числі і в процесі реалізації взаємодії держави і громадянського суспільства, визначаються модерні механізми функціонування такої взаємодії, навіть формується особливий вимір останньої — віртуальний.

Відповідно до поставленої дослідницької мети розкрито теоретико-методологічний зміст сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у процесі взаємодії держави і громадянського суспільства в умовах децентралізації, ідентифіковано, що нові інформаційні технології надали можливість науковцям розширити перелік так званою віртуальною децентралізацією, суть якої полягає у використанні Інтернету для створення інформації та надання доступу населенню та бізнесу до різноманітних послуг, визначено та проаналізовано соціальні мережі, які є розгалуженою системою горизонтальних соціальних контактів, зв'язків, взаємодій між членами суспільства, над якою надбудовуються інформаційні зв'язки індивіда чи групи індивідів з власним соціальним світом та іншими соціальними світами.

The article provides a thorough analysis of civil society in modern Ukraine as a structural component of the interaction of the state and civil society in the conditions of decentralization. It is revealed that the announced and implemented reform of the decentralization of power in Ukraine is aimed at strengthening the mechanisms of interaction between the state and civil society. In turn, this should be a solid ground for building democracy at the local and national levels. In modern conditions of the formation of the information society, the rapid development and introduction of information technologies, including in the process of implementing the interaction of state and civil society, the modern mechanisms of functioning of such interaction are determined, even the special dimension of the latter is formed — virtual.

On the one hand, it forms the latest means of establishing effective communication between the state and civil society, and on the other, it enhances the possibilities of manipulative influence on it. The events of EuroMaydan, the information war against Ukraine significantly strengthened the participation of civil society in decision-making by state authorities, including the promotion of the opportunities of information and communication technologies, which were the basis of various types of Internet participation.

According to the research goal, the theoretical and methodological content of modern information and communication technologies in the process of interaction of the state and civil society in the conditions of decentralization is revealed, it was identified that new information technologies gave scientists the opportunity to expand the list of so-called virtual decentralization, the essence of which is to use the Internet to create information and providing access to services and social services to the population and

businesses, social networks are identified and analyzed, such as represent a complex system of horizontal social contacts, connections, interactions between members of society over which the superposed information links individual or group of individuals with their own social world and other social worlds.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційні технології, взаємодія держави і громадянського суспільства, децентралізація, інформаційне суспільство, соціальні мережі, Інтернет-технології, краудфандінг, краудсорсинг, механізм консультативної взаємодії.

Key words: information and communication technologies, interaction of state and civil society, decentralization, information society, social networks, Internet technologies, crowdfunding, crowdsourcing, mechanism of advisory interaction.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Інформаційні технології дуже швидко перетворилися на життєво важливий стимул розвитку не тільки світової економіки, а й інших сфер людської діяльності. На сьогодні практично неможливо знайти сферу, в якій не використовуються інформаційні технології. Сучасне суспільство просто переповнене потоками інформації, які безсумнівно потребують обробки.

Оголошена та впроваджувана реформа децентралізації влади в Україні спрямована на посилення механізмів взаємодії держави і громадянського суспільства. У свою чергу, це повинно стати міцним підґрунтям для розбудови демократії на локальному та загальнонаціональному рівнях. У сучасних умовах становлення інформаційного суспільства, бурхливого розвитку та запровадження інформаційних технологій, у тому числі і в процесі реалізації взаємодії держави і громадянського суспільства, визначаються модерні механізми функціонування такої взаємодії, навіть формується особливий вимір останньої — віртуальний. З одного боку, це утворює новітні засоби налагодження ефективної комунікації між державою та громадянським суспільством, а з іншого — підсилює можливості маніпулятивного впливу на нього. Події Євромайдану, інформаційна війна проти України значним чином посилили участь громадянського суспільства на прийнятті рішень органами державної влади, у тому числі, сприяли можливості інформаційно-комунікаційних технологій (далі — ІКТ), що покладені в основу різних видів інтернет — участі.

Такий контекст актуалізації цієї проблематики зумовлює наукову розвідку в напрямі пошуку методології оцінки ефективності поширення сучасних інформаційно-комунікаційних технологій в процес взаємодії держави і громадянського суспільства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ

Науковими дослідженнями різноманітних аспектів інформаційно-комунікаційних технологій в процес взаємодії держави і громадянського суспільства, займалися вчені М. Дітковська, Н. Драгомирецька, В. Різун та ін. Роль інформації у процесі прийняття державно-управлінських рішень досліджували вчені: П. Клімушин, О. Крюков, Ю. Машкаров, І. Почепцов, О. Радченко, С. Чукут та ін. Незважаючи на вагомий здобутки, дослідження інформаційно-комунікаційних технологій на про-

цес взаємодії держави і громадянського суспільства, що стала можливою за умов інформаційної революції на процес комунікації між владою та громадськістю ще далеко не завершився.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є необхідність здійснення ґрунтовного аналізу інформаційно-комунікаційних технологій в процесі взаємодії держави і громадянського суспільства в умовах децентралізації. Досягнення зазначеної мети зумовлює вирішення таких дослідницьких завдань: розкрити теоретико-методологічний зміст сучасних інформаційно-комунікаційних технологій в процесі взаємодії держави і громадянського суспільства в умовах децентралізації, ідентифікувати, що нові інформаційні технології надали можливість науковцям розширити перелік так званою віртуальною децентралізацією, суть якої полягає у використанні Інтернету для створення інформації та надання доступу населенню та бізнесу до різноманітних послуг, визначити та проаналізувати соціальні мережі, які являють собою розгалужену систему горизонтальних соціальних контактів, зв'язків, взаємодій між членами суспільства, над якою надбудовуються інформаційні зв'язки індивіда чи групи індивідів з власним соціальним світом та іншими соціальними світами.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Нові інформаційні технології надали можливість науковцям розширити перелік комунікаційних технологій так званою віртуальною децентралізацією, суть якої полягає у використанні Інтернету для створення інформації та надання доступу населенню та бізнесу до різноманітних послуг. Як свідчать дослідження, віртуальна децентралізація є ефективнішим інструментом контролю корупції та тіньової економіки за інші типи децентралізації. Надання державних послуг на основі Інтернету може бути значно дешевшим, дуже швидко пристосовуватися до змін (зростання масштабу пропозиції послуг), а також мати більшу географічну досяжність [10, с. 23].

Серед безлічі варіантів комунікаційних технологій безперечним лідером за останні роки став Інтернет. Він є важливим елементом інформаційної інфраструктури світової спільноти. Темпи його поширення мають "вибуховий характер", на українському ринку загальнодоступних телекомунікаційних мереж він витісняє всіх конкурентів. Міжнародна комп'ютерна мережа Інтернет сьогодні являє собою демократичну і швидко зростаю-

чу систему доступу до електорату. З точки зору західних і деяких вітчизняних експертів, він цілком реально стане в найближчі роки основним засобом забезпечення відкритості влади для широкої публіки [5, с. 359].

Інформаційно-мережеве суспільство у максимально розширеному обсязі включає біоценозні та біосферні процеси, пов'язані з розвитком соціуму (оскільки інформаційні процеси відбуваються не лише в комп'ютерних технічних системах, але й у фізичних та біологічних природних системах як базових, над якими надбудовуються соціальні системи), мережі технічних інфраструктур, що забезпечують його функціонування (мережі виробництва, торгівлі, банківських послуг тощо). Мережі, що пов'язані зі здійсненням людиною впливу на суспільні процеси, є соціальними мережами. Вони є розгалуженою системою горизонтальних соціальних контактів, зв'язків, взаємодій між членами суспільства, над якою надбудовуються інформаційні зв'язки індивіда чи групи індивідів з власним соціальним світом та іншими соціальними світами [6, с. 167].

У ХХІ ст. соціальні мережі функціонують через Інтернет, що дає змогу вступити в діалог (або полілог) не лише з людиною віч-на-віч, а й з дистанційно віддаленими особами, у тому числі і в режимі реального часу. Така інтенсифікація спілкування та взаємодії надає мережам можливість каталізувати процеси власної самоорганізації, консолідації та мобілізації, шукати консенсус з приводу розв'язання гострих суспільних проблем.

Однією з форм самодіяльності громадян є т. з. "громадське фінансування" (краудфандінг) — масове збирання через мережу коштів на місцевий високотехнологічний виробничий проект, який уже пройшов мережевий маркетинг і набрав достатню кількість голосів споживачів. Передумовою таких краудфандінгових рішень є такий розвиток технологій, коли з'являється можливість створення малих і не дуже вартісних високотехнологічних підприємств. Особи, що запропонували ідею проекту та вдосконалили його в інформаційно-мережевій дискусії та/або вклали в нього кошти, отримують бажані товари та певний відсоток прибутку від їх реалізації. За допомогою інформаційних мереж виникає можливість публічного електронного моніторингу стану довкілля на тій чи іншій території, виявлення екологічних порушень, організації колективних звернень з цього приводу до управлінських органів та органів правопорядку. Використання громадянським суспільством інформаційних мереж створює публічний електронний моніторинг стану довкілля на тій чи іншій території, до результатів якого має доступ кожний громадянин. Методом краудфандінгу можна як домагатися усунення з посади чиновників, які не реагують на колективні звернення, так і організовувати бойкоти товарів тих корпорацій, які не виконують екологічних стандартів.

Інформаційно-мережеве середовище є досить сприятливим для розв'язання гуманітарних проблем, оскільки кожна особа може обрати предмет спілкування та/або взаємодії та відповідне коло осіб, долучатися до обговорень або виходити з них за власним рішенням.

Громадянське суспільство як інтернет — співтовариство за посередництва інформаційних мереж може реалізувати різноманітні проекти: виробничі, гуманітарні, бізнесові, перепідготовки кадрів, освітні, місцевої та глобальної політики, контролю за держпапаратом, місцевою

го благоустрою та екології, організації відпочинку тощо. Внаслідок технологічних інновацій певні сектори виробництва отримують можливість перейти від великого до малого і середнього бізнесу, а розвиток самоуправління громад зменшує кількість управлінських функцій держави — все це приводить до зростання ролі громадянського суспільства, об'єднаного інформаційними мережами. Це також стимулює розгортання творчості у найрізноманітніших сферах життя людей. Реалізуючи кожний із перерахованих різновидів проектів, інформаційні мережі забезпечують для їх учасників надійний зворотний зв'язок, котрий сприяє їх самоорганізації у солідарну групу, збагаченню їхнього самоорганізаційного досвіду, розумінню функції мереж як прискорювача взаємодії та громадянської співтворчості [6, с. 169—170].

Інструментом консультативної моделі і-демократії є краудсорсинг. На сьогодні він активно розвивається в якості моделі для вирішення будь-якого виду проблем і завдань, що стоять як перед державою, так і суспільством загалом. У рамках парадигми краудсорсингу рішення задачі передають розподіленій і дуже численній групі людей, за допомогою чого вартість і час досягнення результату радикально знижено. Краудсорсинг — це мобілізація ресурсів людей за допомогою інформаційних технологій з метою вирішення завдань, що стоять перед бізнесом, державою й суспільством загалом. Існує багато способів його застосування, які розрізняють як за тематикою і видом одержуваного результату, так і за категорією залучення люди. Голосування як вид краудсорсингу найчастіше є складовою частиною інших типів, зокрема створення контенту.

Пошук рішення — тип краудсорсингу, що є одним із найбільш інтелектуально ємних і наповнених. Це пов'язано з тим, що сюди зараховують величезну кількість платформ, які закривають будь-які питання, пов'язані з аналізом інформації та пошуком рішення. Це можуть бути як складні наукові завдання, на яких спеціалізуються ресурси "Kaggle", "CrowdFlower", "InnoCentive", "Academy of Ideas" і безліч інших, так і доутилітарні приватні завдання, наприклад: пошук оптимального туру з покупкою авіаквитків, екскурсій, локального трансферу і т.д. Вирішенням таких завдань займається ресурс "Flightfox", а також платформа "DARJEELIN". Повноправним представником цього типу є платформи, орієнтовані на збір ідей, їхнє структурування, обговорення та вибір найбільш оптимального рішення для компанії. У західній термінології ці процеси мають назву "відкриті інновації" (англ. open innovation). Одним із представників когорти платформ, що відповідають за нішу відкритих інновацій, є британська компанія "Wazoku". До цього типу також зараховують платформи, що закривають нішу мікрозадач: коли від замовника надходить завдання, воно автоматично розбивається на безліч дрібних завдань, кожне з яких передається для вирішення. Найчастіше ці завдання створюють без застосування механізмів конкурсу. Кожен виконавець отримує завдання і виконує його за певну винагороду, заздалегідь визначену. Сила цього методу ґрунтується на наявності дуже великої бази виконавців, які в мінімальні терміни втілюють завдання в життя. Одним із яскравих представників такого підходу є платформа "Amazon Mechanical Turk" (MTurk).

Основою формування та використання діалогових форм політичної участі є принцип відкритого партнерства влади й громадян, у якому вони є рівними суб'єктами відносин. Кожен із суб'єктів діалогу володіє певними ресурсами, які підтверджують їх суб'єктність та визначають потенціал участі в ньому. Зокрема інституційні суб'єкти володіють системою особливої політичної інфраструктури; громадяни — правом делегувати повноваження щодо ухвалення політичних рішень та низкою конвенційних та неконвенційних засобів тиску на владу; громадські організації, інститут політичної експертизи та ЗМІ — можливостями забезпечувати інформаційний обмін між першими двома суб'єктами діалогу, акумулювати й транслювати інтереси громадян до поля політичного дискурсу. Масштаб і характер поширення демократії участі залежить від того, як функціонує система "держава — громадянське суспільство", оскільки тільки останнє спроможне сформулювати орієнтації на використання громадянами діалогових форм політичної участі [1, с. 76].

Одним із дієвих механізмів взаємодії держави з громадянським суспільством, що забезпечує підвищення довіри суспільства до рішень і дій влади, є механізм консультативної взаємодії [3]. Зміст цього механізму, призначеного для здійснення проблемно-орієнтованих взаємодій, полягає в тому, що органи державної влади для взаємних консультацій і обговорень залучають представників професійних спільнот й авторитетних фахівців недержавного сектора, тобто громадських організацій. Для реалізації такого механізму при органах влади створюються постійні або тимчасові громадські консультативно-експертні ради або комісії, спеціалізовані з найважливіших проблемних напрямів діяльності в зоні відповідальності цих органів. Такі консультативні структури формуються, як правило, на тристоронній основі з відповідальних посадових осіб органів влади, представників недержавних професійних об'єднань і наукових організацій та авторитетних фахівців-експертів.

Робота консультативного механізму взаємодії може надавати позитивний вплив на процес досягнення взаєморозуміння й партнерських відносин між державною владою і громадянським суспільством у вирішенні навіть складних для загального розуміння професійно-орієнтованих проблем тільки за умови, що така робота є відкритою та інформаційно прозорою для суспільства, її результати об'єктивно публічно освітлюються [4, с. 76].

Поширення сучасних інформаційно-комунікаційних технологій в процес взаємодії держави і громадянського суспільства в умовах децентралізації передбачає електронну участь громадян у державних справах, а саме через три ключових елементи. По-перше, інформація — розміщення на веб-сайтах органів влади інформації, що становить ключовий інтерес для суспільства. По-друге, е-консультації — механізми та інструменти он-лайнного обговорення суспільно значущих проблем на сайтах органів влади. По-третє, е-прийняття рішень — врахування он-лайнного внеску громадян у процес прийняття рішень, надання постійного зворотного зв'язку.

Для ефективного застосування досягнень консультативної моделі інформаційної демократії доцільно ширше використовувати один із найпотужніших інструментів взаємодії між державою та громадянським суспільством — е-консультації. Якщо раніше, за відсутності

можливостей інтерактивного діалогу між владою та громадськістю, для цього вимагались незрівнянно більші людські й фінансові ресурси, сьогодні завдячуючи сучасним інформаційно-комунікаційним технологіям, процес громадських консультацій не так важко організувати й підтримувати. Водночас такими ж проблемними залишаються питання визначення відповідного контексту консультацій та їх впровадження в управлінські процеси на всіх етапах, під час визначення напрямів, постановки завдань, прийняття та впровадження рішень.

Слід зважати на досвід, поширений у Європейському Союзі, Канаді, Австралії, Новій Зеландії. Це традиційна практика консультацій шляхом оприлюднення проектів регуляторних актів, які відповідно до мети консультацій мають назви "білий" чи "зелений" документи. У першому виді документів ("білі") окреслено політичні (стратегічні) наміри уряду або пропозиції до впровадження цих намірів. "Зелені" дискусійні документи, у яких запропоновано запитання та альтернативні варіанти відповідей (з інструкціями щодо участі в консультаціях) для цільових груп, які визначають організатори опитування, як правило — уряд. У цих країнах традиційна практика консультацій була ефективно поширена на віртуальне середовище у формі електронної взаємодії державних органів і громади ("Консультації для канадців"; "Візьми участь" у Новій Зеландії; "Е-демократичні консультації" у Великій Британії).

Он-лайнні консультації з цільовими групами не повинні бути широко публічними для досягнення ефекту чи користі. Суттєві можливості існують для представницьких груп, що діють від імені більш широких кіл громадськості. Відомі варіанти консультацій з цільовими групами можуть передбачати створення он-лайнних "громадянських журі" або втілення он-лайнних компонентів у діяльність існуючих у реальному житті журі. Інтерактивними можливостями для консультацій є [8] он-лайнні опитування та дослідження: швидкі й зручні, зазвичай ненаукові, є найбільш поширеним вступом для політичної взаємодії он-лайн.

Наступним потенційно корисним засобом покращення участі громадян у процесі впливу на формування політики є електронні петиції (е-петиції). Як правило, для застосування цього засобу використовують Інтернет, завдячуючи якому громадськість і зацікавлені групи можуть ініціювати колективне звернення, зібрати групу прихильників, які згодні підтримати його своїми підписами та направити до відповідного державного органу або на адресу уряду. Така форма комунікації між громадськістю й владою, у якій ставляться колективні вимоги до уряду, як правило має політичне забарвлення та викликає певний соціальний резонанс. Варто зазначити, що петиції можна розглядати як певну форму колективного вираження волі і впливу на інших суб'єктів суспільних відносин (наприклад, на політичних лідерів, державні установи та громадські організації), здатною виконувати функцію регулювання (англ. softlaw), лобіювання, просування ідей та інтересів. Потенціал такого виду публічного (саме публічного, а не державного) регулювання потребує окремого ґрунтовного дослідження.

Он-лайнні петиції/звернення. У багатьох країнах громадяни мають юридичне право звертатися до свого уряду та парламенту з петиціями. Хоча в Інтернеті бага-

то сайтів, що дозволяють громадянам розміщувати свої петиції, деякі органи влади, як наприклад, Шотландії та Квінсленда (Австралія) спромоглися адаптувати це юридичне право до он-лайнного світу. Автентифікація є серйозною проблемою для офіційних петицій, що пов'язані з урядовим та парламентським процесом. Замість того, щоб автентифікувати ідентичність кожної особи, що поставила свій підпис в он-лайн, пропонують автентифікувати всю петицію загалом, шляхом верифікації наявності відповідної кількості людей, що вимагається для надання петиції чинності (перевіривши телефонні номери та адреси осіб, які підписались, для визначення достатньої кількості підписів від реальних осіб; шляхом контактування із заявниками для усунення спроб шахрайства). Попри те, що е-петиції є чи не найсучаснішою технікою консультативної моделі інфодемократії, на практиці можуть виникати труднощі юридичного характеру, насамперед у процедурі збирання підписів. Особливо в Україні, де електронні підписи, а з ними й процедура автентифікації, ще не стали звичайними атрибутами суспільного життя (такою є переважна кількість країн світу). Щоб підтвердити правдивість волевиявлення учасників е-петицій необхідні "традиційні" засоби верифікації (шляхом безпосереднього контакту із заявниками, перевірки адресних даних за допомогою довідкових служб тощо), що можуть застосовуватись у партнерстві з громадянським і приватним секторами [2, с. 114—115].

Відкриті звернення в он-лайн. Якщо громадські слухання он-лайн — переведення реальних слухань в он-лайн середовище, сприйняття відкритих звернень (політичних заяв) в он-лайн є першим кроком у напрямі інтеграції он-лайнної інтерактивності в традиційний процес слухань. Це може спрацювати в двох напрямках: люди з віддалених місць можуть подавати інформаційні матеріали перед, під час чи після слухань для включення до стенограми слухань й у зворотному напрямку; люди, що беруть участь у слуханнях, можуть поширювати електронні копії своїх презентацій та заяв для поширення в реальному часі в он-лайн.

Е-прийняття рішень. При прямій демократії участь громадян у процесі прийняття рішень, як правило, обмежується здійсненням голосування. Сучасні інформаційно-комунікаційні технології дозволяють брати активну участь у процесі обговорення потреб місцевих громад та внесення пропозицій, на основі яких приймаються рішення. Одним із аспектів консультативної моделі є залучення громадян до прийняття важливих стратегічних рішень із питань державного та регіонального розвитку шляхом можливості обговорення рішень міської ради, парламенту за посередництвом форумів, блогів та чатів. Так, у грудні 1997 р. у Великій Британії було запущено проект "UKCOD" [7], що став кращим прикладом світового партнерства за участю національного уряду, який в он-лайнні надавав консультації для Кабінету Міністрів. Думка громадян сайту дозволяє забезпечити громадський уряд із зворотним зв'язком пропозиціями щодо свободи інформації. На нашу думку, цей проект мав сильний вплив на розвиток і-демократії в інших країнах Європи.

Одним із механізмів участі громадськості в прийнятті рішень є е-нормотворення (англ. e-rulemaking), яке дозволяє громадянам впливати на процес ухвалення нормативно-правових актів. У цьому інструменті е-врядування

поєднано ключові елементи демократичного впливу на процес прийняття рішень, що притаманні е-консультаціям та е-голосуванню. Завдання, які виконує механізм е-нормотворення в рамках процесуальної моделі, такі:

- посилення демократичної легітимності, яке можна досягнути через: 1) кращого розуміння громадськістю процесу нормотворення; 2) збільшення якості та кількості коментарів громадськості в процесі нормотворення; 3) додавання більшої інтерактивності процесу надсилання коментарів і покращення його широкого обговорення; 4) збільшення можливостей більш демократичних підконтрольних інституцій, таких як Конгрес чи Президент, для нагляду за регуляторним процесом;

- вдосконалення рішень, що приймаються з точки зору оцінки впливу регуляторного акту на розв'язання проблем і покращення фінансової ефективності регуляторної політики;

- зменшення адміністративних витрат. Використання ІКТ у регуляторному процесі дозволяє більш ефективно обробляти документи та поширювати їх між особами та інституціями, що беруть у ньому участь;

- посилення рівня дотримання встановлених правил. Вимогою для належного виконання встановлених правил є їх чітке й однозначне розуміння. Вирішення цієї мети можна досягнути як збільшеною доступністю роз'яснень, коментарів у он-лайнні, так і можливістю отримання більш докладних інструкцій для дотримання правил [9].

Інформаційно-комунікаційні технології прогресивно сприяють поширенню інформації, обговоренню політичних питань, широкій демократичній участі окремих осіб та груп, більшій прозорості та підзвітності демократичних інститутів і процесів, залучають громадян у способи, які приносять користь демократії і суспільству тому "апетити" та очікування громадян щодо того, що має бути їм забезпечено в контексті можливостей на участь в управлінні державними справами, змінюються під впливом, зокрема, розвитку технологій. При цьому важливо пам'ятати, що для е-демократії первинною є демократія, а не електронний компонент, натомість сутність е-врядування — у використанні ІКТ в оптимізації взаємодії центральних органів виконавчої влади та наданні адміністративних послуг споживачам. Однак використання ІКТ недостатньо для того, щоб оптимізувати наявні механізми участі громадян в управлінні державними справами. Це означає, що недостатньо обмежитись тим, щоб урегулювати е-демократію шляхом закріплення на рівні законодавства принципу технологічної нейтральності при реалізації прав громадян на участь в управлінні державними справами з відповідними державними гарантіями забезпечення цього. Натомість потрібно переглянути перелік передбачених законодавством механізмів на участь в управлінні державними справами та розширити його, додавши максимум користі, оперативності та достовірності з допомогою розвинених сучасних технологій.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Отже, оскільки проблема е-участі є наріжним каменем інформаційної демократії, взаємодія між владою

та громадськістю — важливий показник демократичності та легітимності врядування. Ця парадигма спирається на розуміння процесу управління як комунікації, вектори якої спрямовані не лише на внутрішню системну організацію процесу впорядкування діяльності державного апарату та регулятивного впливу на діяльність суб'єктів недержавного сектору, але й на горизонтальне поширення інформації, що перетинає кордони владної компетенції державних органів та спонукає до контакту з суспільно-громадськими інституціями та приватними організаціями, залучаючи до участі громадськість із недержавних (неприбуткового та приватного) секторів.

Саме зараз першочерговими завданнями можна виділити: створення національних електронних інформаційних ресурсів, а також загальний розвиток інформаційного простору, що вбачається в таких аспектах: процеси євроінтеграції на подальший розвиток України; потреба формування і реалізації ефективної державної політики у сфері впровадження інформаційно-комунікаційних технологій; сучасні виклики, загрози та потреби суспільства і держави; необхідність розвитку національної інформаційної інфраструктури (а саме: електронного урядування та електронної демократії; впровадження та використання інформаційних технологій, продуктів і послуг). Адже у сучасному світі подолання цифрової нерівності є істотною умовою подолання соціально-економічної нерівності громадян, активізації їх участі в управлінні державою, освіті, працевлаштуванні, охороні здоров'я, культурі, дозвіллі. Це свідчить про рівень розвитку суспільства, а для ефективного зростання як окремого громадянина, так і цілого суспільства такі аспекти є необхідними.

Література:

1. Богдановская И.Ю. Информационное общество и государство. "Электронное государство" / И.Ю. Богдановская // Общественные науки и современность. — 2004. — № 6. — С. 105—111.
2. Митко А. До питання значення технік е-участі для розвитку діалогових форм взаємодії влади та громади / А. Митко // П'ята щорічна міжнародна конференція Парламентські читання, 30 жовтня 2015 р. — Лабораторія законодавчих ініціатив. — 132 с.
3. Митко А.М. Наукові розвідки теорії гейткіперів / А.М. Митко // Науковий вісник Одеського державного економічного університету. — Одеса, 2012. — № 2 (154). — С. 94—101.
4. Нисневич Ю. А. Информационно-коммуникационная стабилизация политической системы / Ю.А. Нисневич // Вестник Российского университета дружбы народов. — Серия: Политология. — 2006. — № 1 (6). — С. 68—80.
5. Федоркін Д.В. Комунікаційна функція держави: теоретико-правовий аналіз / Д.В. Федоркін // Альманах права, Вип. 6. — 2015. — С. 356—362.
6. Цивілізаційний вибір України: парадигма осмислення і стратегія дії: національна доповідь / Ред. кол.: С.І. Пирожков, О.М. Майборода, Ю.Ж. Шайгородський та ін.; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. — К.: НАН України, 2016. — 284 с.

7. Clift S. Democracyis Online 2.0 [Electronic resource] / S. Clift. — Mode of access: <http://www.publicus.net/articles/democracyisonline.html/>

8. Clift S. Online Consultations and Events Top Ten Tips for Government and CivicHosts v1.1 [Electronic resource] / S. Clift. — Mode of access: <http://www.publicus.net>

9. Coglianese C. E-Rulemaking: Information Technology and the Regulatory Process. Regulatory Policy Program Working Paper RPP200402 / C. Coglianese. — Cambridge, MA: Center for Business and Government, John F. Kennedy School of Government, Harvard University, 2004. — 66 p.

10. Goel R.K., Saunoris J.W. Forms of Government Decentralization and Institutional Quality: Evidence from a Large Sample of Nations. Asian Development Bank Institute. ADBI Working Paper, N 562. March 2016.

References:

1. Bogdanovskaja, I. Ju. (2004), "Information society and the state. "Electronic State"", *Obshhestvennye nauki i sovremennost'*, vol. 6, pp. 105—111.
 2. Mytko, A. (2015), "The issue of the importance of e-participation techniques for the development of dialog forms of interaction between the authorities and the community", *P'iata schorichna mizhnarodna konferentsiia Parlaments'ki chytannia [Fifth Annual International Parliamentary Reading Conference]*, Laboratory of Legislative Initiatives, Kyiv, Ukraine, pp. 114—115.
 3. Mytko, A. M. (2012), "Scientific intelligence of the theory of gatekeepers", *Naukovyj visnyk Odes'koho derzhavnoho ekonomichnoho universytetu*, vol. 2 (154), pp. 94—101.
 4. Nisnevich, Ju. A. (2006), "Information and communication stabilization of the political system", *Vestnik Rossijskogo universiteta druzhby narodov*. — Serija: Politologija, vol. 1 (6), pp. 68—80.
 5. Fedorkin, D.V. (2015), "Communication function of the state: theoretical and legal analysis", *Al'manakh prava*, vol. 6, pp. 356—362.
 6. Pyrozchkov, S. I, Majboroda, O. M. and Shajhords'kyj, Yu. Zh. (2016), *Tsyvilizatsijnij vybir Ukrainy: paradyhma osmyslennia i stratehiia dii: natsional'na dopovid'* [Ukraine's Civilizational Choice: An understanding paradigm and a strategy for action: a national report], Kyiv, Ukraine.
 7. Clift, S. "Democracyis Online 2.0", available at: <http://www.publicus.net/articles/democracyisonline.html/> (Accessed 16 September 2018).
 8. Clift, S. "Online Consultations and Events Top Ten Tips for Government and Civic Hosts", available at: <http://www.publicus.net> (Accessed 18 October 2017).
 9. Coglianese, C. (2004), *E-Rulemaking: Information Technology and the Regulatory Process. Regulatory Policy Program Working Paper RPP200402*, Kennedy School of Government: Harvard University.
 10. Goel, R.K. Saunoris, J.W. (2016), *Forms of Government Decentralization and Institutional Quality: Evidence from a Large Sample of Nations*, Asian Development Bank Institute. ADBI Working Paper.
- Стаття надійшла до редакції 02.02.2019 р.*

О. А. Рачинська¹,
завідувач сектору координації ТАІЕХ відділу управління проектами,
Центр адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.4.158

ОПТИМІЗАЦІЯ МЕХАНІЗМІВ КОМУНІКАТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У СФЕРІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

О. Rachynska,
Head of the TAIEX Coordination Sector, Project Management Department,
Center for Adaptation the Civil Service to the Standards of the European Union

OPTIMIZATION OF MECHANISMS OF COMMUNICATIVE INTERACTION IN THE PUBLIC ADMINISTRATION SPHERE

Встановлено, що невід'ємною складовою діяльності та функціонування владних інституцій у сучасних демократичних суспільствах є активізація інформаційно-комунікативної політики. Фаховий підхід до формування й реалізації інформаційної стратегії є умовою ефективності та результативності функціонування органів державної влади, забезпечення стабільності політичної системи та утвердження держави як повноправного суб'єкта міжнародних відносин та інформаційних взаємодій у глобальному інформаційному просторі.

Проаналізовано механізми вдосконалення діяльності органів державної влади у сфері публічного управління шляхом оптимізації комунікативної взаємодії держави та громадськості та на цій основі — виокремлено інструментів комунікативної взаємодії. До спеціальних принципів реалізації комунікативної взаємодії у сфері публічного управління віднесено: гарантованості прав на інформацію; відкритості, доступності інформації та свободи її поширення; об'єктивності, вірогідності інформації; повноти і точності інформації; законності одержання, використання, поширення та зберігання інформації. Доведено, що механізм комунікативної взаємодії доцільно розглядати як послідовну реалізацію комплексу правових та організаційних дій, що базуються на основоположних принципах, цільовій орієнтації та використанні відповідних методів управління, спрямованих на задоволення інформаційно-комунікативних потреб населення і організації діяльності органів влади.

Процес комунікативної взаємодії визначено як систему послідовних методологічних, методичних і організаційно-технічних процедур у межах окремих складових механізмів, пов'язаних між собою єдиною метою: отримати достовірні дані про досліджуване явище чи процес для їх подальшого використання задля підвищення ефективності комунікативного діалогу влади та інститутів громадянського суспільства.

The problem statement. It was established that the activation of information and communication policy is an integral part of the activity and functioning of government institutions in modern

¹ ORCID: 0000-0003-0974-0534

democratic societies. Professional approach to the formation and implementation of information strategy is a condition for the effectiveness and efficiency of the functioning of government authorities, ensuring the stability of the political system as well as establishing the state as a full-fledged subject of international relations and information interactions in the global information space.

The purpose of the article is the analysis of mechanisms for improving the activities of government authorities in the public administration sphere by optimizing the communicative interaction between the state and the public, and the isolation of the tools of communicative interaction on this basis.

The main content of the article. It was proved that the mechanism of communicative interaction should be considered as a consistent realization of a complex of legal and organizational actions based on the fundamental principles, the target orientation as well as the use of appropriate management methods aimed at satisfying the information and communication needs of the population and the organization of the activities of the authorities. Special principles of the implementation of communicative interaction in the public administration sphere include the guarantee of rights to information; openness, accessibility of information and freedom to disseminate it; objectivity and probability of information; completeness and accuracy of information; legality of obtaining, using, distributing and storing information. It is expected to improve the activities of government authorities in the public administration sphere by optimizing the communicative interaction between the state and the public as a result. Forms, methods and communication technologies should be selected in accordance with the principles of communicative activities as well as tools of communicative interaction should be singled out.

Conclusions. The process of communicative interaction is defined as a system of consistent methodological, organizational and technical procedures within individual components of the mechanisms associated with one purpose: to obtain reliable data on the phenomenon under investigation or the process for their further use in order to increase the effectiveness of the communicative dialogue between the government authorities and civil society institutions.

Ключові слова: інформаційно-комунікативна політика, демократичних інформаційна стратегія, механізми, принципи, інструменти, діалог, інститути громадянського суспільства.

Key words: informational and communicative policy, democratic information strategy, mechanisms, principles, tools, dialogue, civil society institutions.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Глибокі системно-структурні зміни, що відбуваються в українському суспільстві, пов'язані в першу чергу з реформаційним розвитком політичних і соціально-економічних процесів, поширення їх на сферу політико-владних відносин вимагає адекватної та своєчасної оцінки ситуації у всіх без винятку сферах діяльності. Така об'єктивна оцінка неминуче корелюється з суспільною свідомістю, новими парадигмами і мотивами поведінки різних соціальних груп населення. Відповідно до нових завдань у суспільстві і у владних структурах держави все більш гостро відчувається необхідність в осмисленні логіки, тенденцій і динаміки соціально-економічних, політичних і суспільних трансформацій.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ЦЬОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР

Інформаційно-аналітичне забезпечення органів державної влади, нові канали надання адміністративних послуг, питання функціонування механізмів державного управління в системі електронного уряду та реформування державного управління за допомогою сучасних інформаційно-комунікаційних технологій та електронного врядування було висвітлено у роботах О. Ємельяненко, П. Клімушина, І. Клименко, І. Коліушко, К. Линьова, В. Лисицького, А. Семенченко, О. Шевчука, Т. Вороніної, С. Здіорука, О. Мельник та ін.

Правова проблематика інформаційного суспільства, електронного урядування є предметом дослідження вітчизняних науковців: О. Баранова, В. Брижко, А. Но-

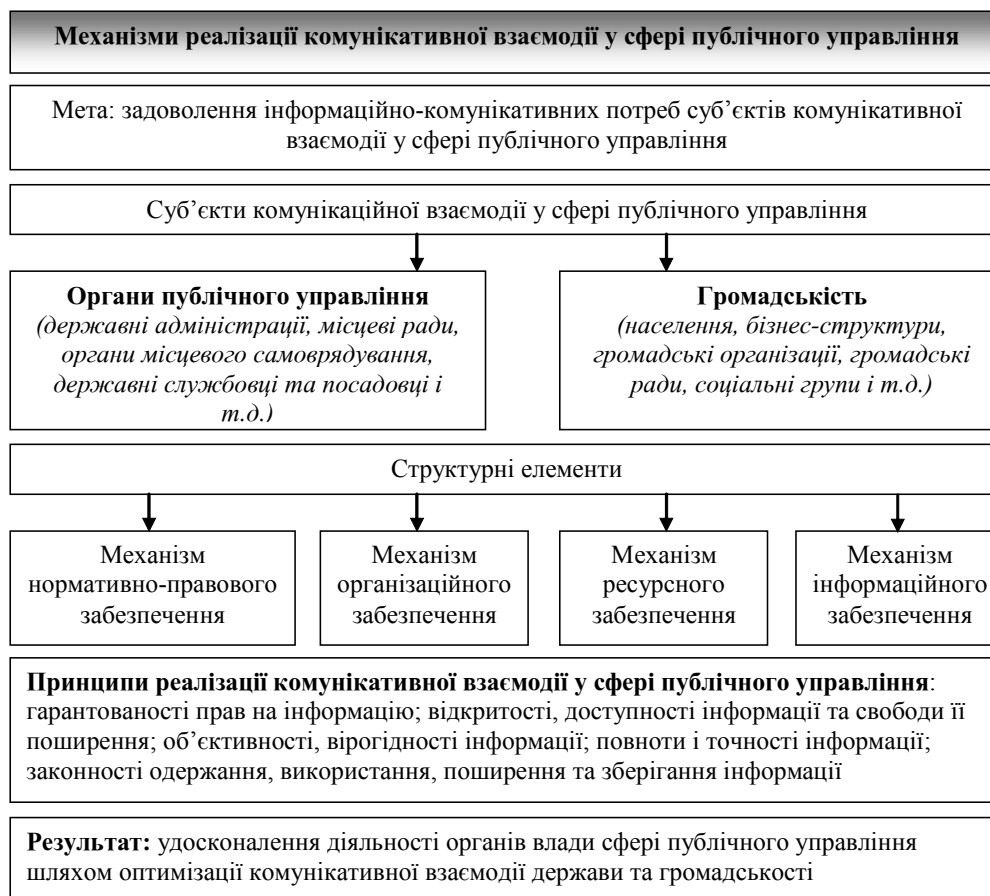

Рис. 1. Механізми реалізації комунікативної взаємодії у сфері публічного управління

Джерело: власна розробка.

вицького, В. Цимбалюка та ін. Окремо слід виділити наукові роботи І. Арістової, М. Кузнецової, О. Радченко, А. Серенка та ін.

Окремо слід зазначити, що предметом досліджень особливостей комунікативної взаємодії у сфері публічного управління виступають наукові праці з проблем формування нових підходів до комунікації в публічному просторі державного управління М. Лашкіної [2]; забезпечення ефективності інформаційно-комунікативних процесів в сучасних суспільствах, пошуку нових комунікативних можливостей у сфері державного управління, Г. Почепцова [5—6].

ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Україна як демократична, правова держава, що активно реалізує західноєвропейський вектор зовнішньої політики та прагне інтегруватись у глобальний інформаційний простір, дотримується визнаних європейських стандартів інформаційної діяльності органів державної влади, демократичних принципів їхнього функціонування в глобальному інформаційному просторі. Невід'ємною складовою діяльності та функціонування владних інституцій у сучасних демократичних суспільствах є активізація інформаційно-комунікативної політики.

Водночас, як зазначається науковцями, саме фаховий підхід до формування й реалізації інфор-

маційної стратегії є умовою ефективності та результативності функціонування органів державної влади, забезпечення стабільності політичної системи та утвердження держави як повноправного суб'єкта міжнародних відносин та інформаційних взаємодій у глобальному інформаційному просторі [12, с. 530].

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є здійснення аналізу інформаційно-комунікаційного аспекту сучасних системних підходів в організації державного управління особлива роль й особливостей реалізації комунікативної взаємодії у сфері публічного управління.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Характерними рисами офіційного семантичного коду процесу комунікації в сфері публічного життя, на думку дослідників, є:

— пошук істини шляхом дискусії замінило декретоване гасло про історичну місію побудови нового і досконалого суспільства;

— значення складових елементів семантичного коду не є стабільними і залежать від кон'юнктури, поточних політичних потреб правлячої еліти;

— незалежні від офіційного коду інформації та оцінки подій публічного життя не могли бути трансльовані за допомогою інститутів, контрольованих правлячою елітою, і поширювалися лише через неформальні контакти (самвидав);

— події та думки, які обходили офіційний код, немовби не існували для правлячої еліти, отже, створювалася так звана "ідеологічна дійсність";

— офіційний семантичний код було вбудовано символіку обов'язкової підтримки існуючих владних структур, яка доки центр панував над правом і був досить сильним, успішно виконувала функцію підтримки існуючого суспільного ладу;

— дійсна громадська думка через відсутність плюралізму в сфері обміну інформацією та оцінками була заблокована; намагання порушити кордони семантичного коду публічним висловленням думок або інформацій про факти, що не містилися в офіційному коді, тлумачили як девіантну поведінку, соціальну патологію, взагалі, як державний злочин [4, с. 46].

Найважливішим фактором усвідомленої узгодженості комунікативних дій виступають індивідуальні орієнтації. Індивідуальні орієнтації, що лежать в основі ціннісних установок, обумовлюються і формуються у кожного індивіда, виходячи з цілого ряду ознак і обставин. До них відносяться: особистісні — фізичні та психологічні особливості (включаючи вагу, зріст, вік і соціальний статус); культурні; освітні; сімейні; релігійні; соціально-класові; національні, расові. Врахування цих характерних ознак і обставин допомагає суб'єкту управління цілеспрямовано і адресно впливати на формування установок.

Всі установки можна розділити на три категорії: позитивні, негативні, нейтральні (відсутність установки). У своєму ставленні до певної проблеми більшість людей, як правило, залишаються нейтральними і пасивними. Їх називають "мовчазною більшістю". Однак саме вони тримають у своїх руках результат ціннісного вибору багатьох. Індивіди не виявляють інтересу до інформації, які повністю не відповідає їх власній точці зору або дисонує з нею, і в той же час схильні шукати додаткову інформацію, яка відповідає їх власним установкам або співзвучна з ними. Подібна типізація особливостей формування громадської думки з урахуванням індивідуальних орієнтацій його безпосередніх виразників корисна перш за все тим структурам управління, які пов'язані з виборчим процесом. У такому процесі сходяться дуже багато з розглянутих елементів. Головним аспектом виступає прагнення влади взаємодіяти з громадською думкою, допомагати громадськості будь-якими способами форсувати електоральні переваги, в яких вона сама зацікавлена.

Механізм комунікативної взаємодії доцільно розглядати як послідовну реалізацію комплексу правових та організаційних дій, що базуються на основоположних принципах, цільовій орієнтації та використанні відповідних методів управління, спрямованих на задоволення інформаційно-комунікативних потреб населення і організації діяльності органів влади.

На рисунку 1 представлено механізми реалізації комунікативної взаємодії у сфері публічного управління.

У структурі механізму комунікативної взаємодії можна виділити чотири основних елементи: механізм

нормативно-правового забезпечення, механізм організаційного забезпечення, механізм ресурсного забезпечення, механізм інформаційного забезпечення.

Таким чином, мета реалізації механізмів комунікативної взаємодії у сфері публічного управління полягає у задоволенні інформаційно-комунікативних потреб суб'єктів комунікативної взаємодії у сфері публічного управління.

1. Механізм нормативно-правового забезпечення. Правове забезпечення комунікативної взаємодії передбачає: всебічне використання засобів і форм юридичного впливу на об'єкт управління з метою підвищення ефективності комунікації (зокрема опрацювання нормативних актів, що регулюють функціональні і правові відносини у процесі задоволення інформаційно-комунікативних потреб населення і самих органів влади, сукупність правових норм, втілених у внутрішні документи); державне регулювання і державну підтримку комунікативної взаємодії [14].

Забезпечення принципів відкритості та прозорості у державному управлінні передбачає закріплення цього принципу в законодавчому рівні та обов'язкову нормативно-правову регламентацію механізмів реалізації. В Україні забезпечення відкритості суб'єктів владних повноважень регламентується законами України "Про інформацію" від 02.10.1992 (з змінами і доповненнями) [10]; "Про доступ до публічної інформації" від 13.01.2011, який набув чинності 9 травня 2011 [8]; "Про центральні органи виконавчої влади" від 17.03.2011 [11].

Одним із ефективних механізмів забезпечення принципу відкритості у державному управлінні є електронне урядування, концепція розвитку якого схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України № 649-р від 20.09.2017 [1]. Розглядаючи питання щодо реалізації права на доступ до інформації, слід відмітити закони України "Про звернення громадян" [9] та "Про доступ до публічної інформації" [7].

Основними недоліками чинних нормативно-правових актів, що мають забезпечувати ефективну взаємодію органів державної влади з громадськістю, є фрагментарність і несистемний підхід в реалізації відповідних заходів. Значним недоліком комунікаційної сфери України є високий рівень утаємниченості й прихованості інформації щодо діяльності її як державних, так і недержавних суб'єктів.

2. Механізм організаційного забезпечення включає упорядкування, формування організаційної структури підрозділів органів влади з інформаційно-комунікативної діяльності, безпосереднє внутрішньо-організаційне управління шляхом реалізації функцій прогнозування, планування, організації, мотивації, контролю, координації.

Необхідною складовою взаємодії суспільства та влади є їх двосторонній, збалансований зв'язок, який включає участь громадськості в управлінні державою, що супроводжується систематичним її залученням до вирішення соціально значущих проблем. На практиці така участь реалізується шляхом включення неурядових організацій та громадян у процеси прийняття рішень органами державної влади та місцевого самоврядування, що згідно з методологією ОЕСР передбачає два основні напрями, а саме: консультування і активну

участь. Серед методів проведення консультацій на постійній основі можна виділити такі важливі інструменти [13]:

1. Громадські приймальні. Цей метод пропонує громадянам постійну можливість за попереднім записом у певний час очно розмовляти з відповідальними посадовими особами, висловлюючи їм зауваження і пропозиції з питань державного управління.

2. Internet-чати. Проведення діалогу через Internet у режимі реального часу між працівниками органів влади, які виступають ведучими обговорення, і громадянами в стислі строки, зазвичай протягом 1—2 годин. Обмін думками проходить таким чином, що надруковане одним учасником повідомлення одразу з'являється на екранах інших учасників. Іноді організатори обмежують число учасників до 12—15 для більш інтенсивного групового спілкування.

3. Громадські комітети. Відносно новий метод, що передбачає формування постійних груп громадян за їх згодою на основі представницької вибірки з усього населення або цільової аудиторії, наприклад, молоді. Ці групи регулярно консультують уряд шляхом висловлювання своїх поглядів на різні проблеми за допомогою поштових або телефонних опитувань, інтерв'ю тощо.

Розрізняють два різновиди зворотного зв'язку від громадськості, а саме:

— добровільний зворотний зв'язок — збір думок, які громадяни добровільно надають органам влади щодо певних проблем;

— зворотний зв'язок за запитом — звернення органів влади до громадян із запрошенням висловлювати свої думки щодо певних проблем.

Розглянемо деякі сучасні методи одержання добровільного зворотного зв'язку, які доцільно використовувати у контексті реалізації механізмів комунікативної взаємодії у сфері публічного управління:

1. Поштові скриньки. Встановлення точок постійного збору скарг і пропозицій, що традиційно використовується у багатьох країнах і дозволяє збирати важливі дані: пропозиції можуть містити корисні управлінські ідеї, а скарги — вказати на необхідні зміни в урядовій політиці. З розвитком інформаційно-комунікаційних технологій набули поширення електронні поштові скриньки — адреси електронної пошти, на які громадяни можуть абсолютно вільно надсилати коментарі з певних проблем, проектів, політик тощо.

2. Електронні звернення. Робота із зверненнями громадян з вимогами, пропозиціями і скаргами до органів влади за допомогою засобів Internet. Електронна система подання звернень має бути розміщена на спеціальному web-сайті та має такі основні можливості: оприлюднення текстів звернень в Internet; показ додаткової інформації про висвітлені у зверненнях проблеми; додавання реквізитів і електронної адреси подавачів звернень; ведення Internetфоруму з обговоренням кожного електронного звернення всіма бажаними громадянами.

3. Використання переліків питань, що часто повторюються (Frequently asked questions — FAQ). Списки FAQ, що зібрані з певної тематики, обробляються і аналізуються за допомогою спеціальних комп'ютерних програм, що допомагає органам влади точніше визначати

потреби громадян та відслідковувати типові запитання від них. Розроблені деякі комерційні програми управління списками FAQ, які автоматично формують такі списки і дають змогу їх оновлювати.

4. Механізм ресурсного забезпечення включає кадрове, технічне забезпечення та науково-методичне забезпечення, форми, методи, технології взаємодії з оточуючими, добір, розстановку, просування кадрів, їх професійне навчання, фінансування програм розвитку комунікації, інформаційні ресурси (засоби, програми, технології).

Новим інструментом підтримки взаємодії влади та громадськості стають обласні цільові програми сприяння розвитку громадянського суспільства та співпраці органів влади й інститутів суспільства. Завданнями таких програм є створення умов для розвитку громадянського суспільства, налагодження співпраці влади та інститутів суспільства, фінансова підтримка ініціатив для спільного вирішення завдань регіональної політики. У межах програм передбачаються фінансові ресурси для проведення публічних консультацій із громадськістю, вивчення громадської думки, проведення конкурсів соціальних проектів серед громадських організацій, створення ресурсних центрів громадських ініціатив, навчання державних службовців та представників громадських організацій використанню інструментів громадської участі, проведення форумів соціальних інвестицій тощо [13].

5. Механізм інформаційного забезпечення. До елементів механізму інформаційного забезпечення можуть бути віднесені: одержання, використання, поширення, зберігання інформації.

Програма моніторингового дослідження зазвичай включає в себе два взаємопов'язаних розділи: методологічний і процедурний. Методологія дослідження базується на наступних обов'язкових структурних елементах:

1. Актуалізація, визначення проблеми, об'єкта і предмета дослідження.
2. Визначення мети і завдання дослідження.
3. Попередній аналіз об'єкту дослідження.
4. Інтерпретація основних понять і категорій.
5. Розробка робочих гіпотез дослідження.
6. Визначення моделі дослідження і / або опису сценарію дослідження.

Процедурний розділ програми включає в себе два основних компоненти:

1. Принциповий план дослідження.
2. Методи, інструментарій, процедуру збору і аналізу первинних даних.

У процесі реалізації цілей і завдань моніторингу дослідник, як впливає з загальноновизнаних канонів, покликаний спиратися на диверсифікований ряд теоретичних і емпіричних методів, широко використовуваних в практиці пізнання соціальних процесів, явищ, інститутів. Виділимо найбільш значущі і затребувані методи.

У групі теоретичних ми вважаємо найбільш ефективними: типологічний, системний, структурно-функціональний, логіко-аналітичний та фактографічний методи. З числа емпіричних методів в якості опорних виділяються такі: опитування (анкетування, інтерв'ювання), спостереження, вивчення документальних джерел, ме-

тод експертних оцінок, фокус-груп, а також дискурс-аналіз та контент-аналіз інформаційних продуктів мас-медіа (центрального, регіонального, місцевого).

У комплексі емпіричних методів, що застосовуються в процесі моніторингових досліджень громадської думки, провідним, як правило, є метод опитування, що представляє собою уніфікований і оптимальний спосіб збору соціальної інформації про об'єкт в ході безпосереднього (інтерв'ю) чи опосередкованого (анкетування) соціально-психологічного спілкування соціолога (інтерв'юера) і опитуваного (респондента) шляхом реєстрації відповідей на питання, задані кореспондентом. Основне призначення опитування — в тому, щоб отримати максимально повну і достовірну інформацію про стан суспільної свідомості (групового, індивідуального), а також засновану на відображенні в свідомості опитуваних інформацію про соціальні факти, події, явища, прямо або побічно пов'язані з їх діяльністю. Особливо зростає значення цього методу в дослідженні соціальних явищ і процесів, які малодоступні для безпосереднього спостереження, а також у тих випадках, коли досліджувана сфера мало забезпечена документальною інформацією.

Іншою важливою умовою достовірності результатів дослідження є коректність вибірки, що представляє собою відібрану групу одиниць опитування, думку яких хоче дізнатися дослідник. Вибірковий метод покликаний підвищити якість і надійність процедури збору і обробки інформації, що дозволить комплексно і глибоко вивчити соціальні об'єкти.

До спеціальних принципів реалізації комунікативної взаємодії у сфері публічного управління мають бути віднесені принципи: гарантованості прав на інформацію; відкритості, доступності інформації та свободи її поширення; об'єктивності, вірогідності інформації; повноти і точності інформації; законності одержання, використання, поширення та зберігання інформації.

Як результат, очікується удосконалення діяльності органів влади сфері публічного управління шляхом оптимізації комунікативної взаємодії держави та громадськості.

Відповідно до принципів комунікативної діяльності мають бути відібрані і форми, методи і технології комунікації. Варто виділити такі інструменти комунікативної взаємодії:

- випуск і поширення інформаційних бюлетенів, прес-релізів, оглядів, фото-відеоматеріалів, інформаційних збірників, експрес-інформації;
- проведення прес-конференцій, брифінгів, політичних діалогів, телевізійних дебатів, "круглих столів", прес-клубів, інтерв'ю з керівниками органів державної влади;
- підготовка і проведення теле- і радіопередач; забезпечення публікацій (виступів) у ЗМІ керівників або інших відповідальних працівників органів державної влади;
- створення архівів інформації про діяльність органів державного управління;
- розміщення WEB-сторінок в мережі Інтернет про орган влади та його діяльність;
- інші форми поширення офіційної інформації, що не суперечать чинному законодавству [3].

На нашу думку, специфіка комунікативної взаємодії у сфері публічного управління полягає у такому:

- комунікації органів влади у більшості випадків носять обов'язковий характер і процеси їх здійснення визначаються впливом внутрішніх, зовнішніх факторів та нормативними актами чи розпорядженнями вищих організацій;
- комунікативні процеси на місцях споживання публічних послуг виступають складовими елементами процедури використання цих послуг (управлінських/адміністративних, громадських, соціальних та ін.);
- через налагодження комунікативних процесів органи влади здійснюють оперативний контроль за дієвістю свого впливу на вирішення суспільних проблем;
- органи влади мають задовольняти не лише власні інформаційно-комунікативні потреби, зумовлені завданнями та необхідністю прийняття ефективних управлінських рішень, а й потреби фізичних, юридичних осіб та центральних органів державної виконавчої влади.

Поряд з цим, ще однією обов'язковою вимогою до комунікативної взаємодії є врахування специфіки місцевості — галузевої структури виробництва, пріоритетних напрямів розвитку території, наявності ресурсів, інфраструктури економіки та забезпечення її розвитку, демографічних, міграційних особливостей регіону тощо.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Таким чином, процес комунікативної взаємодії визначено нами як систему послідовних методологічних, методичних і організаційно-технічних процедур у межах окремих складових механізмів, пов'язаних між собою єдиною метою: отримати достовірні дані про досліджуване явище чи процес для їх подальшого використання задля підвищення ефективності комунікативного діалогу влади та інститутів громадянського суспільства.

Визначаючи перспективи подальших розвідок у цьому напрямі варто зазначити на необхідності більш детального аналізу процесів, пов'язаних із послідовним і системним вивченням громадської думки та пошуком комунікативного діалогу за допомогою громадської думки у співвідношенні з тенденціями розвитку публічного управління.

Література:

1. Концепція розвитку електронного урядування в Україні. Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20 вересня 2017 р. № 649-р [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/pras/250287124>
2. Лашкіна М. Нові підходи до комунікації в публічному просторі державного управління [Електронний ресурс] / М. Лашкіна // Публічне управління: теорія та практика — № 1 (13) 12013. — Режим доступу: <http://kbuara.kharkov.ua/e-book/putp/2013-1/doc/1/02.pdf3> / 2013
3. Малиновський В.Я. Державне управління: навч. посіб. / В.Я. Малиновський. — Луцьк: Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки, 2000. — 558 с.

4. Осовський В. Проблема ідентифікації громадської думки // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. — 1998. — № 1—2. — С. 36—52.

5. Почепцов Г. Інформаційно-комунікативні процеси в сучасних суспільствах [Електронний ресурс] / Г. Почепцов. — Режим доступу: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/13544>

6. Почепцов Г. Нові комунікативні можливості у сфері державного управління [Електронний ресурс] / Г. Почепцов. — Режим доступу: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/8049>

7. Про доступ до публічної інформації. Закон України від 13 січня 2011 року № 2939-VI (поточна редакція від 01.05.2015, підстава — 319-VIII) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>

8. Про доступ до публічної інформації. Закон України від 13 січня 2011 року № 2939-VI (чинна редакція № 319-VIII від 09.04.2015) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/319-19#n21>

9. Про звернення громадян. Закон України від 2 жовтня 1996 року № 393/96-ВР [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/393/96-вр>

10. Про інформацію. Закон України від 2 жовтня 1992 року N 2657-XII (поточна редакція від 01.01.2017, підстава — 1774-VIII) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.

11. Про центральні органи виконавчої влади. Закон України 17 березня 2011 року № 3166-VI (поточна редакція від 01.01.2019, підстава — 2629-VIII) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17>

12. Публічне управління та адміністрування в умовах інформаційного суспільства: вітчизняний і зарубіжний досвід: монографія / За заг. ред. Сергія Чернова, Валентини Воронкової, Віктора Банаха, Олександра Сосніна, Пранаса Жукаускаса, Йоліти Ввайнхардт, Регіни Андрюкайтене; Запоріж. держ. інж. акад. — Запоріжжя: ЗДІА, 2016. — 606 с.

13. Суспільство та влада: механізми взаємодії: навч.-метод. матеріали для слухачів дисципліни "Механізми взаємодії суспільства і влади" / А.М. Михненко, С.О. Кравченко, І.В. Пантелейчук та ін. — К.: НАДУ, 2013. — 80 с.

14. Терещенко Д.А. Організаційно-правове забезпечення комунікативної діяльності місцевих органів влади: дис.... канд наук з державного управління: 25.00.02 / Д.А. Терещенко; Харківський РІДУ. — Харків, 2009. — 207 с.

References:

1. Government Portal (2017), "Concept of e-Governance Development in Ukraine: Regulation of the Cabinet of Ministers of Ukraine as of 20 September 2017 No 649-r", available at: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/250287124> (Accessed 01 February 2019).

2. Lashkina, M. (2013), "New approaches to communication in the public sphere of public administration", *Publichne upravlinnia: teoriia ta praktyka*, vol. 1, pp. 10—18.

3. Malynovskyi, V.Ya. (2000), *Derzhavne upravlinnia: navchalnyi posibnyk* [Public administration: a training manual], Lesya Ukrainka Volyn State University, Lutsk, Ukraine.

4. Osovskiy, V. (1998), "Problem of identification of public opinion", *Sotsiologhiia: teoriia, metody, marketynh*, vol. 1—2, pp. 36—52.

5. Pocheptsov, G. (2012), "Information and communication processes in modern societies", available at: https://ms.detector.media/ethics/manipulation/informatsiynokomunikativni_protsezi_v_suchasnikh_suspilstvakh/ (Accessed 01 February 2019).

6. Pocheptsov, G. (2012), "New communicative opportunities in the public administration sphere", available at: https://ms.detector.media/ethics/manipulation/novi_komunikativni_mozhливості_u_sferi_derzhavnogo_upravlinnya/ (Accessed 01 February 2019).

7. Verkhovna Rada of Ukraine (2015), Law of Ukraine "On Access to Public Information", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/319-19#n21> (Accessed 01 February 2019).

8. Verkhovna Rada of Ukraine (2015), Law of Ukraine "On Access to Public Information", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17> (Accessed 01 February 2019).

9. Verkhovna Rada of Ukraine (2018), Law of Ukraine "On the Appeals of Citizens", available at: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/393/96-вр> (Accessed 01 February 2019).

10. Verkhovna Rada of Ukraine (2017), Law of Ukraine "On Information", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> (Accessed 01 February 2019).

11. Verkhovna Rada of Ukraine (2011), Law of Ukraine "On Central Executive Authorities", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17> (Accessed 01 February 2019).

12. Chernov, S. Voronkova, V. Banakh, V. Sosnin, O. Zukauskas, P. Vveinhardt, J. and Andriukaitiene, R. (2016), *Publichne upravlinnia ta administruvannya v umovakh informatsiynoho suspilstva: vitchyzniani i zarubizhnyi dosvid: monohrafiia* [Public administration and management in the conditions of the information society: domestic and foreign experience: a monograph], Zaporizhzhia State Engineering Academy, Zaporizhzhia, Ukraine.

13. Mykhnenko, A.M. Kravchenko, S.O. and Pantelichuk, I.V. (2013), *Suspilstvo ta vlada: mekhanizmy vzaiemodii: navchalno-metodychni materialy dlia slukhachiv dystsypliny "Mekhanizmy vzaiemodii suspilstva i vlady"* [Society and power: mechanisms of interaction: educational and methodical materials for the students of discipline "Mechanisms of Interaction of Society and Power"], National Academy for Public Administration under the President of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

14. Tereshchenko, D.A. (2009), "Organizational and legal support of communicative activity of local authorities", Ph.D. Thesis, Public Administration, Kharkiv Regional Institute for Public Administration of the National Academy for Public Administration under the President of Ukraine, Kharkiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 04.02.2019 р.

І. Я. Зима,
к. мед. наук, Головний лікар комунального закладу
"Рівненська обласна клінічна лікарня", м. Рівне

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.4.165

НАУКОВІ ОСНОВИ ВИЗНАЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ КОРПОРАЦІЙ ЯК СОЦІАЛЬНОГО ІНСТИТУТУ

I. Zyma,
PhD in Medical science Chief Physician of the Municipal Institution
"Rivne Regional Clinical Hospital", Rivne

SCIENTIFIC BASIS FOR DETERMINING THE ACTIVITIES OF CORPORATIONS AS A SOCIAL INSTITUTION

Автор ґрунтується на положенні, що система охорони здоров'я в Україні знаходиться в стадії трансформації. Як багато років тому, однією з ключових ланок, яка забезпечує охорону здоров'я в контексті відтворення робочої сили, реалізації соціальних програм не тільки для працівників, але й для членів їх сімей, несе відповідальність за соціальний розвиток громади, регіону, місцевого населення є корпорації та великі підприємства. Такі підприємства також входять до складу корпорацій. Сучасні корпорації працюють у ринкових умовах, їх діяльність спрямована суто на отримання прибутку. Імплементация світового досвіду корпоративної діяльності і створення нового соціального середовища робить корпорації активними учасниками програм корпоративної соціальної відповідальності, спонукає їх до діяльності на основі сумлінної ділової практики та створює середовище сталого розвитку. Практично всі соціальні ініціативи корпорацій містять у собі програми медичного забезпечення.

Спираючись на дослідження авторів автор визначає: сучасні корпорації повною мірою виконують функції соціальних інститутів; визначаючи недоліки в механізмі державного регулювання ринкової поведінки корпорацій як інституційних утворень автор особливу увагу відводить недосконалому регулюванню соціальних процесів у сучасній економічній системі; в нашій країні склалися всі необхідні умови в великих корпораціях з великими обсягами концентрації капіталу для запровадження принципів та заходів соціальної відповідальності та реалізації програм, що пов'язані із заходами щодо охорони здоров'я; одним з дієвих механізмів запровадження програм медичного спрямування в корпораціях є реалізація механізмів сумлінної ділової практики. Сумлінна ділова практика є одним з механізмів запровадження більш повної соціальної політики — політики корпоративної соціальної відповідальності; найбільш значними формами співпраці корпорацій та працівників у сфері сумлінної ділової практики є надання соціальних пакетів корпораціями. Такі пакети завжди містять у собі опції, що пов'язані із охороною здоров'я.

In the article authors are based on the position that the health care system in Ukraine is in the stage of transformation. As many years ago, one of the key components that provides health care in the context of the reproduction of the labor force, the implementation of social programs not only for workers but also for members of their families, is responsible for the social development of the community, the region, the local population are corporations and large enterprises. Such enterprises are also part of corporations. Modern corporations operate in market conditions, their activities are aimed solely at profit making. Implementation of global experience in corporate activities and the creation of a new social environment makes corporations an active participant in corporate social responsibility programs, encourages them to operate on the basis of conscientious business

practices and create a sustainable development environment. Virtually all social initiatives of corporations include programs of medical support.

Drawing on the authors' research, the authors identify: modern corporations fully serve the functions of social institutions; defining the shortcomings in the mechanism of state regulation of market behavior of corporations as institutional formations, the authors devote special attention to imperfect regulation of social processes in the modern economic system; in our country there are all necessary conditions in large corporations with large volumes of concentration of capital for the introduction of principles and measures of social responsibility and the implementation of programs related to health care; one of the effective mechanisms for the introduction of medical programs in corporations is the implementation of mechanisms of honest business practice. Sophisticated business practices are one of the mechanisms for introducing a more comprehensive social policy — corporate social responsibility policies; The most significant forms of cooperation between corporations and employees in the field of honest business practice is the provision of social packages by corporations. Such packages always include health-related options.

Ключові слова: діяльність, корпорації, соціальні, інститути, сфера, охорона, здоров'я, відповідальність, сумлінна, практики.

Key words: activity, corporations, social, institutes, sphere, protection, health, responsibility, conscientious, practice.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Система охорони здоров'я в Україні знаходиться в стадії трансформації, але й як багато років тому, однією з ключових ланок, яка забезпечує охорону здоров'я в контексті відтворення робочої сили, реалізації соціальних програм не тільки для працівників, але й для членів їх сімей, несе відповідальність за соціальний розвиток громади, регіону, місцевого населення є корпорації та великі підприємства, що входять до складу корпорацій. Сучасні корпорації працюють у ринкових умовах, їх діяльність спрямовано суто на отримання прибутку, однак імплементація світового досвіду корпоративної діяльності і створення нового соціального середовища робить корпорації активними учасниками програм корпоративної соціальної відповідальності, спонукає їх до діяльності на основі сумлінної ділової практики та створює середовище сталого розвитку. Практично всі соціальні ініціативи корпорацій містять у собі програми медичного забезпечення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження впровадження та розвитку програмам корпоративної соціальної відповідальності та сумлінної ділової практики приділяло увагу значна кількість вітчизняних науковців. До таких науковців слід віднести Безтелесну Л.І., Гессена А.Є., Жиглей І.В., Мальчик М.В., Сазонця І.Л., Саричева В.І., Тадееву Н.В., Ястремську О.М., однак безпосередньо складову соціальних програм, що спрямована на підтримку, відновлення, поліпшення здоров'я працівників та членів їх сімей вітчизняні вчені не розглядали. Питання вдосконалення діяльності корпорацій як соціальних інститутів із врахуванням заходів охорони здоров'я працівників потребує подальших досліджень.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є аналіз діяльності корпорацій як соціальних інститутів та аналіз можливостей діяльності корпорацій в сфері охорони здоров'я. Такий аналіз

проводиться з точки зору програм корпоративної соціальної відповідальності та сумлінної ділової практики.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Переходячи до аналізу впливу корпорацій на систему управління охороною здоров'я слід зазначити, що в своїй більшості великі корпорації як національні, так і міжнародні такою значною мірою впливають на соціальні процеси, що їх можна розглядати як окремий вид інститутів. У своїй монографії "Концептуалізація діяльності корпорацій в інформаційно-інституційному середовищі" Валиулліна З.В. розглядає корпорації як новітню форму сучасних інститутів, які мають значний вплив як на економічні, так і на соціальні процеси. Цю думку автор доводить у монографії шляхом обґрунтування таких наукових положень: сутність концепцій інституалізації та її сучасні інтерпретації, періодизація онтологічних підходів до діяльності корпорацій в зовнішньому середовищі, виявлення ознак інституалізації в діяльності корпорацій, що визначають їх як інституційні утворення. Автор визначає такі інституційні ознаки сучасних корпорацій:

- формування та розподіл виробничих ресурсів;
- створення додаткових конкурентних переваг;
- взаємодія з національними економіками;
- формування глобального транснаціонального середовища [1].

У контексті глобального впливу на стійкий розвиток економіки визначає корпорації як сучасний різновид інститутів А.Ю. Гладченко. В монографії "Інституційне забезпечення діяльності корпорацій у процесі формування глобальної рівноваги" науковець визначає такі впливи корпорацій на соціальний та економічний розвиток як інститутів: систематизація сучасних інститутів антициклічної політики містить в собі корпоративні утворення, розглядаються корпоративні та інституційні моделі глобальної економічної рівноваги, аналізується управління економічною рівновагою на основі корпоративної соціальної відповідальності, досліджується управління економічною рівновагою на засадах співпраці

з міжнародними фінансово-економічними інституціями, визначено пріоритети діяльності міжнародних інститутів в Україні з метою формування економічної рівноваги.

Визначаючи недоліки в механізмі державного регулювання ринкової поведінки корпорацій як інституційних утворень автор особливу увагу відводить недосконалому регулюванню соціальних процесів в сучасній економічній системі. В монографії визначено види недоліків в таких сферах:

- державне управління в сфері фінансової політики (високий рівень відсоткових ставок за кредити. Невідповідність розмірів необоротних активів до розміру власного капіталу);

- регуляторна політика (незабезпечення прозорості, високий рівень тіньового сектору, відсутність стимулів до прибутковості діяльності);

- державне управління в сфері цінних паперів;

- державне управління в інвестиційній сфері (незначні обсяги іноземного інвестування, відсутність державних гарантій приватним капіталовкладенням);

- державне управління в сфері соціальної діяльності (відсутність оформлення на законодавчому рівні стандартів КСВ та соціальних інвестицій, а також звітності);

- державне управління в сфері конкуренції [2].

У монографії "Організаційно-економічні засади лібералізації інноваційного підприємництва" автори Л.Г. Сіпайло та Н.А. Сіпайло визначають інституційний механізм інноваційного розвитку країни, який пов'язаний, на їх думку з діяльністю підприємницьких структур. Зокрема до об'єктів інституційного розвитку автори відносять формальні та неформальні інститути, а до суб'єктів інституційного механізму — органи державної влади, суб'єкти господарювання та неурядові організації. Також автори наводять економічний та соціальний результат діяльності суб'єктів господарювання як соціальних інститутів.

Цікавими здобутками авторів в питанні впливу господарюючих суб'єктів на економічну діяльність є їх дослідження напрямів діяльності неурядових організацій економічної сфери на формування господарчої системи України, формування громадянського суспільства та розвиток соціальної захищеності працівників. До таких напрямів автори відносять такі:

- захист інтересів і прав суб'єктів господарювання, які є учасниками неурядових організацій (Українській союз промисловців та підприємців, Асоціація готельних об'єднань та готелів міст України);

- сприяння зміцненню економічних позицій та підвищенню конкурентних переваг суб'єктів підприємництва;

- організація контролю з боку громадян України за дотриманням антимонопольного законодавства і правил сумлінної конкуренції;

- стимулювання підприємництва серед населення за рахунок підвищення обізнаності та професіоналізму і ділової кваліфікації підприємців, шляхом створення центрів і шкіл бізнесу, комерції, менеджменту, а також проведення конференцій, семінарів і організацій ділових зустрічей [3].

Значний внесок у сприйняття науковою спільнотою корпорацій як інститутів вклав проф. Сазонцев І.Л., який

зазначив, що найбільш адекватно реалізуємою інституційною теорією, яка відповідає повною мірою природі корпорацій як інститутів, є концепції одного з самих відомих представників традиційного інституціоналізму Джона Коммонса, який зазначав, що природа інститутів пов'язана насамперед з колективними діями. Сучасні корпорації є синтезом різних колективних форм власності, які хоча і базуються на приватному капіталі, приватних внесках, але за сутністю системи менеджменту, виробничих процесів, корпоративного управління є колективними організаціями.

На думку Сазонця І.Л. найбільш важливими положеннями теорії Дж. Коммонса є такі, в яких він відзначав, що оскільки економічні блага обмежені, їх набуття регулюються колективними діями. Колективні дії створюють права та обов'язки з відносин власності та свобод, без яких в суспільстві панувала анархія. Інституціональна економіка надає колективним діям власне місто у вирішенні конфліктів [4].

Саленко А.С. у статті "Постіндустріальний перехід та еволюція корпоративного високотехнологічного підприємництва" досліджує розвиток підприємницьких структур у розрізі еволюції від інституційно неформованих суб'єктів до розвинутих структур постіндустріального типу, які, на його думку, самі становляться інститутами впливають на соціальний розвиток людства. В процесі дослідження Саленко А.С. приходить до наступних висновків:

розвиток підприємницького сектору України базується на досить розгалуженій нормативно-правовій основі, співпраці з міжнародними організаціями, головне завдання яких є стимулювання цього сектору економіки, активної діяльності органів державного управління цією сферою та урахуванні новітніх тенденцій міжнародного співробітництва;

корпоративне підприємництво є самостійним видом підприємництва, який сформувався в індустріальній суспільно-економічній системі і еволюціонував у окрему форму високотехнологічного підприємництва у постіндустріальних країнах та країнах постіндустріального переходу;

постіндустріальний перехід та економічна система країн — анклавів постіндустріального суспільства надає можливість розвиватися і дрібним підприємцям;

основною ознакою високотехнологічного підприємництва є наявність потужних національних інноваційних корпоративних структур [5].

Дослідження Саленка А.С. доводять, що в нашій країні склалися всі необхідні умови в великих корпораціях з великими обсягами концентрації капіталу для запровадження принципів та заходів соціальної відповідальності та реалізації програм, що пов'язані із заходами щодо охорони здоров'я.

Більш концентрований вигляд має ця теза в монографії "Наукові основи та імплементація світових практик місцевого самоврядування та об'єднання територіальних громад". У цій колективній монографії Тихончук Л.Х. досліджує інституційну динаміку імперативів державного управління та його суспільно-економічні детермінанти. В процесі систематизації складових механізму державного управління та визначення корпорацій в якості каталізаторів інтеграційних процесів в країні та в регіонах Л.Х. Тихончук серед факторів, що

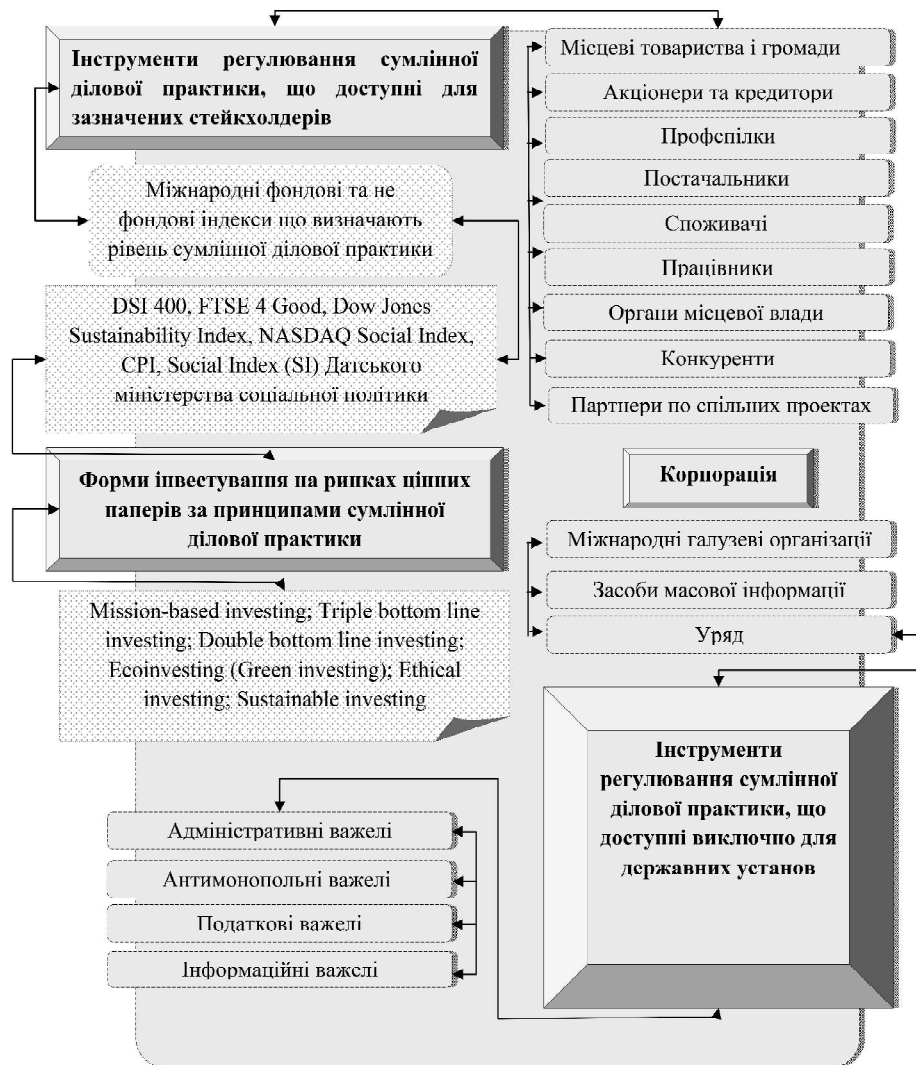

Рис. 1. Корпорації-інститути в системі сумлінної ділової практики

стимулюють інституційні процеси становлення державного управління виокремлює формування умов розширеного відтворення виробництва робочої сили (розвиток системи охорони здоров'я, освіти, перепідготовки кадрів). Ця проблема повинна вирішуватись не тільки державою, але й корпораціями [6].

Одним з дієвих механізмів запровадження програм медичного спрямування в корпораціях є реалізація механізмів сумлінної ділової практики. Сумлінна ділова практика є одним з механізмів запровадження більш повної соціальної політики — політики корпоративної соціальної відповідальності. Сумлінна ділова практика має багато аспектів, але один з них — сумлінне ставлення до працівників підприємства, їх соціальних потреб та потреб у підтримці здорового способу життя. В цілому схема реалізації сумлінної ділової практики за підходами Тадеєвої Н.В. [7] подана на рисунку 1.

До сфери прояву сумлінної ділової практики між роботодавцями та працівниками, яка стосується питань охорони здоров'я сучасні науковці відносять такі:

— оплата праці: забезпечення гідної заробітної плати, програми підвищення заробітної плати, відсутність затримки у виплатах заробітної плати, допомога у критичних ситуаціях (у випадку складного захворювання, звільнення, у результаті скорочення штатів і т. д.);

— розвиток персоналу: навчальні програми і програми підготовки та підвищення кваліфікації персоналу; можливості перекваліфікації; сприяння в подальшому працевлаштуванні;

— мотивація персоналу: додаткове медичне страхування; соціальні пільги; нематеріальні програми винагород і т. д.;

— належні умови праці (безпека та охорона праці, інфраструктура місця праці і т. д.);

— гідне ставлення до працівників (повага до особистості, відсутність расової, релігійної, політичної чи гендерної дискримінації при прийманні на роботу) [8, с. 249].

У цьому контексті необхідно визначити, що найбільш значимими формами співпраці корпорацій та працівників у сфері сумлінної ділової практики є надання соціальних пакетів корпораціями. За визначенням фармацевтичної енциклопедії соціальний пакет — фінансування соціального розвитку персоналу підприємства. Соціальний пакет передбачає закладення у бюджет корпорації коштів на: придбання та оплату санаторних путівок для персоналу; організацію відпочинку працівників; безкоштовне харчування або талони на придбання комплексних обідів (обмеженої вартості); оплату лікування; часткову або повну сплату страхових внесків

на різні види страхування; надання безвідсоткових кредитів на придбання побутової техніки, автомобіля, оплату комунальних послуг; участі у тренінгах та семінарах; надання у безоплатне користування автомобіля, який належить підприємству; безкоштовний мобільний зв'язок тощо [9].

ВИСНОВКИ

Спираючись на дослідження авторів ми можемо визначити таке:

- сучасні корпорації повною мірою виконують функції соціальних інститутів;
- визначаючи недоліки в механізмі державного регулювання ринкової поведінки корпорацій як інституційних утворень автори особливу увагу відводять недосконалому регулюванню соціальних процесів у сучасній економічній системі;
- нашій країні склалися всі необхідні умови в великих корпораціях з великими обсягами концентрації капіталу для запровадження принципів та заходів соціальної відповідальності та реалізації програм, що пов'язані із заходами щодо охорони здоров'я;
- одним з дієвих механізмів запровадження програм медичного спрямування в корпораціях є реалізація механізмів сумлінної ділової практики. Сумлінна ділова практика є одним з механізмів запровадження більш повної соціальної політики — політики корпоративної соціальної відповідальності;
- найбільш значними формами співпраці корпорацій та працівників в сфері сумлінної ділової практики є надання соціальних пакетів корпораціями. Такі пакети завжди містять у собі опції, що пов'язані із охороною здоров'я.

Література:

1. Валиулліна З.В. Концептуалізація діяльності корпорацій в інформаційно-інституційному середовищі / З.В. Валиулліна. — Рівне: Волин. обереги, 2018. — 232 с.
2. Гладченко А.Ю. Інституційне забезпечення діяльності корпорацій в процесі формування глобальної рівноваги / А.Ю. Гладченко. — Рівне: Волин. обереги, 2018. — 244 с.
3. Сипайло Л.Г., Сипайло Н.А. Організаційно-економічні засади лібералізації інноваційного підприємництва: монографія. — Рівне: НУВГП, 2018. — 126 с.
4. Сазонець І.Л., Зима І.Я. Соціальні інститути в трансформації державної системи управління охороною здоров'я / І.Л. Сазонець, І.Я. Зима. — Рівне: Волин. обереги, 2018. — 168 с.
5. Саленко А.С. Постіндустріальний перехід та еволюція корпоративного високотехнологічного підприємництва / І.Л. Сазонець, А.С. Саленко // Вісник Національного університету водного господарства та природокористува. Серія: Економіка. — 2018. — № 2. — С. 162—166.
6. Наукові основи та імплементація світових практик місцевого самоврядування та об'єднання територіальних громад [Текст]: Колективна монографія [Сазонець І.Л., Алейникова О.В. та ін.]: За наук. ред. д-ра екон. н., проф. Сазонця І.Л. — Рівне: Волин. обереги, 2017. — 216 с.

7. Тадеєва Н.В. Сумлінна ділова практика корпорацій в системі соціального партнерства [Текст]: дис... канд. екон. наук: 08.00.04 / Тадеєва Н.В.; Національний університет водного господарства та природокористування. — Рівне,; автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук: спец. 08.00.04 / Тадеєва Н.В. — Рівне, 2017. — 189 с.

8. Колосок А.М. Інституційне забезпечення соціального партнерства / А.М. Колосок // Актуальні проблеми економіки: науковий економічний журнал / Національна академія управління. — Київ, 2009. — № 10 (100). — С. 74—79.

9. Фармацевтична енциклопедія. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.pharmencyclopedia.com.ua/article/589/socialnij-paket>

References:

1. Valiullina, Z.V. (2018), Kontseptualizatsiia diial'nosti korporatsij v informatsijno-instytutsijnomu seredovyschi [Conceptualization of corporations activity in the informational-institutional environment], Volyn. oberehy, Rivne, Ukraine.
2. Hladchenko, A.Yu. (2018), Instytutsijne zabezpechennia diial'nosti korporatsij v protsesi formuvannia hlobal'noi rivnovahy [Institutional support of corporations in the process of forming a global equilibrium], Volyn. oberehy, Rivne, Ukraine.
3. Sypajlo, L.H. and Sypajlo, N.A. (2018), Orhanizatsijno-ekonomichni zasady liberalizatsii innovatsijnoho pidpriemnytstva [Organizational and economic principles of liberalization of innovative entrepreneurship], NUVHP, Rivne, Ukraine.
4. Sazonets', I.L. and Zyma, I.Ya. (2018), Sotsial'ni instytuty v transformatsii derzhavnoi systemy upravlinnia okhoronoiu zdorov'ia [Social Institutions in the Transformation of the Public Health Management System], Volyn. Oberehy, Rivne, Ukraine.
5. Salenko, A.S. (2018), "Post-industrial transition and the evolution of corporate high-tech entrepreneurship", Visnyk Natsional'noho universytetu vodnoho hospodarstva ta pryrodokorystuva. Serii: Ekonomika, vol. 2, pp. 162—166.
6. Sazonets', I.L. and Alejnykova, O.V. (2017), Naukovi osnovy ta implementatsiia svitovykh praktyk mistsevoho samovriaduvannia ta ob'iednannia terytorial'nykh hromad [Scientific fundamentals and implementation of world practices of local self-government and association of territorial communities], Volyn. oberehy, Rivne, Ukraine.
7. Tadeieva, N.V. (2017), "Successful business practice of corporations in the system of social partnership", Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, Natsional'nyj universytet vodnoho hospodarstva ta pryrodokorystuvannia, Rivne, Ukraine.
8. Kolosok, A.M. (2009), "Institutional provision of social partnership", Aktual'ni problemy ekonomiky: naukovyj ekonomichnyj zhurnal, vol. 10 (100), pp. 74—79.
9. Pharmaceutical Encyclopedia (2019), "Social benefits", available at: <https://www.pharmencyclopedia.com.ua/article/589/socialnij-paket> (Accessed 30 Jan 2019).

Стаття надійшла до редакції 05.02.2019 р.

М. І. Балан,
здобувач кафедри глобалістики, євроінтеграції та управління національною безпекою,
Національна академія державного управління при Президентові України

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.4.170

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА СТАБІЛЬНІСТЬ: ЗМІСТОВНІ ОЗНАКИ ТА ВЕРБАЛЬНІ ВИТОКИ

М. Balan,
applicant of the Department of Globalistics, European Integration and National Security,
National Academy of Public Administration, the President of Ukraine

SOCIO-POLITICAL STABILITY: MEANINGFUL FEATURES AND VERBAL ORIGINS

Наголошено на плюралізмові інтерпретації сутності та змісту суспільної стабільності. На основі наукових підходів українських, європейських та американських науковців класифіковано прояви (типи) суспільної стабільності. Підкреслено проникнення суспільної стабільності (нестабільності як її антиподу) практично в усі сфери людського буття, об'єктивацію стабільних (нестабільних) інституцій та якостей у будь-яких часових й просторових форматах життєдіяльності соціуму, причетність практично всіх індивідів та їх об'єднань до творення або руйнування стійких, сталих, тривалих у часі (об'єднувальне слово — стабільних) соціальних інституцій.

Розглянуто множинність наукових підходів щодо визначення сутності політичної стабільності, основу якої визначає здатність владних суб'єктів до компромісу, їх ефективна спільна діяльність з метою досягнення визначених цілей розвитку. Вказано на такі формати забезпечення політичної стабільності — державну, демократичну, урядову, парламентську, легітимну, консенсусну.

Доведено природність й вербальну легкість утворення на основі сполучення прикметників "суспільний" та "політичний" складного прикметника "суспільно-політичний". Контент-аналіз наявних наукових джерел у доступних інформаційно-пошукових системах засвідчує першість "суспільно-політичного" над іншими конструкціями — "суспільно-економічним", "суспільно-культурним", "суспільно-комунікативним" тощо. Пояснено причини вивіщення "суспільно-політичного" аналізу людського буття над іншими суспільно-детермінованими пізнавальними підходами на основі властивостей самої політики — її інклюзивності, універсальності, атрибутивності в усі сфери суспільного життя. На цій основі сформульовано висновок про змістовну тотожність термінів "політична стабільність" та "суспільно-політична стабільність". Аргументовано, що "політичне", виходячи з його владно позначеної природи, має підвищене наукове та практичне значення. Це практично гарантує першість суспільно-політичного аналізу над іншими підходами щодо пояснення складних соціальних пертурбацій у видимій перспективі.

The pluralism of the interpretation of the essence of social stability has been proved on the basis of the analysis of scientific approaches of Ukrainian, European and American researchers. The classification of manifestations (types) of social stability is proposed. The penetration of social stability in practically all spheres of human existence, the objectification of stable institutions and qualities in any temporal and spatial formats of society activity, the involvement of virtually all individuals and their associations to the creation or destruction of stable, sustainable, time-consuming structures has been emphasized.

It is proved that it is expedient to make sense of social stability primarily on the basis of the David Iston system approach.

The plurality of scientific approaches to the definition of the essence of political stability, the basis of which determines the ability of the authorities to compromise, their effective joint activities to achieve the identified development goals, is proved. The following formats of political stability are indicated — state stability, democratic stability, government stability, parliamentary stability, legitimate stability, consensus stability. The key qualities of political stability are the effectiveness and consistency of power, the certainty of the order and the conditions for the adoption and

implementation of political decisions, the legitimacy of the political system, its ability to respond adequately to internal and external changes, and to apply force (coercion) in legally defined situations.

The naturalness and verbal ease of formation on the basis of a combination of adjectives of "social" and "political" complex adjective "socio-political" is proved. Content analysis of available scientific sources in accessible information retrieval systems confirms the primacy of "socio-political" over other constructions — "socio-economic", "socio-cultural", "social and communicative".

The reasons for the superiority of the "socio-political" analysis of human existence over other social deterministic cognitive approaches are explained on the basis of the properties of the policy itself — its inclusiveness, universality, attributivity. It is argued that "political", based on its powerfully designated nature, has an increased social significance. Such a status of "political" has been traced since the formation of the first primitive states, whose founders have been able to take over (to conquer) key social institutions and processes at their disposal. Over the next millennia, the dictatorship of the "political" only intensified. In the history of political thought, this tendency was marked as an ethization (governmentalization) of social relations. The extreme forms that minimized the chances of a "non-political" on independent existence, "political" acquired in the form of regimes of personal dictatorships of the Ancient World, the Middle Ages, and totalitarian regimes of the twentieth century.

The creation of democratic systems, the emergence of a culture of liberalism, the affirmation of the Institute of Human Rights and Freedoms significantly inhibited the claims of the "political" on absolute domination in society, but did not remove it from the real fabric of social relations. This practically guarantees the primacy of socio-political analysis over other approaches to explaining complex social perturbations in the visible perspective.

Ключові слова: суспільна стабільність, політична стабільність, суспільно-політична стабільність / нестабільність, політична система, політична влада, системний аналіз.

Key words: social stability, political stability, socio-political stability / instability, political system, political power, system analysis.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

У науково-гуманітарній літературі досить широко використовуються змістовно наближені терміни — "суспільна стабільність", "політична стабільність", "соціальна стабільність". Не менш широкоживаними є комбіновані словосполучення на кшталт "суспільно-політична стабільність" або "соціально-політична стабільність". Разом з тим, вважати ці вербальні конструкції синонімами, що допускають довільну взаємозаміну, аж ніяк не варто. Існують вагомі причини змістовного ототожнення суспільно-політичної стабільності насамперед з політичною стабільністю. Інші варіанти синонімічного використання вказаних вище термінів слід вважати невиправданими, здатними призвести до неповних або хибних результатів наукового пошуку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ ПО ТЕМІ

Проблематика суспільно-політичної стабільності є предметом активного наукового аналізу у сфері політичних, філософських, юридичних, економічних наук, науки державне управління, а також соціології, психології, конфліктології, міжнародних відносин та ін. Досить ґрунтовно феномен суспільно-політичної стабільності досліджено у працях В. Волинця, І. Кіянки, В. Колюха, Я. Кондратьєва, В. Лагутіна, Ю. Левенця, О. Максимової, Ю. Мацієвського, О. Руденко, М. Шаповаленко та

ін. В Україні захищено низку дисертацій, присвячених різним питанням забезпечення суспільної, політичної, а також суспільно-політичної стабільності. При цьому авторами відповідних робіт активно використано наукові здобутки західних колег, що стосуються суспільно-політичної стабільності (Ф. Белі, К. Даудінга, Ф. Кімбера, Д. Яворські, Е. Ціммермана, Д. Сірінга, А. Лійпхарта, П. Свенсона, Л. Гурвіца, К. Ейка, Р. Кімбера та ін.). Разом з тим доводиться констатувати необхідність нових досліджень з проблематики забезпечення суспільно-політичної стабільності, оскільки реальні дестабілізаційні суспільні процеси, що відбуваються в Україні та за її межами, досить часто не співпадають з існуючими підходами та вимагають оновлення відповідних теоретичних підвалин та практичних рекомендацій.

ЦІЛІ СТАТТІ

Розкрити сутність і зміст "суспільної стабільності" та "політичної стабільності"; аргументувати природність утворення терміну "суспільно-політична стабільність", пояснити його сутність; виявити підстави активного використання вербальної одиниці "суспільно-політична стабільність" у науці та суспільній практиці, а також об'єктивну можливість взаємозаміни термінів "суспільна стабільність" та "суспільно-політична стабільність" на основі ключових властивостей політики — багатосуб'єктності, універсальності, інклюзивності, атрибутивності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У широкому сенсі "суспільна стабільність" означає здатність організованого та раціонально структурованого людського об'єднання (включно з суспільством як великою соціальною групою) до збереження своїх інтегративних характеристик, їх розвитку, практичного застосування та передачі наступним генераціям з метою забезпечення поступального та прогресивного розвитку.

В.Лагутін з цього приводу деталізує, що "стабільність як багатоаспектне поняття з позицій інституціональної теорії передбачає збереження соціально-економічної системи, інституційного порядку і нівелювання загрози нестабільності". Стабільність суспільства, як вважає В. Лагутін, "забезпечується складним набором обмежень, які включають формальні правила, пов'язані одне з одним ієрархічними залежностями, де зміна кожного рівня ієрархії вимагає більших витрат, ніж зміна попереднього рівня". Як наслідок, "стабільне суспільство — це суспільство настільки стійке, що може нормально функціонувати протягом життя багатьох поколінь, не підриваючи власну соціально-економічну систему. Стабільне суспільство задовольняє сьогоdnішні потреби, не ставлячи під загрозу можливості для задоволення потреб майбутніх поколінь" [1, с. 41]. Цей же науковець альтернативно зазначає, що це "такий динамічний стан суспільства, за якого існує усталена збалансованість інтересів соціальних груп і членів суспільства, відповідність і узгодженість між економічною, соціальною і моральною (гуманітарною, духовною) сферами" [2, с. 25].

З позицій широковживаного системного підходу, застосованого О. Руденко (Україна), суспільна стабільність визначається як "упорядкована певним чином система, яка характеризується постійним динамічним розвитком, кожен з елементів якої є відносно самостійним, стійким, цілісним та перебуває в ієрархічній взаємодії з іншими елементами" [3]. О. Руденко вважає, що "суспільна стабільність є результатом динамічного розвитку основних підсистем суспільства (свідомісної, політичної, економічної, соціальної, культурної) в межах їх ієрархічної взаємодії, в якому відбувається трансформація стійкості, єдності та цілісності суспільства" [4, с. 14].

Варіативно суспільна стабільність може бути визначена як "керованість стану цілісності системи". Її природа визначається раціональністю та гнучкістю, тобто "адекватною реакцією на суспільні зміни, що передбачає еволюційний динамічний розвиток суспільства" [5, с. 6]. Будучи досить широкою у своїх ключових характеристиках, суспільна стабільність цілком претендує на самостійний об'єкт дослідження, предметами якого можуть бути і динамізм, і стабільність, і основні цінності системи (впорядкованість, цілісність, соціальний порядок).

О. Руденко, враховуючи суб'єкт-об'єктну складність, вертикальну ієрархічність, різномасштабність практичного втілення суспільної стабільності, пропонує класифікувати її прояви (визначити типи) на основі наступних критеріїв [3]:

за підсистемами (базовими суспільним сферами): політична, економічна, соціальна, духовно-культурна;

за рівнем реалізації влади: державна, парламентська, урядова, адміністративна;

за суб'єктами управління: владно-політична, інституційна, елітарна, партійна, громадсько-політична;

за функціональним призначенням: інституціональна, нормативна, контролююча, комунікативна, інформаційна, дистрибутивна, ресурсна, моральна;

за формою прояву: внутрішня, зовнішня, змішана;

за способами організації: організована, природна, стихійна;

за типом політичної влади: авторитарна, демократична, ліберальна;

за ступенем надійності: висока, середня, низька;

за масштабами: макрорівнева, мезорівнева, мікрорівнева;

за станом: повна, часткова, статична, мобілізаційна, динамічна.

Не вважаючи запропоновану класифікацію вичерпною, звернімо увагу на включення суспільної стабільності (нестабільності як її антиподу) в усі ключові сфери людського буття, об'єктивацію стабільних (нестабільних) інституцій та якостей у будь-яких часових й просторових форматах життєдіяльності соціуму, причетність практично всіх індивідів та їх об'єднань до творення (руйнування) стійких, сталих, тривалих у часі (об'єднувальне слово — стабільних) соціальних інституцій. На цих підставах соціогенезис може бути усвідомлений і як безперервне чергування, і як паралельне існування, і як асиметричний взаємовплив етапів (фаз) стабільності та дестабілізації. Від їх співвідношення залежать якісні показники конкретних суспільств, перспективи їх прогресивного або ж регресивного розвитку.

Не менший змістовний плюралізм на сторінках наукових досліджень демонструє й політична стабільність, під якою пропонується вважати "стан політичної системи суспільства, систему зв'язків між різними політичними суб'єктами, для яких характерні певна стійкість, єдність і цілісність, здатність до ефективності й конструктивності" [6, с. 631]. Ключовими якостями політичної стабільності визнаються ефективність та послідовність влади, визначеність порядку і умов прийняття та реалізації політичних рішень, легітимність політичної системи, її здатність адекватно реагувати на внутрішні й зовнішні зміни, а також застосовувати силу (примус) у законодавчо визначених ситуаціях.

І. Кіянка (Україна) розуміє політичну стабільність як "сукупність інституціалізованих структур, які здатні корегувати політичний процес як внутрішньо, так і ззовні" [7, с. 13]. Дослідниця будує таку типологію форматів забезпечення політичної стабільності: державна стабілізація, що сприяє її утриманню в межах політичної системи (праці Ф. Белі, К. Даудінга, Ф. Кімбера), демократична стабільність (Д. Яворські), урядова стабільність щодо владних структур (Е. Ціммерман), легітимна стабільність (Д. Сірінг), консенсусна стабільність (А. Степан, А. Лійпхарт). Як наголошує ця дослідниця, "політична стабільність визначається не тільки сукупністю зв'язків між різними політичними суб'єктами, які здатні цілісно і конструктивно співпрацювати між собою, але й володіє можливістю балансувати конфліктну ситуацію в соціумі, а також містить у політичній системі механізми, які здатні коригувати легітимацію процесу

політичної системи і виступати гарантом досягнення цілісності елементів самої системи".

Політична стабільність досить часто розглядається в контексті стабільності держави, оскільки держава була й залишається основним елементом політичної системи суспільства, невід'ємною умовою організації політичного процесу на системних засадах. Зокрема Я. Кондратьєв (Україна), вважає, що стабільність держави у широкому сенсі означає довгострокову здатність державних органів "приймати рішення та забезпечувати дотримання їх без відкритого застосування сили, що значною мірою залежить від законності та ефективності влади" [8, с. 986]. Державна стабільність у демократичних суспільствах базується насамперед на раціонально-правових засадах. У такий спосіб досягається інституціональна легітимність влади, заснована на довірі громадян до державного устрою, державних інституцій, а не до окремих керівників.

Проблематика політичної стабільності як антитези дестабілізації досить детально розглянута у монографічному дослідженні Ю. Мацієвського (Україна) "У пастці гібридності: зигзаги трансформацій політичного режиму в Україні (1991—2014)". Зокрема Ю. Мацієвський систематизує наступні бачення політичної стабільності, авторство яких належить західним дослідникам [9, с. 401—402]:

П. Свенсон (Данія): це поняття залишається розмитим, різні дослідники використовують його стосовно різних об'єктів та властивостей цих об'єктів;

Л. Гурвіц (США): існує щонайменше п'ять підходів щодо розуміння політичної стабільності: відсутність насилля, тривалість існування уряду (владних структур), наявність легітимного конституційного режиму, відсутність структурних змін, стабільність як сукупна соціальна характеристика. Сам автор схиляється до розуміння політичної стабільності як до "системної стабільності", вимірювання якої можливе через сукупні макропоказники — суспільний добробут, рівень економічного зростання, накопичувальна та розподільна здатність уряду та ін.;

К. Ейк (США): політична стабільність є регулярністю потоку політичних взаємодій, які відштовхуються від політичних ролей учасників політичного процесу та визначають інтенсивність політичних обмінів. Іншими словами, політична стабільність має потужний суб'єктивний підтекст та не може набувати уніфікованого вигляду, що підходить будь-якій країні;

К. Даудінг і Р. Кімбер (США): політична стабільність — це стан, за якого певний політичний суб'єкт здатний запобігати загрозливим випадковостям, що можуть спричинити вимушене неживання, тобто вимушену зміну одного чи більше критеріїв його ідентичності.

Як узагальнення, Ю. Мацієвський пропонує перелік найбільш поширених ознак політичної стабільності [9, с. 402]: 1) відсутність насилля (мається на увазі — і всередині країни, і за її межами за участю представників цієї країни); 2) тривале існування уряду (інститутів влади); 3) наявність легітимного конституційного (політичного) режиму; 4) відсутність структурних змін; 5) регулярність потоку політичних взаємодій; 6) сукупність макропоказників (насамперед економічних — М. Б.), що свідчать про стабільний розвиток суспільства.

Показники 1, 4—6 вважаються макропоказниками, що вказують на стабільність політичної системи, а 2, 3 — мікропоказниками, які стосуються окремих елементів системи. Відповідно, операціоналізація цих показників (надання числових значень) з метою вироблення універсальної формули політичної стабільності є неможливою.

О. Максимова (Україна) виокремлює показники політичної стабільності, безпосередньо пов'язані з якістю політичної системи, яка й продукує стан стабільності політичних та ін. інститутів. На її думку, політична стабільність являє собою стан політичної системи, який характеризується єдністю її протилежних характеристик — стійкості та мінливості. Подібна єдність — надзвичайно складна за своєю природою — досягається одночасним існуванням від'ємного зворотного зв'язку (забезпечує стабільно-лінійний перебіг суспільно-політичних процесів) та додатного зворотного зв'язку (стимулює розгортання нелінійних процесів) [10, с. 507—508].

Подібне бачення проблеми ґрунтується на кількох базових теоретичних платформах. Насамперед, на основі системної теорії політики Д. Істона (США), відповідно до якої політична стабільність ототожнюється з рівновагою політичної системи, яка досягається шляхом узгодження її "входу" і "виходу" та безпосередньо пов'язується з рівнем підтримки з боку широких верств населення.

Враховуються не менш важливі пояснення Е. Даффа і Д. Маккаманта (США): аналіз політичної стабільності вимагає використання даних про ставлення населення до політичного процесу та внутрішні резерви самої політичної системи. Як наслідок, критеріями політичної стабільності виступають: превалювання соціальної допомоги над соціальною мобілізацією; високі темпи економічного розвитку; рівномірний розподіл доходів, обумовлений серед іншого здатністю влади збирати податки; поширення інституціалізованих політичних партій із широким членством, що забезпечують залучення громадян до політичного життя.

Так само важливою є концепція демократичної політичної стабільності С. Ліпсета (США). Чинниками її забезпечення у даному разі є наявність значної частки середнього класу у загальній стратифікації населення, консенсус основних політичних сил щодо базових цінностей і правил гри, відсутність у політичній системі антисистемних партій тощо. Відтак демократична політична стабільність забезпечується певним (доступним для більшості населення) рівнем освіти, охорони здоров'я, відповідними економічними та урбанізаційними показниками. Відсутність достатнього рівня соціально-економічного розвитку ключових суспільних сфер оцінюється як відсутність демократії, а отже, й стабільності.

Інше, проте не менш продуктивне трактування політичної стабільності, наводить Ф. Білі (Великобританія). Остання, на його погляд, пов'язується з рівнем легітимності політичного режиму. Порушення стабільності системи виникає в умовах кризи легітимності режиму, яка виявляється в нездатності органів влади здійснювати свої функції або ж у присутності в політичному просторі країни нелегітимного насильства.

Більш вузьке (владно-виконавче) розуміння проблеми забезпечення стабільності належить Е. Ціммерману

(Німеччина). Політична стабільність інтерпретується як функціонування одного складу легітимного уряду протягом деякого (бажано тривалого) часу, а також як уміння уряду адаптуватися до мінливих реалій. Урядова стабільність, виступаючи базисом політичної стабільності, у свою чергу залежить від типу урядового кабінету, особливостей партій, що формують уряд та перебувають в опозиції, традицій комплектування виконавчої влади, її здатності накопичувати практичні позитиви діяльності тощо.

Виходячи з розглянутих вище наукових шкіл, О. Максимова мінімальними умовами забезпечення політичної стабільності вважає здатність політичної системи виконувати власні функції (набувати легітимності, попереджати нелегітимне насильство, підтримувати конституційний лад тощо), а також забезпечувати баланс базових внутрішніх підсистем — інституційної, нормативно-регулятивної, функціональної, комунікативної та ін.

Деякі дослідники феномен політичної стабільності виводять з факту багаточисельності легітимних політичних суб'єктів. Так, В. Колюх (Україна) зазначає, що "в системі вищих органів сучасної демократичної держави, основними з яких є глава держави, парламент, уряд, вищі суди, політична стабільність виявляється як стан рівноваги (баланс) їхніх конституційних повноважень та їх ефективне здійснення. Відповідно, політична нестабільність виявляється як порушення балансу повноважень і функціональності вищих органів держави" [11, с. 6]. Сутнісними рисами цієї теоретичної платформи виступають рівновага та функціональність системи суб'єктів політики як їх головні якісні характеристики. Додамо, що політична нестабільність є результатом діяльності не лише легітимних, а й нелегітимних політичних суб'єктів, які існують практично в усіх країнах. Доволі часто дестабілізація політичної системи здійснюється насамперед за рахунок впливу внутрішніх та зовнішніх нелегітимних сил, на що потрібно вказувати більш акцентовано.

В. Волинець (Україна), ґрунтуючись на підходах С. Ліпсета, додає до бачення політичної стабільності нові аргументи. Насамперед "політична стабільність є результатом оцінки двох процесів. Першим з них є оцінка ефективності публічної влади. Під ефективністю маються на увазі реальні дії публічної влади, а також ті засоби, якими вона здатна реалізувати покладені на неї функції. Іншим процесом є легітимізація. Її сенс полягає в тому, що публічна влада повинна бути здатною породжувати та підтримувати віру в те, що існуючі політичні інститути є найбільш адекватними для кожної конкретної політичної системи" [12, с. 12]. Обидва аспекти політичної стабільності тісно пов'язані між собою та містять як раціонально-логічні, так й емоційно-алогічні компоненти.

Доречно узагальнити, що проблематика як суспільної, так і політичної стабільності є темою численних наукових студій як в Україні, так і за кордоном. У багатьох роботах йдеться про похідні від політичної стабільності, проте не менш важливі предмети — урядову стабільність, парламентську стабільність, етнонаціональну стабільність, міжконфесійну стабільність, стабільність партійних систем, зовнішньополітичну стабільність тощо. Винятків практично не існує: будь-

яка сучасна країна змушена опікуватися проблематикою стабільності, оскільки відсутність останньої (й навіть її недостатній рівень) розглядаються у якості прямої загрози державному існуванню.

Необхідно відповісти на питання щодо співвідношення розглянутих вище термінів "суспільна стабільність" та "політична стабільність". Насамперед, важливо вказати на природність й навіть вербальну легкість утворення на основі сполучення прикметників "суспільний (-а) (-е)" та "політичний (-а) (-е)" більш складного прикметника "суспільно-політичний (-а) (-е)". Сучасні науково-інформаційні ресурси пропонують не менш важливі утворення на кшталт "суспільно-економічний", "суспільно-культурний", "суспільно-комунікативний", "суспільно-безпечний" тощо. Разом з тим, контент-аналіз наявних наукових джерел у доступних пошукових системах засвідчує першість "суспільно-політичного" над іншими подібними конструкціями. Причину вищезазначеного "суспільно-політичного" аналізу людського буття над іншими суспільно-детермінованими пізнавальними підходами доцільно пояснити на основі властивостей самої політики, змістовні ознаки якої різні автори пояснюють у дещо відмінний спосіб.

Так, Л. Елісон (Великобританія), враховуючи "природний" (історично, економічно, природно, психологічно зумовлений) стан суспільства як взаємну боротьбу індивідів та їхніх об'єднань, вказує, що "політика може існувати тільки серед людей, ... які можуть спілкуватися символічно, а отже, робити заяви, покликатися на принципи, щось доводити і сперечатися. Політика існує там, де люди не доходять згоди щодо слушності аргументів і мають принаймні деякі процедури для розв'язку своєї незгоди" [13, с. 516]. Іншими словами, політика — це комунікативний код, відсутність якого своїм наслідком матиме нездатність суспільних суб'єктів домовлятися та взаємодіяти.

Як вважає Ю. Левенець (Україна), надзвичайно важливе місце політики у соціальних відносинах пояснюється низкою чинників, властивих насамперед їй: багатосуб'єктністю, одночасною участю у політичному житті значної кількості учасників; невинним продукуванням конкурентних (конфліктних) форм відносин між акторами соціального дійства на основі різноспрямованих інтересів і цінностей; отождоленням держави з результатом та вищим рівнем політичної взаємодії сторін, можливості та ресурси якої "варті, щоб за них змагатися"; виокремленням класу професійних політиків, що борються за владу, опираючись на різні соціальні платформи; пропозицією широких комунікативних форматів індивідуального та групового спілкування, побудованого на осмисленні владних процесів; здатністю конструювати різні соціальні реальності, що задовольняють (не задовольняють) замовників владних перетворень; наявністю семіотичних механізмів (матриць інтерпретації явищ і процесів суспільного життя з точки зору владних впливів); чітко позначеною нормативністю, правовою унормованістю політичних дій, яка постійно заперечується намаганнями політичних суб'єктів вийти за межі нормативного поля; пропозицією широкого спектру суспільних ролей, включено з їх девіантними або екстремістськими формами [14, с. 567 — 568].

На погляд Ю. Левенця, особливий статус "політичного" у суспільному житті додатково відтінюється її функціями, яких жоден інший різновид упорядкованої діяльності не має. Це: раціоналізація конфліктів, недопущення силових сценаріїв розв'язання соціальних суперечностей; прийнятний розподіл і перерозподіл суспільних благ з врахуванням цінностей, інтересів, статусних та рольових показників задіяних акторів; управління суспільними процесами, регулювання соціального поля, розміщення політичних (владних) маркерів, визначення векторів та темпів руху соціуму; соціалізація особистості, залучення людини до складно організованих владних структур, визначення меж її свободи / не-свободи; визначення та регулювання форматів участі суспільства у вирішенні внутрішніх та зовнішніх проблем розвитку [15, с. 476].

Ю. Розенфельд (Україна) підтримує функціональний підхід щодо пояснення "політичного" як превалюючого "спільного знаменника" у процесі вироблення спільних позицій. Задля цього він виводить наступні його функції: вираз (артикуляція) та реалізація значущих інтересів суспільних груп і прошарків; надання міжгруповим відносинам цивілізованого характеру, здатного примирити протиборчі сторони; розподіл (перерозподіл) матеріальних і духовних благ із урахуванням значущості соціальних груп та їх внеску в життєдіяльність всього суспільства; інтеграція суспільства та забезпечення цілісності суспільної системи; соціалізація особи, включення її в життя держави і суспільства; створення особливих форм спілкування між групами населення, які конфліктують з приводу влади (використання ЗМІ, політичної реклами, засобів пропаганди й агітації тощо). В основі політичного мислення та позиціонування можуть бути як співпраця, кооперація та взаємодопомога, так і конфронтація, насильство, ворожнеча [16, с. 288].

Л. Герасіна (Україна) узагальнює, що політика — це "сфера суспільних відносин (організаційного, регулятивного і контрольного характеру), в якій здійснюються здобуття та реалізація влади, збалансування соціальних інтересів, формування політичних інститутів, прийняття і виконання владних рішень". Виходячи з цього, головними властивостями політики, які підкреслюють її всеохоплюючу роль у суспільному житті, є універсальність (вплив на всі елементи соціуму, події та відносини в ньому), інклюзивність (здатність необмеженого проникнення у різні суспільні сфери), а також атрибутивність (можливість сполучення з будь-якими неполітичними явищами, стосунками і процесами) [17, с. 524—525].

Як видно з наведених вище аргументів авторитетних дослідників, "політичне", виходячи з його владно позначеної природи, має підвищене соціальне значення. Вірогідно, такий статус "політичного" простежується з моменту утворення перших примітивних держав, фундатори яких виявились спроможними перебрати у своє розпорядження (підкорити) ключові суспільні інститути та процеси. Впродовж наступних тисячоліть диктат "політичного" лише посилювався. В історії політичної думки ця тенденція була позначена як етатизація (одержавлення) суспільних відносин. Крайніх форм, які мінімізували шанси "неполітичного" на самостійне існування, "політичне" набуло у вигляді режимів особистих

диктатур Стародавнього світу, епохи Середньовіччя, а також тоталітарних режимів ХХ ст. Створення демократичних систем, виникнення культури лібералізму, ствердження інституту прав і свобод людини значно загальмували претензії "політичного" на абсолютне домінування у соціумі, проте аж ніяк не вилучили його з реальної тканини суспільних взаємин.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Виходячи з властивостей політики, що мають загальносуспільний масштаб, високу проникну здатність в інші сфери, потенціал максимального охоплення громади державно-владними ініціативами, можна стверджувати про змістовну тотожність термінів "політична стабільність" та "суспільно-політична стабільність". Їх взаємозаміну (синонімізацію) слід вважати цілком доречними пізнавальними опціями, які не загрожують істинності здобутих результатів. На противагу цьому термін "соціально-політична стабільність" має певні обмеження у контексті існування різних форм "соціального", віддаленого від політичних впливів, а також існування "асоціальної" складової суспільного життя.

Не ставлячи під сумнів значення економічної, духовно-культурної, інформаційної, екологічної, науково-технологічної та ін. сфер, підкреслимо, що навіть у сучасних умовах всі вони так чи інакше залежні від якісних ознак політичного (правлячого) суб'єкта, його освітніх, громадянських, ресурсних, діяльнісних, комунікативних, навіть особистісно-персональних можливостей. Відтак винесений у назву статті термін "суспільно-політична стабільність" має триєдину конструкцію: а) будується на суспільній стабільності, потребу в якій відчуває більшість громадян, б) коригується, видозмінюється під впливом політичної стабільності, яка у свою чергу є або результатом цілеспрямованої діяльності владарюючого суб'єкта, або моментом вимушеної рівноваги низки суб'єктів у боротьбі за владу, в) базується на особливому (підвищеному, домінуючому) значенні "політичного" у загальній структурі людського мислення і діяльності. Це практично гарантує першість суспільно-політичного аналізу над іншими підходами щодо пояснення складних соціальних пертурбацій у видимому майбутньому.

У перспективі корисною могла б вважатися проблематика інституційного (інструментального) забезпечення суспільно-політичної стабільності у демократичних та авторитарних країнах в умовах невинного накопичення викликів, загроз і небезпек внутрішнього, зовнішнього та комбінованого походження, що змушує ці країни вдаватися як до звичних (історично апробованих), так і нестандартних (гібридних) способів стабілізації суспільного середовища.

Література:

1. Лагутін В.Д. Можливості інституційного аналізу суспільної стабільності та розвитку / В.Д. Лагутін // Держава та економіка. Вісник КНТЕУ. — 2018. — № 3.
2. Лагутін В.Д. Інституційна природа суспільної стабільності в Україні / В.Д. Лагутін // Економічна теорія та право. — 2018. — № 1.

3. Руденко О.М. Концептуальний підхід до визначення поняття "суспільна стабільність" / О.М. Руденко // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-02\(2\)/Rudenko.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-02(2)/Rudenko.pdf).

4. Руденко О.М. Теоретико-методологічні засади дослідження суспільної стабільності в науці державного управління: автореф. дис.... д-ра наук з держ. упр.: 25.00.01 / О.М. Руденко; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. — К., 2011. — 36 с.

5. Руденко О.М., Мединська Г.А. Сутність поняття "суспільна стабільність" у теорії публічного управління / О.М. Руденко, Г.А. Мединська // Теорія та практика державного управління. — 2017. — № 1.

6. Шаповаленко М.В. Стабільність політична / М.В. Шаповаленко // Політологічний енциклопедичний словник. Упорядник В.П. Горбатенко. — К.: Генеза, 2004. — 736 с.

7. Кіянка І.Б. Політична стабільність: суть і основні засоби її досягнення в Україні [Текст]: автореф. дис.... к. політ. н.: спец. 23.00.02 — політичні інститути і процеси / І.Б. Кіянка. — Львів, 2003. — 18 с.

8. Кондратьєв Я. Стабільність держави / Я. Кондратьєв // Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / Відп. ред. Ю.І. Римаренко, Я.Ю. Кондратьєв, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко. — К.: Видавничий дім "Ін Юре", 2003. — Т. 1. Теоретико-методологічні та концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології. — 1183 с.

9. Мацієвський Ю.В. У пастці гібридності: зигзаги трансформацій політичного режиму в Україні (1991—2014): монографія / Ю.В. Мацієвський. — Чернівці: Книги — XXI, 2016. — 552 с.

10. Максимова О. Політична стабільність / О. Максимова // Політологія: навчальний енциклопедичний словник-довідник / За наук. ред. Н.М. Хоми. — Львів: "Новий Світ — 2000", 2014. — 779 с.

11. Колюх В.В. Інституціональні чинники політичної стабільності в демократичному суспільстві: автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.02 / В.В. Колюх; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 2007. — 17 с.

12. Волинець В.В. Легітимність влади як фактор політичної стабільності суспільства: автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.02 / В.В. Волинець; Одес. нац. юрид. акад. — О., 2008. — 19 с.

13. Елісон Л. Політика (politics) / Л. Елісон // Короткий оксфордський політичний словник. — К.: "Основи", 2006. — 792 с.

14. Левенець Ю.А. Політика / Ю.А. Левенець // Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. — К.: Парламентське видавництво, 2011. — 808 с.

15. Левенець Ю.А. Політика / Ю.А. Левенець // Політологія: навчальний енциклопедичний словник-довідник / За наук. ред. Н.М. Хоми. — Львів: "Новий Світ — 2000", 2014. — 779 с.

16. Розенфельд Ю. Політика / Ю. Розенфельд // Соціологічна енциклопедія. Укладач В.Г. Городяненко. — К.: Академвидав, 2008. — 456 с.

17. Герасіна Л.М. Політика / Л.М. Герасіна // Політологічний енциклопедичний словник / За ред. М.П. Требіна. — Х.: Право, 2015. — 816 с.

References:

1. Lahutin, V.D. (2018), "Possibilities of institutional analysis of social stability and development", *Derzhava ta ekonomika. Visnyk KNTEU*, vol. 3.

2. Lahutin, V.D. (2018), "Institutional Nature of Public Stability in Ukraine", *Ekonomiczna teoriia ta pravo*, vol. 1.

3. Rudenko, O.M. (2019), "Conceptual approach to the definition of "social stability"", available at: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-02\(2\)/Rudenko.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-02(2)/Rudenko.pdf) (Accessed 30 Jan 2019).

4. Rudenko, O.M. (2011), "Theoretical and methodological principles of research of social stability in science of public administration", Ph.D. Thesis, Public Administration, Nats. akad. derzh. upr. pry Prezidentovi Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

5. Rudenko, O.M. and Medyn'ska, H.A. (2017), "The essence of the concept of "social stability" in the theory of public administration", *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*. — № 1.

6. Shapovalenko, M.V. (2004), "Stability is political", *Politolohichnyj entsyklopedychnyj slovnyk [Political Encyclopedic Dictionary]*, Heneza, Kyiv, Ukraine.

7. Kiianka, I.B. (2003), "Political stability: the essence and basic means of its achievement in Ukraine", Ph.D. Thesis, Public Administration, L'viv, Ukraine.

8. Kondrat'iev, Ya. (2003), "Stability of the state", *Mizhnarodna politsejs'ka entsyklopediia: u 10 t [International Police Encyclopedia: 10 volumes]*, Vydavnychyj dim "In Yure", Kyiv, Ukraine.

9. Matsiievs'kyj, Yu.V. (2016), *U pasttsi hibrjdnosti: zyhzhaj transformatsij politychnoho rezhymu v Ukraini (1991—2014) [In the trap of hybridity: zigzags of the transformations of the political regime in Ukraine (1991—2014)]*, Knyhy — XXI, Chernivtsi, Ukraine.

10. Maksymova, O. (2014), "Political stability", *Politolohiia: navchal'nyj entsyklopedychnyj slovnyk-dovidnyk [Politics: An educational encyclopedic dictionary-directory]*, Novyj Svit - 2000, L'viv, Ukraine.

11. Koliukh, V.V. (2007), "Institutional factors of political stability in a democratic society", Ph.D. Thesis, Public Administration, Kyiv. nats. un-t im. T. Shevchenka, Kyiv, Ukraine.

12. Volynets', V.V. (2008), "Legitimacy of power as a factor of political stability of society", Ph.D. Thesis, Public Administration, Odes. nats. iuryd. akad., Odesa, Ukraine.

13. Elison, L. (2006), "Politics", *Korotkyj oksfords'kyj politychnyj slovnyk [Short Oxford Political Dictionary]*, Osnovy, Kyiv, Ukraine.

14. Levenets', Yu.A. (2011), "Politics", *Politychna entsyklopediia [Political Encyclopedia]*, Parlaments'ke vydavnytstvo, Kyiv, Ukraine.

15. Levenets', Yu.A. (2014), "Politics", *Politolohiia: navchal'nyj entsyklopedychnyj slovnyk-dovidnyk [Politics: An educational encyclopedic dictionary-directory]*, Novyj Svit — 2000, L'viv Kyiv, Ukraine.

16. Rozenfel'd, Yu. (2008), "Politics", *Sotsiolohichna entsyklopediia [Sociological Encyclopedia]*, Akademvydav, Kyiv, Ukraine.

17. Herasina, L.M. (2015), "Politics", *Politolohichnyj entsyklopedychnyj slovnyk [Political Encyclopedic Dictionary]*, Pravo, Kharkiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 05.02.2019 р.